

PAPIESKI WYDZIAŁ TEOLOGICZNY

we Wrocławiu

ks. Andrzej Hładki

**Rola biskupa Wilhelma Pluty w recepcji
posoborowej odnowy liturgicznej
w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej**

Praca doktorska

napisana na seminarium z liturgiki

pod kierunkiem

ks. prof. dra hab. Stanisława Araszcuka

WROCLAW 2023

Spis treści

SPIS TREŚCI	3
Wykaz skrótów	6
BIBLIOGRAFIA:	8
WSTĘP	26
ROZDZIAŁ I.....	36
DZIAŁALNOŚĆ DUSZPASTERSKA BISKUPA WILHELMA PLUTY W CZASIE SOBOROWEJ ODNOWY KOŚCIOŁA	36
1. Udział biskupa Wilhelma Pluty w pracach Soboru Watykańskiego II.....	37
2. Posoborowe wizja duszpasterstwa w listach i rozporządzeniach pasterskich biskupa Wilhelma Pluty.....	49
3. Duszpasterstwo liturgiczne diecezji gorzowskiej	58
ROZDZIAŁ II.	65
SPOSOBY RECEPCJI POSOBOROWEJ ODNOWY LITURGICZNEJ W DZIAŁALNOŚCI PASTERSKIEJ BISKUPA WILHELMA PLUTY.....	65
1. Liturgiczna formacja duchowieństwa i wiernych świeckich jako sposób recepcji odnowy liturgicznej.....	65
2. Parafia środowiskiem formacji liturgicznej	77
3. Zespoły liturgiczne miejscem recepcji odnowy liturgicznej	85
ROZDZIAŁ III.	95
ŚWIĘTE MISTERIUM EUCHARYSTII W RECEPCJI POSOBOROWEJ ODNOWY LITURGICZNEJ W DIECEZJI GORZOWSKIEJ.....	95
1. Soborowe założenia odnowy celebracji Eucharystii	96
2. Recepcja posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w Kościele w Polsce	109
3. Sposób recepcji posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w diecezji gorzowskiej	117

ROZDZIAŁ IV.....	125
SOBOROWA ODNOWA INNYCH SAKRAMENTÓW I SAKRAMENTALIÓW W DIECEZJI GORZOWSKIEJ.....	125
1. Soborowe założenia odnowy celebracji sakramentów i sakramentaliów	126
A. Sakrament chrztu świętego.....	129
B. Sakrament bierzmowania	133
C. Sakrament pokuty i pojednania	135
D. Sakrament namaszczenia chorych.....	137
E. Sakrament święceń.....	140
F. Sakrament małżeństwa.....	143
G. Sakramentalia	145
2. Recepcja posoborowej odnowy sakramentów i sakramentaliów w Kościele w Polsce	149
A. Sakrament chrztu.....	150
B. Sakrament bierzmowania	153
C. Sakrament pokuty i pojednania	154
D. Sakrament namaszczenia chorych.....	156
E. Sakrament święceń.....	158
F. Sakrament małżeństwa.....	160
G. Sakramentalia	163
3. Recepcja odnowy sakramentów i sakramentaliów w diecezji gorzowskiej.....	165
A. Sakrament chrztu.....	168
B. Sakrament bierzmowania	171
C. Sakrament pokuty i pojednania	175
D. Sakrament chorych.....	176
E. Sakrament święceń.....	178
F. Sakrament małżeństwa.....	180
G. Sakramentalia	183
ROZDZIAŁ. V.....	186
SOBOROWA ODNOWA LITURGII GODZIN I ROKU LITURGICZNEGO...	186
1. Soborowe założenia odnowy Liturgii godzin i Roku liturgicznego.....	186
2. Recepcja posoborowej odnowy Liturgii godzin i Roku liturgicznego w Kościele w Polsce.....	193
3. Recepcja odnowy Liturgii godzin i Roku liturgicznego w diecezji gorzowskiej ..	197

ROZDZIAŁ VI.....	200
SOBOROWA ODNOWA MUZYKI SAKRALNEJ I SZTUKI KOŚCIELNEJ ..	200
1. Muzyka sakralna i sztuka kościelna w założeniach odnowy soborowej	201
2. Recepcja posoborowej odnowy muzyki sakralnej i sztuki kościelnej w Kościele w Polsce	211
3. Recepcja odnowy muzyki sakralnej i sztuki kościelnej w diecezji gorzowskiej...	218
ZAKOŃCZENIE	224

Wykaz skrótów:

AAN	Archiwum Akt Nowych
ADZG	Archiwum Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej
AKEP	Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski.
AWP	Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, Archiwum bpa Wilhelma Pluty (AWP)
APA	Archiwum prywatne autora, wywiad udzielony autorowi.
APG	Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim.
CE	<i>Ceremoniale Episcoporum</i> . Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów. Odnowiony zgodnie z postanowieniem świętego Soboru Watykańskiego II.
DKL	Diecezjalna Komisja Liturgiczna.
DPL	Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, <i>Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii (zasady i wskazania)</i> (17 XII 2001).
KDK	Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska <i>Gaudium et spes</i> o Kościele w świecie współczesnym (7 XII 1965).
KK	Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna <i>Lumen gentium</i> o Kościele (21 XI 1964).
KKK	<i>Katechizm Kościoła Katolickiego</i> (11 X 1992).
KL	Sobór Watykański II, Konstytucja <i>Sacrosanctum Concilium</i> o liturgii świętej (4 XII 1963).
KPK	<i>Kodeks Prawa Kanonicznego</i> (25 I 1983).
OP	<i>Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich</i> (10 III 1978).
OŚ	<i>Obrzędy święceń biskupa, prezbitera i diakonów</i> (12 I 1998).
OWLG	Kongregacja ds. Kultu Bożego, <i>Ogólne Wprowadzenie do Liturgii Godzin</i> (11 IV 1971). <i>Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego</i> , t. I-IV, Poznań 1982-1988.

OWMR	Kongregacja ds. Kultu Bożego, <i>Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego</i> (6 XII 2003).
PPK	Posoborowe Prawodawstwo Kościelne, t. I–XII, Szafronowski E. (red.), Warszawa 1968–1983.
WNL	Wydział Nauki Katolickiej. Kuria gorzowska.
WWD	Warmińskie Wiadomości Diecezjalne.

Bibliografia:

I. Źródła

1. Nauczanie Kościoła

A. Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (4 XII 1963), w: Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, Poznań 2002, s.48-77.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21 XI 1964), w: Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, Poznań 2002, s. 104-166.

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* (18 XI 1965), w: Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, Poznań 2002, s. 350-362.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, Poznań 2002, s. 526-606.

B. Nauczanie papieży

Pius XII, Encyklika *Mediator Dei* (20 XI 1947)

Pius XII, Konstytucja o święceniach kapłańskich, diakańskich i *biskupich Sacramentum ordinis* (30 XI 1947), BF 7, s. 582-586.

Paweł VI, Encyklika *Mysterium fidei* (3 IX 1965).

Paweł VI, Konstytucja apostolska wprowadzająca zmiany w kościelnej praktyce pokutnej *Paenitemini* (17 II 1966), PPK t. 1, z. 2, s. 639-688.

Paweł VI, Konstytucja obwieszczająca modlitewną służbę Bożą odnowioną na zarządzenie Soboru watykańskiego II *Laudis canticum* (1 XI 1970)

Paweł VI, Konstytucja apostolska *Sacram unctionem infirmorum* (30 XI 1972).

Paweł VI, Motu proprio *Ministeria quaedam* (15 VIII 1972).

Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharystia* (17 IV 2003).

Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia* (2 XII 1984).

Jan Paweł II, List apostolski o świętowaniu niedzieli *Dies Domini* (31 V 1998).

Jan Paweł II, List apostolski w 25 rocznicę ogłoszenia Konstytucji o liturgii świętej *Vicesimus quintus annus* (4 XII 1988).

C. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II. Series I (Antepreparatoria), Typis Polyglottis Vaticanis 1961.

Kodeks Prawa Kanonicznego, Poznań 2022.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2002.

Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o należyтым wykonywaniu Konstytucji o liturgii świętej *Inter oecumenici*, (26 IX 1964).

Kongregacja Obrzędów, *Dekret Ecclesiae semper*, ogłaszający obrzędy Mszy św. koncelebrewanej oraz obrzędy Komunii św. pod obiema postaciami (7 III 1965).

Kongregacja Obrzędów, Druga instrukcja o należyтым wykonywaniu Konstytucji o liturgii świętej *Tres abhinc annos*, (4 V 1967).

Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium* (25 V 1967).

Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o muzyce w świętej liturgii *Musicam sacram* (5 III 1967).

Kongregacja Obrzędów, Trzecia instrukcja o należyтым wykonywaniu Konstytucji o liturgii świętej *Liturgicae instaurationis* (5 IX 1970).

Kongregacja ds. Kultu Bożego, *Dekret ogłaszający nowe obrzędy chrztu dzieci* (15 V 1969).

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii (zasady i wskazania) (17 XII 2001).

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja w sprawie niektórych norm dotyczących kultu tajemnicy eucharystycznej *Inaestimabile donum* (24 II 1980).

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja o tym, co należy zachowywać, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią *Redemptionis Sacramentum* (25 III 2004).

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja *Calendaria particularia* (24 VI 1970).

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, List okólny o przygotowaniu świąt paschalnych *Paschalis Solemnitas* (16 I 1988).

„Notitiae” - Urzędowe Wiadomości Stolicy Apostolskiej.

D. Zbiory dokumentów nauczania Kościoła

Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła, oprac. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1988.

Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (oprac.), Lublin 1999.

E. Dokumenty Kościoła w Polsce

Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski.

„Anamnesis”, Biuletynu Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski.

Episkopat Polski, Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa dotycząca wprowadzenia w życie nowych „Obrzędów pokuty” (26 II 1982).

Episkopat Polski, List do duchowieństwa w związku z wejściem w życie Konstytucji soborowej o liturgii świętej (1964).

Episkopat Polski, Przepisy wykonawcze do Instrukcji Kongregacji do spraw Sakramentów i Kultu Bożego *Inaestimabile donum* z 3 IV 1980 (11 XII 1980).

Episkopat Polski, Zasadnicze wytyczne w sprawie budowy nowych kościołów (20 VIII 1982).

Konferencja Episkopatu Polski, Normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej (25 I 1973).

Libera P., Rybicki A., Łącki S. (red.), Listy Pastorskie Episkopatu Polski.

F. Dokumenty diecezji zielonogórsko-gorzowskiej¹

„Gorzowskie Wiadomości Kościelne”. Organ Urzędowy Kurii Biskupiej. Gorzów 1957 - 1992.

„Ecclesiastica”. Pismo Urzędowe Diecezji Zielonogórsko - Gorzowskiej. Zielona Góra 1992- .

Informator Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej 2020/2021, Wydanie jubileuszowe. 75 lat polskiej administracji kościelnej na Ziemi Lubuskiej (1945-2020). Zielona Góra 2020.

2. Księgi liturgiczne

Mszał Rzymski dla diecezji polskich. Wydanie drugie. Poznań 2012.

Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumeni Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum, Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1970.

Missale Romanum. Ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum Joannis Pauli PP. II Cura Recognitum. Editio Typica Tertia. Città del Vaticano: Typis Vaticanis 2002.

Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego (wydanie skrócone), Warszawa 1991.

Komunia Święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą. Obrzędy dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2016.

Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, wydanie drugie poprawione, Katowice 2008.

Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, t. 1-2, Katowice 1994.

Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 1988.

¹ <https://zielonagora-gorzow.niedziela.pl/artukul/158902/nd/65-lat-urzedowego-pisma> [dostęp: 24.04.2022] A. Put przedstawia opis pism urzędowych, które wydawane były na przestrzeni 65 lat w obecnej diecezji zielonogórsko gorzowskiej, a wcześniej rozległej administracji apostołskiej na Ziemiach Odzyskanych.

Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2006.

Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2014.

Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 1996.

Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza, Katowice 2001.

Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego, Katowice 1996.

Pontyfikał Rzymski. Obrzędy święceń biskupa, prezbitera i diakonów, wydanie drugie poprawione, Katowice 1999.

Sakrament chorych. Obrzęd i duszpasterstwo, wydanie trzecie, Katowice 2012.

Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów. Odnowiony zgodnie z postanowieniem świętego Soboru Watykańskiego II. Wydany z upoważnienia Papieża Jana Pawła II. Dostosowany do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2013.

3. Publikacje biskupa Wilhelma Pluty

A. Pomoce duszpasterskie

Rozporządzenia duszpasterskie biskupa W. Pluty (skrót L)

Pluta W., Odnowiony obrzęd chrztu św. L 13 „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 15(1973), s. 29-30.

Pluta W., Sposób przeprowadzania spotkań z rodzicami L 14, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 15(1973), s. 355-350.

Pluta W., Przygotowanie do małżeństwa L 5, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 16(1974), s. 246-249.

Pluta W., W sprawie duszpasterstwa grup wiernych łącznie z listem pasterskim na Adwent 1970 r. L 6, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 16(1974), s. 249-250.

Pluta W., Zagrożenia małżeństwa sakramentalnego L 4, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 16(1974), s. 246.

Pluta W., Parafia jako wspólnota musi dokonywać Ewangelizacji L 21, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 17(1975), s. 102.

Pluta W., Plan pracy parafialnej na lata 1974-1980 L 17, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 16(1975), s. 255-257.

Pluta W., Ujednolicenie chronologicznego następstwa w realizacji planów duszpasterskich do roku 1980 L 28, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 19(1976), s. 363-364.

Pluta W., Skonkretyzowanie duszpasterskie programu: Humanizmu chrześcijańskiego” rok II i I L 29, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 19(1976), s. 316-326.

Pluta W., Niektóre aspekty wychowawcze w katechizacji L 30, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 19(1976), s. 488.

Pluta W., Współpraca z rodzicami – wywiadówki i katechezy L 33, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 20(1977), s. 265-266.

Pluta W., Nowy rytuał chrzestny – przygotowanie katechizacyjne rodziców (nauka i modlitwa) i odwiedziny w domu L 40, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 23(1979), s. 325.

Pluta W., Budzenie powołań kapłańskich i zakonnych w diecezji w warunkach zwyczajnego duszpasterstwa parafialnego L 43, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 23(1979), s. 333-337.

Pluta W., Nowe aspekty planowania duszpasterstwa na lata 1981-1986 L 45, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 24(1980), s. 244-249.

Pluta W., Orędzie do Czcigodnych Księży Diecezji Gorzowskiej: Sprawy administracyjnofinansowe i duszpasterskie L 46, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010, s. 234 – 240.

Pluta W., Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza, Zielona Góra 2009.

Pluta W., Aneksy do Rozporządzeń Duszpasterskich, Zielona Góra 2010.

Pluta W., Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010.

B. Instrukcje liturgiczne

Pluta W., Instrukcja o udzielaniu Sakramentu Chrztu Św. wg Odnowionego Obrzędu, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 15(1973), s. 30-35.

Pluta W., Instrukcja duszpasterska o sakramencie małżeństwa L 20, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 17(1975), s. 602.

Pluta W., Instrukcja o udzielaniu sakramentu bierzmowania L 22, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 17(1975), s. 298-304.

Pluta W., Pomoce do realizacji instrukcji L 22, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 17(1975), s. 306-321.

Pluta W., Instrukcja ukierunkowująca posługę duszpasterską L 44, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 24(1980), s. 145-152.

C. Listy pasterskie

Pluta W., Słowo pasterskie o istocie kapłaństwa i posłudze duszpasterskiej, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 3(1959), s. 614-621.

Pluta W., Listy Pasterskie: I cz. O świętej miłości Boga i Chrystusa w małżeństwie, cz. II W trosce o miłość Boga i Chrystusa w małżeństwie, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 13(1970), s. 6-14.

Pluta W., O tworzeniu człowieka w Chrystusie we wspólnotach braci, w: P. Socha, S. Raba (red.), Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985, s. 131-143.

D. Publikacje książkowe i wypowiedzi

Pluta W., Przemówienie J. E. Ks. Biskupa Dr. Wilhelma Pluty w katedrze gorzowskiej dnia 6.IX.1958 w czasie ingresu, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 2(1958), s. 526.

Pluta W., Porządek aktywnego uczestnictwa wiernych we Mszy św., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 3(1961), s. 143-144.

Pluta W., Teologia pastoralna, nauka i praktyka, „Ateneum Kapłańskie”, 53(1961), s. 109.

Pluta W., Dziennik soborowy, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 6(1963), s. 116-120.

Pluta W., Przygotowanie komunii św. dla dzieci, Gorzów Wlkp. 1963 (mps).

Pluta W., Refleksje nad podręcznikiem liturgii Sakramenty w życiu pastoralnym, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 3(1964), s. 74-88.

Pluta W., Zarządzenie w sprawie pogrzebów Księży, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 9(1965), nr 11, s. 255-256.

Pluta W., Wskazania dla życia religijnego młodzieży, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 3(1966), s. 59-61.

Pluta W., Kościół na Pomorzu Zachodnim, w: J. Krucina (red.), Kościół na Ziemiach Zachodnich, Wrocław 1971, s. 25-32.

Pluta W., Diecezjalna Komisja do spraw Muzyki sakralnej i organistów, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, (1974), s. 136.

Pluta W., Dziękczynienie po Mszy św., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 7(1976), s. 25.

Pluta W., Chrzest św. – podręcznik pastoralny w parafiach, Gorzów 1979 (mps).

Pluta W., W trosce o życie wewnętrzne. Powiązanie z teologią, Gorzów Wlkp. 1982.

Pluta W., Powszechne powołanie do świętości w Kościele, „Ateneum Kapłańskie”, 68(1965).

Pluta W., W trosce o życie wewnętrzne. O dojrzałość ludzko-chrześcijańską osób w służbie apostołskiej i duszpasterskiej Kościoła, Gorzów 1984.

Pluta Wilhelm, Listy pasterskie, wskazania duszpasterskie, orędzia, komunikaty, red. bp Paweł Socha, Tom I. 1958-1969. Z okazji Jubileuszu XX-lecia pracy pasterskiej J.E. Ks. Bpa Dra W. Pluty w Diecezji, Gorzów Wlkp. 1978; Tom II. 1970-1978. Z okazji Jubileuszu XX-lecia pracy pasterskiej J.E. Ks. Bpa Dra W. Pluty w Diecezji Gorzowskiej, Gorzów Wlkp. 1978; Tom III. 1978-1983. Z okazji Jubileuszu XXV-lecia Sakry Biskupiej J.E. Ks. Bpa Dra W. Pluty, Gorzów Wlkp. 1983.

Pluta W., Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985.

Pluta W., O życiu Bożym w człowieku, Opole 1985.

II. Literatura przedmiotu

Anczarski J., Uroczysty Ingres i Konsekracja Biskupa J. E. Ks. Biskupa Dr. W. Pluty, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 2(1958), s. 556-564.

Dobrołowicz R., Podsumowanie doświadczeń duszpasterskich w realizacji rozporządzeń duszpasterskich L 14 i L 33, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 22(1979), s. 157-159.

Dyczkowski A., Dekret w sprawie pism sługi Bożego Wilhelma Pluty, „Ecclesiastica”, 54(2002), nr 10-12, s. 110.

Gronowski, D., Bp Wilhelm Pluta. Biografia, Gorzów Wlkp. - Zielona Góra 2015.

Gronowski D., Na drodze do beatyfikacji bpa Wilhelma Pluty, Instytut Biskupa Wilhelma Pluty, Gorzów Wlkp. - Zielona Góra 2019.

Guzowski H., Realizacja rozporządzeń duszpasterskich L 5 i L 20, o kursach przedmażeńskich, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 22(1979) s. 205-212.

Harmaciński R., Posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty w Diecezji Gorzowskiej (1958-1986). Studium pastoralne, Wrocław 1994.

Harmaciński R., Rola integracyjna biskupa Wilhelma pluty na Ziemi Lubuskiej „Studia Włocławskie”, 14(2012), s. 395–408.

Helon K., Realizacja rozporządzeń duszpasterskich L 5 i L 20 w odniesieniu do małżeństwa i rodziny (na podstawie pisemnych opracowań Duszpasterzy), „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 22(1979), s. 94-119

Jaworecki S., Przepowiadanie Słowa Bożego w pasterskim posługiwaniu Ks. Biskupa Wilhelma Pluty w latach 1958–1986 ze szczególniejszym uwzględnieniem listów pasterskich. Studium historyczno-teologiczne, Wrocław 1998 [mps pracy doktorskiej, Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu].

Kołodziej M., Biskup Wilhelm Pluta (1910-1986) pasterz Kościoła gorzowskiego, „Studia Elckie”, 9(2007), s. 93-108.

Krzystek A., Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja, Szczecin 2000.

Loch J., Realizacja rozporządzenia duszpasterskiego L 14 o spotkaniach z rodzicami dzieci I Komunii św., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 22(1977), s. 242-247.

Śałatka T. Biskup Wilhelm Pluta (1910–1986). Źródła formacji liturgicznej, „Colloquia Theologica Ottoniana”, 1(2015), s. 125–142.

Socha P., XXV lat pracy pasterskiej J. Eks. Ks. Dra W. Pluty w Diecezji Gorzowskiej, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 27(1983), s. 149-183.

Socha P., Bibliografia prac i przemówień ks. Bpa ordynariusza dra W. Pluty”, „Studia Paradyskie”, 1(1985), s. 11-28.

Socha P., Biskup doktor Wilhelm Pluta jako „Nauczyciel Wiary”, „Studia Paradyskie”, 1(1985), s. 29-65.

Socha P., Biskup dr Wilhelm Pluta – wikariusz generalny, administrator i biskup diecezjalny, w: P. Socha (red.), Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945-1995), Zielona Góra-Gorzów Wlkp. 1998.

Tomczak R. (red.), Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne, Gorzów Wlkp. – Paradyż, 1947–1997. Księga Jubileuszowa, Paradyż 1997

Tomczak R., Oczachowski A. (red.), Życie i posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty, Gorzów Wielkopolski 2011.

Wejman G., Organizacja Kościoła Katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972, Szczecin 2007.

Wejman G, Administracja kościelna na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972, w: A. Put, R. Kufel (red.), Dzieje Kościoła katolickiego na Środkowym Nadodrzu do czasów najnowszych, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2021.

Zajac Z., Realizacja rozporządzenia duszpasterskiego L 14 o spotkaniach z rodzicami dzieci I Komunii św., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 22(1979), s. 247-250.

III. Literatura pomocnicza

Araszczyk S., Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II, Opole 2007.

Araszczyk S., Formacja liturgiczna kapłanów i ludu Bożego, w: W. Świerżawski, A. Sielepin (red.), *Mysterium Christi*. T. 8. Formacja liturgiczna, Zawichost-Kraków-Sandomierz 2013, s. 81-96.

Araszczyk S., Recepcja konstytucji o liturgii w Kościele w Polsce, „Liturgia Sacra”, 2(2013), s. 337-357.

Araszczyk S., (red.), *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii*, Wrocław 2014.

Araszczyk S., Recepcja soborowej reformy liturgicznej w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem archidiecezji wrocławskiej, w: S. Araszczyk (red.), *Blaski i cienie reformy liturgicznej*, Wrocław 2014, s. 47-70.

Araszczyk S., *Nova et vetera* w liturgii Mszy św. w Mszałe Pawła VI, „Liturgia Sacra”, 55(2020), nr 1, s. 87-106.

Bejze B. (red.), *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 1, Warszawa 1967

Bereszyński G., *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w Archidiecezji Warszawskiej w latach 1963 – 1992*, Warszawa 2000.

Bernat Z., *Śpiew i muzyka kościelna w odnowionej liturgii*, w: F. Blachnicki (red.), *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967.

Białkowski M., Polscy Ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad Episkopatem Kościoła Katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku, „*Nasza Przeszłość*”, 132(2019).

Blachnicki F. (red.), *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967.

Bugnini A., *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1983.

Czerwik S., Historyczno-liturgiczne podłoże Rytuału Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, „*Anamnesis*”, 8(1996), s. 19.

Czerwik S., Odnowa liturgii błogosławieństw po Soborze Watykańskim II, „Liturgia Sacra”, 1(1995), nr 3-4, s. 81-95.

Czerwik S., Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej, w: W. Świerzawski (red.), *Mysterium Christi*. T. 1. Fundamentalne rzeczywistości liturgii, Zawichost – Kraków – Sandomierz 2012, s. 19-52.

Drewniak J., Soborowa odnowa liturgii święceń prezbiteratu, „Studia Włocławskie”, 5(2002).

Durk A., Świecenia według nowych obrzędów, „Colectanea Theologica”, 61(1991), z. 1, s. 89-90.

Dyl A., Posoborowe przepisy prawno-liturgiczne dotyczące wyposażenia wnętrza kościoła, w: W. Świerzawski (red.), *Mysterium Christi*. T. 7. Sztuka w liturgii, Zawichost – Kraków – Sandomierz 2013, s. 377-405.

Głowa W., Modlitwa liturgiczna, *Liturgia Godzin*, Przemyśl 1996, s. 20-22.

Głowa W., Odnowa liturgii w seminariach duchownych, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”,

Głowa W., Piętnaście lat odnowy liturgicznej w diecezjach polskich (1964-79), „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 36(1983), s. 223-230.

Greger P., Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II, Bielsko-Biała 2000.

Góźdz K. (red.), *In persona Christi*, Lublin 2009.

Hładki A., Recepcja soborowej odnowy liturgii w Polsce w świetle prac nad wydaniem Mszału rzymskiego w języku polskim, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, 36(2020) nr 1, s. 78-88.

Iliński P., *Sakrament pokuty czyli pojednania*, Warszawa 1985.

Irek W., Cembrowicz P. (red.), *Eucharystia – tradycja czy teraźniejszość?*, Wrocław 2008.

Janicki J., Obrzędy liturgii Mszy świętej, w: W. Świerzawski (red.), *Mysterium Christi*, cz. III, *Msza święta*, Kraków 1992, s. 241-282.

Janiec Z., *Liturgia Godzin. Komunikacja Boga z człowiekiem*, w: H. J. Sobeczko (red.), *Mirabile laudis canticum. Liturgia godzin. Dzieje i teologia*, Opole 2008, s. 461-471.

Jungmann J. A., *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der Römischen Messe*, Freiburg 1958.

Konecki K. (red.), *Laudate Dominum*, Gniezno 2005

Konecki K., *Rok liturgiczny i Kalendarz w reformie Soboru Watykańskiego II*, Toruń 2010..

Kopeć J. J., *Reforma liturgii po 30 latach od edycji Soborowej Konstytucji Sacrosanctum Concilium*, w: H. J. Sobeczko (red.), *Studia liturgiczno-pastoralne*, 2 (1994), s. 23–24.

Kopeć J. J., *Liturgia culmen et fons duchowego życia chrześcijanina*, „Seminare”, 21(2005).

Koperek S., *Duszpasterskie implikacje liturgii uświęcenia czasu*, w: S. Koperek (red.), *Euntes docete*, Kraków 1993.

Krakowiak Cz., *Święcenia prezbiterów w pontyfikale rzymskim z 1990 r.*, w: W. Słomka, J. Misiurek (red.), *Kapłan pośród ludu kapłańskiego*, Lublin 1993, s. 87-98.

Krakowiak Cz., *Koncelebracja Mszy Świętej 50 lat po Sacrosanctum Concilium*, „Roczniki Teologiczne”, 11(2014).

Krakowiak Cz., *Nowe akcenty w posoborowej nauce o sakramentach*, w: H. Słotwińska

Krakowiak Cz., *Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła*, Lublin 2015.

Kubiś A., *Vaticanum II – wydarzenie i dzieło*, „Annalecta Cracoviensa”, 19(1987)..

Kwiatkowski D., *Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikatach*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, 2(2001

Lech S., *Budownictwo sakralne, a duszpasterstwo przyszłości*, „Ateneum Kapłańskie” 482(1989), s. 48 – 49.

Madeja S., *Il problema della concelebrazione nel suo sviluppo storico dagli inizi del movimento liturgico*, Roma 1982.

Majdański K., *Teologia małżeństwa i rodziny w nauce Soboru Watykańskiego II*, w: E. Szczotok, A. Liskowacka (red.), *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej*, Katowice 1993.

Małaczyński F., Praca nad polskim przekładem Liturgii Godzin, „Ateneum Kapłańskie” 75 (1983), z.1, s. 24.

Małaczyński F., Szafarz błogosławieństw, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 46 (1993), nr 2, s. 57 - 64..

Małaczyński F., Reforma roku kościelnego i kalendarza, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 23(1970), s. 1-2..

Margański B., Podstawy teologiczne odnowionego rytuału pogrzebowego, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 27 (1974), nr 1-2, s. 6-14.

Margański B., Celebracja Mszy świętej w świetle odnowionego Mszału Rzymskiego, w: W. Świerzawski (red.), *Mysterium Christi. T. 3. Msza święta*, Zawichost – Kraków

Matczak B., *Cipriano Vagaggini OSB i reforma liturgiczna*, Kraków 2013.

Mateja E., Posoborowa odnowa szat liturgicznych, w: R. Pierskała, R. Pośpiech (red.), *Kultura i sztuka w służbie Eucharystii*, Opole 1997.

Mateja E., Pierskała R., Worbs M. (red.), *Servitium liturgiae*, Opole 2004.

Mateja E., *Reforma kalendarza i roku liturgicznego od Soboru Trydenckiego do Soboru Watykańskiego II*, Opole 2021.

Matuszyński J., Teologiczne aspekty odnowionej liturgii sakramentu pokuty, „Teologia w Polsce”, 2(2008).

Matwijuk K., *Recepcja odnowy liturgicznej Soboru Watykańskiego II w diecezji siedleckiej. Studium liturgiczno-pastoralne*, Siedlce 1999.

Miazek J., Teologia nowych obrzędów pogrzebu, „Ateneum Kapłańskie”, 95 (1980), s. 184-197.

Michalek R., Zadania Diecezjalnej Komisji do spraw Liturgii w świetle dokumentów Kościoła, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 34(1981), s. 60–71.

Migut B., *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*, Lublin 2007.

Nadolski B. (oprac.), *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.

Nadolski B., Recepcja Konstytucji Sacrosanctum Concilium w Polsce „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 39 (1986), s. 15–20.

Nadolski B., Liturgika. T. 3. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa, Poznań 2014.

Nadolski B., Liturgika. T. 4. Eucharystia, Poznań 1992.

Napiórkowski S., Z Chrystusem w znakach. Zarys sakramentologii ogólnej, Niepokalanów 1995.

Nowak J. (red.), Confitemini Domino, quoniam bonus, Warszawa 2007.

Nowak J., Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego, Poznań 2004.

Nowak W., Akomodacja liturgii sakramentu małżeństwa nowego rytuału rzymskiego do potrzeb diecezji polskich, „Collectanea Theologica”, 47 (1977).

Nowak W., Misterium Paschalne celebrowane w liturgii sakramentów, Olsztyn 2001.

Oleśków W., Formacja liturgiczna i muzyczna w Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej i zielonogórsko-gorzowskie, „Studia Paradyskie”, 26(2016).

Pawlak I., Chorał gregoriański w posoborowej liturgii, „Collectanea Theologica” 46(1976), nr 1.

Pawlak I., Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim Drugim w świetle dokumentów Kościoła, Lublin 2001.

Pawlak I., Śpiewy ordinarium missae w świetle odnowy liturgicznej, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, nr 3, Rok XX, 1967.

Pieronek T. opr. i tł., Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961–1970 t. I–II, Warszawa 1971–1974.

Perz Z. (red.), Grzech i nawrócenie a sakrament pokuty, Warszawa 1999.

Przybecki A., Między teologiczną wizją a działaniem. Podstawy pastoralno-organizacyjne wieloletniego programu duszpasterskiego dla Kościoła poznańskiego, „Teologia praktyczna”, 3(2002).

Put L. M., Modlitwa wiernych, t. I – II, Tenże (red.), Katowice 1987.

Raina P., Pierwsza Sesja Soboru Watykańskiego II, „Studia Prymasowskie UKSW”, 6 (2012).

- Ratzinger J., Sakrament i misterium. Teologia liturgii, Kraków 2011.
- Rosier-Siedlecka M.E., Posoborowa architektura sakralna, Lublin 1979.
- Sartore D., Triacca A. M., Cibien C. (red.), Liturgia, Milano 2001.
- Sartore D., Tracca A.M. (red.), Nuovo Dizionario di Liturgia, Roma 1984.
- Sikorski L., Słowo Boże w liturgii pojednania i pokuty, Kielce 2001.
- Sobeczko H. J., Prace Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski nad realizacją Konstytucji liturgicznej w Polsce w latach 1963-1975, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 38 (1985), s. 293–294.
- Sobeczko H. J., W trosce o liturgiczne dziedzictwo. Życie i działalność duszpastersko-liturgiczna biskupa Franciszka Jopa (1897–1976), Opole 1986.
- Sobeczko H. J., Założenie teologiczno-pastoralne Listu okólnego Kongregacji Kultu
- Sobeczko H. J. (red.), *Mirabile laudis canticum. Liturgia godzin, dzieje i teologia*, Opole 2008.
- Sobeczko H. J., Pastoralne wyzwania Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* dla Kościoła w Polsce, „Seminare”, 21(2005), s. 238.
- Sobeczko H., Pełne i owocne uczestnictwo w Eucharystii, w: A. Żądło (red.), *Eucharystia w życiu Kościoła*, Katowice 2005.
- Sobeczko H. J., Recepcja soborowej reformy i odnowy liturgicznej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem diecezji opolskiej, w: E. Mateja, R. Pierskała (red.), *Wprowadzenie soborowej odnowy liturgicznej*, Opole 1999, s. 66-67.
- Sobeczko H. J., Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego, Opole 1999.
- Sobeczko H. J., Znaczenie Diecezjalnej Komisji Liturgicznej, *Liturgia Sacra* 3–4 (1996).
- Stefański J., Dziesięć lat liturgicznej odnowy posoborowej, „Ateneum Kapłańskie”, 68(1976), s. 143-159.
- Stefański J., Bilicki L. (red.), *Liturgia źródłem i szczytem życia Kościoła*, Gniezno 1993.

Stefański J., *Od Tridentinum do Vaticanum II. Czy reforma liturgiczna była potrzebna?*, Studia liturgiczne 9/2013.

Stefański J., *Sakrament chorych w reformie Soboru Watykańskiego II. Studium liturgiczno-teologiczne*, Poznań 1988.

Stefański J., *Reforma Liturgii Godzin według Vaticanum II (prace redakcyjne)*, w: J. Stefański (red.), *Liturgia w odnowie*, Gniezno 2000.

Szafrński A. L., *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1981.

Sztafrowski E. (red.), *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, t. I–XII, Warszawa 1968–1983.

Szymosiuk J., *Teologia Mszy św. i roku liturgicznego*, w: *Pascha nostrum*, Poznań 1966..

Świerzawski W., *Duszpasterskie implikacje tłumaczenia liturgii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 31 (1978), nr 2, s. 94–100.

Świerzawski W., *Sakrament pokuty i pojednania (aspekty liturgiczne i duszpasterskie)*, „Coloquium Salutis”, 17 (1985), s. 225-239.

Świerzawski W., *25 lat odnowy liturgicznej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 43(1990), s. 5-8.

Świerzawski W., *Liturgia sakramentu małżeństwa*, w: E. Szczotok (red.), *Ewangelizacja wspólnoty. Program duszpasterski na rok 1993/1994*, Katowice 1993, s. 229-240.

Tomko A. (red.), *Misericordia et Veritas. Księga Jubileuszowa dla uczczenia biskupa Ignacego Deca*, T. II. W darze, Wrocław 2014.

Turko W., Mariański J. (red.), *Kościół w służbie człowieka*, Olsztyn 1990.

Tyrała R., *Aktualność odnowy muzyki liturgicznej przedstawionej w Motu proprio św. Piusa X, papieża*, „Liturgia Sacra” 9(2003), nr 2.

Tyrała R., *Soborowa odnowa muzyki kościelnej w Polsce*, Kraków 2000.

Waleńdzik P., *Miejsce liturgii a nauczaniu pasterskim kard. Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 2012.

Walkusz J., Drugi Sobór Watykański – próba kontekstualnej interpretacji historycznej, „Colloquia Theologica Ottoniana”, 1(2013).

Waloszek J., Odnowa muzyki kościelnej w świetle Konstytucji o Liturgii Sacrosanctum concilium. Założenie i realizacja, w: Wprowadzenie soborowej odnowy liturgicznej, Opole 1999.

Wit Z., Wymogi liturgiczno-prawne wyposażenia kościoła, „Ateneum Kapłańskie” 11(1989).

Wodarczyk A., Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność, Katowice 2008.

Wójcik W., Rozwój organizacyjny i procedury podczas IV sesji Soboru Watykańskiego II, „Prawo kanoniczne”, 9(1966).

Wyszyński S., Pożegnalne słowo Prymasa Polski przed wyjazdem na Sobór, Gniezno, 1 X 1962, w: tenże, Dzieła zebrane, t. IX, Warszawa 2011

Zachara M., Krótka historia Mszału Rzymskiego, 2013.

Żądło A. (red.), Eucharystia w życiu Kościoła, Katowice 2005.

Żołnierczyk I., Módlmy się wspólnie, Tenże (red.), Warszawa 1983.

II Krajowy Kongres Eucharystyczny, Poznań 1987.

IV. Wywiady

APA - Wywiad udzielony autorowi w Rezydencji Biskupa w Zielonej Górze. Nagranie z biskupem Pawłem Sochą oraz z ks. Andrzejem Ignatowiczem, przewodniczącym Podkomisji Sztuki i Architektury Sakralnej w Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej.

Wstęp

W roku 2020 obchodzono 75. rocznicę utworzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim. Było to ważne wydarzenie przypominające historię Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich. Przypomniano, że pierwszym polskim rządcą kościelnym tego terytorium został mianowany ks. Edmund Nowicki, a dzień 15 sierpnia 1945 roku, kiedy wyznaczono go na administratora, uważa się za początek Kościoła lokalnego, który dziś nosi nazwę diecezja zielonogórsko-gorzowska². Następne zmiany w organizacji Kościoła na Ziemiach Zachodnich miały miejsce w 1972 roku. Dnia 28 czerwca 1972 r. Paweł VI, bullą „Episcoporum Poloniae”, ustanowił na tych ziemiach nowe diecezje z administracji apostolskich. Powstały wówczas: diecezja gorzowska, diecezja koszalińsko-kołobrzeska i diecezja szczecińsko-kamieńska. Kolejną zmianę w organizacji życia diecezji gorzowskiej wprowadził Jan Paweł II Bullą „Totus Tuus Poloniae Populus” z 25 marca 1992 r. Ustanowił wtedy nową organizację kościelną w Polsce. Jej konsekwencją było powołanie nowych metropolii i diecezji oraz zmianę granic terytorialnych dotychczasowych diecezji. Diecezja gorzowska otrzymała nazwę: diecezja zielonogórsko-gorzowska a stolicę diecezji przeniesiono z Gorzowa Wlkp. do Zielonej Góry.

W historii tej diecezji ważną rolę odegrał bp Wilhelm Pluta (1910–1986). Dnia 4 lipca 1958 r. papież Pius XII mianował go, na prośbę Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, biskupem tytularnym w *Leptis Magna* i rządcą ordynariatu gorzowskiego³. Jak było w zwyczaju przed święceniami biskupimi odbył W. Pluta rekolekcje na Jasnej Górze, a w przeddzień święceń odwiedził sanktuarium Matki

² Por. G. Wejman, Administracja kościelna na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945–1972, w: Dzieje Kościoła katolickiego na Środkowym Nadodrzu do czasów najnowszych, red. A. Put, R. Kufel, Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski 2021, s. 143-182. Więcej w tym temacie G. Wejman przedstawia w: G. Wejman, Organizacja Kościoła Katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972, Szczecin 2007. Tam m.in. na s. 409 wspomina, że na kolejne jubileusze administracji w ordynariacie gorzowskim wszystkie parafie opracowywały swoją historię z uwzględnieniem aspektu życia religijnego. Pięć tomów (za lata 1945-1955) znajduje się w Archiwum Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej. Następnie wspomina o szczególnie uroczystym jubileuszu ćwierćwiecza przyłączenia ziem zachodnich i północnych do Polski, który miał miejsce w dniach 3-4.05.1970 roku we Wrocławiu, z wystąpieniem ks. bpa W. Pluty. s. 410.

³ S. Wyszyński, List Nominacyjny J. Em. Ks. Prymasa do J. E. Ks. Biskupa Dr. W. Pluty, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 2(1958), s. 509.

Boskiej w Piekarach Śląskich i sanktuarium Matki Boskiej w Rokitnie⁴. Święceń biskupich udzielił W. Plucie Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński. Współkonsekratorami byli bp Bolesław Kominek z Wrocławia i bp Herbert Bednorz z Katowic. Msza Święta podczas której bp W. Pluta otrzymał biskupią sakrę odbyła się w niedzielę 7 września 1958 r. w gorzowskiej katedrze. W uroczystościach wzięli także udział abp Antoni Baraniak z Poznania, ks. inf. Bolesław Filipiak z Rzymu, ks. prał. Stanisław Maśliński z Katowic, ks. kan. Wincenty Urban z Wrocławia, przełożeni zakonnicy i licznie zebrani kapłani diecezji katowickiej i ordynariatu gorzowskiego⁵. Od święceń biskupich bp W. Pluta przez wiele lat troszczył się o lokalny Kościół a jak wielką rolę odegrał w życiu diecezji gorzowskiej mówią słowa, które po jego śmierci powiedział Jan Paweł II: „Podziwialiśmy jego mądrość, dobroć i oddanie Kościołowi. Za wszystko, co uczynił dla diecezji gorzowskiej, której był pierwszym ordynariuszem, a także dla całych Ziemi Północnych i Zachodnich i dla Kościoła w ojczyźnie - jesteśmy serdecznie wdzięczni Bogu i Jemu”⁶.

Należy wyjaśnić, że użyta w tytule pracy nazwa diecezji jest stosowana obecnie. Bp Wilhelm Pluta był pasterzem lokalnego Kościoła od 1958 roku do 1986 roku. W tym czasie lokalny Kościół, którym zarządzał bp W. Pluta, miał kilka nazw. Bp W. Pluta był biskupem administracji apostolskiej z siedzibą w Gorzowie, a następnie diecezji gorzowskiej. Dziedzictwo pasterskiej myśli bpa W. Pluty zostało przejęte i jest kontynuowane w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Stąd też w tytule pracy pojawia się ta nazwa.

Czas posługi pasterskiej bpa W. Pluty w diecezji gorzowskiej przypadł na ważne wydarzenia w życiu Kościoła, związane z przygotowaniem, przebiegiem i postanowieniami Soboru Watykańskiego II. Sobór ten był niewątpliwie jednym z największych wydarzeń w historii nowożytnej Kościoła rzymskokatolickiego. Papież Jan XXIII, ogłaszając Sobór Watykański II wyraźnie zaznaczył, że celem Soboru będzie nie tylko ukazanie doktryny chrześcijańskiej, lecz będzie wskazywał on na udział ludzi świeckich w życiu Kościoła i jeszcze mocniejsze zjednoczenie wszystkich w Chrystusie. Cele te Sobór zamierzał osiągnąć przez umocnienie wiernych w tradycji i nowe podejście do problemu duszpasterstwa. Sobór Watykański II, choć w zamiarach

⁴ W. Pluta, Przemówienie J. E. Ks. Biskupa Dr. Wilhelma Pluty w katedrze gorzowskiej dnia 6.IX.1958 w czasie ingresu, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 2(1958), s. 526.

⁵ J. Anczarski, Uroczysty Ingres i Konsekracja Biskupa J. E. Ks. Biskupa Dr. W. Pluty, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 2(1958), s. 556-564.

⁶ Zob. Telegram Ojca świętego, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 30(1986), s. 145.

wielu miał być krótki, to trwał kilka lat. Odbyły się cztery sesje soborowe: I (11 października – 8 grudnia 1962 roku), II (29 września – 4 grudnia 1963 roku), III (14 września – 21 listopada 1964 roku), IV (14 września – 8 grudnia 1965 roku). W sesjach tych aktywny udział brali biskupi polscy. Niestety wskutek decyzji polskich władz komunistycznych udział biskupów polskich w dyskusjach soborowych był ograniczony. Nie wszyscy biskupi otrzymali paszporty na wyjazd do Rzymu. Także wewnętrzne decyzje przyjęte przez Konferencję Episkopatu, aby przynajmniej jeden z hierarchów zawsze pozostawał w diecezji, spowodowały, że nie wszyscy biskupi naszego kraju uczestniczyli we wszystkich sesjach soborowych⁷. Jak pisze ks. T. Sałatka Sobór Watykański II był dla bpa W. Pluty istotnym doświadczeniem powszechności Kościoła oraz nowych kierunków teologicznych i duszpasterskich. W swoich dziennikach opisuje pokrótce spotkania z biskupami z całego świata i teologami, takimi jak m.in. Jean Danielou, Karl Rahner, dyskusje, wymianę doświadczeń, które budowały w nim nową wizję teologii współczesnej⁸.

Bp W. Pluta wziął udział w obradach Soboru Watykańskiego. Podczas trwania obrad soborowych prowadził także „Dziennik soborowy”, w którym zamieszczał własne przemyślenia na temat założeń osnowy soborowej⁹. Niestety, biskup gorzowski nie dostał paszportu od władz PRL i nie mógł uczestniczyć w rozpoczęciu obrad Soboru Watykańskiego II. Dnia 3 października 1962 r. pisał w liście do przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej Jana Lembasa: „Skończy się tym, iż ewentualnie żaden z biskupów gorzowskich nie pojedzie na Sobór, bo dziś już środa, w piątek wyjazd, a paszportów nie ma”. Ostatecznie, choć z opóźnieniem, bp Pluta otrzymał paszport i wraz z biskupem pomocniczym Ignacym Jeżem przybył do Rzymu. Adnotacja na paszporcie informuje, że wyjechał z Polski 10 listopada 1962 r. W Rzymie mieszkał na Awentynie w Papieskim Kolegium Polskim przy Piazza Remuria, podobnie jak podczas swych kolejnych pobytów w Wiecznym Mieście¹⁰.

Bp Pluta miał jechać również na II sesję soboru na jesieni 1963 r. Jednak mimo złożenia wniosku i odwołania do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nie otrzymał paszportu. W notatkach służbowych Urzędu ds. Wyznań z tego okresu możemy

⁷ Por. J. Walkusz, Drugi Sobór Watykański – próba kontekstualnej interpretacji historycznej, „Colloquia Theologica Ottoniana”, 1(2013), s. 28.

⁸ T. Sałatka, Biskup Wilhelm Pluta (1910–1986), Źródła formacji liturgicznej, „Colloquia Theologica Ottoniana”, 1(2015), s. 134.

⁹ W. Pluta, Dziennik soborowy, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 6(1963), s. 116-120; także „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 4(1965), s. 79-91.

¹⁰ Por. www.niedziela.pl/artukul/104015/nd/Bp-Wilhelm-Pluta-na-Soborze-Watykanskim [dostęp: 16.08.2021]

przeczytać następujące informacje o biskupie Plucie: „Od kilku lat jest jednym z najbardziej agresywnych biskupów, działających bardzo szkodliwie”. W związku z tym „szkodliwym” działaniem 8 lipca 1963 r. zostało przeciw niemu wszczęte z postępowanie w sprawie szkodliwej dla państwa działalności. Jak podaje urzędowe zawiadomienie, polegała ona na tym, że „podczas publicznych wystąpień w kościołach województwa szczecińskiego, a w szczególności w Szczecinie, Gryficach i Stargardzie, szkalował organy administracji państwowej i przedstawiał w fałszywym świetle stosunki między organami państwowymi a Kościołem w Polsce”. Takie stanowisko władz komunistycznych wynikało z tego, że nie mogły znieść postawy bpa W. Pluty, który z odwagą sprawował rządy w powierzonym sobie Kościele. Bp Wilhelm w kazaniach mówił prawdę m.in. o tym, że w Polsce zakonnice są wyrzucane ze szkół, szpitali i innych instytucji charytatywnych, o tym, że w 1962 r. 520 księży diecezji zostało ukaranych wysokimi grzywnami za nauczanie religii i organizowanie peregrynacji, a 5 zostało wtrąconych do więzienia¹¹.

Już podczas obrad Soboru Watykańskiego II bp W. Pluta myślał nad treścią listów pasterskich i instrukcji duszpasterskich, które zamierzał napisać do diecezjan. Pierwszy z wielu listów, opracowań i rozporządzeń mających wprowadzać uchwały soboru w życie był list pasterski na zakończenie soboru z 23 listopada 1965 r. Znajduje się w nim zachęta do dziękczynienia, ale też do tego, by prosić o odwagę do wprowadzenia w życie nauki Soboru i do apostołowania¹².

Począwszy od roku 1968 bp Pluta wydał 46 oznaczanych literą „L” Rozporządzeń Duszpasterskich, w których zawarł istotę swoich nowoczesnych koncepcji duszpasterskich. Biskup Wilhelm, zainteresowany reformą liturgiczną i jej znaczeniem, podkreślał w tych Rozporządzeniach znaczenie liturgii, gdyż jest ona szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc (por. KL 10). Podkreślał bp W. Pluta, że Kościół musi być zbudowany na Słowie Bożym, które buduje wspólnotę Kościoła, na chlebie Bożym, który buduje wspólnotę kultu, i na miłości Bożej, która z kolei buduje wspólnotę miłości. Wszystkie te trzy elementy muszą współgrać, aby skutecznie budować Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa. Takie spojrzenie jest konsekwencją całej

¹¹ Tamże.

¹² Pluta W., Listy pasterskie, wskazania, duszpasterskie orędzia, t. 1: 1958-1969, Gorzów Wlkp. 1978.

teologicznej wizji biskupa, która zasadza się na duchowości indywidualnej, opartej na adoracji, medytacji¹³.

Nauczanie bpa Pluty obejmuje ok. 1300 stron maszynopisu. W bibliografii jego prac naukowych znajduje się ponad 230 pozycji. Składają się na nią cztery wydane drukiem książki i ponad dziesięć w maszynopisie. Dorobek naukowy bpa W. Pluty najogólniej podzielić można na grupę tematyczną odnoszącą się do teologii pastoralnej z opracowaniami dotyczącymi duszpasterstwa sakramentalnego i grupę związaną z teologią duchowości obejmującą formację laikatu, zwłaszcza grup i zespołów. Materiały dotyczące formacji duszpasterzy to jeszcze jedna wyróżniająca się grupa opracowań pozostawiona przez bpa Plutę¹⁴.

Bp Wilhelm Pluta zginął w wypadku samochodowym 22 stycznia 1986 r. Obrzędy pogrzebu bpa W. Pluty odbyły się w katedrze gorzowskiej. Mszy św. pogrzebowej przewodniczył kard. Henryk Gulbinowicz, a kazanie wygłosił Prymas Polski kard. Józef Glemp. Jak podaje bp P. Socha w uroczystościach pogrzebowych brało udział 3 kardynałów, 2 arcybiskupów, 25 biskupów diecezji polskich i niemieckich oraz delegacje czterech kapituł, przedstawiciele uczelni katolickich, wyżsi przełożeni zakonów męskich i żeńskich, przedstawiciele władz i ok. 60 tys. wiernych¹⁵. Bp W. Pluta spoczął w podziemiach gorzowskiej katedry. Na jego nagrobku umieszczone zostały słowa bpa Pluty z listu pasterskiego o rodzinie: „Człowiek w człowieku umiera, gdy go zło czynione nie boli, a dobro nie raduje”. Jak zaznacza ks. M Kołodziej słowa te trafnie określają podejście do życia i pasterskiej posługi bpa Pluty¹⁶.

Bp Adam Dyczkowski dekretem z 31 maja 2000 r. ustanowił postulatora procesu beatyfikacyjnego bpa Wilhelma Pluty. W sierpniu 2001 r. skierowana została do Kongregacji ds. Kanonizacji prośba o „nihil obstat” w sprawie rozpoczęcia w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej kanonicznego badania heroicznego jego cnót. Już w listopadzie kongregacja pozytywnie odpowiedziała na prośbę bpa Dyczkowskiego. W przeddzień 21 rocznicy śmierci bpa Pluty, dnia 21 stycznia 2002 r., rozpoczął się jego proces beatyfikacyjny i odbyła się pierwsza sesja powołanego przez biskupa

¹³ T. Sałatka, Biskup Wilhelm Pluta (1910–1986), s. 134.

¹⁴ M. Kołodziej, Biskup Wilhelm Pluta (1910–1986) pasterz Kościoła gorzowskiego, „Studia Elckie”, 9(2007), s. 100, przypis 32.

¹⁵ P. Socha, Biskup dr Wilhelm Pluta, Biskup dr Wilhelm Pluta wikariusz generalny, administrator i biskup diecezjalny, w: Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na ziemi lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i północnym, red. P. Socha, Zielona Góra-Gorzów Wlkp. 1998, s. 118.

¹⁶ M. Kołodziej, Biskup Wilhelm Pluta (1910–1986) pasterz Kościoła gorzowskiego, „Studia Elckie”, 9(2007), s. 106.

diecezjalnego Trybunału Beatyfikacyjnego¹⁷. Otwierając tę sesję bp Adam Dyczkowski mówił o bp. W. Plucie, że „bogactwem swego ducha wycisnął tak mocne piętno w sercach i umysłach naszych kapłanów, osób konsekrowanych i katolików świeckich, że wdzięczni za te zasługi, pragniemy go wynieść na ołtarze, aby był dla nas wzorem”. W dniu 9 września 2015 biskup zielonogórsko-gorzowski Stefan Regmunt zakończył diecezjalny etap procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego bpa Wilhelma Pluty. Sesja końcowa miała charakter publiczny i oprócz samych członków trybunału beatyfikacyjnego wzięli w niej udział również zaproszeni goście, m.in. metropolita szczecińsko-kamieński abp Andrzej Dzięga, biskup koszalińsko-kołobrzeski bp Edward Dajczak, a także bp Paweł Cieślik i bp Tadeusz Werno. W wydarzeniu tym wzięli udział także biskupi diecezji zielonogórsko-gorzowskiej: bp Tadeusz Lityński, bp Adam Dyczkowski i bp Paweł Socha. Obecnie trwa faza rzymska procesu. Przypuszczalnie dalsze prace procesowe potrwać jeszcze kilka lat. Kongregacja zbada formalną poprawność przeprowadzonego w diecezji dochodzenia. Potem przedstawione materiały zostaną opracowane w formie tzw. *positio*, które posłuży do podjęcia decyzji w sprawie heroiczności cnót Sługi Bożego. Jeżeli oprócz tego pojawi się cud i również dochodzenie w sprawie cudu zostanie zakończone pozytywnie, wtedy będzie beatyfikacja¹⁸.

Jak wskazał w wyjaśnieniach ks. Dariusz Gronowski, po wydrukowaniu *positio* sługi Bożego bpa Wilhelma Pluty, zostało przekazane i oficjalnie przyjęte w kongregacji 22 maja 2018 roku¹⁹. Po wpisaniu do kolejki spraw do rozpatrzenia jest oczekiwanie na orzeczenie o zatwierdzeniu heroiczności cnót sługi Bożego²⁰.

Bardzo cenne dla poznania duchowej sylwetki bpa W. Pluty są słowa, które w homilii wygłoszonej 22 stycznia 2001 r., podczas Mszy św. z okazji 15 rocznicy śmierci wybitnego biskupa gorzowskiego wypowiedział abp Józef Michalik, który także był biskupem gorzowskim, powiedział: „Kościół w Polsce miał w historii wielu wybitnych

¹⁷ A. Dyczkowski, Dekret ustanawiający postulatora procesu beatyfikacyjnego biskupa Wilhelma Pluty, „Ecclesiastica” 9/52(2000), nr 4-6 s. 41; Dekret Kongregacji do spraw Świętych, <http://www.diecezja.zgora-gorzow.opo-ka.org.pl/indexstrony.html> [dostęp: 14.10.2017]; A. Dyczkowski, List o słudze Bożym bp. Wilhelmie Plucie w 16. rocznicę tragicznej śmierci, „Ecclesiastica” 11/54(2002), nr 1-3, s. 22; Tenże, Dekret w sprawie pism sługi Bożego Wilhelma Pluty, „Ecclesiastica” 11/54(2002), nr 10-12, s. 110.

¹⁸ <https://dzieje.pl/aktualnosci/konczy-sie-diecezjalny-etap-procesu-beatyfikacyjnego-bpa-w-pluty> [dostęp: 16.08.2021].

¹⁹ Gronowski D., Na drodze do beatyfikacji bpa Wilhelma Pluty, Gorzów Wlkp. – Zielona Góra 2019, s. 101.

²⁰ <https://diecezjagz.pl/jak-przebiegal-proces-beatyfikacyjny/> [dostęp: 18.11.2022]. W artykule ks. D. Gronowski przedstawia syntezę historii przebiegu procesu beatyfikacyjnego.

biskupów. Biskup Wilhelm Pluta należy do najwybitniejszych. Mogę spokojnie powiedzieć, że niewielu takich pasterzy miała w naszych czasach Europa. Jego programy duszpasterskie, jego analizy i przemyślenia wybiegają w przyszłość, promieniują intuicją wiary i długo jeszcze będzie z nich się można uczyć duszpasterstwa nowoczesnego i skutecznego”²¹.

Pasterską działalnością bpa Wilhelma Pluty w diecezji gorzowskiej zajmowało się już wielu badaczy. W związku z rozpoczętym procesem beatyfikacyjnym przeanalizowano jego dorobek naukowy jak również wydane publikacje. Szczegółowo kwestię posługi pasterskiej bpa Pluty opisuje ks. R. Harmaciński²². Niewątpliwie najlepszym znawcom działalności duszpasterskiej bpa W. Pluty jest bp Paweł Socha. Opublikował on wiele cennych materiałów związanych z życiem bpa W. Pluty²³. Problematyką związaną z pasterską posługą bpa W. Pluty w diecezji gorzowskiej zajmuje się ks. Dariusz Gronowski, który jest postulatorem w procesie beatyfikacyjnym bpa Pluty²⁴. Ks. Tomasz Sałatka w Papieskim Instytucie Liturgicznym św. Anzelma w Rzymie napisał prace licencjacką na temat posługi bpa. W. Pluty²⁵. Bardzo cenne są również materiały, które na temat bpa W. Pluty opublikował ks. Mariusz Kołodziej²⁶.

W swoich pracach badacze zajmujący się historią diecezji gorzowskiej podkreślają, że bp Wilhelm Pluta był autorem śmiałych i nowatorskich rozwiązań duszpasterskich. Opracowany przez niego system przygotowania do małżeństwa w

²¹ J. Michalik, Prawdziwe chrześcijaństwo. Homilia wygłoszona w katedrze gorzowskiej podczas Mszy św. z okazji 15 rocznicy śmierci śp. bp. Wilhelma Pluty i poświęcenia jego pomnika: <http://www.diecezja.zgora-gorzow.opoka.org.pl> [dostęp: 14.10.2017]; A. Dyczkowski, Komunikat do kapłanów i wiernych o Mszy św. i poświęceniu pomnika bp. Wilhelma Pluty w 15. rocznicę śmierci, „Ecclesiastica” 10/53(2001), nr 1-3, s. 104; Uroczystości z okazji 15 rocznicy śmierci bpa Pluty w Gorzowie Wlkp., „Ecclesiastica” 10/53(2001), nr 1-3, s. 115-116.

²² R. Harmaciński, Posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty w diecezji gorzowskiej (1958-1986). Studium pastoralne, Wrocław 1994.

²³ P. Socha, Bibliografia prac i przemówień Księdza Biskupa Doktora Wilhelma Pluty, „Studia Paradayskie”, 1(1985), s. 11-28; J. Mandziuk, L. Nowak, Pluta Wilhelm, w: Słownik polskich teologów katolickich 1981-1993, red. J. Mandziuk, vol. 8, Warszawa 1995, s. 467-473; P. Socha, Biskup Doktor Wilhelm Pluta jako „nauczyciel wiary”, „Studia Paradayskie”, 1(1985), s. 41; W. Pluta, Listy pasterskie, wskazania, duszpasterskie orędzia, t. 1: 1958-1969, Gorzów Wlkp. 1978; Tenże, Listy pasterskie, wskazania, duszpasterskie orędzia, t. 2: 1970-1978, Gorzów Wlkp. 1978; Tenże, Listy pasterskie, wskazania, duszpasterskie orędzia, t. 3: 1979-1983, Gorzów Wlkp. 1983; Tenże, Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985.

²⁴ D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, Gorzów Wlkp. – Zielona Góra 2015. „Biskup Wilhelm Pluta. Biografia” to pierwszy tak szczegółowy i obszerny życiorys sługi Bożego. W książce można znaleźć opis wielu wydarzeń i spraw dotąd nieznanych, także osobom bliskim bohaterowi książki. Na przykład dowiemy się wiele o tym, co o słudze, którego władze uważały za jednego z bardziej niebezpiecznych wrogów państwa komunistycznego, pisali agenci SB.

²⁵ Wstęp do tej pracy został opublikowany. T. Sałatka, Biskup Wilhelm Pluta (1910–1986), Źródła formacji liturgicznej, „Colloquia Theologica Ottoniana”, 1(2015), s. 125–142.

²⁶ M. Kołodziej, Biskup Wilhelm Pluta (1910-1986) - pasterz Kościoła gorzowskiego, „Studia Elckie”, 9(2007), 93-108.

tamtych czasach uchodził za pionierski. Nowatorskim działaniem bpa W. Pluty było podkreślenie, że parafia jest wspólnotą wspólnot i dlatego kładł nacisk w duszpasterstwie na tworzenie w parafiach różnych grup i wspólnot, co w latach sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych było nowością. W opracowaniach dotyczących posługi pasterskiej bpa Wilhelma Pluty w diecezji gorzowskiej wyraźnie brakuje analizy jego działań odnośnie recepcji soborowej reformy liturgicznej. Stąd też kierunkowe pytanie niniejszej pracy jest następujące: na ile pasterska działalność biskupa Wilhelma Pluty wpłynęła na recepcję odnowy liturgicznej w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej? Główną tezę analiz wyznacza więc następujące stwierdzenie: Bp Wilhelm Pluta w swojej diecezji wprowadził autorską metodę recepcji soborowej reformy liturgicznej, która była oparta na liturgicznej formacji duchowieństwa i wiernych świeckich diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Odnowa liturgii dokonuje się praktycznie w Kościołach lokalnych pod kierunkiem miejscowego biskupa. Dlatego też niniejsze opracowanie akcentuje wymiar liturgiczny w pasterskiej posłudze bpa W. Pluty.

W odpowiedzi na naukowy problem badawczy posłużę się metodami stosowanymi w teologii liturgicznej. O metodzie naukowej mówi się w dwóch znaczeniach: ogólniejszym, jako całości poczynąń naukowo-badawczych zmierzających do odkrycia prawdy i jej pojęciowego przedstawienia, oraz węższym, jako o sposobach uzyskiwania tzw. materiału naukowego, czyli w znaczeniu metody prowadzenia badań. Metoda w tym ostatnim znaczeniu nazywana jest także metodą roboczą. W pracy tej zastosowałem dwie metody naukowe: indukcyjną i dedukcyjną. Są to metody ogólne, mające zastosowanie w wielu naukach. Teologia posługuje się zasadniczo metodą dedukcyjną, wyprowadzając z aksjomatów wiary wciąż nowe twierdzenia. Jak zaznacza ks. prof. B. Migut podstawowym założeniem metodologicznym w tego typu badaniach jest odkrywanie zbawczego misterium i pełni chrześcijańskiego życia we właściwie rozumianej celebracji jako rzeczywistości skupiającej w sobie tak misterium, jak i życie chrześcijańskie. Drugim krokiem, ważnym dla metodologii, jest umiejscowienie tej pojedynczej celebracji w jej całościowym rozumieniu, czyli najpierw w kontekście konkretnego miejsca i czasu, w jakich jest sprawowana²⁷. Temat rozprawy określa jej metodę, dzięki której możliwe będzie rozwiązanie problemu postawionego w dysertacji. Pierwszym etapem pracy będzie zebranie i analiza potrzebnych źródeł w celu ukazania

²⁷ Por. B. Migut *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*. Lublin 2007 s. 192.

samych założeń reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II, kontekstu historycznego reformy liturgii w omawianej diecezji oraz działań dokonanych w czasie jej realizacji. Zastosowanie tej metody pozwoli lepiej zrozumieć sposób recepcji soborowej reformy liturgicznej, który dla diecezji gorzowskiej zaproponował bp Wilhelm Pluta.

Strukturę pracy wyznacza treść pierwszego dokumentu Soboru Watykańskiego II, którym jest Konstytucja o liturgii świętej. Poszczególne rozdziały tego dokumentu wyznaczają kierunek reformy liturgicznej. Dzieło odnowy życia Kościoła zapoczątkowane przez soborową reformę liturgii jest procesem niezwykle złożonym i dalekosiężnym. Dlatego też rozdział pierwszy pracy zostanie poświęcony działalności duszpasterskiej biskupa Wilhelma Pluty w czasie soborowej odnowy Kościoła. Kościół w Polsce, wraz z liturgiczną całym Kościołem powszechnym, stanął wobec problemu interpretacji uchwał soborowych, także w zakresie podejścia do reformy liturgicznej. W rozdziale tym pragnę pokazać, że wskazania odnowy soborowej zawarte w Konstytucji o liturgii świętej miały być przyjęte i realizowane w Kościołach lokalnych. Ważną rolę w tym procesie odegrały Konferencje Episkopatów poszczególnych krajów. Zdadanie to spoczywało także na Konferencji Episkopatu Polski. Musiała ona określić sposób postępowania w przyjmowaniu zasad odnowionej liturgii. Wydaje się bardzo istotne i ważne, że bp Wilhelm Pluta posiadał wizję posoborowego duszpasterstwa. Widać to w jego listach pasterskich a także w organizowaniu duszpasterstwa liturgicznego w diecezji gorzowskiej.

Rozdział drugi pracy pokaże sposoby recepcji posoborowej odnowy liturgicznej w działalności pasterskiej biskupa Wilhelma Pluty. Realizacja postanowień soborowej Konstytucji liturgicznej odbywała się w Polsce w rytm wydawanych do niej instrukcji wykonawczych. Starano się przede wszystkim wskazywać na wymiar duszpasterski w realizacji odnowy soborowej. Aby odnowa liturgii spełniła właściwie swoją rolę trzeba było także uwzględnić własne warunki i możliwości. W tym celu konieczna jest stała odnowa i ciągła formacja liturgiczna wszystkich kapłanów, osób konsekrowanych i świeckich. Miejszem tej formacji może być parafia, w której w zespołach liturgicznych dokonuje się recepcji odnowy liturgicznej. Liturgia jest pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią prawdziwie chrześcijańskiego ducha. Dlatego duszpasterze w całej swej pastoralnej działalności powinni gorliwie dążyć do zapewnienia takiego udziału przez należyłą formację liturgiczną wiernych. Osiągnięcia tych rezultatów nie można się jednak spodziewać, jeżeli najpierw sami duszpasterze nie

będą przeniknięci duchem i mocą liturgii i nie staną się jej nauczycielami. Koniecznie więc należy zapewnić duchowieństwu odpowiednią formację liturgiczną (por. KL 14).

Kolejne rozdziały pracy będą miały podobną strukturę. Najpierw zechcę ukazać soborowe założenia odnowy liturgicznej zawarte w Konstytucji o liturgii świętej i innych dokumentach Kościoła. Następnie wskażę na sposób recepcji tych wskazań w Kościele w Polsce, by w końcu pokazać rolę bpa Wilhelma Pluty w recepcji soborowej odnowy liturgii w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Ten sposób recepcji stanowi w dużej mierze realizację duszpasterskiej posoborowej wizji bpa Wilhelma Pluty.

W trzecim rozdziale pracy podejmę bardzo ważne zagadnienie związane z misterium Eucharystii w recepcji posoborowej odnowy liturgicznej. W tym rozdziale zostaną ukazane soborowe założenia odnowy celebracji Eucharystii, następnie recepcji posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w Kościele w Polsce by w końcu pokazać sposób recepcji posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w diecezji gorzowskiej.

W czwartym rozdziale pracy zostanie omówiona soborowa odnowa innych sakramentów i sakramentaliów. W nawiązaniu do Konstytucji o liturgii świętej zostaną wskazane soborowe założenia odnowy sakramentów i sakramentaliów, następnie recepcja tych wskazań w Kościele w Polsce i recepcja odnowy sakramentów i sakramentaliów w diecezji gorzowskiej.

Piąty rozdział podejmie próbę ukazania soborowej odnowy Liturgii Godzin i Roku liturgicznego. Znowu zostaną przedstawione soborowe założenia odnowy Liturgii Godzin i Roku liturgicznego. Następnie zostanie ukazana recepcji posoborowej odnowy Liturgii Godzin i Roku liturgicznego w Kościele w Polsce i sposób tej recepcji w diecezji gorzowskiej.

Ważnym zagadnieniem soborowej odnowy liturgii była sprawa muzyki sakralnej i sztuki kościelnej. To zagadnienie zostanie przedstawione w szóstym rozdziale pracy. Najpierw pokażę muzykę sakralną i sztukę kościelną w założeniach odnowy soborowej. Później opiszę recepcję posoborowej odnowy muzyki sakralnej i sztuki kościelnej w Kościele w Polsce i wskażę sposób recepcji odnowy muzyki sakralnej i sztuki kościelnej w diecezji gorzowskiej. Zgodnie z zaleceniami Konstytucji o liturgii świętej w każdej diecezji należało ustanowić Komisję Sztuki Sakralnej, a miejscowi Ordynariusze mieli zasięgać u niej opinii przy ocenianiu dzieł sztuki (por. KL 126).

Rozdział I.

Działalność duszpasterska biskupa Wilhelma Pluty w czasie soborowej odnowy Kościoła

Biskup Wilhelm Pluta w swojej posłudze pastoralnej był inspirowany różnorodnymi prądami duszpasterskimi i naukowymi. Jego doświadczenie bogactwa Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce potwierdzone jest poprzez ilość cytowanych źródeł i różnorodność autorów, do których się odwoływał i z których czerpał²⁸. W opinii wielu autorów biskup Wilhelm Pluta (1910–1986) był jedną ze znaczących postaci na Ziemiach Północnych i Zachodnich. Tak mówił o nim Jan Paweł II: „Podziwialiśmy jego mądrość, dobroć i oddanie Kościołowi. Za wszystko, co uczynił dla diecezji gorzowskiej, której był pierwszym ordynariuszem, a także dla całych Ziem Północnych i Zachodnich i dla kościoła w ojczyźnie - jesteśmy serdecznie wdzięczni Bogu i Jemu”²⁹. Papież wskazał na ważne duchowe przymioty bpa W. Pluty: mądrość, dobroć i oddania. Opinia św. Jana Pawła II o biskupie Wilhelmie wskazuje jakim wielkim autorytetem cieszył się biskup gorzowski.

Bp W. Pluta, jako biskup Kościoła gorzowskiego, zaangażowany był nie tylko w posługę w Kościele w Polsce, ale również w Kościele powszechnym. Wziął udział w obradach Soboru Watykańskiego, gdzie zabrał głos jako „Episcopus Ordinarius Gorzoviensis in Polonia”. Obecność bpa W. Pluty na Soborze Watykańskim II, jak i recepcja tego Soboru w diecezji gorzowskiej zaowocowała licznymi przemyśleniami związanymi także z odnową liturgii i organizacją duszpasterstwa liturgicznego w lokalnym Kościele³⁰. Na podstawie tych wypowiedzi możemy wskazać nowatorskie

²⁸ Por. S. Jaworecki, Przepowiadanie Słowa Bożego w pasterskim posługiwaniu Ks. Biskupa Wilhelma Pluty w latach 1958–1986 ze szczególniejszym uwzględnieniem listów pasterskich. Studium historyczno-teologiczne, Wrocław 1998, s. 84–97.

²⁹ Zob. Telegram Ojca świętego, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 30(1986), s. 145.

³⁰ W bibliografii jego prac naukowych znajduje się ponad 230 pozycji. Składają się na nią cztery wydane drukiem książki i ponad dziesięć w maszynopisie. Dorobek naukowy bpa najogólniej podzielić można na

spojrzenie bpa W. Pluty na recepcję liturgii w duchu Soboru Watykańskiego II w uwarunkowaniach życia Kościoła w Polsce.

1. Udział biskupa Wilhelma Pluty w pracach Soboru Watykańskiego II

Sobór Watykański II został zapowiedziany 25 stycznia 1959 roku przez papieża Jana XXIII i odbył się w Watykanie w czasie od 11 października 1962 roku do 8 grudnia 1964 roku. Papież zwołując Sobór powołał 17 maja 1959 r. Komisję Przygotowawczą Soboru pod kierownictwem Sekretarza Stanu kard. D. Tardini³¹. Komisja ta wystosowała pisma do biskupów całego świata, uczelni katolickich i wybitnych uczonych katolickich prosząc o nadesłanie propozycji spraw, jakimi Sobór Watykański II powinien się zająć. Na wystosowane pytania Komisja otrzymała 9.348 propozycji zagadnień, którymi powinien zająć się Sobór. Propozycje te opublikowano tematycznie w wielu tomach³². W 1960 roku przystąpiono do analizy i opracowania, nadesłanych propozycji odnośnie tematów, którymi powinien zająć się Sobór. Owocem prowadzonych prac było opracowanie 11 tomów nadesłanych propozycji, z czego trzy zawierały odpowiedzi z uniwersytetów. Swoje uwagi odnośnie tematów nad którymi powinien pochylić się Sobór złożyły Watykańskie Kongregacje a także papież Jan XXIII. Dokonane analizy oraz indeks umieszczono w dodatkowym tomie. Zebrano 15

grupę tematyczną odnoszącą się do teologii pastoralnej z opracowaniami dotyczącymi duszpasterstwa sakramentalnego i grupę związaną z teologią duchowości obejmującą formację laikatu, zwłaszcza grup i zespołów. Materiały dotyczące formacji duszpasterzy to jeszcze jedna wyróżniająca się grupa opracowań pozostawiona przez bpa Plutę. P. Socha, Sylwetki administratorów apostolskich i biskupów diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 5(1998), s. 357. Szczegółowo kwestię posługi naukowej bpa Pluty opisuje ks. Harmaciński. R. Harmaciński, Posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty (1958-1986. Studium pastoralne, Wrocław 1994, s. 53-78. Bp P. Socha w „Studiach Paradyskich” opublikował bibliografię prac i przemówień bpa Pluty do r. 1983 włącznie. Bibliografia jego prac znajduje się również w 8 tomie Słownika polskich teologów katolickich. Spora ich część opublikowana została w czterech pozycjach książkowych. P. Socha, Bibliografia prac i przemówień Księdza Biskupa Doktora Wilhelma Pluty, „Studia Paradyskie”, 1(1985), s. 11-28; J. Mandziuk, L. Nowak, Pluta Wilhelm, w: J. Mandziuk (red.), Słownik polskich teologów katolickich 1981-1993, vol. 8, Warszawa 1995, s. 467-473; P. Socha, Biskup Doktor Wilhelm Pluta jako „nauczyciel wiary”, „Studia Paradyskie”, 1(1985), s. 41; W. Pluta, Listy pasterskie, wskazania, duszpasterskie orędzia, t. 1: 1958-1969, Gorzów Wlkp. 1978; Tenże, Listy pasterskie, wskazania, duszpasterskie orędzia, t. 2: 1970-1978, Gorzów Wlkp. 1978; Tenże, Listy pasterskie, wskazania, duszpasterskie orędzia, t. 3: 1979-1983, Gorzów Wlkp. 1983; Tenże, Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985.

³¹ Por. J. Stefański, Sakrament chorych w pracach II Soboru Watykańskiego, w: J. Stefański (red.), Liturgia w odnowie, Gniezno 2000, s.57.

³² Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II. Series I (Antepreparatoria), Typis Polyglottis Vaticanis 1961.

tomów akt, które miały posłużyć komisjom przedsoborowym do dalszej pracy legislacyjnej.

Właściwy okres przygotowań soborowych rozpoczął się 5 VI 1960 r. wydaniem motu proprio „*Superno Dei nutu*” i powołaniem przygotowawczej Komisji Centralnej. Utworzono wówczas szereg komisji a wśród nich komisję do spraw liturgii³³. W skład komisji wchodził biskupi i eksperci pochodzący z całego świata. W tych komisjach wypracowano projekty przyszłych soborowych dokumentów, a wśród nich Konstytucji o liturgii świętej. Do końca maja 1960 roku do Komisji Przedprzygotowawczej wpłynęło ich ponad dwa tysiące. Biskupi polscy byli autorami 38 postulatów³⁴. Ze względu na swój reprezentatywny skład Komisja Centralna była właściwie małym Soborem i można powiedzieć, że prace jej postawiły i ujawniły w dużej mierze różne problemy, jakie później stały się główną troską Sobór Watykański II. Komisja Centralna przygotowała także statut i regulamin Soboru³⁵.

Obrady Soboru rozpoczęły się 11 października 1962 roku, w święto Macierzyństwa Najświętszej Marii Panny. W inauguracji prac Soboru Watykańskiego II wzięło udział 2400 Ojców Soboru. Niestety z przyczyn politycznych wśród tej liczby nie było bpa W. Pluty Obrady rozpoczęto chóralnym odśpiewaniem modlitwy „*Veni Creator Spiritus*”, następnie odprawiono Mszę św., a po niej uroczyste wniesiono księgę Pisma Świętego, co było symbolem otwarcia Soboru. Bardzo ważne są słowa, które w przemówieniu inauguracyjnym wypowiedział papież Jan XXIII. Mówił on: „wielkim celem Soboru jest ochrona świętego depozytu doktryny chrześcijańskiej i wprowadzenie bardziej skutecznego nauczania. Kościół nie może się oddalić od świętej spuścizny prawd, otrzymanych od swoich ojców. Musi patrzeć w przyszłość, rozpoznawać nowe warunki i sposób życia, które ukazują współczesny świat, otwierając szeroką drogę dla katolickiego apostołatu”³⁶.

Sobór Watykański II podjął dzieło odnowy życia religijnego poprzez reformę różnych dziedzin życia Kościoła. Pragnął w ten sposób „przyczynić się do coraz większego rozwoju życia chrześcijańskiego wśród wiernych, lepiej dostosować do potrzeb naszych czasów podlegające zmianom instytucje, popierać to, co może ułatwić zjednoczenie wszystkich wierzących w Chrystusa i umocnić to, co prowadzi do

³³ Por. J. Walkusz, Drugi Sobór Watykański – próba kontekstualnej interpretacji historycznej, „*Colloquia Theologica Ottoniana*”, 1(2013), s. 26.

³⁴ P. Raina, Pierwsza Sesja Soboru Watykańskiego II, „*Studia Prymasowskie UKSW*”, 6 (2012) s. 309.

³⁵ Por. A. Kubiś, Vaticanum II – wydarzenie i dzieło, „*Annalecta Cracoviensa*”, 19(1987), s. 460.

³⁶ O inauguracji Soboru Watykańskiego II i jego pierwszej sesji szerzej pisał Peter Raina. Por. P. Raina, Pierwsza sesja Soboru Watykańskiego II, „*Studia Prymasowskie*” 6(2012),s. 309-342.

powołania wszystkich ludzi na łono Kościoła, dlatego uznał, że w szczególny sposób należy zatroszczyć się także o odnowienie i rozwój liturgii” (KL 1). Sobór Watykański II, pragnąc zreformować i rozwinąć życie Kościoła zgodnie z jego misją, rozpoczął od odnowienia liturgii, która „jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc” (KL 10).

Pierwszy i najbardziej znaczącym dokumentem Soboru Watykańskiego II został uchwalony w 400-setną rocznicę zakończenia Soboru Trydenckiego, 4 grudnia 1963 roku. Dokument ten, czyli Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* podstawowe wskazania teologiczne, które stanowią fundament reformy liturgii oraz służą pełnemu, świadomemu i czynnemu udziałowi wiernych w sprawowaniu tajemnic Kościoła (por. KL 14)³⁷.

Należy podkreślić, że wielu biskupów polskich znała już założenia odnowy liturgicznej przedstawianej przez przedstawicieli Ruchu liturgicznego na Zachodzie Europy i w Polsce. W chwili rozpoczęcia obrad Soboru Watykańskiego II w 1962 roku liczba biskupów w całej Polsce z 25 diecezji wynosiła 65. Wszyscy mieli obowiązek i prawo stawić się na Sobór. Episkopat Polski postanowił jednak, że na I Sesję pojedzie z Polski połowa biskupów, a to z uwagi, jak stwierdził Ksiądz Prymas, „na wyjątkowe położenie Kościoła w Polsce”³⁸. Jednym z ojców tego Soboru był bp Wilhelm Pluta. Brał on udział w obradach Soboru jako „*Episcopus Ordinarius Gorzoviensis in Polonia*”³⁹. Należy zauważyć, że bp W. Pluta do prac Soboru Watykańskiego II podchodził z wielkim entuzjazmem. Już wcześniej, dzięki znajomości zachodnioeuropejskiej literatury teologicznej, mógł poznać główne zagadnienia, którymi miał się zająć Sobór⁴⁰.

Bp Wilhelm Pluta był obecny dwa razy na Soborze Watykańskim II: od 11 listopada 1962 r. do 4 stycznia 1963 r. i od 13 września 1964 r. do 22 października 1964

³⁷ Konstytucja o Liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, w: Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje. Poznań 2002, s. 48–78.

³⁸ S. Wyszyński, Pożegnalne słowo Prymasa Polski przed wyjazdem na Sobór, Gniezno, 1 X 1962, w: tenże, Dzieła zebrane, t. IX, Warszawa 2011, s. 250–258.

³⁹ W. Pluta, „Dziennik pobytu Ks. Biskupa Ordynariusza w Rzymie”, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 9(1965), nr 4, s. 81.

⁴⁰ Udział polskich biskupów w obradach Soboru Watykańskiego II gruntownie przedstawił Michał Białkowski z Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zob. M. Białkowski, Polscy Ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad Episkopatem Kościoła Katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku, „Nasza Przyszłość”, 132(2019), s. 269–315.

r. Przemawiał w auli trzy razy, dwa razy w imieniu swoim, a raz w imieniu episkopatu Polski⁴¹.

Trudna sytuacja Kościoła w Polsce wymagała odpowiednich działań także w perspektywie uczestnictwa polskich biskupów w obradach Soboru Watykańskiego II. Musimy wiedzieć, że na wyjazd za granicę państwa polskiego zezwolenie musiały wydać współczesne komunistyczne władze. Szczegółowy opis trudności jakie spotkały bpa W. Plutę w przygotowaniach do jego wyjazdu do Rzymu przedstawił w swej pracy ks. Dariusz Gronowski⁴². Według zbadanych przez ks. Gronowskiego źródeł bp W. Pluta miał problemy z uzyskaniem zezwolenia na wyjazd do Rzymu. Komunistyczne władze nie chciały mu wydać paszportu. Pamiętać trzeba, że w czasach PRL o wyjazd za granicę było bardzo trudno, gdyż ówczesne władze ograniczały wyjazdy zagraniczne obywateli. Ten przypadek był jednak szczególny. Bp Pluta na własną prośbę, w towarzystwie ks. Władysława Sygnatowicza, spotkał się w tej sprawie 19 października 1962 r. z Przewodniczącym PWRN w Zielonej Górze Janem Lembasem, by prosić o pozwolenie na wyjazd do Rzymu. Usłyszał wtedy szereg zarzutów dotyczących jego rzekomo wrogiej wobec państwa działalności. Broniąc się mówił, że jest potraktowany najgorzej ze wszystkich biskupów, że „został obrzucony błotem”. Jan Lembas z kolei stwierdził, że wyjazd bpa Pluty na Sobór zależy od jego postawy i najwyraźniej uznawał tę postawę za nieodpowiednią⁴³.

Jak przedstawił w swoich badaniach ks. D. Gronowski, Dyrektor Urzędu do spraw Wyznań w oświadczeniu dla bpa Dąbrowskiego uzasadniając odmowę wydania paszportu bp. W. Plucie pisał: „Dotychczas bp Pluta nie otrzymał paszportu na wyjazd do Rzymu na skutek jego wybitnie negatywnej działalności przynoszącej szkody interesom państwa. Wynikiem takiej działalności bpa Pluty były znane wypadki w Zielonej Górze w 1960 r. Ponadto bp Pluta ze szczególną zdradliwością dyskryminuje księży znanych z patriotycznej postawy. Wielokrotne rozmowy prowadzone z bpem Plutą przez Przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej, a nawet moja rozmowa ostrzegawcza, jako dyrektora Urzędu ds. Wyznań, nie wpłynęły na zmianę jego stanowiska”⁴⁴.

⁴¹ W. Pluta, Dziennik soborowy, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1963, nr 6, s. 116–120; tenże, Dziennik Soborowy, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1965, nr 4, s. 79–91.

⁴² D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, Gorzów Wlkp. – Zielona Góra 2015.

⁴³ AAN, UdsW, sygn. 70/30, s. 47-48.

⁴⁴ AAN, UdsW, sygn. 78/109, s. 41.

Biskup Wilhelm Pluta chciał jednak bardzo uczestniczyć w tym ważnym wydarzeniu jakim był Sobór Watykański II. Dlatego też, w porozumieniu z Sekretariatem Episkopatu Policki, postanowił ponowić próbę uzyskania paszporty na wyjazd do Rzymu. W kolejnym liście do Przewodniczącego PWRN Jana Lembasa napisał: „Skończy się tym, iż ewentualnie żaden z biskupów gorzowskich nie pojedzie na Sobór, bo dziś już środa, w piątek wyjazd, a paszportów nie ma. Sekretariat Episkopatu kazał nam jeszcze raz podnieść tę okoliczność, iż tu chodzi również o sprawę narodową: jeżeli biskupi gorzowscy nie pojedą, może ktoś inny na Soborze uważać się za przedstawiciela tych ziem, co w obecnej sytuacji politycznej wcale nie wyjdzie na dobro naszej wspólnej sprawy narodowej. Tę obawę wyraziłem już przed wszystkimi księżmi diecezji gorzowskiej na wspólnych spotkaniach rejonowych we wrześniu, oraz w ostatniej rozmowie z Panem Przewodniczącym przed tygodniem. A miałem powody, aby na to uwagę zwrócić”⁴⁵.

W liście tym jest bp W. Pluta zasugerował, że jeżeli on nie pojedzie do Rzymu to w obradach Soboru Watykańskiego II Ziemie Zachodnie reprezentowałby jakiś biskup z Niemiec a nie z Polski. Sugestia ta wywarła oczekiwany skutek. Dnia 7 listopada 1962 r. odbyło się kolejne spotkanie bpa W. Pluty z Przewodniczącym PWRN Janem Lembasem. W tym spotkaniu oprócz bpa Pluty wzięli udział bp Ignacy Jeż i ks. Sygnatowicz. Bp I. Jeż miał już przyznany paszport i mógł wyjechać na obrady Soboru Watykańskiego II, jednak, zgodnie z wytycznymi Episkopatu Polski, nie skorzystał z tej możliwości ze względu na solidarność ze swoim ordynariuszem. Ostatecznie po tym spotkaniu bp W. Pluta otrzymał paszport i mógł wyjechać z bp. I Jeżem, sufraganiem diecezji gorzowskiej, do Rzymu. Wyjechali do Rzymu pociągiem z Warszawy 9 listopada, a dotarli tam po dwóch dniach, 11 listopada 1962 r. Sobór Watykański II trwał już od miesiąca lecz bp W. Pluta miał już informację o przebiegu soborowej dyskusji. Wyjazd do Rzymu był pierwszą zagraniczną podróżą bpa Wilhelma Pluty. W Rzymie zamieszkał na Awentynie w Papieskim Kolegium Polskim przy Piazza Remuria 2A. Bp W. Pluta po raz pierwszy zasiadł w auli soborowej 12 listopada 1962 r. na miejscu o numerze 43 7457⁴⁶.

⁴⁵ APG, UWG, sygn. 1108, s. 63-64. Na odpisie listu w aktach widnieje data 3 X 1962 r., ale prawdopodobnie powinien to być 30 X.

⁴⁶ Bp Ignacy Jeż, Pobyt księży biskupów gorzowskich – ks. biskupa ordynariusza Wilhelma Pluty i jego sufragana Ignacego Jeża na I sesji Soboru Watykańskiego II w Rzymie (wyjątki z dziennika), „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1963, s. 116-117.

W trakcie I sesji Soboru Watykańskiego II bp W. Pluta jeden raz zabrał głos w auli soborowej. Było to 5 grudnia 1962 r. na 34. Kongregacji Generalnej. Wziął wtedy udział w dyskusji nad schematem dokumentu „O Kościele”. W wystąpieniu tym bp Pluta zaakcentował życie łaski i życie świętości u wszystkich członków Kościoła. Wyrażając ogólne poparcie dla schematu dokumentu, mówił, że jego tekst powinien jednak więcej miejsca poświęcić trosce o życie wewnętrzne, wyakcentować wartość życia duchowego dla działalności apostolskiej, podczas gdy jedynie porusza ten temat mimochodem. A sprawa ta jest kluczowa, zwłaszcza w naszej epoce, która życiem duchowym mało się interesuje, co widać m.in. u młodych kapłanów, którzy przejawiają „herezję czynu” czy u teologów, którzy odstąpili od wiary na skutek traktowania teologii jako świeckiej nauki. Bez usiłowania świadomego życia w łasce działalność apostolska nie jest możliwa. Bp Pluta mówił, że tak ważny dokument jak Konstytucja o Kościele powinien zawierać także naukę o tym, że *agere sequitur esse* (łac. działanie wynika z istoty)⁴⁷.

Pobyty w Rzymie i zamieszkanie w Kolegium Polskim stworzył warunki do nieoficjalnych spotkań i szerszych dyskusji. Bp W. Pluta brał udział w tych spotkaniach i dyskusjach. Korzystał także z mediów, aby promować idee soborowej odnowy Kościoła. Dnia 28 grudnia 1962 r. bp Pluta przemawiał w Radio Watykańskim, mówiąc o Soborze jako dziele natchnionym dobrym sercem papieża Jana XXIII. Podkreślał też wyraźnie fakt, że w obradach Soboru widać jego duszpasterski charakter, że chodzi w nim o żywego człowieka, a nie teoretyczne spory czy potępienie przeciwników⁴⁸.

Pierwsza sesja soborowa zakończyła się 8 grudnia 1962 r. Do diecezji bp W. Pluta wrócił 5 stycznia 1963 r. Był witany uroczystie, z kwiatami i z wielką radością. Następnego dnia odbyło się spotkanie bpa Pluty z wiernymi w katedrze⁴⁹. W spotkaniu z wiernymi bp W. Pluta podzielił się swoim doświadczeniem wyniesionym z obrad I sesji soborowej. Z entuzjazmem mówił o niezwykłości i doniosłości tego wydarzenia, którym jest Sobór Watykański II. Biskup Pluta opowiadał także o tym wydarzeniu na terenie diecezji, podczas spotkań z kapłanami, w kazaniach z okazji bierzmowania i podczas wizytacji kanonicznych parafii diecezji gorzowskiej. Dzięki tym informacjom,

⁴⁷ Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, volumen I periodus prima pars IV, congregationes generales XXXI-XXXVI, Vatican 1971, s. 305-308. Także D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 146.

⁴⁸ Bp Wilhelm Pluta, Przemówienie Jego Ekscelencji Ks. Biskupa Dr. Wilhelma Pluty wygłoszone przez Radio Watykańskie w dniu 28 grudnia 1962 r. Sobór duszpasterski - natchniony dobrym sercem Pasterza - Jana XXIII, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1963, s. 44-46.

⁴⁹ Powrót Księża Biskupów Gorzowskich z Rzymu, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1963, s. 47.

zarówno duchowni jak i wierni świeccy, mogli zapoznać się ze zmianami, które dokonują się w Kościele.

Bp W. Pluta miał jechać na II sesję Soboru na jesieni 1963 r. Jednak mimo złożenia wniosku i odwołania do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, nie otrzymał paszportu. Komunistyczne władze obawiały się biskupów, którzy swoją postawą bronili Kościoła, dlatego też stosowali wobec nich specjalne metody. W notatkach służbowych Urzędu ds. Wyznań z tego okresu możemy o nim przeczytać: „Od kilku lat jest jednym z najbardziej agresywnych biskupów, działających bardzo szkodliwie”⁵⁰. Wobec takich biskupów komuniści stosowali represję. Wzywali ich na przesłuchania a także odbierali kościelny majątek. W tym okresie trwało wszczęte przeciw bp. W. Plucie przez PWRN w Szczecinie postępowanie w sprawie szkodliwej dla państwa działalności, na ten czas datują się też zdecydowane wypowiedzi biskupa po odebraniu Kościołowi domu rekolekcyjnego w Rokitnie. W telegramie wysłanym do Prymasa Stefana Wyszyńskiego, który w tym czasie był w Rzymie, bp W. Pluta i bp I. Jeż napisali: „Ponieważ jak dotąd nie możemy być na Soborze, prosimy złożyć od nas w czasie audiencji szczególny hołd Ojcu Świętemu z zapewnieniem, że ziemia gorzowska modli się i pracuje dla Kościoła i Ojczyzny, a czynami dobroci wspiera dzieło soborowe”⁵¹. W odpowiedzi Prymas pisał: „Przesyłam zapewnienie, że przekazałem hołd Ojcu Świętemu imieniem nieobecnych na Soborze Biskupów z Gorzowa. (...) Ojciec Święty wyraża ubolewanie z powodu Waszej nieobecności, ufa, że słuszne prawa człowieka wolnego i wymagania sumienia Biskupa katolickiego będą uszanowane”⁵².

Sesja III Soboru Watykańskiego II rozpoczęła się 14 września 1964 roku. W przemówieniu powitalnym papież Paweł VI powiedział, że główny akcent w czasie tej sesji musi być położony na schemat „O Kościele”, podczas gdy sprawy duszpasterskie zejść na dalszy plan. Ważnym wydarzeniem było przedstawienie w dniu 15 września, podczas audiencji u Pawła VI, memoriału Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ogłoszenia Najświętszej Maryi Panny Matką Kościoła oraz wręcza mu Księgę Czuwania Soborowego i różaniec z Jasnej Góry. Od 15 do 19 września trwała dyskusja nad różnymi rozdziałami schematu o Kościele, a także o Najświętszej Maryi Pannie. Poruszono także zagadnienia związane z duszpasterskimi obowiązkami biskupów i o wolności religijnej a także o Żydach, Objawieniu Bożym, apostołstwie świeckich, o

⁵⁰ AAN, UdsW, sygn. 78/109, s. 16.

⁵¹ Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski (AKEP), sygn. 03131.

⁵² AKEP, sygn. 03131, Telegram kard. Wyszyńskiego do Biskupa Pluty.

życiu i posłudze księży, o wschodnich Kościołach katolickich, o Kościele w świecie współczesnym, ekumenizmie i o wychowaniu chrześcijańskim. Należy zauważyć, że w obradach uczestniczyli także ą audytorzy świeccy, a od 23 września również audytorki świeckie⁵³.

Tematy poruszane podczas III sesji soborowej bardzo mocno były wpisane w program duszpasterski, który chciał realizować bp Pluta w swojej diecezji. Na szczęście mógł uczestniczyć w tej sesji, gdyż komunistyczne władze zezwoliły na jego wyjazd do Rzymu i przekazały mu paszport. O tym dowiedział się bp W. Pluta na rozmowie z Przewodniczącym PWRN Janem Lembasem 21 sierpnia 1964 r.⁵⁴ Bp Pluta był na niej jednym z najaktywniejszych w polskim episkopacie. Pozostawił też z niej szczegółową relację, która znajduje się w Gorzowskich Wiadomościach Kościelnych jako „Dziennik pobytu Ks. Biskupa Ordynariusza w Rzymie”.

Biskupi polscy wyjechali na sobór 11 września 1964 r. pociągami z Gdańska. Do Rzymu dojechali po dwóch dniach, by 14 września w Bazylice św. Piotra na Watykanie uczestniczyć we Mszy św. inaugurującej III sesję Soboru. Bp Pluta szczególnie zaangażował się w prace nad schematami o apostołstwie świeckich i o posłudze biskupów. Przy opracowaniu niektórych zagadnień, jak podaje ks. D. Gronowski, blisko współpracował z abpem Karolem Wojtyłą⁵⁵.

Tematyka III sesji soborowej bliska była wizji duszpasterskiej bpa Pluty. Jeszcze przed wyjazdem do Rzymu, w lecie 1964 r. bp Wilhelm na polecenie Komisji Soborowej Episkopatu dostarczył różne uwagi i propozycje dotyczące schematu *De cura animarum*. Pisał w nich o konieczności duszpasterstwa rodzinnego, o aspekcie wychowawczym katechezy, o konieczności nauczania przedmałżeńskiego, dłuższego w formie kursu i krótszego przed zawarciem małżeństwa, o konieczności rekolekcji zamkniętych i dni skupienia, o nauczaniu rodziców, katechezie rodzinnej i o konieczności stworzenia podkomisji soborowej dla spraw rodziny⁵⁶.

Podczas III sesji soborowej bp W. Pluta aktywnie włączył się w obrady. Dnia 22 września 1964 r. w imieniu Episkopatu Polski zabrał głos w sprawie schematu *De munere pastoralis episcoporum in Ecclesia* (o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele). Jak zaznaczono polski biskup przemawiał 9 minut. Bp Pluta w swoim

⁵³ <https://deon.pl/wiara/kalendarium-soboru-watykanskiego-ii,166620> [dostęp: 23.10.2021].

⁵⁴ APG, UWG, sygn. 1108, s. 79.

⁵⁵ D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s.149.

⁵⁶ AWP, Korespondencja z biskupami, List bpa W. Pluty do Komisji Soborowej Episkopatu Polski na ręce abpa A. Baraniaka z 14 I 1965 r.; Także, D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 150.

wystąpieniu mówił, że wobec faktu zniknięcia schematu *De cura animarum*, skoro Sobór ma być przede wszystkim pastoralny, konieczne jest wydanie jakiegoś dokumentu soborowego na temat duszpasterski, ewentualnie można te zagadnienia włączyć do projektu *De munere pastoralis*. Dokument powinien podkreślić wagę codziennej pracy duszpasterskiej i dać wskazania rozwoju teologii pastoralnej. Powinien też podkreślić konieczność skoordynowania wysiłków wszystkich, by przeciwstawić się niebezpieczeństwu utraty przez dzisiejszego człowieka poczucia sacrum. Bp Pluta mówił, że należy też określić styl współczesnego działania duszpasterskiego, które winno być dynamiczne, ofensywne - zawsze misyjne, a nie tylko zachowawcze i broniące istniejącego *status quo*⁵⁷. Poruszane w wystąpieniu biskupa Wilhelma zagadnienia są aktualne i obecnie. Także te zagadnienia związane z troską o małżeństwo i rodzinę, oraz niebezpieczeństw zagrażających rodzinie, stały się później jednym z głównych tematów nauczania Jana Pawła II⁵⁸.

Podczas trwania III sesji soborowej bp W. Pluta robił szczegółowe zapiski z prowadzonych prac. Pozostawił też z tej sesji szczegółową relację, która znajduje się w Gorzowskich Wiadomościach Kościelnych jako „Dziennik pobytu Ks. Biskupa Ordynariusza w Rzymie”⁵⁹. Szczególne istotne są w tej relacji sprawy dotyczące roli ludzi świeckich. W swojej wypowiedzi w auli soborowej mówił o wychowaniu do apostołatu. Tłumaczył, że jest to zagadnienie tak istotne, że należałoby mu poświęcić cały rozdział w dokumencie, a przecież będzie to jeden z najczęściej czytanych dokumentów soborowych. Podkreślał, że warunkiem apostołatu jest świętość życia apostoła lub przynajmniej szczere dążenie do doskonałości. Dlatego też trzeba w formacji laikatu położyć nacisk na życie w stanie łaski i praktykowanie miłości do Boga i bliźnich. Ważne jest też uświadomienie wiernym konieczności ich troski o Kościół, wreszcie trzeba podkreślić, że potrzebna jest formacja nie tylko intelektualna, ale też duchowa, a powinno się ją rozpocząć już w okresie wieku dziecięcego⁶⁰.

Oprócz wystąpień w auli soborowej bp W. Pluta zgłaszał też swoje uwagi w formie pisemnej. I tak 15 października 1964 r. złożył na piśmie swoje propozycje dotyczące schematu *De vita et ministerio sacerdotali* (Dekret o Posłudze i Życiu Kapłanów). W piśmie tym jako pierwszy zwrócił uwagę na sytuację upadłych

⁵⁷ D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 151.

⁵⁸ Por. AAN, UdsW, sygn. 78/3, s. 289

⁵⁹ Bp Wilhelm Pluta, „Dziennik pobytu Ks. Biskupa Ordynariusza w Rzymie”, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1965, s. 79-92.

⁶⁰ Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, volumen III periodus tertia pars IV, congregationes generales XCVI-CII, Vatican 1974, s. 166-168.

kapłanów. Wskazał też na potrzebę uregulowania zasad utrzymania kapłanów. Również w formie pisemnej dnia 4 listopada 1964 r. bp Pluta interweniował w dyskusji nad schematem *De Ecclesia in mundo huius temporis* (O Kościele w świecie współczesnym). Sprawa dotyczyła paragrafu o kulturze. Pisał, że kształt kultury zależy od duchowej jakości człowieka, dlatego tekst paragrafu tego dokumentu powinien wspomnieć o kulturze duchowej człowieka, o kulturze ducha i człowieczego serca, jako że kultura duszy jest duszą kultury⁶¹.

Korzystając z obecności w Rzymie i możliwości prowadzenia dyskusji w różnych gremiach pozwolił biskupowi Wilhelmu formułować w kolejnych pismach skierowanych komisji zajmujących się redakcją soborowych dokumentów, swoje spostrzeżenia i uwagi. Takim ważnym zagadnieniem, zdaniem bpa W. Pluty, była formacja seminaryjna. Dnia 18 listopada 1964 r. bp Pluta złożył pismo dotyczące formacji seminaryjnej. Pisał w nim o pozytywnym ujmowaniu sensu i wartości celibatu, jako «początku życia bogomyślnego, o stworzeniu specjalnego kursu dla neoprezbiterów, o jego celu i programie wychowawczym»⁶².

Zaangażowanie bpa Pluty miało swój wyraz także wtedy, gdy biskupi polscy w czasie III sesji soborowej zwrócili uwagę, że Sobór w niewystarczającej mierze ujawnia swój pastoralny charakter. Na konferencji w Papieskim Instytucie Polskim w Rzymie 1 października 1964 r. biskupi postanowili na ten problem zwrócić uwagę. Chciano opracować w formie pisemnej pytania odnośnie tego zagadnienia. W związku z tym na następnej konferencji w dniu 8 października dyskutowano projekty dwóch dokumentów: przygotowany przez abpa Wojtyłę krótki list do Ojca Świętego oraz przygotowany przez bpa Plutę projekt interwencji do ogłoszenia przez Prymasa w auli soborowej. Jak zauważa ks. D. Gronowski, bp Pluta w swoim projekcie stwierdzał, że Sobór winien zająć się problematyką duszpasterską, która jest znamieniem życia współczesnego Kościoła. Kościół musi być dynamiczny duszpastersko, a duszpasterstwo należy pojąć bardzo szeroko. Wielu zawiodło się na Dekrecie w przekazywaniu myśli. Chodzi o to, by wśród katolików nie było rozczarowania z powodu braku rozwiązań istotnych zagadnień duszpasterskich. W szczególny sposób bp Pluta akcentował zagrożenie ateizmem i rozwiązłością. Tłumaczył, że nie chodzi o samo potępienie ateizmu, lecz o uratowanie w człowieku zmysłu Bożego. Najlepsze dekrety suponują wiarę w Boga a nasi wierni są zagrożeni niewiarą. Z kolei rozwiązłość

⁶¹ Bp Wilhelm Pluta, „Dziennik pobytu...”, s. 88.

⁶² D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 153.

w swej istocie jest skierowana przeciw wszelkim wartościom religijnym. Są to zagadnienia, których w dyskusji soborowej nie można pominąć. Abp Baraniak ocenił projekt jako za długi, ale uzasadniony i słuszny, co zdawało się dobrze oddawać ogólną opinię zebranych⁶³. Dokument przygotowany przez bpa W. Plutę wskazuje na jego wrażliwość na sprawy Kościoła, zwłaszcza formację ludzi świeckich w duchu odnowy soborowej. Swoje przemyślenia bp W. Pluta zrealizował po powrocie z Rzymu w swojej diecezji.

III sesja soborowa została uroczystie zamknięta 21 listopada 1964 r. Tego dnia zostało ogłoszone uchwalenie trzech dokumentów - Konstytucji dogmatycznej o Kościele, Dekretu o Kościołach wschodnich katolickich i Dekretu o ekumenizmie, pod którymi swój podpis złożył także bp Wilhelm Pluta. Papież Paweł VI ogłosił Matkę Bożą Matką Kościoła, co bp Pluta opisał jako zwycięstwo krajów maryjnych, w tym Polski. Dzień później odleciał z pielgrzymką do Ziemi Świętej przez Grecję i Egipt⁶⁴.

Po zakończeniu III sesji rozpoczęła się dyskusja, która miała usprawnić obrady soborowe. Proponowano m.in. wyraźne rozgraniczenia uprawnień poszczególnych organów soborowych: rady prezydialnej, moderatorów i komisji koordynacyjnej. Zgłaszano wnioski, aby kongregacja generalna mogła częściej wypowiadać się w sprawie procedury i przedkładanego porządku prac. Wyrażano ubolewanie, że debata soborowa sprowadza się właściwie do monologów. Żądano, aby kardynałowie przemawiali w kolejności zapisania się do głosu, gdyż biskupom pozostaje czas, kiedy audytorium jest już zmęczone. Na podstawie doświadczeń III sesji zauważono, że w skutek przeciążenia kongregacji generalnych wzrosły uprawnienia egzekutywy, tj. rady prezydialnej, sekretarza generalnego i komisji koordynacyjnej a przede wszystkim Sekretariatu Stanu. Jak zaznaczano złośliwi, że papież więcej opiera się na Kurii Rzymskiej niż na Soborze⁶⁵.

Uświadamiając sobie, jak wielkie i odpowiedzialne zadania stają przed IV sesją, Ojciec św. większy niż poprzednio położył nacisk na przygotowanie duchowe. Już od miesiąca maja nawoływał wiernych w swych pismach i przemówieniach do pracy wewnętrznej celem wyjednania pomocy nadprzyrodzonych na te ważne chwile dla Kościoła. Podkreślał potrzebę modlitwy i pokuty.

⁶³ D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 153-154.

⁶⁴ Bp Wilhelm Pluta, „Dziennik pobytu..”, s. 92.

⁶⁵ Por. W. Wójcik, Rozwój organizacyjny i procedury podczas IV sesji Soboru Watykańskiego II, „Prawo kanoniczne”, 9(1966), nr 3-4, s. 312.

W sprawie IV sesji zabrał głos w początku kwietnia 1965 r. wikariusz generalny dla Miasta Watykańskiego bp Van Lierde podkreślając, że sesja IV będzie trwać dopóty, dopóki się Sobór nie skończy, nawet aż do wiosny, gdyż papież nie życzy sobie, aby w czymkolwiek ograniczano swobodę czy rozmiary dyskusji. Nad usprawnieniem procedury obradowała komisja koordynacyjna w przeddzień otwarcia IV sesji - 13 września. Pojawiły się wiadomości, że celem przyspieszenia prac na kongregacjach generalnych projektowano wówczas zniesienie głosowań nad poszczególnymi artykułami schematów a ograniczenie się tylko do głosowań nad całością z tym, iż dopuszczone będzie w tedy głosowanie „iuxta modum”⁶⁶.

Niestety bp W. Pluta nie mógł wziąć udziału w IV sesji soborowej. Komunistyczne władze nie pozwoliły mu na wyjazd do Rzymu wstrzymując wydanie paszportu. Władze państwowe uznały, że dla tak niepokornego biskupa udział w dwóch sesjach soboru to i tak dużo. Na prośby o paszport na wyjazd na IV sesję bp Pluta nawet nie dostał żadnej odpowiedzi. Był z tego powodu wyraźnie zasmucony, a bp Stroba, który już był w Rzymie, informował, że o bpa Plutę pyta tam wielu biskupów⁶⁷. W miesiącach poprzedzających IV sesję Soboru bp Pluta wyraźnie „naraził się” władzom i służby komunistyczne planowały wobec niego działania represyjne, m.in. za to, że zdecydowanie stawał po stronie Episkopatu w sprawie listu biskupa Chromańskiego z marca 1965 r., skierowanego do rządu PRL w sprawie ingerencji czynników państwowych w sprawy nauczania religii. Prawdopodobnie też władze negatywnie oceniły wypowiedzi bpa Pluty w czasie obchodów 20-lecia „diecezji gorzowskiej”, które odbyły się 27 czerwca 1965 r. w Szczecinie, co miało wpływ na niewydanie paszportu⁶⁸.

Po zakończeniu IV sesji możemy zorientować się, że jakby namiastką centralnych organów soborowych są instytucje już obecnie ustanowione na stałe albo takie, które po pomyślnym okresie prac próbnych będą zorganizowane jako trwałe organy. Należy zauważyć, że duszpasterski charakter Soboru wymagał powołania organów, które by kierowały realizacją powziętych uchwał przez wydawanie rozporządzeń i instrukcji oraz kontrolowanie wprowadzania ich w życie. Do tej grupy

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ IPN, sygn. IPN BU 0608/241, s. 52-53, Informacja dot. sytuacji w kurii gorzowskiej w związku z brakiem odpowiedzi na wniosek biskupa Pluty o uzyskanie paszportu na wyjazd do Rzymu, X 1965.

⁶⁸ D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 156-157.

nowych instytucji należą komisje posoborowe. Są one jakby przedłużeniem komisji soborowych a po części i kongregacji generalnych.

O Soborze Watykańskim II mówiono, że jest najbardziej duszpasterskim Soborem wszystkich czasów. Zasadnicza nowość tego Soboru polegała na tym, że o ile poprzednie Sobory powszechne koncentrowały się wokół dogmatów o tyle Sobór Watykański II był zorientowany na sprawy duszpasterskie, na wewnętrzną odnowę całego Kościoła. Był pierwszą, zakrojoną na tak szeroką skalę refleksją Kościoła o sobie samym. Zamierzał ją prowadzić przez umocnienie wiernych w tradycji i nowe podejście do problemu duszpasterstwa. Sobór Watykański II można w tym kontekście określić jako dogmatyczno-duszpasterski, gdyż z jednej strony skupił się na ponownym dogmatycznym określeniu takich rzeczywistości, jak Objawienie Boże czy Kościół, z drugiej zaś określił na nowo zasady duszpasterskiego działania Kościoła, które starał się realizować bp W. Pluta w diecezji gorzowskiej.

2. Posoborowe wizja duszpasterstwa w listach i rozporządzeniach pasterskich biskupa Wilhelma Pluty

Program duszpasterski w każdej diecezji jest ważną częścią pracy duszpasterskiej i w dużej mierze decyduje o jej skuteczności we wspólnotach parafialnych. Stanowi pewną wizję duszpasterską, która wpisuje się w odpowiednią strategię życia diecezji. Soborowa odnowa Kościoła zmobilizowała do nowych działań duszpasterskich uwzględniających uwarunkowania zarówno historyczne jak i lokalne. Należy pamiętać, że w Polsce władze komunistyczne prowadziły w tym czasie działania skierowane przeciwko Kościołowi i duchowieństwu. To domagało się nowego typu działań ze strony Kościoła katolickiego, w tym także komplementarnego podejścia do duszpasterskiego planowania w duchu odnowy soborowej.

Dotychczasowe doświadczenia związane z przygotowaniem polskich programów duszpasterskich pokazują, że w większości wypadków ich całkowite opracowanie powierzano wyłącznie grupie tzw. fachowców, tworzonej najczęściej z duszpasterzy, pastoralistów oraz przedstawicieli administracji diecezjalnej. Dostarczali oni wspólnocie lokalnej, zwięzły program do natychmiastowego wprowadzenia na terenie diecezji. Zarówno kapłani, jak i świeccy wierni otrzymali w ten sposób kolejną, nową dawkę haseł i nieco pobożnej literatury z administracyjno-pastoralną instrukcją

obsługi⁶⁹. Inaczej było w diecezji gorzowskiej, w której bp W. Pluta wypracował swój model pracy duszpasterskiej ukierunkowany na stałą formację duchowieństwa i ludzi świeckich. Ten model opierał się na zdrowej pobożności, którą wyniósł z domu rodzinnego i pogłębił, przemodlił w ciągu swego życia⁷⁰. Swą wizję duszpasterską bp W. Pluta przedstawiał w listach pasterskich skierowanych do diecezjan.

Na uroczystość 25-lecia sakry biskupiej W. Pluty bp P. Socha zebrał listy pasterskie, orędzia, odezwy i inne pisma skierowane do kapłanów, do wiernych, do poszczególnych parafii do publicznego odczytania adresatom czy przez adresatów⁷¹. Z tych materiałów możemy dowiedzieć się, że bp W. Pluta napisał pierwszy list do swoich diecezjan, który był czytany w dniu jego święceń biskupich 07.09.1958 r. Zaczął go od słów: „Gdy mi J. Em. Ks. kard. Prymas wręczył nominację na biskupa, powierzając w imieniu Stolicy Apostolskiej pieczę nad duszami Waszymi, powiedział słowa, które na zawsze utkwiły mi w sercu: „Idzie tam ksiądz jako syn twardej wiary śląskiej, niech ksiądz zanieś ludowi na rozległej ziemi gorzowskiej dużo siły - a raczej dużo miłości, bo tej im więcej jeszcze trzeba”⁷². Długo zastanawiał się nad słowem wprowadzającym do tego listu pasterskiego. W ramach lektury św. Pawła natrafił na tekst z listu św. Pawła do Filipian: *Noszę was w sercu swoim* (Fl 1,7) i ten tekst przyjął za motto swojego pierwszego listu do diecezjan.

W tym liście pasterskim skierowanym do swoich wiernych bp W. Pluta nakreślił również dosyć wyraźnie swoją posługę kapłańską, czyli posługę uświęcania. Píše: „Chcemy, aby wszystkie dzieci Boże ziemi gorzowskiej żyły w stanie łaski uświęcającej, małżonkowie zaś tylko w sakramentalnym związku zaślubin małżeńskich czerpiąc z nie łaski stanu, nieodzowne do świętości życia w małżeństwie i rodzinie⁷³. Podkreślił także: „Chylę czoło przed Wami, nieznanymi żołnierzami Chrystusowymi,

⁶⁹ A. Przybecki, Między teologiczną wizją a działaniem. Podstawy pastoralno-organizacyjne wieloletniego programu duszpasterskiego dla Kościoła poznańskiego, „Teologia praktyczna”, 3(2002), s. 301.

⁷⁰ APS. Jak podkreśla w tym miejscu bp P. Socha, rodzice Piotr i Agnieszka dawali przykład dla swoich dziewięciorga dzieci, gorliwą pracą i pobożnością. Ojciec m.in. brał udział i zabierał dzieci na okoliczne odpusty, matka, która należała do siedmiu organizacji parafialnych, codziennie uczestniczyła we Mszy świętej. W rodzinie pogłębiony był kult Najświętszego Serca Pana Jezusa, który następnie bp W. Pluta przeszczepił do diecezji gorzowskiej, zarządzając misje, które prowadzili jezuici. Osobnym tematem mógłby być wpływ kultu NSPJ na życie religijne, który z doświadczenia własnego jest jednym z najbardziej „zdrowych pobożnościowo” kultów, który także dziś należy propagować (por. DPL 166-173).

⁷¹ Bp W. Pluta, Listy pasterskie, wskazania, duszpasterskie orędzia, t. I 1958-1969; t. II 1970- 1978, Gorzów 1978; t. III 1979-1983, Gorzów 1983, s. 1072 (maszynopis).

⁷² Bp W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno, Opole 1985, s. 13.

⁷³ Por. Bp W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985, s. 18.

setkami kapłanów, co niezmiernie na tej Ziemi Gorzowskiej ponosili trudy dla Chwały Bożej i dusz nieśmiertelnych. Chylę czoło przed Wami, dobrymi kapłanami”⁷⁴.

Tworzenie wspólnoty kapłańskiej było jednym z istotnych zadań, jakie podjął biskup W. Pluta od pierwszych dni swojego posługiwania w diecezji gorzowskiej. Wiedział bowiem, że w wyniku historyczno-społecznych procesów prezbiterium to nie było w pełni zintegrowane, co w dużym stopniu mogło się negatywnie odbić na pracy duszpasterskiej.

Po podziękowaniu poprzednikom - administratorowi Edmundowi Nowickiemu i bpowi Teodorowi Benschowi oraz kapłanom, nakreślił program w podtytule „tajemnica Kościoła”. Mówił, że: „Kościół jest Chrystusem rozprzestrzenionym w dziejach i miejscach. I ten Chrystus „wczoraj i dziś i na wieki” zostanie jedyną „drogą, prawdą i życiem”. Poprzez Kościół swój i w nim rodzi On swoich świętych, w których jedyny dziś ratunek świata”⁷⁵. Nakreślony program realizował bp W. Pluta w ramach trzech zadań (*tria munera*) biskupa: nauczyciela (prorocka), kapłana i pasterza⁷⁶.

Pierwsze listy pasterskie na temat uchwał soborowych bp Wilhelm Pluta napisał będąc jeszcze w Rzymie. Pierwszy list pasterski w czasie trwania III sesji soborowej. Napisał w nim: „Wiele już macie wiadomości ze Soboru. Wiecie też zapewne, że naszym obradom i modlitwom przysłuchują się przedstawiciele wielu niekatolickich Kościołów całego świata. Nie możecie jednak wiedzieć, ani sobie tego wyobrazić, jak mocna nas tu łączy siła, nas, biskupów całego świata, z różnych ras ludzkich, mówiących tylu różnymi językami. Jesteśmy jednością, bo ożywia nas jeden duch, duch miłości pochodzący z Ducha Świętego, niestworzonej miłości w Bogu. Ta jedność w miłości i troska o jeden Kościół Chrystusowy i ta wielka swoboda wypowiedziania się 2.500 biskupów z całego świata najbardziej zadziwia braci naszych z Kościołem Chrystusowym niezjednoczonych”⁷⁷.

Drugi list pasterski nosi datę 12 grudnia 1962 r., czyli został napisany już po zakończeniu sesji soborowej. W tym liście zwraca się do diecezjan: „Uderzyło mnie od samego początku, że codziennie przed obradami bardzo wielu biskupów modliło się na dwóch miejscach w kościele Grobu św. Piotra: przed Przenajśw. Sakramentem Ołtarza,

⁷⁴ W. Pluta, Listy pasterskie. Wskazania duszpasterskie. Orędzia, t. 1, red. P. Socha, Gorzów Wielkopolski 1987, s. 2.

⁷⁵ Tamże, s. 16.

⁷⁶ P. Socha, Biskup Wilhelm Pluta - Kapłan i Pasterz. Biogram duszpasterski, w: R. Tomczak, A. Oczachowski (red.), Życie i posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 46-47

⁷⁷ Bp Wilhelm Pluta, List Pasterski, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1963, s. 8.

gdzie wielu biskupów się spowiadało, oraz przed ołtarzem z relikwiami św. Piusa X. (...) I ja klęczałem u Grobu św. Piusa X codziennie. A w dniu wysłania do Was listu z Rzymu odprawiłem u Jego Grobu Mszę św. za Was, abyście mnie zrozumieli, o czym Wam tu piszę - głównie zaś dlatego, abyście zechcieli wykonać me wskazania. Mówiłem św. Piusowi X, że w swoim krzyżu biskupim noszę część Jego relikwii, że codziennie w kaplicy domu biskupiego w Gorzowie błogosławię Was wszystkich Jego relikwiami”⁷⁸.

Bp W. Pluta zgłębiał soborową naukę dotyczącą życia Kościoła. Swoją posoborową wizję duszpasterstwa przedstawiał w listach pasterskich po powrocie z Rzymu. Pierwszym z wielu jego listów, opracowań i rozporządzeń mających wprowadzać uchwały Soboru Watykańskiego II w życie diecezji gorzowskiej był specjalny list pasterski z okazji zakończenia soboru (8 XII 1965). W liście tym pasterz diecezji gorzowskiej omówił szerzej dwa zagadnienia, które uważał za kluczowe w nauczaniu Soboru. Były to powszechne powołanie do świętości i świadomość bycia częścią Kościoła, owocująca apostołstwem. Bp Pluta zachęcał w tym liście przede wszystkim do modlitwy i dziękczynienia: „Zaiste, jest za co Panu Bogu dziękować. Z Jego bowiem natchnienia świętobliwy Jan XXIII odważył się na tak wielkie dzieło”⁷⁹. W liście tym prosił także: „Abyśmy mieli dobrą wolę i odwagę wejść na drogi ku odnowie w samym Kościele prowadzące, abyśmy więc mieli odwagę w sobie dokonać odnowy; abyśmy chcieli kroczyć drogami apostołowania, którego już nikt z nas po soborze nie może nie uważać za swoje własne powołanie w świecie; abyśmy byli skłonni w głosie Kościoła słyszeć samego Chrystusa, abyśmy tak słuchali pouczeń Jego, iż byśmy je w czyn obracali”⁸⁰.

Drugim listem wprost powiązany z zakończeniem Soboru był list pasterski z 27 grudnia 1965 r., w którym, zgodnie z nakazem Ojca Świętego, bp Pluta ogłosił odpust z racji nadzwyczajnego Jubileuszu posoborowego w okresie od 1 stycznia do 29 maja 1966 r. Pisał wtedy: „I można chyba powiedzieć, że Kościół Chrystusowy na Soborze zebrany wpatrywał się w tajemnicę swej istoty i działania, ale Kościół ten patrzył również bardzo uważnie na dzisiejszego człowieka, szukał bowiem dróg i sposobów ku odnowieniu tego człowieka, ku nauczaniu go i miłości ofiarnej, z Boga

⁷⁸ Tamże, s. 38-39.

⁷⁹ Bp Wilhelm Pluta, List Pasterski Biskupa Ordynariusza Gorzowskiego na zakończenie Soboru Watykańskiego II, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1965, s. 274.

⁸⁰ Tamże, s. 275.

pochodzącej, i do Niego prowadzącej”⁸¹. Z lektury tego listu pasterskiego można wywnioskować, jak bp Pluta postrzegał reformę soborową. Dla niego istotą tej reformy była wewnętrzna przemiana człowieka i na tym właśnie zagadnieniu się skupiał. Wszystkie reformy liturgiczne czy administracyjne były rzeczą wtórną. Fundamentem musiała być przemiana wewnętrzna każdego członka Kościoła⁸².

Bp W. Pluta posługę pasterską znał od strony teoretycznej i praktycznej. Od strony teoretycznej - ponieważ nieustannie studiował metody i problemy duszpasterskiego posługiwania. Świadczą o tym wykłady i opracowania pozostawione na piśmie na ten temat. W ramach pracy w Komisji Episkopatu ds. Duszpasterstwa Ogólnego czy wykładów na Kursie Duszpasterskim w Lublinie prezentował następujące zagadnienia z teorii teologii duszpasterzowania: duszpasterskie sposoby sprawowania udzielania sakramentu małżeństwa; teologia pastoralna dziś; obrona życia w kontekście etyki i pastoralnej rodziny; Problemy etyczno-duszpasterskie niewiast; niektóre zagadnienia roku życia ze szczególnym uwzględnieniem tej problematyki w konfesjonale⁸³. Wiedza pastoralna zdobyta podczas studiów i w praktyce duszpasterskiej pozwoliła bp. W. Plucie konstruować program duszpasterski w swojej diecezji zgodny z soborową odnową. Niebagatelny wpływ na przebieg recepcji tej odnowy w Kościele gorzowskim, jej specyfikę, dynamikę oraz konkretne możliwości aplikacji nauczania w życie wspólnot parafialnych miały uwarunkowania związane z funkcjonowaniem Kościoła w warunkach państwa totalitarnego.

Analizując treść listów pasterskich bpa W. Pluty można zauważyć, że były one kierowane do pewnych grup ludzi wierzących i ich potrzeb duchowych. Poruszane tematy były związane także z funkcjami, które biskup gorzowski pełnił w Kościele w Polsce. W latach 60. bp W. Pluta był przewodniczącym Komisji Episkopatu ds. Duszpasterstwa Rodzin i być może dlatego wiele miejsca w listach pasterskich w tym czasie poświęcał małżeństwu i rodzinie oraz przygotowaniu do małżeństwa przez kursy przedmałżeńskie i dobrą katechezę, a szczególnie przykładowe życie rodzinne. Swoją troską otaczał kapłanów. Do nich kierował listy pasterskie z różnych okazji. Czasem pisał do nich odrębne listy, a najczęściej do listów skierowanych do wiernych dodawał

⁸¹ Bp Wilhelm Pluta, List Pasterski Ordynariusza Diecezji Gorzowskiej o „Nadzwyczajnym Jubileuszu posoborowym”, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1966, s. 27.

⁸² D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 160.

⁸³ To temat wykładu, jaki bp W. Pluta wygłosił w ramach wykładów dla duchowieństwa w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w dniu 27.08.1959 r.

krótki apel i pouczenie, jak poruszony w liście do wiernych problem duszpasterski realizować na parafii.

Takim tematem były zagrożenia w duszpasterstwie dzieci i młodzieży ze strony ateistycznych władz administracyjnych, które usiłował wprowadzić do szkół podręcznik do wychowania seksualnego sprzeczny z etyką katolicką. Bp. W. Pluta widział trudności w prowadzeniu duszpasterstwa ludzi młodych i dlatego w okresie lat 70. wydał kilka obszernych listów o konieczności wychowania religijnego, metodach pedagogicznych, wynikających z ducha Ewangelii i odpowiedzialności rodziców, kapłanów i pedagogów za duchową formację młodego pokolenia⁸⁴.

Doskonałą okazję do przedstawienia posoborowej wizji duszpasterskiej stały się dla bpa W. Pluty obchody Millenium Chrztu Polski. W Wielką Sobotę 9 kwietnia 1966 r., zainaugurowano „Tydzień Tysiąclecia”. Tego dnia w całym kraju w czasie Mszy św. odśpiewano uroczyste *Te Deum*. Dnia 14 kwietnia 1966 r. w Gnieźnie, wobec Episkopatu Polski, świętowano główne obchody religijne, a w całym kraju biskupi w katedrach, a proboszczowie w parafiach podczas Mszy św. odnowili przyrzeczenia chrztu św. i odśpiewali uroczyste *Te Deum*. Natomiast 17 kwietnia 1966 r. uroczystości milenijne miały miejsce w Poznaniu. Centralne zaś uroczystości Milenium Chrztu Polski odbyły się 3 maja 1966 r. na Jasnej Górze.

Już 17 grudnia 1965 r. w *Programie Wielkiego Jubileuszu Tysiąclecia Chrztu Polski 1966* bp Wilhelm Pluta poinformował diecezjan, że główne uroczystości diecezjalne zostały zaplanowane na 5 i 6 listopada 1966 r.⁸⁵ Zaś 18 lutego 1966 r. bp Pluta wystosował „Słowo pasterskie” do diecezjan. Zostało ono opublikowane w „Gorzowskich Wiadomościach Kościelnych”⁸⁶. Na Wielkanoc bp W. Pluta przygotował kolejny list pasterski dla diecezjan⁸⁷. Ważne były słowa otuchy, które 20 września 1966

⁸⁴ P. Socha, Biskup Wilhelm Pluta - Kapłan i Pasterz. Biogram duszpasterski, s. 52.

⁸⁵ Program Wielkiego Jubileuszu Tysiąclecia Chrztu Polski 1966, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (1966) 2, s. 30-33. Program ten podpisał bp Ignacy Jeż. Według niego przewidywano: 1. Sesję naukową w seminarium w Paradyżu; 2. Uroczyste rozpoczęcie nowenny do Patronów diecezji Pięciu Braci Męczenników w Międzyrzeczu; 3. Apel Jasnogórski w katedrze gorzowskiej i czuwanie całonocne przed Obrazem Matki Bożej Częstochowskiej (Kopia Nawiedzenia); 4. Główną Mszę św. dziękczynną za chrzest w Stargardzie Szczecińskim, w kościele pw. NMP Królowej Świata; 5. Uroczystości – w miarę lokalnych możliwości – w Kołobrzegu i Kamieniu Pomorskim. Podobny scenariusz miał jeszcze być podany, jak odnotowano to w aktach władz państwowych, 23 kwietnia 1966 r. na konferencji rejonowej w Szczecinie – uroczystości milenijne miały mieć miejsce 5 listopada w Paradyżu dla księży, a 6 listopada w Stargardzie Szczecińskim dla ogółu wiernych. Archiwum Państwowe w Szczecinie, PWRN, sygn. 3890, Materiały dotyczące przebiegu konferencji księży oraz uroczystości milenijnych, Szczecin 1966.

⁸⁶ „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (1966) 4, s. 74-77

⁸⁷ W. Pluta, List pasterski na Wielkanoc Tysiąclecia, Gorzów Wlkp. dn. 28 marca 1966 r., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (1966) 5, s. 113-116.

r. bp. W. Pluta napisał w liście pasterski do wiernych, a które był protestem przeciwko przerwaniu przez komunistyczne władze peregrynacji obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej⁸⁸. W niedzielę 30 października księży odczytali kolejny list pasterski bp. W. Pluty związany z obchodami Milenium Chrztu Polski w diecezji gorzowskiej⁸⁹. Biskup gorzowski w tym liście pt. „Po obchodach Milenijnych Diecezji Gorzowskiej” napisał do diecezjan: „Wszyscy Biskupi Goście jednomyślnie ocenili: Gorzowski obchód Milenium był z tych 22 obchodów chyba jednym z najpiękniejszych. A postawa Wasza kazała im orzec: kapłani i wierni diecezji gorzowskiej przekonali nas, że oni tu są u siebie, nie od 21 lat, ale od 1000 lat (...). Księża prymasa szczególnie ujęła serdeczność, jakiej doznał w domu biskupim, i w spotkaniu się z kapłanami i tłumami wiernych”⁹⁰.

Analizując treść listów pasterskich bpa W. Pluta możemy zauważyć, że często poruszane w nich tematy to: Eucharystia, chrzest, bierzmowanie i sakrament pokuty. Wiąże się to ściśle z troską o właściwe zrozumienie przez wiernych i przez duszpasterzy wielkich duchowych wartości, jakie oferuje im posoborowa odnowa liturgiczna i duszpasterska sprawowania tych sakramentów. Bp W. Pluta zdawał sobie doskonale sprawę, że każdy sakrament jest zbliżeniem, spotkaniem i miejscem szczególnej łączności człowieka wierzącego z Bogiem i dlatego pragnął wszystkich wiernych przygotować do najowocniejszego korzystania z tych źródeł zbawienia. Życie wewnętrzne od strony teologicznej i praktycznej zostało ukazane w listach pasterskich poświęconych cnotom teologicznym: wierze, nadziei i miłości⁹¹. Ks. Roman Hermaciński zauważa, że od początku lat siedemdziesiątych bp W. Pluta co roku poświęcał list pasterski sprawie budownictwa sakralnego. W związku z dynamiczną rozbudową miast sprawa budownictwa sakralnego stawała się pierwszoplanową, coraz bardziej palącą⁹².

Jak zaznacza bp P. Socha listy pasterskie bpa W. Pluty stanowią dzisiaj kopalnię niewyczerpaną w znajdowaniu tematów do opracowań naukowych. Dobrze się stało, że

⁸⁸ Towarzyszący obchodom milenijnym „obraz nawiedzenia” został aresztowany 2 września 1966 r. w drodze z Warszawy na Śląsk i odstawiony na Jasną Górę, gdzie był pilnowany przez kilka lat przez posterunki milicji (przez „Szwedów”, jak ich nazywali wierni). Por. A. Micewski, *Kardynał Wyszyński Prymas i mąż stanu*, t. 2, Paryż 1982, s. 259.

⁸⁹ W. Pluta, List pasterski na obchód Milenium w diecezji Gorzowskiej, Gorzów Wlkp. dn. 7 października 1966 r., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (1967) 1-2, s. 1-5.

⁹⁰ Milenium Diecezji Gorzowskiej, s. 32.

⁹¹ Por. R. Hermaciński, *Posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty w Diecezji Gorzowskiej (1958-1986)*. Studium pastoralne, Wrocław 1994, s. 75-76.

⁹² Tamże, s. 76.

wielu młodych kapłanów sięga po temat pracy naukowej do wielkiego i świętego duszpasterza. Można się bowiem u tak doskonałego kapłana, biskupa i duszpasterza wiele nauczyć⁹³. Obchody Millenium Chrztu Polski były największą po wojnie manifestacją przywiązania do Kościoła.

Swoją posoborową wizję duszpasterską bp Pluta przedstawił także w rozporządzeniach duszpasterskich. W nich zawarł, to co można nazwać, autorską metodę recepcji soborowej reformy. Począwszy od roku 1968 bp Pluta wydał 46 oznaczanych literą „L” Rozporządzeń Duszpasterskich, w których zawarł esencję swoich nowoczesnych koncepcji duszpasterskich. W nocie redakcyjnej do wydanych drukiem Rozporządzeń Duszpasterskich bpa Pluty możemy wyczytać: „Niniejsza edycja drukiem Rozporządzeń Duszpasterskich Biskupa Gorzowskiego Wilhelma Pluty została przygotowana na podstawie ich maszynopisu, przechowywanego w zasobach Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze. Zbiór stanowi 46 aktów prawnych wydanych od 4 września 1968 r. (pierwsze) do 8 stycznia 1981 r. (ostatnie), Zawartość publikacji - jako akty prawne - pozostaje wierna oryginałom, zarówno w zakresie treści, jak i konstrukcji formalnej, a także języka (w tym stylistyki, leksyki i składni). Aneksy towarzyszące Rozporządzeniom zostaną wydane w odrębnym zbiorze”⁹⁴.

Biskup Wilhelm Pluta, zainteresowany reformą liturgiczną i jej znaczeniem, podkreślał w tych Rozporządzeniach znaczenie liturgii, gdyż jest ona szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc (por. KL 10). W posoborowej wizji duszpasterstwa wiedział, że Kościół musi być zbudowany na Słowie Bożym, które buduje wspólnotę Kościoła, na chlebie Bożym, który buduje wspólnotę kultu, i na miłości Bożej, która z kolei buduje wspólnotę miłości. Wszystkie te trzy elementy muszą współgrać, aby skutecznie budować Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa. Takie spojrzenie jest konsekwencją całej teologicznej wizji biskupa, która zasadza się na duchowości indywidualnej, opartej na adoracji, medytacji⁹⁵.

Jednym z istotnych celów Rozporządzeń Duszpasterskich jest podanie duszpasterzom konkretnych i praktycznych wskazań dotyczących pełnej realizacji rocznych programów duszpasterskich w ramach recepcji nauki Soboru Watykańskiego II. Biskup W. Pluta myślał po prostu tak: Jako biskup mam obowiązek najpierw sam

⁹³ P. Socha, Biskup Wilhelm Pluta - Kapłan i Pasterz. Biogram duszpasterski, s. 52.

⁹⁴ Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010.

⁹⁵ T. Sałatka, Biskup Wilhelm Pluta (1910–1986), s. 134.

osobiście przemienić swoje myślenie według wskazań soboru. Jeśli mam o tym nauczać innych, najpierw muszę przemienić siebie! Jakże zaś podejmował konkretne działania? Przede wszystkim w latach soborowych i posoborowych bp Pluta w swoim nauczaniu, listach pasterskich i publikacjach bardzo często wyjaśniał naukę soboru, bądź też do niej się odwoływał⁹⁶.

Wizję odnowy duszpasterstwa w duchu Soboru Watykańskiego II bp W. Pluta usiłował przedstawić w strategii duszpasterskiej dla diecezji gorzowskiej. Dobrym przykładem jest szkic prawdopodobnie z 1967 roku⁹⁷, w którym wyliczone są szczegółowe zagadnienia do przeanalizowania i znalezienia pomysłów na ich realizację, z zakresu katechizacji, dzieł miłosierdzia, liturgii, duszpasterstwa małżeństw i rodzin, grup świeckich, duszpasterstwa duszpasterzy. Widać, że Sobór Watykański II stał się dla bpa Wilhelma Pluty inspiracją w przedstawianiu nowych kierunków działania w duszpasterstwie opartym o soborową naukę. W świetle tej nauki tworzył on plany duszpasterskie i je realizował. Te notatki pokazują wielką gorliwość, zmysł duszpasterski i dalekowzroczność bpa Pluty. Był strategiem, który widział daleko i jednocześnie potrafił inspirować⁹⁸.

W 1971 r. bp. W. Pluta tak opisywał te wysiłki: „Próbujemy wcielać w życie dekrety soborowe mające szczególnie na uwadze ożywienie księży i wiernych w następujących dziedzinach duszpasterskich: rodzina, działalność charytatywna, liturgia odnowiona, katechizacja - przy czym silny akcent kładziemy na zaangażowanie się wiernych w sprawy Boże i kościelne, celem rozbudzenia poczucia odpowiedzialności wiernych za Kościół, za drugiego człowieka oraz za działanie apostolskie w granicach dostępnych”⁹⁹. Słowa te wskazują, że bp W. Pluta potrafił ustalić strategię duszpasterską w duchu odnowy soborowej i miał wizję, jak inspirować i włączać do tej strategii zarówno świeckich jak i duchownych.

Zarówno w listach pasterskich jak też zarządzeniach duszpasterskich bpa Pluty powraca zachęta dla duszpasterzy, by z jednej strony formowali świeckich, wykorzystując do tego wszelkie możliwe okazje, z drugiej strony tworzyli w parafiach małe grupy apostolskie, znajdowali ludzi, którzy będą podejmować różne zadania w

⁹⁶ Por. D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 160-163.

⁹⁷ AWP, Maszynopisy, Bp Wilhelm Pluta, Program ramowy - ku zastanowieniu się! XX. Biskupom, [mps], Por. AWP, Maszynopisy, Bp Wilhelm Pluta, Sprecyzowanie „obrazu” - zasadnicze pojęcia i rzeczywistość zadania duszpasterskiego, Gorzów Wlkp., [mps].

⁹⁸ D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 162-163.

⁹⁹ Bp Wilhelm Pluta, Kościół na Pomorzu Zachodnim, w: J. Krucina (red.), Kościół na Ziemiach Zachodnich. Czwartecze polskiej organizacji kościelnej, Wrocław 1971, s. 29.

parafii, w Kościele. Przecież zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II świeccy są powołani do apostołstwa. Ponieważ zaś świeccy nie mogą podjąć swej odpowiedzialności bez odpowiedniej formacji, tym działaniom towarzyszyła ciągła troska bpa Pluty o formację świeckich, z akcentem na rozwój życia wewnętrznego i ze szczególną rolą w tym dziele domu rekolekcyjnego w Rokitnie¹⁰⁰. Bp W. Pluta zgodnie z ustaleniami episkopatu Polski odnośnie do liturgii starał się konsekwentnie i skrupulatnie je realizować. Charakterystyczną cechą wykonywania postanowień soborowych była koncepcja stopniowego i rozważnego wprowadzania reform liturgicznych¹⁰¹.

3. Duszpasterstwo liturgiczne diecezji gorzowskiej

W czerwcu 1972 roku biskupi polscy, analizując stopień recepcji reformy Soboru Watykańskiego II w Kościele w Polsce, zauważyli: „Każdą autentyczną odnowę ma poprzedzić odpowiednio długi okres przygotowania. Nie jest to czas stracony. Jest on pierwszym etapem odnowy. Bez wystarczającego przygotowania nawet najlepiej przemyślana odnowa stanie się częścią formalnością, polegającą na zewnętrznym zastąpieniu jednych form drugimi. Nie przyniesie ona w następstwie spodziewanych owoców, lecz spowoduje opory oraz obojętność. [...] Świadomi jesteśmy również dotychczasowych osiągnięć w realizacji uchwał Soboru na odcinku szeroko pojętego duszpasterstwa, apostołstwa świeckich, ekumenizmu, odnowy życia zakonnego, odnowy katechetycznej, a zwłaszcza odnowy liturgicznej”¹⁰².

Troska biskupa W. Pluty o rozwój duszpasterstwa na terenie diecezji gorzowskiej przejawiała się niemal we wszystkich dziedzinach życia religijnego wiernych. Jednak szczególną uwagę zwracał na duszpasterstwo ogólne, czyli zasadnicze i podstawowe, ale ukierunkowane na życie nadprzyrodzone, to jest życie Boże w człowieku. Ponadto w posłudze biskupa W. Pluty wyjątkowe znaczenie miało duszpasterstwo małżeństw i rodzin oraz zespołów i elity apostołskiej, a także posługi

¹⁰⁰ Por. D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 164-165.

¹⁰¹ List Episkopatu Polski do kapłanów o reformy liturgicznej, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1964, nr 9, s. 186-190; por. C. Vagaggini, Główne reguły reformy liturgicznej, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1963, nr 5, s. 128-132.

¹⁰² Słowo biskupów polskich w dziesięciolecie rozpoczęcia Soboru Watykańskiego Drugiego, w: Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974, Éditions du Dialogue, Paris 1975, s. 704.

związane z liturgią sakramentów i formacją duchową wiernych¹⁰³. Bp W. Pluta szczególnie mocno podkreślał potrzebę organizowania duszpasterstwa w duchu odnowy soborowej. Duszpasterstwo zazwyczaj określa się dzisiaj jako całokształt działalności Kościoła zmierzającej do tego, by człowieka żyjącego w rozmaitych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych i podlegającego oddziaływaniu różnych prądów społecznych i ideologicznych doprowadzić do spotkania z Bogiem w wierze i miłości¹⁰⁴. Trzeba pamiętać, że w 1967 roku zapoczątkowano realizację idei soborowych w Kościele w Polsce. Stąd też i ramowy program pracy biskup diecezji gorzowskiej ujął w dwóch tezach soborowych: powszechnego powołania do świętości i powszechnego powołania do apostołatu¹⁰⁵.

W programie duszpasterskim dla diecezji gorzowskiej ważne miejsce zajęła odnowa liturgiczna w duchu Soboru Watykańskiego II. Bp W. Pluta wiedział też, że w imieniu papieża odpowiada za formację liturgiczną i sposób pracy służby liturgicznej w swojej diecezji. Bowiem jednym z zadań biskupa jest troska o piękno liturgii. Jako głowa Kościoła diecezjalnego jest punktem odniesienia wszystkich działań zmierzających do pogłębienia formacji liturgicznej. Liturgia bowiem wyraża całe misterium Kościoła: tajemnicę obecnego w nim Chrystusa i Jego paschalnego misterium oraz Kościół jako Ciało Chrystusa i jako lud Boży. Liturgię sprawuje cały Kościół jako kapłański lud Boży i każdy z uczestników pełni sobie właściwą posługę dla dobra całego zgromadzenia. „Czynności liturgiczne należą do całego Kościoła, uwidaczniają je i na nie oddziałują. Poszczególnych natomiast członków dosięgają w różny sposób, zależnie od stopnia święceń, urzędów i czynnego udziału” (KL 26).

Problematyka duszpasterstwa liturgicznego znana była biskupowi diecezji gorzowskiej. Bp. W. Pluta od 1958 r. uczestniczył w pracach komisji pastoralnej Episkopatu Polski. Brał także udział w przygotowaniu podręcznika „Sakramenty w życiu pastoralnym”, który został wydany w 1963 roku i zawierał wiele odniesień do poprawnej celebracji liturgii. W podręczniku tym znajdujemy też wiele wskazań dotyczących duszpasterstwa liturgicznego, które były realizowane w diecezji gorzowskiej. Warto podkreślić, że obok kwestii teologicznych i prawa liturgicznego, co

¹⁰³ Por. R. Hermaciński, Specyfika formacji kleru i świeckich w ujęciu biskupa Wilhelma Pluty, w: R. Tomczak, A. Oczachowski (red.), *Życie i posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty*, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 102.

¹⁰⁴ Por. R. Kamiński, Wprowadzenie, w: R. Kamiński, B. Dreżdż (red.), *Duszpasterstwo specjalne*, Lublin 1998, s. 13.

¹⁰⁵ W. Pluta, Powszechne powołanie do świętości w Kościele, „Ateneum Kapłańskie”, 68(1965), s. 315–325.

wyduje się oczywiste, podjęto w nim również takie problemy, jak: piękno celebracji liturgicznych, potrzeba zatroszczenia się o przestrzeń celebracji liturgicznych, o zaangażowanie wiernych i podkreślenie ich roli w celebracji, tak aby obecność Chrystusa była przeżywana jak najpełniej. Wskazując na rolę tego podręcznika, biskup miał świadomość, że istnieje tendencja, aby koncentrować się na rubrykach, a nie na Chrystusie, dlatego pisał do kapłanów: „musicie nauczać wszystkich prawdziwej teologii i liturgii sakramentu, ukazując liturgię nie tylko jako same rubryki”¹⁰⁶.

Wrażliwość bpa W. Pluty na piękno celebracji liturgii zgodna była z zasadami zawartymi w Konstytucji o liturgii świętej. W oparciu o ten soborowy dokument miały powstać instytucje diecezjalne, które czuwały by nad realizacją odnowy liturgicznej w Kościołach lokalnych. Kontynuacją postanowienia soborowego odnośnie powoływania diecezjalnych Komisji Liturgicznych był nakaz papieża Pawła VI sformułowany w motu proprio *Sacra Liturgiam* z dnia 25 stycznia 1964 r. W tym dokumencie papież, powołując się na apostolską powagę, nakazał oraz postanowił, „aby stosownie do przepisów art. 45 i 46 Konstytucji o liturgii świętej, w każdej diecezji powstała Komisja (Rada), która pod kierunkiem biskupa będzie się troszczyła o lepsze poznanie i pielęgnowanie liturgii. Niekiedy może być wskazane utworzenie wspólnej tego rodzaju Rady dla pewnej liczby diecezji. Oprócz tego w każdej diecezji, o ile to możliwe, mają powstać dwie inne Rady: jedna do muzyki kościelnej, druga do Sztuki kościelnej. Nierzadko może być pożyteczne połączenie w danej diecezji owych trzech Rad w jedną”¹⁰⁷.

W nawiązaniu do zalecenia Stolicy Apostolskiej Konferencja Episkopatu Polski zatwierdziła pierwszy statut Diecezjalnej Komisji Liturgicznej i wezwała do powołania w poszczególnych diecezjach Kościoła w Polsce Komisji Liturgicznych. Nic więc dziwnego, że w latach 60-tych powstała większość Diecezjalnych Komisji Liturgicznych w Polsce. Na te lata przypada również największa ich aktywność¹⁰⁸.

Rozpatrując w świetle dokumentów Kościoła zadania Diecezjalnej Komisji ds. Liturgii, można wśród nich rozróżnić zadania ogólne i szczegółowe¹⁰⁹. Zadania

¹⁰⁶ W. Pluta, Refleksje nad podręcznikiem liturgii „Sakramenty w życiu pastoralnym”, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 3(1964), s. 74–88

¹⁰⁷ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/motu/sacram_liturgiam_25011964.html [dostęp: 10.12.2022]

¹⁰⁸ H. J. Sobeczko, Znaczenie Diecezjalnej Komisji Liturgicznej, „Liturgia Sacra” 3–4 (1996), s. 39–48.

¹⁰⁹ Por. R. Michałek, Zadania Diecezjalne Komisji do spraw Liturgii w świetle dokumentów Kościoła, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 34 (1981), s. 63.

ogólne wymienia Instrukcja *Inter Oecumenici* (art.47). Zadaniem diecezjalnej Komisji liturgicznej pod przewodnictwem biskupa jest:

- a. zapoznać się ze stanem działalności duszpasterstwa liturgicznego w diecezji;
- b. dokładnie urzeczywistniać to, co kompetentna władza ustaliła w dziedzinie liturgii, jak również zwracać uwagę na studia oraz inicjatywy, które gdzie indziej dokonują się na tym polu;
- c. poddawać i popierać różne inicjatywy praktyczne, które mogą się przyczynić do postępu liturgii, zwłaszcza zaś, gdy chodzi o pomaganie kapłanom już pracującym w winnicy Pańskiej; w
- d. w poszczególnych wypadkach, albo też nawet dla całej diecezji, podsuwać odpowiednie i stopniowe plany pracy duszpasterskiej w dziedzinie liturgii, wskazywać albo też powoływać nadających się ludzi, którzy w tej sprawie mogą przy sposobności dopomagać kapłanom oraz proponować odpowiednie środki czy pomoce;
- e. usilnie zabiegać, by inicjatywy, podejmowane dla pielęgnowania życia liturgicznego w diecezji postępowały naprzód przy jednomyślniej i wzajemnej pomocy innych stowarzyszeń, stosownie do tego, co było powiedziane o Komisji Konferencji biskupów (n. 45 e)¹¹⁰.

Konstytucja o liturgii świętej zaznacza, że do należy troszczyć się o piękno celebrowanej liturgii (por. KL 122). Konstytucja przypomina, że Kościół dba ze szczególną troską o to, aby sprzęty liturgiczne godnie i pięknie uświetniały kult. Dlatego też postulowano, aby alumni w czasie studiów seminaryjnych mogli poznać historię sztuki sakralnej i jej rozwój, by w ten sposób zadbać o piękno wystroju budynków sakralnych i zdobyć umiejętność konserwacji zabytków Kościoła (por. KL 129). Konstytucji o liturgii świętej zaleca więc, aby w każdej diecezji powstała Komisja Sztuki Sakralnej, a miejscowy Ordynariusz korzystał z porad ekspertów odnośnie ocenianiu dzieł sztuki (por. KL 126).

Konstytucja o liturgii świętej zwróciła również uwagę na wypracowanie nowej koncepcji muzyki i śpiewu kościelnego. Sobór stwierdził, że muzyka sakralna stanowi integralną część celebrowanej liturgii. Temu zagadnieniu poświęcono osobny rozdział Konstytucji o liturgii świętej (por. rozdz. VI, p. 112–121). Już na początku wspomnianego rozdziału czytamy: „tradycja muzyczna całego Kościoła stanowi

¹¹⁰

https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/instrukcja_inter-oecumenici_26091964.html [dostęp: 30.05.2021]

skarbiec nieocenionej wartości, wybijający się ponad inne sztuki, przede wszystkim przez to, że śpiew kościelny związany ze słowami, jest nieodzowną oraz integralną częścią uroczystej liturgii” (por. KL 112). Ważne jest również liturgiczne prawodawstwo odnośnie muzyki sakralnej. Zgodne jest ono co do tego, że dopiero liturgia śpiewana przedstawia uroczystą w pewnym sensie najwłaściwszą postać celebracji liturgicznej (por. KL 113).

Zgodnie z postanowieniami soborowej Konstytucji o liturgii świętej (KL 45 i 46) bp Pluta dekretem z 29 listopada 1965 r. ustanowił Diecezjalną Komisję Liturgiczną, Diecezjalną Komisję Muzyki Kościelnej i Diecezjalną Komisję Sztuki Kościelnej. Dekretem z tego samego dnia mianował także ośmiu proboszczów doradców¹¹¹. Po ustanowieniu diecezji gorzowskiej, co nastąpiło 28 czerwca 1972 roku, bp Wilhelm Pluta powołał dekretem z 25.01.1974 roku Diecezjalną Komisję Liturgiczną w nowych strukturach kościelnych¹¹². Dokumenty wydane przez bpa W. Plutę świadczą o jego wielkiej trosce o sprawę odnowy liturgicznej w powierzonym mu Kościele gorzowskim a także wizji organizowanego w diecezji gorzowskiej duszpasterstwa liturgicznego.

W Dekrecie powołującym Diecezjalną Komisję Liturgiczną¹¹³, w nowych strukturach diecezji gorzowskiej bp Wilhelm Pluta powiedział, że jej zadaniem będzie troska o lepsze poznanie i pielęgnowanie liturgii w diecezji. Kolejnym celem, który określił, było dostosowanie do miejscowych warunków szczególnie we wspólnocie parafialnej, postanowień Konstytucji o liturgii świętej. Wszystko to miało odbywać się zgodnie z zaleceniami i zarządzeniami Stolicy Apostolskiej oraz Konferencji Episkopatu Polski¹¹⁴.

Badając dostępne archiwa Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, widać, że według bpa W. Pluty zadaniem Diecezjalnej Komisji Liturgicznej nie tylko było powołanie jej składu, zgodnie z zaleceniami Soboru Watykańskiego II oraz statutu komisji liturgicznej¹¹⁵, ale także stała systematyczna praca, recepcja tekstów liturgicznych o nowych błogosławionych świętych¹¹⁶. Zajmowała się omawianiem i

¹¹¹ „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1966, s. 59-61.

¹¹² Przewodniczącym Komisji został ustanowiony Ks. Prof. Dr Józef Weissmann. W jej skład powołani zostali: Ks. Proboszcz Władysław Szeremet, Ks. Wikariusz Edward Różański, Ks. Wikariusz Marian Winkiel, Ks. Wikariusz Józef Michurski, w: ADZG, D 6/1974/1.

¹¹³ ADZG, Segr. Diecezjalna Komisja Liturgiczna, D 6/1974/1.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ ADZG, D 6/1975/1.

¹¹⁶ ADZG, D6/1976/1-4.

przygotowywaniem wniosków z dokumentów Stolicy Apostolskiej¹¹⁷. Komisja także spotykała się z referendami z innych diecezji, gdzie wymieniano doświadczenia oraz omawiano ważne kwestie liturgiczne¹¹⁸. Członkowie Diecezjalnej Komisji Liturgicznej brali udział w spotkaniach pogłębiających więcej i rozumienie problematyki. Warto tu wymienić spotkanie księdzem Franciszkiem Blachnickim w Koninie 20 i 21 listopada 1979 roku¹¹⁹. W 1980 roku nastąpiła zmiana w składzie DKL¹²⁰. Nowy skład DKL został powołany w 1984 roku¹²¹. Praca naukowa DKL owocowała na forum sympozjów (w Paradyżu) oraz wydawniczym. Krajowe Duszpasterstwo Służby Liturgicznej z Krościenka n. Dunajcem współpracowało z członkami DKL, co żywo interesowało bpa W. Plutę¹²². Jeszcze za czasów bp W. Pluty DKL Prowadziła pracę nad materiałami dotyczącymi kultu 5 Braci Męczenników z Międzyrzecza¹²³. Członkowie DKL za aprobatą biskupa diecezjalnego brali udział w licznych sympozjach w Przemyślu, Koninie, Sandomierzu i Wrocławiu. Zakresu pracy w recepcji postanowień Soboru Watykańskiego II w ramach DKL oraz pobudzanie duszpasterstwa liturgicznego, nie da się w tym miejscu wyczerpać i może być tematem do osobnej pracy.

W przeciągu lat systematycznej i pogłębionej pracy DKL konsultowała się z biskupem, której powierzał przygotowanie dokumentów i wytycznych. Bardzo ufał profesorom, wykładowcom liturgiki oraz radził się Komisji liturgicznej, powierzając jej ważne sprawy do przepracowania¹²⁴.

Dla wielu żyjących współcześnie katolików w Polsce Sobór Watykański II stanowi wydarzenie bardzo odległe. Ci, którzy byli bezpośrednio zaangażowani w prace Soboru Watykańskiego II pozostawili po sobie piękne świadectwo troski o Kościół i jego życie. Przemiany, które wówczas się dokonały promieniują na obecne czasy. Tek też jest w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Dzięki postawie bpa W. Pluty możemy powiedzieć, że w miarę upływu lat myśli soborowe nie tracą wartości ani blasku. Konieczne jest jednak, aby były prawidłowo odczytywane, poznawane i realizowane w

¹¹⁷ ADZG, D6/1977/1.

¹¹⁸ ADZG, D6/1979/1-2.

¹¹⁹ ADZG, D6/1979/6.

¹²⁰ Między innymi w jej skład wszedł ksiądz Harmaciński, Guzowski, Sinka, Stachura. ADZG, D6/1980/4-12.

¹²¹ ADZG, D6/1980/5-10. Zaczął w niej pracować ks. Zygmunt Lisiecki, Z. Stanek, A. Mackiewicz, R. Zięciak, J. Konieczny.

¹²² ADZG, D6/1985/6.

¹²³ ADZG, D6/1986/1-2.

¹²⁴ APA.

duchu Soboru Watykańskiego II. Bp W. Pluta uczestnicząc w obradach Soboru Watykańskiego II organizował życie w diecezji gorzowskiej według jego założeń. Widać to doskonale w sposobie recepcji soborowej odnowy liturgicznej w diecezji gorzowskiej. Będąc pasterzem tej diecezji w listach i zarządzeniach pasterskich wskazywał drogę odnowy lokalnego Kościoła. Zorganizował także w tym celu instytucje diecezjalne, które miały czuwać nad poprawnością reformy liturgicznej w diecezji gorzowskiej.

Rozdział II.

Sposoby recepcji posoborowej odnowy liturgicznej w działalności pasterskiej biskupa Wilhelma Pluty

Zagadnienie powiązania działalności pasterskiej biskupa Wilhelma Pluty z liturgią jest istotne z punktu widzenia recepcji odnowy liturgicznej w diecezji gorzowskiej. Z punktu widzenia niniejszego opracowania istotna jest kwestia rozumienia przez biskupa W. Plutę sposobu urzeczywistniania się Kościoła w liturgii. Liturgia jest bowiem nie tylko objawieniem się Kościoła, ale jest również narzędziem do realizacji podstawnego celu Kościoła, jakim jest zbawienie wiernych. Sposób recepcji posoborowej odnowy liturgicznej zaproponowany przez bpa W. Plutę wskazuje na głęboką relację liturgii do Kościoła, którą ukazał biskup gorzowski. Odczytywał on naukę Soboru Watykańskiego II, dotyczącą znaczenia i umiejscowienia liturgii w życiu Kościoła, jako podstawową zasadę odnowy Kościoła, bowiem liturgia jest znakiem, który objawia i urzeczywistnia Kościół. O tym mówi pierwszy dokument Soboru Watykańskiego II Konstytucja o liturgii świętej, gdy stwierdza, że „w liturgii, zwłaszcza w Boskiej Ofierze eucharystycznej, «dokonuje się dzieło naszego Odkupienia», w najwyższym stopniu przyczynia się ona do tego, aby wierni swoim życiem wyrażali oraz ujawniali innym misterium Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła” (KL 2). Bp W. Pluta zauważa, iż liturgia ujawnia Kościół przede wszystkim z perspektywy społecznej, jako lud Boży i wspólnotę.

1. Liturgiczna formacja duchowieństwa i wiernych świeckich jako sposób recepcji odnowy liturgicznej

Kardynał J. Ratzinger oceniając proces wprowadzenia w życie posoborowej reformy liturgii wskazał na trzy podstawowe kategorie: zrozumiałość, uczestnictwo i

prostota¹²⁵. Kategorie te miały również wpływ na recepcja odnowy liturgicznej w diecezji gorzowskiej. Kategoria zrozumiałości w recepcji reformy liturgicznej w dużej mierze zależała od jej zrozumienia przez kapłanów i wiernych świeckich. Dla zrozumienia liturgii potrzebne więc były: odpowiednie pouczenie i wychowanie, czyli formacja¹²⁶. Jak zaznaczał O. prof. J. J. Kopec CP „Formacja liturgiczna dorosłych uczniów Pana, którzy mają ponieść odpowiedzialność za tworzenie nowych wyrazów życia liturgią, zwłaszcza w rodzinach, w grupach modlitewnych i laickich ruchach kościelnych musi być oparta na duchowym rozwoju ich wiary. Winna ona objąć dokształcenie religijne wraz z przyswojeniem podstawowych prawd wiary i życia chrześcijańskiego oraz doświadczenia wspólnoty Kościoła. Chodzi tu często o reewangelizację dorosłych, która prowadzona w ruchach eklezjalnych może przybrać formę pochrzcielnego katechumenatu. Zmierzają one do odnowienia i ożywienia łaski chrztu i napełnienia Duchem Świętym w bierzmowaniu oraz codziennej aktywności ucznia Pana, karmionego Jego Ciałem. W sercu tej formacji znajduje się doświadczenie egzystencjalnego spotkania człowieka wiary ze Zmartwychwstałym Panem, który w Kościele przez Swego Ducha kontynuuje dzieło zbawienia. Celem zaś formacji jest przygotowanie apostoła świeckiego przez etapy na drodze wiary do sprawowania apostołatu słowa i wyzwolenia charyzmatu kapłańskiego, odpowiadającego różnym formom ludzkiej aktywności. Ta umiejętność do dawania świadectwa wiary i podjęcia zadania samej ewangelizacji ma mieć, jak każda posługa kapłańska, radykalną formę wspólnotową i winna być wypełniana jako wspólne dzieło grupy świadków Pana i Jego poszczególnych uczniów”¹²⁷. Natomiast bp Wacław Świerzawski stwierdza, że „Liturgia jest rzeczywistością *sui generis*, ponieważ posiada jakby dwa piętra – w niej jednoczą się razem sfera naturalna i nadprzyrodzona. Nie może więc ona ograniczyć się do samej tylko formacji intelektualnej, do przekazu wiedzy. Obok przekazu wiedzy, ma być mistagogią, i dopiero jako taka potrafi nawiązać egzystencjalny kontakt ze sferą nadprzyrodzoną, jak i ze środowiskiem życiowym”¹²⁸.

Nawiązując do Konstytucji liturgicznej Jan Paweł II w swojej adhortacji o chrześcijańskim laikacie podkreśla, że „odnowa liturgii wprowadzona przez Sobór

¹²⁵ Por. J. Ratzinger, Sakrament i misterium. Teologia liturgii, Kraków 2011, s. 145-154.

¹²⁶ Por. S. Cichy, Wychowanie liturgiczne w Konstytucji o Liturgii świętej i dokumentach posoborowych, w: S. Koperek (red.), *Euentes docete*. XXV lat Instytutu Liturgicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Kraków 1993, s.173.

¹²⁷ J. J. Kopec, Liturgia *culmen et fons* duchowego życia chrześcijanina, „Seminare”, 21(2005), s. 251.

¹²⁸ W. Świerzawski, Niektóre elementy formacji liturgicznej, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 26(1973), z. 4, s.179.

przyczyniła się do ożywienia u świeckich ich roli w sprawowaniu i przygotowaniu funkcji liturgicznych i sprawiła, że podjęli oni z ochotą spełnianie związanych z tą rolą powinności. Liturgia jest bowiem świętym obrzędem sprawowanym nie przez samego kapłana, ale przez całe zgromadzenie wiernych. Jest więc rzeczą naturalną, że świeccy mogą wykonywać czynności nie będące ścisłą prerogatywą posługi urzędowej” (ChL 23). Całość podejmowanych działań formacyjnych ma zmierzać do uświadomienia najgłębszych wymiarów uobecnienia Misterium Paschalnego w sakramentach, a także uczyć kształtowania żywej liturgii z udziałem wspólnoty. Należy więc zatroszczyć się o przygotowanie osób świeckich, które mogłyby pełnić właściwe im funkcje liturgiczne.

W celu głębszego zaznajomienia duchowieństwa i wiernych z zasadami odnowy liturgicznej przyjęto praktykę stopniowej realizacji postulatów soborowych, w myśl zaleceń Konstytucji o liturgii i kolejnych instrukcji wykonawczych. Konstytucja o liturgii Soboru Watykańskiego II podkreśliła, że „nikomu, choćby nawet był kapłanem, nie wolno na własną rękę niczego dodawać, ujmować lub zmieniać w liturgii”, a prawo kierowania sprawami liturgii należy do Stolicy Apostolskiej, Konferencji Biskupów oraz Biskupa miejsca (por. KL 22). Zgodnie z powyższym wszelkie decyzje dotyczące liturgii zastrzeżono dla Episkopatu i przypomniano, że tylko te zmiany są objęte odnową liturgii, które są zarządzane przez właściwych przełożonych kościelnych¹²⁹. Bp W. Pluta wiedział, że kategoria zrozumiałości w recepcji reformy liturgicznej w dużej mierze zależała od jej zrozumienia przez kapłanów i wiernych świeckich. Dla zrozumienia liturgii potrzebne więc były: odpowiednie pouczenie i wychowanie zarówno kapłanów, jak i wiernych świeckich. W odpowiedniej liturgicznej formacji widział biskup gorzowski skuteczność recepcji odnowy liturgicznej.

Wiemy, że biskup Wilhelm Pluta, jako pasterz powierzonego jego pieczy Kościoła gorzowskiego, był zatroskany o rozwój duchowy diecezjan według wskazań Soboru Watykańskiego II. W swojej pasterskiej posłudze wypracował oryginalny sposób realizacji tego zadania. Zdaniem biskupa gorzowskiego formacja diecezjan, według wskazań Soboru Watykańskiego II, to fundamentalne założenie pastoralnej odnowy Kościoła. U podstaw tego założenia leży wszelkie prawidłowe działanie pasterskie zmierzające do ożywienia i pogłębienia życia wewnętrznego w diecezji. Wiedział, że jako pasterz Kościoła gorzowskiego jest ojcem dla społeczności chrześcijańskiej i powinien troszczyć się o nią na wzór Chrystusa Dobrego Pasterza. W

¹²⁹ H. J. Sobeczko, *W trosce o liturgiczne dziedzictwo: życie i działalność duszpastersko-liturgiczna biskupa Franciszka Jopa (1897–1976)*, Opole 1986, s. 150–152.

swojej pasterskiej posłudze szczególną troską otoczył kapłanów, którzy powołani do służenia ludowi Bożemu stanowią wraz ze swym biskupem jedno grono kapłańskie – prezbiterium.

Biskup W. Pluta był świadomy tego, że przede wszystkim kapłani przyczyniają się skutecznie do zbawczej realizacji posłannictwa Chrystusa i wnoszą swój wkład do duszpasterstwa całej diecezji, a także całego Kościoła¹³⁰. Dlatego liturgicznej formacji kapłanów poświęcał wiele uwagi. Świadczy o tym sposób sprawowania posługi duszpasterskiej w stosunku do prezbiterium. Już w pierwszym liście do kapłanów i diecezjan z 7 września 1958 r. pisał „Chylę czoło przed Wami, nieznanymi żołnierzami Chrystusowymi, setkami kapłanów, co niezmiernie na tej Ziemi Gorzowskiej ponosili trudy dla Chwały Bożej i dusz nieśmiertelnych. Chylę czoło przed Wami, dobrymi kapłanami”¹³¹. Dobrą okazją dla formacji kapłanów były spotkania rejonowe. W dniach 18-25 września 1958 r. bp Wilhelm zarządził pierwsze konferencje rejonowe dla wszystkich księży, zarówno diecezjalnych, jak i zakonnych, które odbyły się po kolei w pięciu miejscach w diecezji: w Zielonej Górze (18 IX), Gorzowie Wlkp. (19 IX), Szczecinie (23 IX), Słupsku (24 IX) i Pile (25 IX). Jak wspomina w Kronice ks. Józef Anczarski w programie takiej konferencji była Msza św., konferencja ascetyczna księdza biskupa dotycząca życia wewnętrznego i pierwsze spotkanie nowego biskupa z kapłanami¹³².

Konferencje rejonowe w tych pięciu miejscach odbywały się potem systematycznie trzy razy do roku¹³³.

Niewątpliwie, prowadzenie konferencji rejonowych, umożliwiły przygotowanie kapłanów diecezji gorzowskiej do recepcji soborowej odnowy liturgicznej. Świadczyć o tym może spotkanie bpa W. Pluty z papieżem Pawłem VI. Kiedy 26 października 1968 r. bp W. Pluta był na audiencji u Ojca Świętego Pawła VI i przedstawił papieżowi sposób formacji duchowieństwa w diecezji gorzowskiej, wtedy Ojciec Święty Paweł VI pochwalił metody duszpasterskie bpa Wilhelma i powiedział: „Bardzo to słuszne, że biskup stawia na pierwszym miejscu troskę o wewnętrzne urabianie duchowieństwa”¹³⁴. W ramach organizowanych konferencji rejonowych omawiano sprawy teoretyczne i

¹³⁰ Zob. W. Pluta, Listy pasterskie. Wskazania duszpasterskie, w: P. Socha (red.), Orędzia, t. 1, Gorzów Wielkopolski 1987, s. 139–149.

¹³¹ Tamże, s. 2.

¹³² J. Anczarski, Kronika, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1958, s. 570..

¹³³ J. Michalski, Kuria Biskupia Ziemi Lubuskiej i Pomorza Zachodniego w Gorzowie Wlkp. w latach 1945-1965, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1965, s. 190.

¹³⁴ AWP, Maszynopisy, Bp Wilhelm Pluta, Przemówienie J. E. Ks. Biskupa Dra Wilhelma Pluty w Radio Watykańskim, [1968], [mps], s. 1-2.

duszpasterskie związane z odnowioną liturgią¹³⁵. Prowadzono dyskusje na temat powstających wątpliwości co do treści nowych przepisów liturgicznych. Podejmowano kwestie tłumaczeń ksiąg liturgicznych na język ojczysty a także wydawano opinie na temat nowych melodii mszalnych pieśni i tekstów liturgicznych. Księża omawiali także problemy związane z adaptacją wewnątrz kościelnych do celebracji liturgii w duchu Soboru Watykańskiego II. Spotkania miały też na celu zapoznanie się z nowymi dokumentami wydawanymi przez Stolicę Apostolską w sprawach reformy liturgicznej.

Na postawę bpa W. Pluty odnośnie liturgicznej formacji kapłanów i wiernych świeckich niewątpliwie miały wpływ zarządzenia Episkopatu Polski. Postawę Episkopatu odnośnie formacji kapłanów i wiernych świeckich w duchu Soboru Watykańskiego II doskonale ilustruje tekst pisma do Kongregacji Obrzędów z 29 listopada 1968 roku. W piśmie tym Kardynał S. Wyszyński stwierdza, że biskupi pragną uchronić Polskę od widocznego w innych krajach zamieszania i nieładu. Postanawiają więc działać bardzo rozważnie, według następującego planu:

- przygotować najpierw wiernych przez Konstytucję dogmatyczną o kościele *Lumen gentium*, bo brak jej znajomości naraża odnowę liturgii na gorączkę zmian bez zrozumienia celu, do którego maja prowadzić;
- zarezerwować odpowiednio długi czas na przygotowanie tekstów i druk ksiąg liturgicznych, co zwłaszcza wobec panującej w Polsce sytuacji będzie wyjątkowo trudne;
- odpowiednio długiego czasu wymaga też wykształcenie duchowieństwa, by zmiany przyjęło z należyтым zrozumieniem i umiało wyjaśniać je wiernym;
- potrzeba też czasu na owocne duszpastersko wprowadzenie wiernych do nowej liturgii, co przy duszpasterstwie masowym nie jest łatwe¹³⁶.

Episkopat w Polsce stał na stanowisku, że do zrozumiałości odnowy liturgicznej nie dochodzi się przez wprowadzanie nadmiernej ilości komentarzy i wyjaśnień, ani też przez „spłykanie” czy banalizowanie liturgii, ale przez właściwą formację chrześcijańską. Dążono zatem do poszukiwania właściwych dróg i sposobów, by czynić

¹³⁵ Problemem nie jest „czy” recepcja była prowadzona przez bpa W. Plutę, tylko „jak”? APA.: bp P. Socha zwraca uwagę, że od kiedy pamięta, Bp W. Pluta postępował mądrze, w sposób przemyślany. Jego działania były roztropne. Recepcję prowadził odważnie, ale nie pośpiesznie. Zapraszał parokrotnie do kapłanów diecezji gorzowskiej m.in. ks. F. Blachnickiego. To nie były tylko katechetyczne wykłady, ale kerygmataczne pouczenia. Kto jest świadomy, że recepcja Soboru Watykańskiego II, jest współpracą z łaską Bożą w żywym organizmie jakim jest Kościół, jest człowiekiem pokornym, w sensie dosłownym – Sługą Bożym.

¹³⁶ H. Sobeczko, W trosce o liturgiczne dziedzictwo, s. 152.

liturgię bardziej zrozumiałą, mając na względzie rzeczywisty poziom świadomości chrześcijańskiej wiernych.

Biskup W. Pluta zgodnie z wytycznymi Konferencji Episkopatu Polski skupił się najpierw na liturgicznej formacji księży. Potrafił dostrzec i docenić zaangażowanie księży w pracy duszpasterskiej czy naukowej i często oficjalnie wyrażał im swoje uznanie. W liturgicznej formacji duchowieństwa nie odcinając się od przeszłości, uwzględniał on przede wszystkim kierunek odnowy, soborowego *aggiornamento* w Kościele lokalnym. Biskup gorzowski wiedział, że recepcja soborowej odnowy liturgicznej musi najpierw dokonać się w życiu kapłanów, aby później mogła być rozumiana przez wiernych świeckich. Opracował więc autorski program formacji kapłanów, w którym zagadnienie odnowy liturgicznej stało się istotnym elementem. Swoistym aktualizowaniem programu duszpasterskiego do warunków diecezji gorzowskiej i liturgicznej formacji kapłanów były wydawane przez bpa Plutę „Rozporządzenia duszpasterskie” oznaczane literą „L”¹³⁷. Dla wielu bowiem kapłanów reforma liturgiczna była prawdziwym zaskoczeniem. Nic więc dziwnego, że zwłaszcza w początkowej fazie napotykała na różnego rodzaju opory. Wielu uważało, że masowe duszpasterstwo i pełne kościoły wystarczą, że są najlepszym zabezpieczeniem wobec zagrożenia ze strony systemu wojującego ateizmu, który wszelkimi siłami i na różne sposoby zwalczał Kościół¹³⁸. Dlatego też podstawowym kryterium recepcji odnowy liturgicznej było zrozumienie zasad reformy soborowej, o które zabiegał bp W. Pluta.

Należy zauważyć, że za czasów pasterskiej posługi bpa W. Pluty prezbyterium Kościoła gorzowskiego stanowiło swoistą mozaikę jeśli chodzi o miejsce pochodzenia kapłanów. Związane z tym było specyficzne dla tego Kościoła lokalnego zadanie integracji duchowieństwa¹³⁹. Dlatego też bp Pluta kładł duży nacisk na życie duchowe i

¹³⁷ Rozporządzenia te dotyczyły takich kwestii jak rodzina, małżeństwo, przygotowanie do małżeństwa, jego zagrożenia, duszpasterstwo grup i zespołów parafialnych, planowanie pracy w parafiach i diecezji, rad parafialnych, katechizacji, sakramentów, powołań kapłańskich i zakonnych, uaktywnienia wspólnotowości w parafiach, życia modlitewnego rodzin itp. Rozporządzeń tych ukazało się 46. Wszystkie „L” zawierały idee bpa Pluty, które były dyskutowane w gronie najbliższych współpracowników w kurii i często przez nich później opracowywane. W L25 biskup pisał o rozporządzeniach, że „wszystkie one dążą do tak wielkiego zadania, jakim jest realizacja wizji Bożej o człowieku i wychowanie człowieka Bożego w Jezusie Chrystusie”. Niektóre rozporządzenia mają charakter przejściowy, dotyczą pojedynczej akcji lub danego roku duszpasterskiego, większość jednak określa stałe reguły prowadzenia duszpasterstwa w diecezji. Ich tematyka wskazuje na priorytety duszpasterskie bpa Pluty.

¹³⁸ H.J. Sobeczko, Pastoralne wyzwania Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* dla Kościoła w Polsce, *Seminare*”, 21(2005), s. 238.

¹³⁹ Szerzej postępowanie biskupa W. Pluty opisuje ks. R. Harmaciński, *Posługa pasterska*, s. 79-97; Także, P. Socha, Biskup Doktor Wilhelm Pluta jako „nauczyciel wiary”, *„Studia Paradyskie”*, 1(1985), s. 34.

zaangażowanie duszpasterskie kapłanów. Czynił to poprzez konferencje ascetyczne i wykłady teologiczne i duszpasterskie wygłaszane przy okazji kursów duszpasterskich, konferencji rejonowych¹⁴⁰, sesji księży dziekanów, narad referentów kurii biskupiej, sesji księży rekolekjonistów, spotkań z młodymi księżmi proboszczami, spotkań kolędowych w dekanatach czy innych. Starał się też udostępniać im przygotowane opracowania służące pogłębieniu ich życia duchowego. Jego książka „W trosce o życie wewnętrzne. Powiązanie z teologią” to doskonały przykład podręcznika duchowości kapłańskiej¹⁴¹.

Zgodnie ze słowami Konstytucji o liturgii świętej: „Staranie o rozwój i odnowienie liturgii słusznie uważa się za znak działania Bożej opatrności w naszych czasach” (KL 43) bp W. Pluta starał się te zadania zrealizować w swojej diecezji. W *Leksykonie liturgii* opracowanym przez ks. Bogusława Nadolskiego¹⁴² „odnowa liturgiczna” obejmuje okres rozpoczęty przez ogłoszenie przez papieża Pawła VI i ojców Soboru Watykańskiego II Konstytucji o liturgii świętej. Byłoby poważnym zaniedbaniem zawężenie postulatów „odnowy liturgicznej” do okresu posoborowego. Dlatego też A. M. Triacca okres reformy liturgicznej, rozumianej jako „odnowa liturgiczna”, umieszcza w historii Kościoła jeszcze przed ostatnim soborem powszechnym. Trwa on obecnie i rzutuje na przyszłość liturgii¹⁴³. Możemy więc sugerować, że bp W. Pluta znając idee Ruchu liturgicznego oraz uczestnicząc w pracach Soboru Watykańskiego II był dobrze przygotowany do liturgicznej formacji kapłanów i wiernych świeckich w powierzonym mu Kościele lokalnym a owoce jego duszpasterskiej pracy są dostrzegane obecnie a także będą widoczne w przyszłości diecezji gorzowskiej.

Dla bpa W. Pluty podstawą reformy i odnowy liturgicznej była dobra teologia liturgii, w której na pierwszym miejscu należy dostrzec działanie Boga. Głównym celem reformy był czynny udział wiernych w liturgii (*participatio actiosa*) (por. KL 14–19). Bp Pluta zauważył, że same nowe obrzędy i nowe teksty liturgiczne nie

¹⁴⁰ Konferencje rejonowe dla księży zarządzeniem bpa Pluty zostały zwołane po raz pierwszy w styczniu 1959 r. Od tego czasu odbywały się one regularnie trzy razy w roku w Gorzowie Wlkp., Pile, Słupsku, Szczecinie i Zielonej Górze. Por. B. Schmidt, Administracja Apostolska w Gorzowie Wlkp., Prezb. 2(1974), nr 6-8, s. 50-51; Krótki zarys historii diecezji gorzowskiej, w: Schematyzm Diecezji Gorzowskiej. Rok 1969, Gorzów Wlkp. 1969, s. 21.

¹⁴¹ W. Pluta, W trosce o życie wewnętrzne. Powiązanie z teologią, Gorzów Wlkp. 1982. Znajduje się tu oddzielny rozdział poświęcony w całości łasce święceń.

¹⁴² Por. B. Nadolski, Odnowa liturgiczna, w: B. Nadolski (oprac.), Leksykon liturgii, Poznań 2006, s. 1068.

¹⁴³ Por. A. M. Triacca, Rinnovamento liturgico, w: D. Sartore, A. M. Triacca, C. Cibien (red.), Liturgia, Milano 2001, s. 1653.

wprowadzą nowego stylu w duszpasterstwie. Nie działają one automatycznie. Potrzebna jest zmiana mentalności u wiernych i nowa motywacja uczestnictwa w liturgii. Reforma liturgiczna odkryła przed wiernymi wspaniały świat liturgii, ale do jego poznania i zrozumienia konieczna jest długa i cierpliwa formacja liturgiczna dostosowana do umysłowości i religijnego poziomu wszystkich wiernych – dzieci, młodzieży, dorosłych – na temat znaczenia i rozumienia liturgicznych obrzędów, zmierzająca do przełamania kryzysu wiary w tajemnicę obecności Chrystusa w liturgii i niedoceniań jej miejsca w życiu chrześcijanina. Potrzebna jest stała formacja liturgiczna polegająca na kompetentnym objaśnianiu, wprowadzaniu i przyswajaniu treści liturgicznych celebracji ich struktury, symboliki, gestów, słów, modlitw, aby mógł być osiągnięty zasadniczy cel jakim jest czynne, świadome i pełne uczestnictwo w liturgii.

Bp W. Pluta zauważył, że same nowe obrzędy i nowe teksty liturgiczne nie wprowadzą nowego stylu w duszpasterstwie według wskazań soborowej odnowy. Potrzebna jest zmiana mentalności u kapłanów i wiernych świeckich oraz nowa motywacja uczestnictwa w liturgii. Nawiązując do wskazań Konstytucji liturgicznej przypominał, że zadaniem duszpasterzy jest czuwanie, by wierni uczestniczyli w czynnościach liturgicznych „świadomie, czynnie i owocnie” (KL 11). Zaproponowany przez bpa W. Plutę proces recepcji odnowionej liturgii zmierzał do tego, aby uczestnictwo w liturgii angażowało wewnątrz człowieka, które z kolei miało się objawiać w zewnętrznych czynnościach. Konkretnym przejawem czynnego uczestnictwa w liturgii jest pełnienie przez wiernych właściwych im funkcji i posług. Sobór Watykański II podkreślił, że „w sprawowaniu liturgii każdy, kto wykonuje swą funkcję – czy to duchowny, czy wierny świecki – powinien w pełni wykonywać wyłącznie to, i tylko to, co należy do niego z natury rzeczy i na podstawie przepisów liturgicznych” (KL 28).

Liturgiczną formację duchowieństwa i wiernych świeckich zaproponowaną przez bpa W. Plutę można nazwać pewnego rodzaju mistagogią. Bp W. Pluta zauważa, że liturgia jest życiem, a nie ideą, którą trzeba zrozumieć. Kult liturgiczny nie jest głównie doktryną, którą należy zrozumieć, czy obrzędem do spełnienia ale jest źródłem życia i światła dla naszej drogi wiary. Rozważania duchowe są czymś różnym od liturgii, która jest właśnie wejściem w misterium Boga, pozwoleniem, by nas wprowadzono w misterium i byciem w misterium. Liturgia ma się stać fundamentem

życia kapłanów. Dlatego też biskup gorzowski, pośród wielu priorytetów pastoralnych, za najważniejszy odcinek biskupiej posługi uważał duszpasterstwo duszpasterzy¹⁴⁴.

Dla bpa W. Pluty samo słowo „formacja” odnosi się przede wszystkim do istnienia człowieka jako rzeczywistości osobowości integralnej jak również do rzeczywistości, w której przychodzi mu żyć jako doświadczenia jedności. Również M. L. Petrazzini ujmuje formację, jako działanie ukierunkowane, mające na celu pomóc ukształtować człowiekowi osobowość, która potrafi wyrazić wszystkie swoje zdolności i możliwości w sposób harmonijny i zrównoważony, pozwalając zdobyć umiejętności teoretyczne i praktyczne, aby zdobyć odpowiednie formy zachowania w odniesieniu do całościowej wizji życia¹⁴⁵.

W odniesieniu do powyższego stwierdzenia termin „formacja liturgiczna” powinien być rozumiany nie jako jakiś sektor sam w sobie, oddzielony od pozostałych, ale jako pewien aspekt lub część formacji integralnej. Termin „formacja liturgiczna” rozumie się w odniesieniu do dwóch znaczeń wzajemnie uzupełniających się, które odnoszą się do dwóch momentów działalności formacyjnej. Ciekawą analizę formacji liturgicznej duchownych i osób świeckich przeprowadził ks. prof. S. Araszcuk¹⁴⁶. Zauważył, jak to opisuje M. L. Parazzini, że pierwszy aspekt to formacja *do* liturgii i *do* celebracji liturgicznej. Punktem wyjścia tego momentu formacyjnego jest misterium Chrystusa. Celem natomiast uczynienie zrozumiałym, jak liturgia celebrowa i wyraża misterium zbawienia oraz jak cała przeszłość i cała przyszłość historii zbawienia skupia się w teraźniejszości celebracji liturgicznych. Formacja liturgiczna zawiera w sobie wymiar interioryzacji misterium poznanego i przyjętego w wierze. Drugi aspekt polega na formacji *poprzez* liturgię i celebrację liturgiczną. W tym aspekcie zauważa się skuteczność pedagogiczną i formacyjną czynności liturgicznych. Owa skuteczność dokonuje się według własnych sposobów celebracji¹⁴⁷.

Sposób formacji liturgicznej znakomicie widać w rozporządzeniach duszpasterskich wydawanych przez bpa W. Pluta. W rozporządzeniu duszpasterskim z 4 września 1968 roku bp W. Pluta przedstawia schemat cotygodniowej narady duszpasterskiej kapłanów i planowanie pracy. Bp. Pluta stwierdza: „Zgodnie z

¹⁴⁴ W. Pluta, *W trosce o życie wewnętrzne. Powiązanie z teologią*, Gorzów Wlkp. 1982, s. 263.

¹⁴⁵ M. L. Petrazzini, *Formazione liturgica*, w: D. Sartore, A.M. Tracca (red.), *Nuovo Dizionario di Liturgia*, Roma 1984, s. 582-583.

¹⁴⁶ S. Araszcuk, *Formacja liturgiczna kapłanów i ludu Bożego*, w: W. Świerżawski, A. Sielepin (red.), *Mysterium Christi*, t. 8, *Formacja liturgiczna*, Zawichost-Kraków-Sandomierz 2013, s. 81-96.

¹⁴⁷ M. L. Perazzini, *Formazione liturgica*, s. 543-545.

podstawowymi wymogami celowej pracy duszpasterskiej i w duchu Soborowej zasady kolegalności i odpowiedzialności za pracę oraz konieczności dialogu w samym Kościele rozporządzam, co następuje:

1. W każdej parafii, w której pracuje więcej niż jeden kapłan, winna się odbywać cotygodniowa narada duszpasterska wszystkich księży pod przewodnictwem ks. proboszcza.
2. Tematem tej narady winno być planowanie pracy na najbliższy tydzień i aktualne sprawy życia parafialnego (również remonty).
3. Z każdej narady winien być spisany w specjalnej księdze choćby półstronicowy protokół, podpisany przez wszystkich uczestników narady.
4. W parafiach, w których pracuje jeden kapłan, dokładnie i rzetelnie prowadzona księga ogłoszeń winna odzwierciedlać cotygodniowe planowanie pracy parafialnej.
5. Księga protokołów tych narad duszpasterskich i księga obszerniejszych ogłoszeń parafialnych (pkt 4) stanowią przedmiot wizytacji dziekańskiej i biskupiej.
6. Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem 8 września br.”¹⁴⁸.

Rozporządzenia duszpasterskie biskupa Wilhelma Pluty to istotny element liturgicznej formacji w Kościele lokalnym, którym kierował. Przekazywano je pierwotnie charakterystycznym dla czasów powojennego komunizmu w Polsce kanałem komunikacyjnym, publikując na prawach maszynopisu, do użytku wewnętrznego. W posiadanym przez zielonogórskie Archiwum Diecezjalne zbiorze, w początkowych rozporządzeniach znajdujemy zasadniczo adnotację polecającą dziekanom poszczególnych dekanatów przepisanie tekstu i dostarczenie go „księżom kondekanalnym” oraz odesłanie, zapewne w celach kontrolnych, jednego egzemplarza do Kurii. W końcowych zaś, obok znaku pisma, napotykamy przeważnie informację o nakładzie 250 egzemplarzy, a rodzaj wydruku świadczy o stosowaniu powielacza. Liczne egzemplarze rozporządzeń przy znaku pisma z księgi podawczej zamieszczają sygnaturę poświadczającą cenzurowanie publikacji przez komunistyczne organa kontrolne¹⁴⁹.

Rozporządzenia duszpasterskie biskupa Wilhelma Pluty stworzyły przez lata funkcjonalną strukturę komunikacji pastoralnej w Kościele gorzowskim. Stanowiły autorski program liturgicznej formacji kapłanów i wiernych świeckich. Rozporządzenia

¹⁴⁸ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010, s. 7-8.

¹⁴⁹ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie L 1-46, Księgozbiór podręczny Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze, Nr MI 63-1. *Nota bene* jest to niestety zbiór niekompletny, np.: brak tekstu L 13; częściowo brak tekstu L 30; brak aneksu do L 21.

te stworzyły sieć drożnych kanałów, własny język i skuteczny system informacji zwrotnej. Ucząc dialogu i programowania pastoralnego inspirowały i koordynowały realizację duszpasterskich zadań, w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II. Pozwoliły także zrozumieć nową, ubogaconą teologicznie definicję liturgii oraz związane z nią szeroko pojęte zagadnienie czynnego udziału wiernych w liturgii co wpłynęło na sposób rozumienia liturgicznej formacji kapłanów i wiernych świeckich.

Wielu rozporządzeniom duszpasterskim biskup Pluta nadał walor materiału źródłowego dla przepowiadania w parafii. Niektóre, jak już wspomniano, miały więc charakter Listu, do odczytania podczas mszy św. Wyjątki z innych należało dołączać do kazań, a problematyka niektórych powinna była stanowić wyłączną treść przepowiadania danej niedzieli. Autor rozporządzeń przewidywał również ich lekturę z komentarzem oraz odnotowanie faktu komentowania w stosownej księdze kancelaryjnej. Rozporządzeniami powinni byli kierować się w przepowiadaniu także przybywający do parafii rekolekcjoniści¹⁵⁰.

Potwierdzeniem esencjalności wymagań pastoralnych biskupa Wilhelma oraz realizmu jego prekursorskich projektów duszpasterskich są niewątpliwie korekty niektórych rozporządzeń, dokonywane z konieczności, w następstwie rozszerzonych wymagań, przyjmowanych przez Konferencję Episkopatu Polski¹⁵¹.

Bp Pluta do formacji wiernych starał się wykorzystywać duszpasterstwo sakramentalne. LI3 dotyczyło wprowadzenia w życie nowego obrzędu chrztu św. Podobnie L40. Później została przeprowadzona wśród księży ankieta „Moje doświadczenie duszpasterskie z realizacji całej instrukcji o Chrzcie św. i Rozporządzenia Duszpasterskiego L13. L22 było obszerną instrukcją o sprawowaniu sakramentu bierzmowania i opiece duchowej nad kandydatami w okresie przygotowania i po przyjęciu sakramentu. L31 i L32 dotyczyły realizacji *Ordo paenitentiae*. Duszpasterstwo sakramentalne było omawiane także w L29, L34 i L35. L34 krótko wyliczało powiązanie sakramentów z konkretnymi działaniami duszpasterskimi, pokazując w skondensowanej formie zamysł rządcy diecezji. Podręcznik ten, wydaje się niemający w literaturze pastoralnej w Polsce w owych

¹⁵⁰ W. Pluta, Aneksy do Rozporządzeń Duszpasterskich, Zielona Góra 2010.

¹⁵¹ „Wyjaśniam przyczynę tej zmiany: zaistniała różnica między naszą instrukcją L20, a Instrukcją Episkopatu Polski, która ukazała się później i rozszerza obowiązki nauczania przedmałżeńskiego. Należy się dostosować do II Instrukcji Episkopatu Polski, gdyż obowiązuje nas wszystkich jednolita praktyka nakazana przez Episkopat Polski. Widać z tego, że Episkopat poszedł dalej w zobowiązaniach przygotowania do małżeństwa, aniżeli nasze rozporządzenie diecezjalne”; W. Pluta, „Uzupełnienie do L 20”, Znak: C2-1/76, Biuletyn Duszpasterski Kurii Biskupiej w Gorzowie Wlkp. (1976) nr 1 (punkt 5), s. 2.

czasach odpowiednika, zawiera teoretyczne i praktyczne zasady i sposoby prowadzenia zespołów apostołskich we wspólnocie parafialnej.

Jako pomoce dla księży do realizacji duszpasterstwa sakramentalnego bp Pluta w latach 1979-1982 wydał trzy podręczniki powielane w maszynopisie: „Chrzest św.”, „Sakrament bierzmowania” oraz „Uzasadnienie, motywacja dla dzieci i młodzieży przed częstą spowiedzią”¹⁵². Niniejsze podręczniki miały być praktyczną pomocą w codziennym duszpasterskim trudzie nad wychowaniem wiernych do takiej postawy duchowej i do takiego działania apostołskiego, które w naszych warunkach, w odniesieniu do wspólnotowej formy apostołstwa, jest możliwe jedynie w ramach powszechnego i zwyczajnego duszpasterstwa oraz w postaci różnych zespołów - grup wiernych w parafii - bez organizacji apostołskich.

Podręczniki nie były przeznaczone tylko dla duszpasterzy, ale miały pomagać w pracy z zespołami liturgicznymi, które były w parafii. Podręczniki te nie były zbiorem ogólników czy zachęt, ale stanowiły zbiór bardzo konkretnych wskazań i praktycznych przydatnych duszpasterzom rozwiązań, pomocnym przynajmniej na jakiś czas do pracy, do której są przekonani i nie potrzebują zachęty, lecz konkretnej pomocy.

Bp W. Pluta wiedział, że zasadnicze znaczenie w przeżywaniu liturgii, jako źródła i szczytu życia chrześcijańskiego, odgrywa formacja liturgiczna duszpasterzy i świeckich. Ci, którzy na mocy sakramentu święceń wezwani są do uobecniania Chrystusa, muszą być przeniknięci duchem liturgii, bo tylko wtedy celebrowanie liturgiczne, której przewodniczą zgodnie z wolą Kościoła, będzie żywym doświadczeniem obecności i zbawczego działania Pana. Dzięki temu świeccy będą prowadzeni do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych. Taka formacja jest procesem wieloaspektowym, obejmującym wymiar ludzki, intelektualny, duchowy i apostołski, a równocześnie jest procesem integralnym, harmonijnie rozwijającym wszystkie wymiary życia człowieka. Ponadto jawi się jako autoformacja, co wskazuje na świadome i odpowiedzialne wpływanie na własny rozwój, który trwa przez całe życie człowieka (por. ChL 63).

Bp W. Pluta dokonując recepcji soborowej odnowy liturgicznej w diecezji gorzowskiej w sposób przemyślany propagował oraz pogłębiać zasady formacji w liturgii i przez liturgię. Do realizacji tego celu stworzył program popierania charyzmat oddolnego apostołatu liturgicznego we wspólnotach lokalnych i ruchach eklezjalnych, i

¹⁵² Por. D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, Gorzów Wlkp. - Zielona Góra 2015, s. 198-199.

sprzyjał tworzeniu centrów, środowisk i kręgów życia na co dzień odnowioną liturgią. Celem zaproponowanej formacji liturgicznej było uczynienie zrozumiałym, jak liturgia celebrowa i wyraża misterium zbawienia oraz jak cała przeszłość i cała przyszłość historii zbawienia skupia się w teraźniejszości celebracji liturgicznych. Formacja liturgiczna zawiera bowiem w sobie wymiar interioryzacji misterium poznanego i przyjętego w wierze. Bp W. Pluta zauważa, że skuteczność formacji liturgicznej przejawia się we właściwym sposobie celebracji liturgii¹⁵³.

2. Parafia środowiskiem formacji liturgicznej

W posoborowej koncepcji teologii pastoralnej podmiotem działalności Kościoła są wszyscy członkowie Ludu Bożego, którzy przez chrzest zostali włączeni do wspólnoty Chrystusowej. Dlatego biskup W. Pluta parafię określa jako wspólnotę nadprzyrodzoną¹⁵⁴. W czasie posoborowej odnowy liturgicznej wzrosła świadomość, że podstawową wspólnotą Kościoła, w której dokonuje się recepcja reformy liturgicznej jest parafia. Niemniej odpowiedzialność za poprawność celebracji liturgii w diecezji spoczywa na ordynariuszu miejsca. To on powinien być moderatorem uwrażliwiającym proboszczów na piękno celebrowanej liturgii zgodnie z prawem liturgicznym a w przypadkach łamania tego prawa reagować. Tak postępował bp Wilhelm Pluta. W „Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza” przypominał, że parafia jest wspólnotą nadprzyrodzoną, na wzór słów Objawienia Bożego: „I trwali mocno przy nauce Apostołów, trwali mocno we wspólnocie braterskiej, łamali chleb i modlili się wspólnie. Wszyscy wierzący tworzyli rodzinę. Codziennie w jedności bywali w świątyni i po domach odprawiali Przenajświętszy Sakrament, spożywali pokarm, radosnym sercem chwalili Boga i byli powszechnie kochani, tworzyli jedno serce i jedną duszę” (Dz 2, 42)¹⁵⁵.

Parafia, „jest niejako ostatecznym umiejscowieniem Kościoła, a ponieważ samym Kościołem zamieszkującym pośród swych synów i córek. Wszyscy powinniśmy odkryć, poprzez wiarę, prawdziwe oblicze parafii, czyli samą tajemnicę Kościoła, który właśnie w niej istnieje i działa” (ChL 26). Parafia jest pierwszą szkołą modlitwy, miejscem zastawiania stołu eucharystycznego. Należy tylko dążyć do tego, aby

¹⁵³ W. Pluta, O tworzeniu człowieka w Chrystusie we wspólnotach braci, w: P. Socha, S. Raba (red.), Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985, s. 131-143.

¹⁵⁴ Por. R. Harmaciński, Posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty, s. 115.

¹⁵⁵ W. Pluta, Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza, Zielona Góra 2009, s.17.

poczucie wspólnoty parafialnej było żywe podczas liturgii, zwłaszcza niedzielnej Eucharystii (KL 42). Trzeba podkreślić, że biskup W. Pluta w listach pasterskich dość często akcentował ważną rolę liturgii w rozwoju wspólnoty parafialnej. Ponieważ liturgia jest elementem jednoczącym i wspólnototwórczym, przeto wszelkie wychowanie do uczestnictwa wiernych w życiu parafii powinno zaczynać się od liturgii. Niedzielną ofiarą Mszy św. winna mieć charakter rodzinnej wspólnoty¹⁵⁶.

Biskup W. Pluta przypominał, że duszpasterstwo w parafii jest budowaniem Kościoła, którego narzędziem jest Słowo Boże, sakrament, ołtarz i modlitwa, zaś postawą wiernych - ludu Bożego - miłość braterska świadcząca o tym, że cała wspólnota żyje w Chrystusie. Bóg Ojciec bowiem nadal udziela się ludzkości w Jezusie Chrystusie, dawanym nam na nowo przez Ducha Świętego. Duch Święty sprawia, że wierzymy Jezusowi Chrystusowi, gdy przemawia do nas w słowie¹⁵⁷. W tak pojętej wspólnocie parafialnej ujawnia się: świadoma dobrowolna przynależność do Kościoła, wola kształtowania życia osobistego parafian w celu realizowania Ewangelii, poczucie odpowiedzialności za parafię, otwarcie na dialog z ludźmi inaczej myślącymi.

Istotnym aspektem liturgicznej formacji w parafii jest wychowanie do czynnego uczestnictwa wszystkich zgromadzonych w celebracji liturgicznej, czyli włączanie się w sposób przewidziany w modlitwy i śpiewy. Wierni zgromadzeni na celebracji liturgii powinni być świadomi, że formuły modlitewne Kościoła są nośnikami wiary wielu pokoleń i dlatego podejmowanie ich wymaga wewnętrznego zaangażowania. Dopiero wtedy, gdy forma zewnętrzna napełniona jest treścią przeżywaną w sercu, tworzy się prawdziwa jedność między samymi uczestnikami oraz dusza unosi się do Boga. Jednak również dobrze spełniona zewnętrzna forma modlitwy i śpiewu prowadzi do duchowego doświadczenia, którego ona jest nośnikiem¹⁵⁸.

W ramach diecezji parafia jest lokalną wspólnotą ludu Bożego, która zespala się wertykalnie i horyzontalnie z Chrystusem, tworząc wspólnotę wiary, kultu i miłości braterskiej. Współudział wiernych w życiu parafii dokonuje się na trzech płaszczyznach: przepowiadania słowa Bożego, udziału w liturgii, zwłaszcza

¹⁵⁶ Por. R. Harmaciński, Specyfika formacji kleru i świeckich w ujęciu biskupa Wilhelma Pluty, w: R. Tomczak, A. Oczachowski (red.), *Życie i posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty*, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 110.

¹⁵⁷ W. Pluta, *Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza*, s. 17-18.

¹⁵⁸ Komisja Liturgiczna przy Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski, *Ceremoniał Wspólnoty Parafialnej*, Warszawa 2016, nr 46.

eucharystycznej, oraz w formie świadczenia dobroczynności i służby¹⁵⁹. Jak zaznacza ks. R. Hermaciński w parafii dokonuje się prawdziwy kontakt człowieka z Kościołem, ponieważ z samej istoty jest ona ukierunkowana na ewangelizację¹⁶⁰.

Wiarygodność parafii jako wspólnoty, w której urzeczywistnia się Kościół, zależy w dużym stopniu od sprawowania w niej liturgii. Wierni powinni czuć związek ze swoją parafią, a liturgia jest tym środowiskiem, który tę więź rozwija. Z tym związana jest świadomość wspólnoty kultu, która jest podstawą wspólnotowego życia parafii.

Parafia jest pierwszą szkołą modlitwy, miejscem zastawiania stołu eucharystycznego. Należy tylko dążyć do tego, aby poczucie wspólnoty parafialnej było żywe podczas liturgii, zwłaszcza niedzielnej Eucharystii. Trzeba podkreślić, że biskup W. Pluta w listach pasterskich dość często akcentował ważną rolę liturgii w rozwoju wspólnoty parafialnej. Ponieważ liturgia jest elementem jednoczącym i wspólnototwórczym, przeto wszelkie wychowanie do uczestnictwa wiernych w życiu parafii powinno zaczynać się od liturgii. Niedzielną Msza św. powinna mieć charakter rodzinnej wspólnoty. Dlatego wszyscy powinni być zatroskani o piękno i godność niedzielnej celebracji¹⁶¹.

Wpływ bpa Wilhelma Pluty na formację liturgiczną w parafiach swojej diecezji był znaczny. Systematycznie biskup gorzowski wprowadził rozporządzenia dotyczące formacji liturgicznej wspólnot parafialnych. Wprowadził podręcznik formacji służby liturgicznej dostosowany do warunków diecezjalnych, a także inne podręczniki służby liturgicznej, utworzone przez Ruch Światło-Życie. Korzystali z nich duszpasterze w diecezji gorzowskiej, którzy troszczyli się o tę formację. Biskup wiedział, że gwarancją skutecznej formacji były dobrze uformowane zespoły z animatorami świeckimi. Miał nadzieję, że pobudzenie wiernych do apostołstwa uczyni działanie duszpasterskie w parafiach bardziej ofensywnym, na styl misyjny - zdobywczy, według tego, co sam mówił w trakcie obrad soborowych. Wiedział on, że aby to było możliwe, muszą w parafiach powstawać małe wspólnoty wiernych, miał też nadzieję, że spośród tych wspólnot wyłonią się osoby, które zdecydowanie i dobrowolnie postawiły na życie

¹⁵⁹ R. Kamiński, Parafia wspólnotą wspólnot, w: W. Turko, J. Mariański (red.), Kościół w służbie człowieka, Olsztyn 1990, s. 205.

¹⁶⁰ Por. R. Hermaciński, Rola integracyjna biskupa Wilhelma Pluty, s. 401.

¹⁶¹ W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno, Opole 1985, s. 138.

Ewangelią i na dążenie do świętości. Te osoby, jako liderzy, stanowić mogą zespół najbliższych współpracowników duszpasterza¹⁶².

Dla bpa W. Pluty dobrym wzorem była parafia, gdzie grupa osób dorosłych spotykała się, aby przygotować liturgię w parafii. Mobilizował, aby świeccy aktywnie włączali się w przygotowanie i celebrowanie liturgii, dając przykład zaangażowania współparafianom. Bp W. Pluta chciał, aby w każdej parafii diecezji gorzowskiej istniał parafialny zespół liturgiczny, złożony z dorosłych, młodzieży i dzieci. Powołanie takich zespołów mało na celu lepsze przygotowanie wiernych do pełnienia funkcji i posług w zgromadzeniu liturgicznym i pozwalało uniknąć improwizacji celebrowanej liturgii. Zdaniem bpa W. Pluty parafialny zespół liturgiczny powinien wspierać duszpasterzy w organizacji liturgii i nabożeństw, w doborze śpiewów oraz w określeniu tematu i treści homilii, uwzględniając potrzeby wspólnoty. Do zadań zespołu należała także pomoc rodzicom w przygotowaniu dzieci i młodzieży do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Przewodniczący parafialnego zespołu liturgicznego powinien wchodzić z urzędu do parafialnej rady duszpasterskiej.

Zdaniem bpa W. Pluty parafia może stać się środowiskiem formacji liturgicznej, jeśli duszpasterstwo w parafii będzie budowaniem Kościoła, którego narzędziem jest Słowo Boże, sakrament, ołtarz i modlitwa, zaś postawą - wiernych - ludu Bożego - miłość braterska. W tym celu napisał pewnego rodzaju podręcznik pastoralny „*Vademecum* współpracy Ludu Bożego i duszpasterza”¹⁶³. W przedmowie do *Vademecum* bp Pluta napisał: „Jest to pierwsza próba - mam nadzieję, że życie go poprawi i uzupełni, a może i całkowicie zmieni czy też odrzuci. Chodzi jednak o rzecz ważną, trzeba więc mieć odwagę i przedstawić propozycje, choćby zostały przyjęte negatywnie”¹⁶⁴. Bp Pluta łączył ideę zaangażowania świeckich z koniecznością ich formacji i dążeniem do świętości. Mówił o tym bardzo często. W 1974 r. wydał też w maszynopisie opracowane przez siebie materiały do pracy formacyjnej ze świeckimi

¹⁶² Por. D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 163-164.

¹⁶³ Bp Wilhelm Pluta, *Vademecum* współpracy Ludu Bożego i duszpasterza, Zielona Góra 2009, s. 18-19. Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej pod koniec 2009 roku wydało „*Vademecum* współpracy ludu Bożego i duszpasterza”. Przygotowano je na podstawie maszynopisu sługi Bożego z 1974 roku. *Vademecum* to głównie wynik osobistych przemyśleń i doświadczeń, które biskup gorzowski przedstawił w trzech referatach w Komisji Duszpasterstwa Ogólnego Episkopatu Polski. Zawiera teologiczne podstawy apostołstwa świeckich oraz omówienie wspólnoty parafialnej i jej zespołów apostołskich. Niniejsze wydanie drukiem „*Vademecum* współpracy ludu Bożego i duszpasterza” zostało przygotowane na podstawie maszynopisu dzieła wypracowanego przez bpa dra Wilhelma Plutę w Gorzowie Wielkopolskim w 1974 roku, a przechowywanego w zbiorach Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze. Zawartość publikacji pozostaje wierna oryginałowi - tak w zakresie treści, jak i przenikającego nauki, zapisy, uwagi, zalecenia i spostrzeżenia przesłania.

¹⁶⁴ Tamże, s. 7.

„Współdziałanie wiernych w parafialnej pracy duszpasterskiej”. Zasadniczą część tego skryptu stanowiły konferencje z dziedziny duchowości, opracowane jeszcze na Śląsku i potem opublikowane jako druga część książki „O życiu Bożym w człowieku”. Podkreślał potrzebę rekolekcji i dni skupienia dla grup świeckich. Widział w Rokicie miejsce formacji laikatu, zwłaszcza formacji duchowej, i dlatego tak bardzo zabiegał o wybudowanie tam nowego domu rekolekcyjnego, który wreszcie powstał pod koniec jego życia.

Niewątpliwie ukazanie parafii jako wspólnoty wspólnot, w których realizuje się program formacji liturgicznej to wielkie pastoralne osiągnięcie biskupa gorzowskiego. W *Vademecum* podkreślał, że „jest ogromnie ważną sprawą, aby zespoły powstały z pragnień samych wiernych, o ile tylko może się duszpasterz tego spodziewać. Niech działa w tym kierunku dyskretną inspiracją. Byłoby ideałem, aby wierni, tworząc grupy, uważali je za „swoje”. Należy wykorzystać naturalne więzi, przyjaźnie i znajomości między wiernymi, a o ile tylko można, unikać odgórných nakazów tworzenia grup w sposób mechaniczny. Praca grup musi być ciekawa, atrakcyjna, do czego w dużym stopniu przyczynia się budzenie współodpowiedzialności u wszystkich jej członków poprzez bezpośrednie podejmowanie przez nich konkretnych zadań. Przede wszystkim jednak ważne jest obudzenie w uczestnikach zespołów ducha nadprzyrodzonego poprzez osobiste życie modlitwy, zjednoczenie z Bogiem, wspólnotę modlitewną w grupach. Potrzebne jest bardzo konkretne zaangażowanie w dzieło apostołatu Jezusa Chrystusa, a nie prowadzenie samych tylko dyskusji teoretycznych, tworzenie jedynie kółek towarzyskich, choćby i katolickich, czy ludzi zaprzyjaźnionych dla samej przyjaźni. Takie konkretne zadanie apostołskie może otrzymywać wyznawca Jezusa Chrystusa jedynie w żywotnej grupie - zespole, a nie w masie parafian. Stąd wynika jedna z przy-czyn wielkiej roli zespołów”¹⁶⁵.

Niezwykle cenne w *Vademecum* są wskazania bpa W. Pluty odnośnie sposobu prowadzenia liturgicznej formacji w parafii. Biskup przypomina: „Dlatego istotnie ważną rzeczą jest mądrze i w duchu teologii i w duchu Soboru realizować w parafii dzieło odnowionej liturgii: to nie tą luksus dla tych, którzy lubią w Kościele piękno słowa, tonu, koloru i kształtu, lecz poważne dzieło wychowawcze i apostołskie, nie mówiąc już o wielkim zadaniu, jakim jest chwała należna Bogu, która w sobie już jest celem i wielkim dobrem, choćby nie była szkołą ascetycznego i apostołskiego

¹⁶⁵ Tamże, s. 23-24.

wyrobień, o czym wyżej. Jeszcze raz: fundamentem dobrze sprawowanej liturgii musi być teologia tajemnic ujawnianych w słowie i znaku stale zwracanych do człowieka - czekających na jego czynną odpowiedź”¹⁶⁶.

Jak pisał ks. D. Gronowski w zakresie duszpasterstwa bp Wilhelm Pluta było osobowością nieprzeciętną. Swoją wizją obejmował szeroki wachlarz problemów, potrafił też reagować na bieżące potrzeby Kościoła. Diecezja gorzowska w nowym kształcie z pewnością była łatwiejsza do zarządzania w stosunku do ogromnej administracji obejmującej siódmą część Polski¹⁶⁷. Bp Pluta stawiał wysokie wymagania, jednak był wyrozumiały w ocenie ich realizacji, wiedząc, że nie w każdej parafii da się zrobić wszystko. Dotyczyło to również liturgicznej formacji. Jednak wskazywał, że do celebracji liturgii należy włączać odpowiednio przygotowanych ludzi świeckich powierzając im funkcje i posługi. Wszystkie funkcje liturgiczne mogą spełniać zarówno mężczyźni jak i kobiety, z wyjątkiem czynności, które są bezpośrednio usługiwaniem kapłanowi przy ołtarzu i przy miejscu przewodniczenia. Funkcje te są zarezerwowane dla męskiej służby liturgicznej (ministrantów). Mogą być powierzone dziewczętom (ministrantkom) tylko wtedy, gdy udzielił na to wyraźnej zgody biskup diecezjalny. On zaś, aby taką zgodę wydać, powinien zasięgnąć opinii Konferencji Episkopatu Polski¹⁶⁸. Posługi liturgiczne wynikają więc z ustanowienia lub też są zlecone¹⁶⁹.

¹⁶⁶ W. Pluta, *Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza*, s. 70.

¹⁶⁷ Por. D. Gronowski, *Bp Wilhelm Pluta. Biografia*, s. 192-193.

¹⁶⁸ Por. Wyjaśnienie Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 15 marca 1994 r. przypomniane i potwierdzone przez prefekta tejże Kongregacji 27 lipca 2001 r.

¹⁶⁹ Próbę zdefiniowania terminów „posługa” i „funkcja” podjął się Ks. J. Górzyński. Według niego możemy podać następujące cechy charakteryzujące posługę i funkcję:

Posługa (ministerium) – ponieważ w sposób najbardziej właściwy rozumie się ją jako udział w jedynym kapłaństwie Chrystusa dlatego jedynie na mocy sakramentu święceń termin ten zyskuje pełne i jedyne znaczenie, jakie przypisywała mu tradycja. Rozumiany jest wówczas jako „posługa święceń” i odnosi się do duchownych. Jeżeli w niektórych przypadkach objęto terminem „posługa” (*ministerium*) także *munera* właściwe dla wiernych świeckich, to dlatego, że i one są na swój sposób udziałem w jedynym kapłaństwie Chrystusa. W takim przypadku, na mocy kapłaństwa wszystkich ochrzczonych także świeccy mogą podjąć „posługę”, która wówczas nabiera ściśle określonego znaczenia:

- udzielana jest osobom świeckim (nie są to święcenia), specjalnym obrzędem ustanowienia (*institutio*), zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską i celebrowanym przez biskupa (obrzędu tego w odniesieniu do tej samej osoby się nie powtarza);

- ma charakter stałego przyporządkowania do wykonywania związanych z nią zadań;

- zadania z niej wynikające są zasadniczo związane z liturgią, ale także wykraczają poza liturgię i mają charakter udziału w pasterskiej posłudze wyświęconych, zwłaszcza w zakresie troski o przygotowanie i dobre pełnienie „funkcji” przez inne osoby – te, którym czasowo zostały powierzone funkcje w liturgii.

Funkcja (*munus*) – jest określoną czynnością lub zespołem czynności rozumianych jako zadanie. Odnosi się zarówno do liturgii, jak i do codziennego życia. Podstawą do jej podejmowania jest udział w misji Chrystusa i Kościoła: prorockiej, kapłańskiej i królewskiej (*tria munera*). W zależności od sposobu udziału w tej misji (przez chrzest, czy zwłaszcza przez sakrament święceń) przyjmuje ona różny zakres i wymiar. Jak więc widzimy termin „posługa” odnosi się w sensie najbardziej właściwym, ale ogólnym, do

Bp W. Pluta wiedział, że liturgia nie jest odprawianiem ceremonii. Ona ujawnia i uobecnia życie Kościoła, którym jest sam Jezus Chrystus. Przypominał soborową naukę, że „Liturgia jest szczytem, do którego zmierza działanie Kościoła, a jednocześnie jego źródłem, z którego wypływa cała jego moc”. Sprawuje się ona głównie w misterium Eucharystii: „Kościół zatem bardzo się troszczy o to, aby chrześcijanie podczas tego misterium wiary nie byli obecni jak obcy i milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy te tajemnice dobrze rozumieli, w świętej czynności uczestniczyli świadomie, pobożnie i czynnie, byli kształtowani przez Słowo Boże, posilali się przy stole Ciała Pańskiego (...) uczyli się siebie składać w ofierze za pośrednictwem Chrystusa, z każdym dniem doskonalili się w jednoczeniu z i wzajemnie ze sobą aby w końcu wszystkim we wszystkich”. W liturgii więc ujawnia się Kościół: przez działanie słowa, przez znaki sakramentalne, przez ludzi uformowanych słowem, Eucharystią, ascezą ofiarą osobistą stwierdzających zjednoczenie z Bogiem i ludźmi. Liturgia więc wychowuje i działa apostołsko: Bóg się do nas odzywa stale na nowo w słowie i znaku Chrystusa, oczekuje naszej odpowiedzi, oczekuje naszego oddania się w miłości zawierzającej Bogu (kierunek wertykalny) i ludziom w braterskiej miłości (horyzontalny), co w liturgii ujawnia się przez Krzyż Chrystusa, jego „kierunek” w górę i w bok, ku Ojcu niebieskiemu i ku ludziom na ziemi”¹⁷⁰.

Na parafię jako środowisko liturgicznej formacji zwrócił uwagę bp W. Pluta w Rozporządzeniu duszpasterskim L21. To Rozporządzenie duszpasterskie miało być utrwaleniem rozważań o dziele ewangelizacji, które dotyczą przede wszystkim wewnętrznej strony Kościoła, a więc lokalnego Kościoła. Biskup pisał: „Wielka liturgiczna Msza św., w pełni ukształtowana, najsumienniejsze obchodzenie niedziel i świąt z dobrze przygotowaną służbą liturgiczną pomaga w przyjmowaniu Słowa Bożego. Msza św. zajmuje miejsce uprzywilejowane w dziele ewangelizacji. Z tego względu wszyscy parafianie otoczą ją wielką troską, by nie stała się czczą

zakresu tych zadań (munera), które wynikają ze święceń (ministerium ordinatum). Jako takie są nie przechodnie i mają charakter stały. W znaczeniu zaś węższym, ale za to bardziej konkretnie, terminem „posługa” określone zostały zadania świeckich, lektora i akolity, nadane specjalnym obrzędem ustanowienia (ministerium institutum), które w ten sposób również nabrały cech stałych. Te ostatnie są jednak przechodnie i mogą być powierzone innym wiernym świeckim, którzy przez „kapłaństwo chrzcielne” przynależą do Ludu Bożego i są przygotowani tak, że potrafią je podjąć. Wówczas, jednakże, zadania te mają charakter czasowy i pełnione są w zakresie liturgii. Przyporządkowanie do pełnienia tych funkcji (munera) dokonuje się de-----cyzją właściwego duszpasterza poprzez liturgiczne błogosławieństwo lub czasowe upoważnienie. Por. J. Górzynski, Od funkcji do posługi (od munus do ministerium). Kim mają być w parafii ustanowieni lektor i akolita ?, „Anamnesis”, 57(2009), nr 2, s. 84-85.

¹⁷⁰ W. Pluta, W. Pluta, Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza, s. 68-69.

ceremonią”¹⁷¹. Synteza zagadnień związanych z duszpasterstwem parafialnym podawana w L 21 jest zachętą do sumiennej realizacji dawno już nakazanych prac i dlatego słusznie nosi nazwę „Rozporządzenie”.

Bp W. Pluta wiedział, że formując całą wspólnotę parafialną należy otoczyć troską wychowawczą osoby i zespoły osób, pełniące w celebracjach liturgicznych szczególne posługi. Dlatego też podkreślał, że funkcje liturgiczne, które są przeznaczone dla wiernych świeckich, mogą spełniać wszyscy ochrzczeni, tak dorośli jak i dzieci, tak ministranci jak i osoby nie należące do tego zespołu. Mówił, że należy wzrastać w posługiwaniu liturgicznym, a nie wyrastać z niego. Posługiwanie w liturgii ukazywał w powiązaniu z powołaniem człowieka. W takiej perspektywie można mówić o odkrywaniu powołania, przygotowaniu do zadań, które z niego wynikają i spełnianiu ich przez całe życie tak, jak się spełnia wszystkie inne zadania życiowe wynikające z powołania. W Rozporządzeniu duszpasterskim L38 wskazał, że nie należy ukazywać posługi spełnianej przez dzieci jako szczyt posługiwania liturgicznego, lecz jako początek drogi. Rozwija się ona w wieku młodzieńczym, a dojrzały kształt osiąga dopiero wtedy, gdy człowiek osiągnie duchową dojrzałość, odnajdzie swe życiowe powołanie i podejmie je z wiarą i miłością.

W parafialnej formacji bp W. Pluta wiele miejsca poświęcił promowaniu zaangażowania wiernych świeckich w Kościele i rozbudzaniu ich poczucia odpowiedzialności za Kościół. Nie zaniedbywał przy tym prowadzonego od lat duszpasterstwa grup specjalistycznych, jak inteligencja czy pracownicy służby zdrowia. W 1969 r. przeprowadził nawet ankietę dot. najskuteczniejszych metod pracy wśród inteligencji, widząc, że dotychczasowe metody nie zdawały egzaminu. W tej sytuacji postanowił większą uwagę zwrócić na dobór tematyki i wykładów w organizowanych prelekcjach. Przyjął, że spotkania będą w mniejszych grupach i w mieszkaniach prywatnych. W tym okresie też intensyfikował pracę duszpasterstw akademickich, zwiększając liczbę duszpasterzy ze specjalnym przygotowaniem¹⁷².

Biskup Wilhelm przypominał jednocześnie, że wspólne spotkania grupy czy grup przy ołtarzu w czasie liturgii Mszy św., bardzo dobrze przygotowanej, z aktywnym udziałem wiernych, winny być zawsze na nowo wielkim przeżyciem obecności Jezusa Chrystusa w zespole. Przynajmniej jeden raz na kwartał zbierają się razem wszystkie

¹⁷¹ W. Pluta, Rozporządzenie Duszpasterskie, s. 73.

¹⁷² IPN, sygn. IPN BU 0608/241, s. 97-98, Charakterystyka działalności ordynariusza diecezji gorzowskiej biskupa Wilhelma Pluty za rok 1969, 28 I 1970 r.

zespoły parafii na liturgię mszalną wspólnie przygotowaną i odprawianą. Podstawą działania duszpasterza musi być zrozumienie, że życie parafii jest właśnie życiem - procesem wymiany. Duszpasterstwo zwyczajne, powszechne, jako podstawa „dostarcza” osoby rozbudzone duchowo do zespołów. Z najlepszych osób ukształtowanych w zespołach najbardziej Kościołowi i Bogu oddani ludzie. Nie musimy jej nazywać „elitą” - ale ona nią jest. W działaniu rady parafialnej realizuje proces wymiany, którą jest życie, bowiem zespoły swoją dojrzałością duchową wpływają na nowe rozbudzenie aktywności duszpasterstwa powszechnego, zwyczajnego¹⁷³.

3. Zespoły liturgiczne miejscem recepcji odnowy liturgicznej

Ważnym miejscem recepcji odnowy liturgicznej są zespoły liturgiczne, które działają w poszczególnych parafiach diecezji. Jak zaznacza w swoim artykule ks. Wojciech Oleśków bp W. Pluta poszukiwał odpowiednich metod formacji liturgicznej i muzycznej w diecezji gorzowskiej i zielonogórsko-gorzowskiej. Dostrzegł, że formacja liturgiczna zaproponowana przez Ruch Światło-Życie może stać się w diecezji gorzowskiej najlepszą¹⁷⁴.

Już w pierwszych dwóch latach po Soborze Watykańskim II wraz z grupą prawie 200 księży faktycznie biskup W. Pluta pracował w tym kierunku. Stworzył cztery grupy po około 45 kapłanów: do spraw rodziny, katechizacji, dobroczynności i duszpasterstwa liturgicznego. Co pewien czas zbierali się w kurii i pod przewodnictwem biskupów radzili nad praktycznymi wnioskami wynikającymi z ich pracy w parafiach. Najbardziej eksponowana była komisja do spraw rodziny, osobiście nadzorowana przez bpa Plutę. Był też do różnych diecezji w Polsce zapraszany z prelekcjami, w czasie których mówił o apostolacie laikatu, powszechnym powołaniu do świętości, nowej wizji parafii posoborowej i duszpasterskich sposobach prowadzenia odnowy¹⁷⁵.

Bp W. Pluta widział potrzebę tworzenia zespołów liturgicznych w parafiach. Już 6 lipca 1970 r. rozesłał do księży w diecezji ankietę, w której prosił o odpowiedź na pytanie „Jak sobie wyobrażam i chcę realizować w moich konkretnych warunkach

¹⁷³ W. Pluta, *Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza*, s. 34.

¹⁷⁴ Por. W. Oleśków, *Formacja liturgiczna i muzyczna w Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej i zielonogórsko-gorzowskiej*, „*Studia Paradyskie*”, 26(2016), s. 153-169.

¹⁷⁵ Zob. AWP, *Maszynopisy*, Bp Wilhelm Pluta, *Planowanie odnowy soborowej w zakresie duszpasterstwa. Cele duszpasterstwa posoborowego i ich realizacja*, [Przemyśl 25 VII 1967], [mps],

parafialnych zasad| współpracy ze świeckimi?“. Wielu księży na nią odpowiedziało a niektórzy nawet obszernie. W liście pasterskim na adwent 1970 r. bp Pluta pokazał, jakie grupy mogą być w parafii tworzone i jednocześnie w Rozporządzeniu Duszpasterskim L6 z 21 listopada 1970 r. nakazał księżom zaplanować, które grupy stworzą w najbliższym czasie, jak tego dokonają i jak się nimi potem zajmą. Następnie zaś w Rozporządzeniu wizytacyjnym z 6 marca 1971 r. zapowiedział, że w czasie wizytacji należy te zespoły biskupowi przedstawić¹⁷⁶.

Bp Wilhelm w „Programie diecezjalnego i parafialnego wychowania służby liturgicznej L 38” wskazał na to, że praca w diecezji z tymi grupami powinna być oparta na wytycznych ogólnopolskich. Takim programem realizowanym w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej był wydany w 1978 r. „Podręcznik duszpasterstwa parafialnych wspólnot służby liturgicznej Archidiecezji Krakowskiej”. Ten podręcznik zawierał ogólne zasady pracy duszpasterskiej z dziećmi i młodzieżą, służącą przy ołtarzu. Był to również podręcznik zawierający schemat dziesięcioletniego programu formacyjnego, od klasy III szkoły podstawowej do ukończenia szkoły średniej. Koncepcja tego dziesięcioletniego programu formacyjnego została opracowana przez ks. Blachnickiego i jego współpracowników¹⁸. Program formacyjny służby liturgicznej, który był zatwierdzony przez Episkopat Polski, założyciel Ruchu Światło-Życie rozpowszechniał na kursach duszpasterskich dla kapłanów. W ten sposób dotarł niemal do wszystkich diecezji w Polsce¹⁷⁷.

Bp Wilhelm Pluta chciał zaszczepić w diecezji wizję nowych metod pracy duszpasterskiej. Ks. R. Hermaciński przypomina, że bp W. Pluta już w dekretach powizytacyjnych z 1969 r. pisał, że głównym celem duszpasterstwa na najbliższe lata powinno być stworzenie w parafii choćby najmniejszej grupy wiernych, aby ukazać światu Kościół Jezusowy. Organizacja duszpasterstwa grup i zespołów w parafii była związana z Rozporządzeniem Duszpasterskim L 6 wydanym w 1970 r. Z powodu braku wzorców oraz innych trudności takie grupy rozwijały się tylko w dużych placówkach. Następnie biskup opracował podręcznik „Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza”. Zawiera on teoretyczno-praktyczne zasady i sposoby prowadzenia grup we wspólnocie parafialnej. Na owe czasy w Polsce nie było odpowiednika dla tego podręcznika. Bez pomocy tych materiałów realizacja bardzo ogólnych wskazań

¹⁷⁶ Bp Wilhelm Pluta, Rozporządzenie wizytacyjne, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1971, s. 190-191

¹⁷⁷ Por. W. Oleśków, Formacja liturgiczna i muzyczna w Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej i zielonogórsko-gorzowskiej, „Studia Paradyskie”, 26(2016), s. 156.

Episkopatu Polski, dotycząca duszpasterstwa wspólnotowego, byłaby bardzo trudna do osiągnięcia i nie mogłaby rozpocząć się już w 1970 r.¹⁷⁸.

Na pewno włączenie programu formacji Ruchu Światło-Życie w liturgiczną formację realizowaną w diecezji gorzowskiej było ukoronowaniem poszukiwań bpa Wilhelma Pluty odnośnie do organizacji grup w parafii. Biskup opracował podręcznik „Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza”. Zawiera on teoretyczno-praktyczne zasady i sposoby prowadzenia grup we wspólnocie parafialnej. Bp Wilhelm wydał w 1978 r. „Rozporządzenie Duszpasterskie L 38”, które było programem diecezjalnym i parafialnym wychowania służby liturgicznej. Wymienione zespoły formowane były według wskazań bpa Wilhelma zawartych w rozporządzeniu oraz korzystały z metody formacyjnej Ruchu Światło-Życie. Stworzenie Diecezjalnej Diakonii Muzycznej, a później Diecezjalnej Diakonii Liturgicznej było nowym sposobem formacji w służbie liturgicznej w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Obie diakonie łączą formację oazową z liturgiczną i muzyczną. W oparciu o sugestie związane z formacją liturgiczną prezentowane przez bpa W. Plutę Duszpasterstwo Służby Liturgicznej Diecezji Gorzowskiej przygotowało „Podręcznik duszpasterstwa parafialnych wspólnot służby liturgicznej”. Podręcznik ten nie ujmował służby liturgicznej w tak szerokim zakresie jak w Rozporządzeniu L 38 bpa Pluty. Do grup służby liturgicznej zaliczył natomiast ministrantów, lektorów, scholę, uczestników i animatorów Ruchu Światło-Życie¹⁷⁹.

Bp Wilhelm Pluta wydał w 1978 r. Rozporządzenie Duszpasterskie L 38, które było programem diecezjalnym i parafialnym wychowania służby liturgicznej¹⁸⁰. Dekanalny duszpasterz służby liturgicznej był odpowiedzialny za realizację tego rozporządzenia w swoim dekanacie. Referent dekanalny miał się zatroszczyć o to, by przynajmniej dwa razy w roku odbyło się spotkanie dekanalne służby liturgicznej. Sprawozdanie z tego spotkania miało być przesłane do Wydziału Katechetycznego Kurii¹⁸¹. Do zespołów służby liturgicznej byli zaliczani: lektorzy, ministranci, schole, chóry parafialne, orkiestry, pracownicy kościoła oraz grupy oazowe, które zaczęły

¹⁷⁸ R. Harmaciński, Posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty w Diecezji Gorzowskiej 1958--1986. Studium pastoralne, Wrocław 1994, s. 141-142.

¹⁷⁹ Duszpasterstwo Służby Liturgicznej Diecezji Gorzowskiej, Podręcznik duszpasterstwa parafialnych wspólnot służby liturgicznej, Gorzów 1984.

¹⁸⁰ W. Pluta, Rozporządzenie Duszpasterskie L 38. Program diecezjalny i parafialny wychowania służby liturgicznej (ministranci, lektorzy, schola, grupy oazowe, chór parafialny, orkiestra, pracownicy kościoła), „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 21 (1978) nr 9-10, s. 270.

¹⁸¹ P. Socha, XXV lat pracy pasterskiej J.E. ks. bpa ordynariusza dra W. Pluty w Diecezji Gorzowskiej, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 27(1983) nr 7-12, s. 181.

powstawać¹⁸². Służba liturgiczna to wyrażenie obejmujące szereg grup, bezpośrednio lub pośrednio związanych z kultem Bożym. Wymienione zespoły formowane były według wskazań bpa Wilhelma zawartych w rozporządzeniu „Vademecum grup i zespołów” oraz korzystały z metody formacyjnej Ruchu Światło-Życie. Rozporządzenie to było zestawieniem wszystkich poczynań duszpasterskich w diecezji i parafii. Głównie chodziło o to, aby to duszpasterstwo oprzeć na liturgii. Celem duszpasterstwa była większa chwała Boża, osiągana przez piękne i nabożne wykonywanie posługi liturgicznej i muzycznej oraz wychowanie członków na dojrzałych katolików, świadomie żyjących życiem Kościoła¹⁸³.

W Rozporządzeniu Duszpasterskim L 38 oraz L 46¹⁸⁴ bp W. Pluta przypomniał, że celem duszpasterstwa służby liturgicznej jest chwała Boża osiągana przez poważne, piękne, nabożne i integralne wykonywanie liturgicznej służby Bożej, „aby wszystkich wiernych prowadzić do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych” (KL 14). Również ważnym celem jest praca nad samym gronem służby liturgicznej, aby przez liturgię wychować ich na katolików, świadomie i głębiej żyjących życiem Kościoła oraz nastawionych apostołsko. Praca ta w diecezji musi być oparta o wytyczne ogólnopolskie, które ustanawiają jednolity kierunek prowadzenia wszystkich grup, oraz o Vademecum¹⁸⁵.

W pierwszej części Rozporządzenia L 38 bp W. Pluta przedstawił główne założenia recepcji odnowy liturgicznej w parafialnych zespołach liturgicznych. Stwierdził, że:

1. We wszystkich kościołach parafialnych i filialnych należy powołać do istnienia zespoły ministrantów.
2. Dobór ministrantów musi być dokonany drogą selekcji, a nie przypadków. Wskazana jest konsultacja z katechetami. Ministrantem powinien być chłopiec dobry, pobożny i zdolny. Jako zasadę należy przyjąć dopuszczenie do służby ołtarza chłopców po I Komunii Świętej (kl. III ewentualnie IV, nie małe dzieci). Za wszelką cenę w gronie ministrantów utrzymywać chłopców i młodzieńców przez całą szkołę podstawową, średnią, a nawet po wojsku czy na studiach.

¹⁸² W. Pluta, Rozporządzenie Duszpasterskie L 38, s. 270.

¹⁸³ Por. W. Oleśków, Formacja liturgiczna i muzyczna w Ruchu Światło-Życie w diecezji gorzowskiej i zielonogórsko-gorzowskiej, „Studia Paradysskie”, 26(2016), s. 155.

¹⁸⁴ W. Pluta, Orędzie do Czcigodnych Księży Diecezji Gorzowskiej: Sprawy administracyjnofinansowe i duszpasterskie L 46, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010, s. 234 – 240.

¹⁸⁵ W. Pluta, Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza, s.178.

3. Liczba. Liczba ministrantów powinna być proporcjonalna do potrzeb liturgii i taka, by można było otoczyć ich odpowiednią opieką.

4. Opieka. Celem opieki winna być formacja w duchu liturgii, która jest nauką wiary w odczytywaniu obecności Chrystusa w znakach liturgii.

Trzeba więc słowem i przykładem ukazywać Chrystusa obecnego i działającego w słowach, gestach i elementach materialnych stosowanych w liturgii¹⁸⁶.

W drugiej części Rozporządzenia L 38 bp W. Pluta wskazał na sposób realizacji recepcji odnowy liturgicznej w zespołach liturgicznych. Przypomniął, że długofalowa praca nad grupami służby liturgicznej w parafii powinna być zorganizowana w następującym porządku:

1. Spotkania tygodniowe - obowiązkowo. Należy przeprowadzać spotkania z poszczególnymi grupami służby liturgicznej, o ile możliwe raz w tygodniu. Cotygodniowe spotkania mogą prowadzić uprzednio przygotowani instruktorzy (animatory). Natomiast co dwa tygodnie spotkania powinien prowadzić duszpasterz opiekun danej grupy. Każde spotkanie koniecznie trzeba zanotować w osobnym zeszycie, choćby na trzech liniijkach: fakt spotkania i jego program, z datą. Można pisać te uwagi już w czasie spotkań. Ten dziennik musi zostać w aktach parafialnych dla następców. Trzeba go pokazać w czasie wizytacji biskupiej-diekańskiej. Bez tej skromnej pomocy nie można planowo prowadzić pracy wychowawczej w parafii.

2. Miesięczne godziny duszpasterskie - obowiązkowo prowadzi je zawsze sam duszpasterz. Celem ich jest podsumowanie pracy całego miesiąca. Udział w nich biorą wszystkie grupy służby liturgicznej, istniejące w parafii, oraz rodzice. Na tym poziomie należy próbować nauczyć sztuki modlitwy medytacyjnej, choćby w najprostszej formie, biorąc niektóre punkty z diecezjalnego znanego formularza pomocy dla metody medytacyjnej (fotografia) - Vademecum s. 12.

3. Dni skupienia. W celu pogłębienia formacji ascetycznej należy organizować:

- a) parafialne dni skupienia - przeciętnie raz na kwartał;
- b) międzyparafialne lub dekanalne dni skupienia - raz lub dwa razy w roku;
- c) pielgrzymki do miejsc słynących łaskami (obowiązkowa pielgrzymka do Rokitna jeden raz w roku, którą trzeba dobrze przygotować).

¹⁸⁶ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, s. 179-180.

4. Parafialne zespoły służby liturgicznej - lektorzy, schole, grupy oazowe, chór parafialny, orkiestra, pracownicy kościoła powinni być formowani według niniejszego Rozporządzenia i Vademecum - zespoły liturgiczne - s. 38.

5. W pracy wychowawczej nad służbą liturgiczną należy dążyć do zapewnienia ciągłości i wyrobienia zdrowych tradycji w parafii. Dla urzeczywistnienia tego powinni księża proboszczowie interesować się duszpasterstwem służby liturgicznej, wspomagając ją swoim autorytetem.

6. Praca jest ułatwiona, ponieważ materiały do prowadzenia wszystkich wymienionych grup znajdują się w Wydziale Katechetycznym w następujących teczach:

- Wytyczne duszpasterstwa służby liturgicznej - ogólne 2, 3,4,6,17;
- Konferencje dla ministrantów - 1,13, 36;
- Formacja scholi śpiewaczej - 9,19,20;
- Konferencje dla rodziców - 12,17;
- Pomoc do prowadzenia różnych grup - 7, 8, 10, 11,14,16,17,18, 21,22, 33, 34, 38, 39,40;
- Materiały oazowe - 23, 25, 26,27,28, 29,30, 31;
- Ceremoniał służby liturgicznej -15, 32;
- Teologia Duszpasterstwa Liturgicznego – 41

7. Dekanalny duszpasterz służby liturgicznej jest odpowiedzialny za realizację tego Rozporządzenia w dekanacie. W czasie wizytacji biskupiej biskup musi dać wyraz zainteresowania się pracą wychowawczą nad ministrantami i istniejącymi grupami służby liturgicznej w parafią spotykając się z grupami i ich rodzicami, jednak tylko wówczas, gdy są te grupy prowadzone według niniejszego Rozporządzenia Duszpasterskiego, gdy tworzą faktyczne zespoły oparte i o Vademecum, i o zespoły. Trzeba wyraźnie oświadczyć w czasie przed wizytacją, czy są rzeczywiście zespoły z grupą.

8. Oczywiście jest to idealny program, którego pełna realizacja zależy od miejscowych warunków¹⁸⁷.

Bp W. Pluta przypominał, że w skład służby liturgicznej wchodzi osoby, które spełniają różne posługi w prezbiterium. Oprócz posług wynikających z ustanowienia biskupa, należą do nich osoby pełniące funkcje zlecone im przez proboszcza lub rektora kościoła. Do tej grupy zalicza się przede wszystkim ministrantów, którzy usługują

¹⁸⁷ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, s. 181-183.

celebransowi podczas sprawowania każdej liturgii. Ministranci pojawiają się w IX wieku, w związku z odprawianiem tzw. Mszy świętych prywatnych. Dopuszczenie ludzi świeckich do posługi przy ołtarzu w średniowieczu uważano za wyjątek, który jest spowodowany koniecznością i brakiem duchownych niższych święceń. Od świeckich wymaga się pewnego wykształcenia, a przynajmniej umiejętności czytania¹⁸⁸. Praktyka życia okazała się silniejsza i ministranci coraz częściej zaczynają pełnić posługi liturgiczne, najczęściej są to uczniowie szkół katedralnych, parafialnych i klasztornych. Dopiero Sobór Watykański II wyraźnie stwierdził: „Ministranci, lektorzy, komentatorzy i członkowie chóru również spełniają prawdziwą posługę liturgiczną” (KL 29). Równocześnie Sobór zaleca, aby te osoby „wykonywali swój urząd z tak szczerą pobożnością i dokładnością, jak to przystoi wzniosłej służbie i odpowiada słusznym wymaganiom Ludu Bożego” (KL 29). Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego dzieli ministrantów na tych, których przeznaczono do „noszenia krzyża, świec, kadzielnicy, chleba, wina, wody” (OWMR nr 100).

Bardzo istotny jest dobór kandydatów do zespołów liturgicznych. Bp W. Pluta w „Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza” podał jak powinna odbywać się rekrutacja do takiego zespołu. „Należy wybierać chłopców z najlepszych rodzin albo rodzin, które sobie cenią tę służbę. Przez nią bowiem trafią nieraz prędzej do współżycia z Kościołem rodziny obojętniejsze. Nie wolno brać do grupy ministrantów maleńkich dzieci. Powaga służby Bożej nie znosi żadnego infantylizmu. Maleńkie dzieci przy poważnej służbie Bożej robią wrażenie zabawnych żywych lalek, które się raczej bawią strojem, kolorytem całego kultu, co młodzież nastraja negatywnie do tej służby: „to zabawka dla dzieci - nawet *misterium missae* to jakaś zabawka”. Za wszelką cenę należy zatrzymać - w grupie ministrantów tych, którzy opuszczają szkołę podstawową, by stworzyć grupę ministrantów szkół średnich, zawodowych, lub z młodzieży robotniczej, a może i z mężczyzn żonatych. Ci winni obsłużyć najpoważniejsze momenty służby liturgicznej w parafii”¹⁸⁹.

Należy zauważyć, że szczególne znaczenie w dziele formacji służby liturgicznej w Polsce odegrał ks. F. Blachnicki – przyjaciel bpa W. Pluty. Znamienne jest, że miał on referat już na pierwszym spotkaniu Krajowego Duszpasterstwa Ministrantów, które odbyło się 26.05.1964 roku we Wrocławiu. Tytuł referatu brzmiał: „O jednolity

¹⁸⁸ Postanowienia te możemy spotkać w uchwałach synodalnych, np. synodu w Moguncji z 1310 r.; zob. F. Blachnicki, Ministranci, w: F. Blachnicki (red.), Wprowadzenie do liturgii, Poznań 1967 s. 161 – 181.

¹⁸⁹ W. Pluta, Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza, s. 70-71.

program i styl pracy wśród ministrantów”. Począwszy od tego czasu mało było takich spotkań, w których on nie miałby referatu. Były to zazwyczaj referaty o specyficznym charakterze, nastawionym na formację liturgiczną, ale także wskazujące wnioski praktyczne. Wiele z tych wniosków jest jeszcze aktualnych¹⁹⁰

Bp W. Pluta zapoznał się z tym programem. Przygotowując program formacji zespołów liturgicznych w duchu soborowej odnowy określił także zadania tych zespołów w parafii. Podkreślił, że zadania na terenie parafii to:

- samo godne ukształtowanie służby Bożej jest już dziełem apostolskim: służba Boża z natury swej ma ten charakter, co oznacza sumienne przygotowanie celebry, zwłaszcza mszy św. niedzielnej i świątecznej ze zrozumieniem idei przewodniej niedzieli i święta, przygotowanie czytań i śpiewów:

- przewodnictwo w śpiewie zarówno tekstów liturgicznych, jak i w śpiewie ludowym, dopuszczonym do służby; wytwarzanie nastroju śpiewnego, nadawania tempa i tonów śpiewów całemu zgromadzeniu, nadawanie śpiewnego rozmachu całemu nabożeństwu;

- przygotowanie wystroju świąt: Bożego Narodzenia, Wielkanocnej liturgii (Wielka Sobota i Zmartwychwstanie), troska o godność porządek procesji, zwłaszcza Bożego Ciała Sobota i Zmartwychwstanie), troska o godność porządek procesji, zwłaszcza Bożego Ciała;

- najpiękniejsza obsługa liturgiczna większych zdarzeń w parafii, pobytu biskupa w parafii, udzielania św. bierzmowania itp.;

- obsługa śpiewem i czytaniem nowego rytu Chrztu Świętego i bierzmowania; ewentualne rozważania przy stacjach drogi krzyżowej, co daje możliwość „głoszenia nauk” w kościele, rozmyślania; przewodnictwo przy rozważaniach różańcowych, dające możliwość „przemawiania” w kościele na tematy tajemnic Bożych;

- obsługa pielgrzymek parafialnych - liturgiczna, modlitewna, śpiewna;

- śpiewna oprawa odnowionego rytu pogrzebu w języku ojczystym;

- najpiękniejsze ukształtowanie liturgiczne Dnia Chorych;

- odwiedzenie chorych w domu, aby odtworzyć nagrane w kościele nabożeństwa, śpiewy, kazania, nauki rekolekcyjne;

¹⁹⁰ S. Szczepaniec, Posługa Krajowego Duszpasterstwa Służby Liturgicznej, „Liturgia Sacra”, 3-4(1995) s. 145-152.

- obsługa śpiewna i czytań, komentarzy nabożeństw dodatkowych: nieszpórów (psalmy, hymny) i tzw. nowoczesnych nabożeństw „Słowa Bożego” (zamiast nieszpórów, czyli zamiast nabożeństw dodatkowych w niedziele i święta);

- spotkanie dekanalne, rejonowe, diecezjalne uczestników zespołów liturgicznych”¹⁹¹.

Bp W. Pluta zauważa, że ogromnie wielka możliwość wychowawcza dla samych uczestników zespołów mieści się w bogactwie samej formy i treści całej liturgii Kościoła. Dlatego zdaniem biskupa gorzowskiego „wdrażać należy do samodzielnego wypowiadania się w modlitwie, np.: przy drodze krzyżowej, nabożeństwie różańcowym. Tajemnice Bożego Objawienia czytane w akcie kultu umożliwiają odzywanie się do wiernych w kościele, to jednak wymaga przyjęcia tych tajemnic wiary w sercu”¹⁹².

Zdaniem bpa W. Pluty podobnie jak kształcenie głównych liturgów, tj. kapłanów, wymaga przede wszystkim formacji duchowej, ascetycznej, tak i zespoły działające w parafii muszą się znaleźć pod działaniem apostolskim Kościoła - dla ich własnego wyrobienia. Systematyczna opieka, poprawna psychologicznie i pedagogicznie planowana i realizowana, nie może się ograniczyć tylko do „uczenia służenia do nabożeństw”, wymaga bowiem przede wszystkim wychowania do wielkiego szacunku w sensie ścisłym, tzw. cnoty religijności dla samej służby Bożej i wszystkiego, co się z nią łączy: miejsc, przedmiotów, osób. Liturgia bowiem jest przede wszystkim oddawaniem czci Bożemu Majestatowi. Czyniąc to, człowiek sam nabywa postawy czci i szacunku, co jest wyrazem i zarazem warunkiem wszelkiej kultury duchowej. Zaniedbanie tej fundamentalnej sprawy kończy się w przyszłości dla uczestników tych zespołów zubożeniem w życiu religijnym i kościelnym, a nawet niewiarą na mocy psychologicznego zjawiska, zwanego „otrząskaniem się ze świętością”¹⁹³.

Dynamiczność zespołów liturgicznych we wspólnocie parafialnej będzie wówczas, jak zaznaczał biskup W. Pluta, kiedy wszyscy będą uczestniczyli w Eucharystii, która umożliwia poznanie Bożych wartości w sobie i pozwala przekazywać innym. Biskup gorzowski wiedział, że odnowa liturgii w wielkiej mierze zależy od jej zrozumienia przez kapłanów i wiernych świeckich, czyli przez tych, którzy ją sprawują.

¹⁹¹ W. Pluta, *Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza*, s. 72-74.

¹⁹² Tamże, s. 77.

¹⁹³ Tamże, s. 74.

Dla zrozumienia liturgii potrzebna jest odpowiednia formacja. Bp W. Pluta wiedział, że dobrze formowany zespół służby liturgicznej daje właściwe przygotowanie do prawidłowego przeżywania celebracji liturgicznych. Staje się też szkołą dojrzałego chrześcijaństwa. W takim zespole łatwiej jest odczytać życiowe powołanie. Stąd też z takiego zespołu wywodzą się dojrzały kandydaci do życia w małżeństwie i rodzinie oraz do służby w Kościele.

Z przeprowadzonych analiz możemy wysnuć wniosek, że wpływ bpa Wilhelma Pluty na sposób recepcji posoborowej odnowy liturgicznej w działalności pasterskiej biskupa w diecezji gorzowskiej był znaczny. Biskup Wilhelm wprowadził rozporządzenia dotyczące formacji i przygotował podręcznik formacji służby liturgicznej dostosowany do warunków diecezjalnych. Jego autorski program recepcji posoborowej odnowy liturgicznej znajduje się w opracowanym podręczniku „Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza”. Zawiera on teoretyczno-praktyczne zasady i sposoby prowadzenia formacji grup we wspólnocie parafialnej. Wskazał także na wypracowane przez Ruch Światło-Życie metody formacji zawarte w podręcznikach, które można zastosować w pracy ze służbą liturgiczną. Z tych podręczników korzystali przede wszystkim duszpasterze w diecezji gorzowskiej, którzy troszczyli się o tę formację. Biskup wiedział, że gwarancją skutecznej formacji była odpowiednia formacja duszpasterzy i dobrze uformowane zespoły z animatorami świeckimi.

Rozdział III.

Święte Misterium Eucharystii w recepcji posoborowej odnowy liturgicznej w diecezji gorzowskiej

Eucharystia, jako dar ojcowskiej miłości Boga, jest sercem życia Kościoła. To najważniejsza rzeczywistość, a równocześnie sakrament codzienności i wypełnienie najlepszych pragnień serca ludzkiego. Jak podaje soborowa nauka Eucharystia jest źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego. Dzięki Eucharystii Kościół może żyć. Eucharystia będąc sercem życia chrześcijańskiego, nie zamyka się w ścianach kościoła, lecz wymaga przeniesienia jej w życie tego, kto w niej uczestniczy. Sakrament Ciała Chrystusa zmierza do budowania Ciała Chrystusa, którym jest Kościół. Wewnętrzne postawy eucharystyczne, których się uczymy w czasie celebracji, należy pielęgnować w życiu duchowym, stosownie do rodzaju powołania i stanu życia każdego z wiernych. Ten temat pojawia się w założeniach reformy liturgii Sobór Watykański II odnośnie Misterium Eucharystii. Sobór przypomniał, że sakrament Eucharystii ustanowił sam Jezus w ramach rytualnej Wieczery Paschalnej, poprzedzającej Jego mękę, śmierć i zmartwychwstanie. Wówczas Jezus ustanowił także nowy ryt stanowiący Ofiarę i Ucztę Nowego Przymierza, nazywana już pod koniec I wieku Eucharystią. Dlatego Eucharystię należy rozumieć nie tylko w aspekcie celebracji i kultu pozamszalnego, lecz także jako program życia i podstawa autentycznej duchowości eucharystycznej.

Soborowa odnowa celebracji Eucharystii dotyczyła przede wszystkim zmian w kwestiach związanych ze znakami liturgicznymi, gestami i postawami a także formułami modlitewnymi. Zmiany te miały pomóc wiernym w ich bardziej świadomym, czynnym i owocnym, a przez to uświęcającym udziale w liturgicznej celebracji Misterium paschalnego Chrystusa. Propozycje soborowych zmian w celebracji Świętego Misterium Eucharystii zostały przedstawione w Konstytucji o liturgii świętej. Ten nowy sposób celebracji został przyjęty przez Kościół w Polsce, w tym przez diecezję gorzowską. Nowatorską metodę recepcji posoborowej celebracji

liturgii Mszy św. dla swojej diecezji opracował bp Wilhelm Pluta. Poszczególne punkty tego rozdziału wskażą na sposób aktualizacji tej metody w uwarunkowaniach Kościoła gorzowskiego.

1. Soborowe założenia odnowy celebracji Eucharystii

Msza święta w całej ekonomii sakramentów, liturgicznej służbie Bożej zajmuje szczególne miejsce¹⁹⁴. Celebrowanie Mszy świętej było siłą formującą chrześcijańskie zgromadzenie, dawało egzystencję Kościołowi i najwyższą godność¹⁹⁵. O potrzebie zreformowania obrzędów Mszy świętej i Mszału rzymskiego mówili już przedstawiciele Ruchu liturgicznego, zwłaszcza podczas międzynarodowego zjazdu liturgistów, który odbył się w Maria Laach w dniach od 12 do 15 lipca 1951 roku¹⁹⁶. Jak przypomina ks. prof. S. Araszczyk spotkanie to było zorganizowane przez Instytut w Trewirze przy współpracy Centrum Duszpasterstwa Liturgicznego w Paryżu¹⁹⁷. Nie było na nim nikogo z hierarchii ani z Kurii Rzymskiej. Wśród zaproszonych gości byli dwaj najlepsi historycy Mszy św., ojcowie Jungmann i Capelle. Problematyka dotycząca reformy Mszału rzymskiego znalazła kontynuację w kolejnych zjazdach liturgistów: w Odilion w 1952 roku i w Lugano w 1953 roku. Podczas tych zjazdów szczególną rolę odegrał J. A. Jungmann. W książce „Missarum Sollemnia”¹⁹⁸ przedstawił możliwości odnowy Mszy św., biorąc przy tym pod uwagę zdobycze nauk liturgicznych i postulaty pastoralne. Jungmann wskazał też problemy dotyczące reformy *Ordo Missae*¹⁹⁹.

Wiele postulatów Ruchu liturgicznego związanych z celebracją Mszy św. znalazło się w Konstytucji o liturgii świętej. To właśnie przedstawiciele Ruchu liturgicznego zgłaszali propozycję do schematu Konstytucji o liturgii świętej odnośnie celebracji Misterium Eucharystii. Drugi rozdział Konstytucji liturgicznej, zatytułowany Misterium Eucharystii, został poświęcony odnowie Mszy świętej w założeniach Ruchu liturgicznego (por. KL 47-58). Już w pierwszym punkcie tego rozdziału przypomniano,

¹⁹⁴ A. L. Szafrński, *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1981, s. 79-80.

¹⁹⁵ B. Nadolski, *Liturgika*. T. IV. Eucharystia, Poznań 1992, s. 91.

¹⁹⁶ Por. A. Krzystek, *Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja*, Szczecin 2000, s. 284-288.

¹⁹⁷ S. Araszczyk *Nova et vetera* w liturgii Mszy św. według Mszału Pawła VI, „Liturgia Sacra”, 55(2020), nr 1, s. 87-106.

¹⁹⁸ J. A. Jungmann, *Missarum Sollemnia*. Eine genetische Erklärung der Römischen Messe, Freiburg 1958.

¹⁹⁹ A. Naumczyk, *Wiadomości i uwagi*. Reforma liturgiczna, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 5(1952), s. 482-483.

że „nasz Zbawiciel podczas Ostatniej Wieczerzy, tej nocy, kiedy został wydany, ustanowił eucharystyczną Ofiarę swojego Ciała i Krwi, aby w niej na całe wieki, aż do swego przyjścia, utrwalić ofiarę krzyża i tak powierzyć Kościołowi, umiłowanej Oblubienicy, pamiątkę swej męki i zmartwychwstania: sakrament miłosierdzia, znak jedności, węzeł miłości, ucztę paschalną, podczas której przyjmujemy Chrystusa, duszę napełniamy łaską i otrzymujemy zadatek przyszłej chwały” (KL 47). I chociaż w tym rozdziale poświęconym Misterium Eucharystii, nie są podane szczegółowe informacje na temat jak należy celebrować Mszę św., to są wskazane kierunki odnowy liturgicznej związanej ze sposobem celebracji Eucharystii.

Ważnym zagadnieniem, którym zajęła się Konstytucja o liturgii świętej odnośnie celebracji Misterium Eucharystii jest zwrócenie uwagi na pełne i świadome w nim uczestnictwo. Według Konstytucji liturgicznej, aby zrealizować ten cel należy zwrócić uwagę na właściwą formację liturgiczną duchownych i osób świeckich. Sobór uczy: „duszpasterze w całej swej pastoralnej działalności powinni gorliwie dążyć do zapewnienia takiego udziału (pełnego i czynnego) przez należyte wychowanie wiernych” (KL 14). Taka jednak formacja wiernych nie będzie możliwa „bez odpowiedniej formacji samego duchowieństwa” (KL 14). Dlatego też na innym miejscu Konstytucja o liturgii świętej z naciskiem stwierdza: „Niech duszpasterze gorliwie i cierpliwie zabiegają o liturgiczne wychowanie oraz czynny udział wiernych, tak wewnętrzny, jak i zewnętrzny, stosownie do ich wieku, stanu, rodzaju życia i stopnia kultury religijnej. Niech spełniają w ten sposób jeden z głównych obowiązków wiernego szafarza Bożych misterii, prowadząc swoją owczarnię w tym zakresie nie tylko słowem, lecz także przykładem” (KL 19).

W dyskusji na temat założeń Konstytucji o liturgii świętej bardzo ważne było zdanie jednego z najlepszych polskich liturgistów ks. prof. S. Czerwika. We Wprowadzeniu do tego dokumentu ks. prof. S. Czerwik napisał, że Konstytucja o liturgii świętej zawiera podstawowe dyrektywy teologiczne, które stanowią fundament reformy liturgii oraz służą pełnemu, świadomemu i czynnemu udziałowi wiernych w sprawowaniu tajemnic Kościoła. Nadrzędny cel Soboru przedstawiono w czterech zasadniczych obszarach działania zmierzającego do: wzrostu życia chrześcijańskiego wśród wiernych; dostosowania do czasów współczesnych podlegające zmianom instytucje kościelne, głównie księgi i prawo liturgiczne; popierania tego, co może

zjednoczyć wszystkich chrześcijan, umacniania tego, co prowadzi do powołania wszystkich ludzi na łono Kościoła katolickiego²⁰⁰.

Według ks. prof. H. J. Sobeczki sposobem na świadome, czynne i owocne uczestnictwo wiernych w liturgii, ma być należycie przeprowadzona reforma i odnowa liturgii. Wybitny polski liturgista zauważa, że Sobór postanowił dokonać zmian w elementach zewnętrznych liturgii, które nie pochodzą z ustanowienia Bożego. Elementy te nie tylko może zmieniać władza Kościoła, ale nawet powinna, jeśli w wyniku dziejowych przemian pojawiły się elementy mniej odpowiednie albo niezgodne z naturą samej liturgii (KL 21). Sobór zalecił, aby odnowa liturgii polegała na logicznym układzie tekstów i obrzędów, zwłaszcza Mszy św. (KL 50), na przywróceniu obrzędowi szlachetnej prostoty, usunięciu zbędnych powtórzeń, na zapewnieniu symbolom i znakom lepszej czytelności i funkcjonalności (KL 34), a także na przywróceniu w liturgii wartościowych elementów, które w ciągu dziejów zostały zapomniane lub usunięte ze szkodą dla rozumienia liturgii i owocnego w niej udziału, np. modlitwa powszechna (KL 53), albo czynnego udziału wiernych w liturgii, Komunii pod dwiema postaciami i prawa do koncelebry (KL 53, 57)²⁰¹.

Na realizację zasady *actuosa participatio* w celebracji Mszy św. wielki wpływ miało wprowadzenie do liturgii języków ojczystych, chociaż trzeba zauważyć, że Sobór wyraźnie zachował język łaciński, jako język liturgiczny „poza wyjątkami określonymi przez prawo szczegółowe” (KL 36). Sprawa stosowania języka w liturgii należała do tematów najbardziej dyskutowanych podczas wszystkich etapów prac nad Konstytucją o liturgii świętej. Ostatecznie wypracowano stanowisko kompromisowe, przy sprzeciwie niektórych ojców Soboru.

Soborowa reforma celebracji Mszy św. wymagała odpowiedzi na wiele pytań, które należało poddać gruntownej analizie. Dostrzeżono potrzebę utworzenia specjalnej, międzynarodowej komisji, które zajmie się sprawą realizacji założeń Konstytucji o liturgii świętej odnośnie celebracji Eucharystii. Znany benedyktyn, który aktywnie działał w Ruchu liturgicznym A. Bugnini postulował szybkie powołanie takiej komisji, która zajęłaby się opracowaniem instrukcji wykonawczych do soborowych dokumentów. Jeszcze w grudniu 1963 roku papież Paweł VI zaproponował

²⁰⁰ S. Czerwik, Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej, w: Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, Poznań 2002, s. 27-39.

²⁰¹ H. J. Sobeczko, Główne założenia reformy liturgicznej według Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, w: S. Araszczyk (red.), Blaski i cienie reformy liturgicznej, Wrocław 2014, s. 40-41.

opracowanie projektu zadań takiej komisji. Już 25.01.1964 roku papież Paweł VI wydał Motu proprio *Sacram liturgiam*²⁰². W tym dokumencie papież powołał Radę do wykonania Konstytucji o liturgii – *Consilium ad exsequendam constitutionem de sacra liturgia*²⁰³.

Papież Paweł VI, jeszcze na kilka miesięcy przed zakończeniem obrad soborowych, bo 3 września 1965 roku, podpisał encyklikę o Najświętszej Eucharystii i jej kulcie *Mysterium fidei*. Dokument ten wskazał kierunek zmian odnośnie celebracji Eucharystii a także przypomniał doktrynę Kościoła w tej sprawie. Główne kierunki celebrowania Mszy Świętej zostały zapisane w Konstytucji o liturgii świętej. Uszczegółowienie tych kierunków odnowy celebrowania Eucharystii podjęła się Rada do wykonania Konstytucji o liturgii, która przygotowała odpowiednie instrukcje liturgiczne. Najważniejsze dokumenty dotyczące Eucharystii wydane bezpośrednio po Soborze Watykańskim II to:

- Motu Proprio papieża Pawła VI *Sacrum Liturgiam* z dnia 25.01.1964 roku;
- Pierwsza Instrukcja Kongregacji o należyтым wykonywaniu Konstytucji o świętej liturgii *Inter Omcenici* z dnia 26.09.1964 roku, weszła w życie dnia 7.03.1965 roku;
- Dekret Kongregacji z dnia 27.01.1965 roku, mocą którego weszło w życie w dniu 7.03.1965 roku poprawione *Ordo Missae* oraz obrzędy celebrowania Mszy Świętej;
- Druga Instrukcja Kongregacji Obrzędów o należyтым wykonywaniu Konstytucji o liturgii świętej *Tres anhic annos* z dnia 4.05.1967 roku;
- Instrukcja Kongregacji Obrzędów *Eucharisticum mysterium* o kulcie tajemnicy eucharystycznej z dnia 25.05.1967 roku;
- Konstytucja Apostolska Papieża Pawła VI *Missale Romanum* z dnia 3.04.1969 roku;
- Dekret Kongregacji Obrzędów promulgujący nowy porządek Mszy Świętej *Ordo Missae*; -
- Trzecia Instrukcja Kongregacji Kultu Bożego o należyтым wykonywaniu Konstytucji o liturgii świętej *Liturgicae instaurationes* z dnia 5.09.1970 roku.

Dokumenty te przeanalizował członek Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski ks. prof. Jacek Nowak SAC. Jego książka stanowi zbiór przepisów prawa liturgicznego dotyczącego także celebracji Mszy św. Autor już w podtytule jasno określa, iż jego publikacja, jest zaledwie *Zarysem*

²⁰² Por. J. Nowak, Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego, Poznań 2004, s. 55.

²⁰³ Szerzej o okolicznościach powstania tego dokumentów mówi Annibale Bugnini. Zob. A. Bugnini, La riforma liturgica (1948-1975), Roma 1997, s. 68-73.

prawodawstwa liturgicznego. Natomiast pierwsza część tytułu staje się coraz bardziej wyrazista poprzez wyjaśnienie, iż wymiar prawa w Kościele a przez to i w liturgii, jest niezbędny, gdyż bez niego staje się niemożliwe rozumienie Kościoła założonego przez Chrystusa²⁰⁴.

Jak możemy się zorientować analizując te dokumenty reforma celebracji Eucharystii, którą zaproponował Sobór Watykański II nawiązywała do założeń Ruchu liturgicznego, który zmierzał od swojego początku do odnowy życia modlitwy i praktyk sakramentalnych Kościoła. Jednocześnie należy podkreślić, że w działaniach tego ruchu nie chodziło o to, by stworzyć jakąś nową liturgię, ale by wprowadzić odnowioną liturgię w rycie rzymskim, tak by stała się ona zrozumiała dla wszystkich jej uczestników²⁰⁵. I bynajmniej nie chodzi tu o sprawę języka, a o właściwe zrozumienie istoty Ofiary eucharystycznej. Ponieważ „ruch liturgiczny szedł w kierunku zrozumienia Eucharystii, jako Ofiary Krzyża, która nierozłącznie jest związana z Ostatnią Wieczerzą, dlatego odkrywano na nowo misterium ołtarza i starano się jednocześnie wprowadzić wiernych w jego głębie. (...) dążono więc do świadomego i czynnego udziału w Eucharystii”²⁰⁶.

Pierwszym krokiem miało być „odejście od traktowania Mszy św. jako prywatnej modlitwy, na rzecz świadomej celebracji całej wspólnoty eklezjalnej”²⁰⁷. Czynnego udziału dopatrywano się także w dialogach i recytacjach formuł liturgicznych, oraz w samym śledzeniu tekstów razem z kapłanem, a wszystko to stało się bardziej możliwe dzięki mszalikom, które zaczęły się pojawiać w językach narodowych. To z kolei coraz bardziej oczyszczało liturgię z jej indywidualizmu ze strony wiernych. Ostatecznie „świadomy i czynny udział w Eucharystii, dzięki procesowi odnowy liturgicznej, zmierzał do zrozumienia istoty Mszy św. i rozbudzenia wśród wiernych pragnienia częstego przyjmowania Komunii św. Dlatego też dążono jednocześnie do ograniczenia celebracji Mszy św. przy wystawionym Najświętszym Sakramencie lub też innych praktyk, które Eucharystię sprowadzały do praktykowania pobożności indywidualnej, czego przykładem było odmawianie różańca”²⁰⁸.

²⁰⁴ Por. J. Nowak, *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*, Poznań 2004.

²⁰⁵ W. Pałęcki, *Ruch liturgiczny przygotowaniem do odnowy Liturgii Mszy świętej*, w: *Jedna wiara, jedna Msza. Od Mszału Piusa V do Mszału Pawła VI*, red. Cz. Krakowiak, B. Migut, Lublin 2009, s. 37-38.

²⁰⁶ Tamże, s. 45.

²⁰⁷ Tamże.

²⁰⁸ Tamże, s. 58-59.

W zrozumieniu zmian, które nastąpiły po Soborze Watykańskim II w sposobie celebracji Eucharystii może pomóc analiza wydawanych instrukcji i dokumentów posoborowych. Pierwszą instrukcją dotyczącą ściśle należytego wykonywania Konstytucji o liturgii świętej był dokument *Inter Oecumenici*. Instrukcja ta stanowi szczegółowe omówienie Konstytucji o liturgii świętej, z pominięciem rozdziałów o Muzyce sakralnej oraz Roku liturgicznym. W odniesieniu do poszczególnych artykułów, został sprecyzowany sposób postępowania realizacji tych norm. Tajemnicy Najświętszej Eucharystii został poświęcony cały drugi rozdział (numery 48-60), który zapowiadał nowy układ Mszy świętej i wprowadził dalsze zmiany w jego rycie²⁰⁹. Rozdział ten precyzuje także kwestie porządku celebracji Mszy św. (por. KL 50), lekcji i śpiewów między lekcjami (por. KL 51, homilii (por. KL 52), modlitwy powszechnej, czyli wiernych (por. KL 53), zasięgu języka ojczystego we Mszy św. (por. KL 54), oraz pozwolenie ponownego przyjęcia Komunii św. w tym samym dniu (por. KL 55)²¹⁰.

Ważnym dokumentem jest dekret *Sub utraque specie* wydany przez Świętą Kongregację Obrzędów, w którym ogłoszono i przybliżono obrzęd koncelebry i Komunii Świętej pod obiema postaciami. Papież Paweł VI zatwierdził go swoim podpisem, w dniu 15 kwietnia 1965 roku²¹¹.

Natomiast encyklika papieża Pawła VI *Mysterium fidei* z dnia 3 września 1965 roku jest poświęcona w całości tajemnicy Eucharystii. Mówi o Eucharystii jako tajemnicy wiary i jako ofierze, przypomina o sakramentalnej obecności Chrystusa. Encyklika wzywa także do oddawania czci Chrystusowi obecnemu w Najświętszym Sakramencie i zachęca do rozwijania kultu eucharystycznego. Ukazała się ona w czasie, gdy wprowadzano w życie pierwsze postanowienia Soboru Watykańskiego II zmierzające do odnowy liturgii Kościoła. Papież już na wstępie wyraża radość z pierwszych owoców reformy liturgicznej, ale także mówi o swoim niepokoju, gdyż pośród mówiących i piszących o Eucharystii pojawiają się opinie „niepokojące serca wiernych i wprowadzające w ich umysły niemałe zamieszanie”²¹². W sposób szczególny Encyklika *Mysterium fidei* podkreśla i traktuje przeistoczenie jako centralne zagadnienie i związaną z nim ściśle rzeczywistą obecność Chrystusa pod postaciami chleba i wina. Przez konsekrację dokonuje się przemiana całej substancji chleba w

²⁰⁹ Por. M. Zachara, *Krótką historia Mszału Rzymskiego*, Warszawa 2013, s. 149-150.

²¹⁰ Por. Święta Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja Inter Oecumenici*, nr 48-60.

²¹¹ Por. P. Mielcarek, *Historia Mszy. Przewodnik po dziejach liturgii rzymskiej*, Kraków 2009, s. 187.

²¹² Paweł VI, *Encyklika Mysterium fidei*, w: J. Miazek (oprac.), *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, Warszawa 1987, s. 13-32.

substancję Ciała Chrystusa, a cała substancja wina w Krew Chrystusa, które Kościół właściwie i trafnie nazywa „przeistoczeniem”²¹³.

Święta Kongregacja obrzędów wydała 4 maja 1967 kolejną instrukcję, a mianowicie *Tres adhinc annos*. Dokument ten stanowi niejako kontynuację omówionej już wcześniej instrukcji *Inter Oecumenici*, która ogłosiła pierwsze zmiany w liturgii celebracji Eucharystii. W dokumencie możemy przeczytać, że poszczególni biskupi informują o obfitych owocach przynoszonych przez soborowe zmiany. Dlatego też, „aby uczestnictwo to jeszcze bardziej zwiększyć oraz osiągnąć jeszcze pełniejszą przejrzystość i zrozumienie samych obrzędów, a zwłaszcza Mszy św., ci sami biskupi zaproponowali niektóre zmiany, które zostały najpierw przedstawione Radzie do wykonania Konstytucji o liturgii świętej, a następnie dokładnie zbadane i rozważone przez wspomnianą Radę oraz Świętą Kongregację Obrzędów”²¹⁴.

Instrukcja ta porusza też sprawę wyboru formularza mszalnego w celu celebracji liturgii zgodnie z tajemnicą dnia. Zwrócono uwagę, że należy zastosować odpowiednią kolektę, która ma być tylko jedna. W kolejnych częściach instrukcja objaśniła niektóre zmiany we Mszy świętej a także omówiono używanie szat liturgicznych, w skutek czego celebrans nie ma obowiązku noszenia manipularza, a przy koncelebrze z braku ornatów można użyć tylko alby i stuły.

Instrukcja Kongregacji Obrzędów na temat kultu Eucharystii, *Eucharysticum misterium* z dnia 25 maja 1967 r., przypominała naukę Kościoła o Eucharystii i nakazywała przekazywanie tej nauki wiernym oraz porządkowała ogólne normy dotyczące sprawowania Mszy Świętej. Instrukcja ta powstała ze względu na poprzednie dokumenty i liczne publikacje z nimi związane, przypominając tym samym naukę Kościoła o Eucharystii i udzielając norm praktycznych względem wspomnianych publikacji. Podkreślono również konieczność jednoczesnego uwzględnienia pełnej nauki tych dokumentów. W instrukcji omówiono zasady, które należy uwzględnić w wyjaśnianiu wiernym nowy sposób celebracji Eucharystii. Kolejna część tego dokumentu podkreśla potrzebę zachowania jedności zgromadzenia, które celebkuje Eucharystię. Eucharystia została ukazana jako znak jedności. Trzecia część instrukcji zawiera wskazania odnośnie kultu Eucharystii poza Mszą Świętą.

²¹³ R. Kostecki. Obecność Chrystusa w Eucharystii w świetle Encykliki Pawła VI *Mysterium fidei*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 20(1967), s. 34 – 35.

²¹⁴ Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Tres adhinc annos*, wstęp.

Ważnym dokumentem, który odnosi się do soborowej odnowy Misterium Eucharystii jest Konstytucja apostolska Pawła VI *Missale Romanum*, która ogłosiła odnowiony Mszał Rzymski. Dokument ten został opublikowany 3 kwietnia 1969 roku. W tym dokumencie papież Paweł VI zatwierdził ogólne normy roku liturgicznego i nowy ogólny kalendarz rzymski. Wprowadzono między innymi nowe prefacje, trzy Modlitwy Eucharystyczne, modlitwę wiernych oraz inne formuły dla obrzędu pokuty. Papież stwierdza, że na przestrzeni wieków wiele spraw przysłoniło istotę przeżywania wydarzeń zbawczych, stąd potrzeba odnowy Mszału Rzymskiego i Lekcjonarza mszalnego²¹⁵. Natomiast Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, wydane dnia 26 marca 1970 r. i księga liturgiczna Komunia święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą, wydana przez Świętą Kongregację Sakramentów i Kultu Bożego dnia 21 czerwca 1973 r. podkreślają, że sprawowanie Eucharystii stoi w centrum życia Kościoła powszechnego i poszczególnych wspólnot wierzących. Jest ono źródłem duchowego życia wszystkich wierzących w Chrystusa. Jak zaznacza ks. M. Adaszek, dla nas po Soborze Watykańskim II najważniejszym dokumentem odniesienia, gdy chodzi o misterium Eucharystii, pozostaje Instrukcja o kulcie Tajemnicy eucharystycznej *Eucharisticum Mysterium* watykańskiej Kongregacji Obrzędów z 25 maja 1967 r., wydana zatem w niespełna półtora roku po zakończeniu Soboru Watykańskiego II. Wszystkie inne późniejsze wypowiedzi magisterium Kościoła są nawiązaniem, komentarzem do tego dokumentu²¹⁶.

Trzecia Instrukcja Kongregacji Kultu Bożego o należyтым wykonywaniu Konstytucji o liturgii świętej *Liturgicae instaurationes* z dnia 5.09.1970 roku przypomina, że „odnowienie liturgii, jakie zostało dotąd przeprowadzone w związku z wykonaniem soborowej Konstytucji o liturgii świętej, dotyczy głównie odprawiania Tajemnicy Eucharystycznej. W niej bowiem zawiera się całe duchowe dobro Kościoła, a mianowicie sam Chrystus, nasza Pascha i chleb żywy, który przez Ciało swoje ożywione i ożywiające Duchem Świętym daje się ludziom, zapraszając ich i doprowadzając w ten sposób do ofiarowania razem z Nim samych siebie, swojej pracy i wszystkich rzeczy stworzonych”²¹⁷. W instrukcji tej z jednej strony zostały zauważone walory odnowionego odprawiania Mszy Świętej. Z drugiej strony natomiast zwrócono

²¹⁵ J. Nowak, *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych*, s. 59.

²¹⁶ Por. M. Adaszek, Kult Eucharystii poza Mszą św. we współczesnej praktyce Kościoła, w: W. Irek, P. Cembrowicz (red.), *Eucharystia – tradycja czy teraźniejszość?*, Wrocław 2008, s. 132.

²¹⁷ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/instrukcja_liturgica_05091970 [dostęp: 15.03.2023].

uwagę na sprawę tych, którzy okazywali swój sceptycyzm względem zmian, oraz jeszcze bardziej na tych, którzy nie czekając na ostateczne przepisy, zaczęli wprowadzać własne pomysły w układzie sprawowania liturgii. W tej kwestii była to odpowiedź Stolicy Apostolskiej na prośby biskupów, kapłanów i świeckich, by ta zareagowała na to, co jest niewłaściwe w realizowaniu reformy liturgicznej.

Dokument ten zwrócił uwagę na stosowanie eksperymentów w czasie celebracji Eucharystii. Taka działalność może zniekształcić to co w tej celebracji jest najważniejsze, dlatego też instrukcja wzywa do zaprzestania wszelkich eksperymentów w kwestii liturgii²¹⁸. Ponadto instrukcja zwróciła uwagę na niektóre zasady w sprawowaniu Mszy Świętej. Przede wszystkim poruszona została sprawa stosowania w czasie celebracji przepisów zatwierdzonych przez odpowiednią władzę kościelną. Odnosi się to zwłaszcza do liturgii Słowa i korzystania w niej tylko z fragmentów Pisma Świętego. Także w tekstach liturgicznych nie można niczego zmieniać, ani dodawać na własną rękę, zwłaszcza w tekście Modlitwy Eucharystycznej.

Istotną sprawą stała się materia użyta do celebracji Mszy św. Co do chleba używanego w celebracji przypomniano, że ma być on pszenny i praśny. Należy zachować jak największą cześć wobec Najświętszego Sakramentu przy jego rozdawaniu jak i przy samym łamaniu konsekrowanego chleba i spożywaniu go wraz z konsekrowanym winem. Instrukcja podaje również funkcje w czasie Mszy świętej, które są możliwe do sprawowania przez kobiety²¹⁹.

Soborowe założenia odnowy celebracji Eucharystii w znacznej mierze dotyczyły uczestnictwa wiernych w tej celebracji. Konstytucja o liturgii świętej podkreślała, że zadaniem duszpasterzy jest czuwanie, by wierni uczestniczyli w czynnościach liturgicznych „świadomie, czynnie i owocnie” (KL 11). Uczestnictwo w liturgii ma zatem angażować wewnątrz człowieka, które z kolei ma się objawiać w czynnościach zewnętrznych. Chodzi bowiem o świadomy i aktywny udział, wyrażający się „w wykonywaniu aklamacji, odpowiedzi, psalmów, antyfon, pieśni, jak również czynności lub gestów oraz przyjmowaniu właściwej postawy ciała” (KL 30). Uczestnictwo w liturgii wymaga świadomości, że stajemy przed świętym Bogiem, że wokół nas są aniołowie i święci, że przechodzimy od rzeczy ziemskich do niebieskich. Przez liturgię wznosimy się ponad to, co ziemskie. W tej odnowie nie chodziło wyłącznie o zewnętrzne zmiany, jak rubryki, teksty, język ojczysty, choć sprawy te są ważne, bo

²¹⁸ Por. Święta Kongregacja Kultu Bożego, Instrukcja *Liturgicae instaurationes*, nr 12.

²¹⁹ Tamże, nr 7.

przybliżyły one liturgię ludowi, ale w tej odnowie, którą rozpoczął Sobór, chodziło przede wszystkim o odnowę teologii liturgii, o budowanie duszpasterstwa w taki sposób, by liturgia, a zwłaszcza Eucharystia, stała się rzeczywiście źródłem i szczytem całej działalności apostolskiej Kościoła (por. KL 10) i istotnym centrum duchowego życia wszystkich jego członków.

Doskonale to wyjaśnia Konstytucja o liturgii świętej, kiedy mówi: „Kościół zatem bardzo się troszczy o to, aby chrześcijanie w tym misterium wiary nie uczestniczyli jako obcy lub milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy misterium to dobrze rozumieli, w świętej czynności brali udział świadomie, pobożnie i czynnie, byli kształtowani przez słowo Boże, posilali się przy stole Ciała Pańskiego i składali Bogu dziękczynienie, aby ofiarując niepokalana Hostię nie tylko przez ręce kapłana, lecz także razem z nim, uczyli się ofiarować samych siebie i za pośrednictwem Chrystusa z każdym dniem doskonalili się w zjednoczeniu z Bogiem i wzajemnie ze sobą, aby ostatecznie Bóg był wszystkim we wszystkich” (KL 48). W świetle tych słów pełne i owocne uczestnictwo w Eucharystii winno polegać na: słuchaniu słowa Bożego, składaniu Bogu dziękczynienia za dokonane i uobecniane Misterium Paschalne, ofiarowanie niepokalanej Hostii i to „nie tylko przez ręce kapłana, lecz także razem z nim, uczyli się ofiarować samych siebie i za pośrednictwem Chrystusa z każdym dniem doskonalili się w zjednoczeniu z Bogiem i wzajemnie ze sobą” (współofiarowanie), posilanie się przy stole Ciała i Krwi Chrystusa²²⁰.

Jak zaznacza ks. prof. S. Araszczyk zasadnicze zmiany związane z celebracją odnowionej liturgii nastąpiły po I Synodzie Biskupów, który obradował w Rzymie w październiku 1967 roku²²¹. Dotyczyły one m. in. nowej strukturze *Ordo Missae*²²². Podczas obrad synodu została też odprawiona przez sekretarza Rady w obecności ojców synodalnych wzorcowa eksperymentalna Msza, która posiadała już nową strukturę odbiegającą znacznie od dotychczasowego rytu trydenckiego²²³. *Institutio generalia Missalis Romani* podlegało w ciągu kilku lat wielu zmianom. Pierwsza jego redakcja została promulgowana po Konstytucji apostolskiej *Missale Romanum* dnia 06.04.1969

²²⁰ H. Sobeczko, Pełne i owocne uczestnictwo w Eucharystii, w: A. Żądło (red.), Eucharystia w życiu Kościoła, Katowice 2005, s. 101-103.

²²¹ De Liturgia in prima Synodo Episcoporum, „Notitiae” 3(1967) nr 8, s. 353-370.

²²² Por. S. Araszczyk, *Nova et vetera* w liturgii Mszy św. według Mszału Pawła VI, „Liturgia Sacra”, 26 (2020), nr 1, s. 87-106.

²²³ De Missa „normativa”, „Notitiae”, 3(1967) nr 8, s. 371-380.

r. wraz z nowym *Ordo Missae*²²⁴. Propozycje Zgodnie z życzeniem Soboru Watykańskiego II rewizja tekstów Mszału rzymskiego i zmiana układu obrzędów Mszy świętej zostały dokonane przez *Consilium*, obejmujące ekspertów i duszpasterzy całego świata. Praca ta kierowana przez papieża Pawła VI trwała prawie siedem lat a jej rezultatem było opublikowanie nowego Mszału rzymskiego. Papież Paweł VI w Konstytucji Apostolskiej *Missale Romanum*, ogłaszającej nowy Mszał, potwierdził: „Obrzędy Mszy zostały uproszczone z zachowaniem ich istoty. Opuszczono mianowicie to, co z biegiem czasu zostało podwojone lub mniej szczęśliwie dodane, zwłaszcza w obrzędach ofiarowania chleba i wina oraz łamania Chleba i Komunii świętej. Natomiast pewne elementy zatracone w ciągu wieków przywrócono zgodnie z pierwotną tradycją Ojców Kościoła. Tutaj należy homilia, modlitwa powszechna, czyli modlitwa wiernych, i obrzęd pokuty, czyli pojednania z Bogiem i braćmi, odbywający się na początku Mszy św., któremu przywrócono właściwe znaczenie”²²⁵.

Układ obrzędów Mszy świętej został przemyślany i przedyskutowany w czasie obrad Soboru Watykańskiego II. Jest więc on wynikiem zrealizowania zaleceń Soboru Watykańskiego II. Jak mówi Konstytucja o liturgii świętej przeprowadzona reforma zmierzała do tego, aby ukazać, że Msza św. składa się z dwóch zasadniczych części: liturgii słowa i liturgii eucharystycznej. Części te „tak ściśle łączą się ze sobą, że stanowią jeden akt kultu” (KL 56). Poprzedzają je obrzędy wstępne, a kończy rozesłanie wiernych do swych zajęć, by wychwalali i błogosławili Pana (OWMR 90).

Analizując nowe *Ordo Missae* możemy lepiej zrozumieć założenia Konstytucja o liturgii świętej dotyczące odnowy obrzędów Mszy świętej. Pierwszą zasadą, którą kierowano się w przygotowaniu nowych obrzędów Mszy św. było założenie, że obrzędy Mszy Świętej należy tak opracować, aby wyraźniej uwidocznili właściwe znaczenie i wzajemny związek poszczególnych części, zachowując wiernie istotę obrzędów, należy je uprościć i opuścić to, co z biegiem czasu dodano jako powtórzenie lub co stało się zbędnym dodatkiem. Starano się także zwrócić uwagę na to, że pewne elementy niesłusznie zatracone w ciągu wieków należy przywrócić, o ile okaże się to pożyteczne i konieczne (por. KL 50–54). Kolejnym krokiem było udostępnienie wiernym Słowa Bożego w szerszym zakresie. W tym celu zredagowano nowy lekcjonarz mszalny, przywrócono homilię jako część samej liturgii, a także przywrócono modlitwę

²²⁴ Por. S. Cichy, Teologia „Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego”, w: B. Nadolski (red.), Mszał księgą życia chrześcijańskiego, Poznań 1989, s. 275.

²²⁵ Paweł VI, Konstytucja Apostolska ogłaszająca Mszał Rzymski na podstawie uchwały powszechnego Soboru Watykańskiego II, odnowiony, w: MR (12).

wiernych. Postulowano także, aby wierni przyjmowali Ciała Pańskiego konsekrowane w czasie tej samej ofiary. Ten soborowy postulat nie jest do dziś w pełni zrealizowany.

Wśród wielu postulatów i zamierzeń liturgicznych dokonanych w ramach reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II jednym z najważniejszych było przywrócenie koncelebracji jako właściwego sposobu celebracji liturgii. Głęboko zakorzeniona w najstarszej tradycji Kościoła praktyka koncelebracji liturgii stała się ważnym postulatem soborowej odnowy. W Konstytucji o liturgii świętej napisano: „Należy ułożyć nowy obrzęd koncelebry i umieścić go w Pontyfikale oraz w Mszałem rzymskim” (KL 58). To polecenie Ojców Soboru wskazuje, że dawny obrzęd koncelebracji liturgii był podstawą do realizowania reformy będącej odpowiedzią na współczesne oczekiwania, które miały być umieszczone w posoborowych dokumentach i księgach. Koncelebrację liturgii można uznać za cenny dar Soboru dla całego Kościoła, a zwłaszcza dla kapłanów, którzy w tej formie jej celebracji mogą przeżywać i doświadczyć jedności kapłaństwa.

Postulaty przywrócenia koncelebracji Mszy Świętej pojawiały się w XIX i XX wieku w myśli przedstawicieli Ruchu liturgicznego. Koncelebracja Eucharystii biskupa z prezbiterami miała wyrażać jedność hierarchiczną Kościoła. Obowiązujący wtedy Mszał Rzymski Piusa V nie zawiera obrzędów Mszy św. koncelebrewanej. W nadesłanych na Sobór Watykański II *vota* biskupów jedynie w 15 postulowano przywrócenie praktyki Mszy św. koncelebrewanych²²⁶. Przywrócenie koncelebracji było podyktowane nie tylko względami praktycznymi, aby umożliwić sprawowanie Mszy świętej w wielkich zgromadzeniach kapłanów, lecz przede wszystkim dążeniem do ukazania jedności Kościoła, manifestującej się w jedności kapłaństwa, oraz w jedności kapłanów z ludem. Chodzi zatem o jedność kapłaństwa, Kościoła, Ludu Bożego i ofiary eucharystycznej.

Ks. B. Matczak przedstawiając postać Ciproano Vagagginiego przytoczył dyskusję, która toczyła się zanim ogłoszono Konstytucję o liturgii świętej w 1963 roku, w przygotowywanym pierwszym schemacie dotyczący koncelebry. Tak naprawdę już w

²²⁶ Por. Cz. Krakowiak, Koncelebracja Mszy Świętej 50 lat po *Sacrosanctum Concilium*, „Roczniki Teologiczne”, 11(2014), z. 8, s. 43-55. W dyskusji w auli soborowej nad schematem *De sacra liturgia* 28 Ojców Soboru opowiedziało się za przywróceniem koncelebry, a 9 było przeciwnych. Postulowano również, aby rozszerzyć możliwość koncelebry na Mszę Wieczery Pańskiej, czas synodów, błogosławieństwa opata, na Msze konwentualne i uroczyste oraz inne zgromadzenia kapłanów. W czasie Soboru w refleksji nad koncelebracją Eucharystii kierowano się pragnieniem umożliwienia kapłanom codziennej celebracji Mszy nie prywatnie, lecz wspólnotowo, zwłaszcza w czasie rekolekcji, sympozjów, kongresów, w sanktuariach, ale także we wspólnotach zakonnych, seminariach, z zachowaniem wszakże możliwości jej indywidualnego sprawowania.

1961 roku zaczęto debatować nad praktyką Kościoła dotyczącą współcelebrowania liturgii mszalnej. Większość głosów postulowała za rozszerzeniem tej praktyki również na inne Msze (np. o. Diekmann wskazał liturgię konwentualną, a Martimort (sugerując się liturgią bizantyjską) chciał codziennej koncelebry). Do tych głosów z dystansem podchodził o. Roguet, który postulowałby przedstawić koncelebrację jako jedynie możliwość, a nie obowiązek (poza Wielkim Czwartkiem). Wyniki wstępnej pracy komisji zostały ogłoszone zgromadzeniu w połowie kwietnia 1961 roku. Zgłoszono do tego schematu kilkanaście wątpliwości, którymi miała się zająć komisja w dalszym etapie prac²²⁷.

Według zaleceń Soboru Watykańskiego II, postanowiono po Ewangelii i homilii przywrócić dawną modlitwę wiernych, zwłaszcza podczas Mszy świętych niedzielnych i świątecznych (por. KL 53)²²⁸. Jak zaznacza ks. J. Janicki „nazwano ją modlitwą powszechną i oznacza modlitwę błagalną, czyli wstawienniczą, którą zanosi do Boga zgromadzenie wiernych, odpowiadając na wezwanie prowadzącego. Błagania zanosi się w różnych potrzebach kościoła i całego świata”²²⁹. W wydanej w 1966 r. księdze liturgicznej *De oratione communi seu fidelium* omówiono naturę, strukturę i znaczenie tej modlitwy oraz podano szczegółowe wzorce i wskazówki²³⁰. Polski tekst Modlitwy powszechnej, który został wydany w 1970 r., był gotowy do druku, zanim ukazał się w 1969 r. *Ordo lectionum Missae*, ustalając nowy, trzyletni cykl czytań niedzielnych i dwuletni na dni powszednie²³¹.

Soborowe założenia odnowy celebracji Eucharystii zawarte w Konstytucji o liturgii świętej uszczegółowione były w wydawanych przez Kongregację Obrzędów dekretach i instrukcjach. Zaznaczono w nich, że w Kościele są różne formy celebracji Mszy, gdzie podkreślana jest natura Misterium Eucharystii. Msze św. urzeczywistniają jedyną Ofiarę Chrystusa, z której lud wierny otrzymuje duchowe owoce. Jak powiedział Jan Paweł II „każda Msza jest pamiątką krwawej ofiary na Krzyżu celebrowaną we wspólnocie wierzących”²³². Tą powszechną wspólnotę, charakteryzuje uczta paschalna,

²²⁷ Por. B. Matczak, *Cipriano Vagaggini OSB i reforma liturgiczna*, Tyniec 2013, s. 102.

²²⁸ W. Bomba, Najświętsze Misterium Eucharystii (Uwagi na tle Konstytucji o Liturgii Soboru Watykańskiego II), w: J. J. Koperek (red.), *Euentes docete*. XXV lat Instytutu Liturgicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Kraków 1993 s. 72–80.

²²⁹ J. Janicki, Obrzędy liturgii Mszy świętej, w: W. Świerżawski (red.), *Misterium Christi*, cz. III, Msza święta, Kraków 1992, s. 241

²³⁰ *De oratione communi seu fidelium*, Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1966.

²³¹ „Biuletyn Odnowy Liturgicznej”, nr 2, Lublin 1966, s.1–3; Także, „Biuletyn Odnowy Liturgicznej”, nr 4, Lublin 1966, s. 5–6; Także, „Biuletyn Odnowy Liturgicznej”, nr 11, Lublin 1967, s. 8–10.

²³² Jan Paweł II w Encyklice *Ecclesia de Eucharistia* daje wykład ciągłości Tradycji, pokazując dar nauczania Soboru Watykańskiego II.

która stała się znakiem jedności i wyzwolenia dla tych, którzy stają aż po dzisiejszy dzień do ustawicznej ofiary Eucharystycznej. Należy więc zauważyć, że odnowiony układ obrzędów Mszy Świętej jest wynikiem zrealizowania zaleceń Soboru Watykańskiego II. Przeprowadzona reforma celebracji Mszy św. zmierzała do tego, aby ukazać, że składa się ona z dwóch zasadniczych części: Liturgii słowa i liturgii eucharystycznej. Części te „tak ściśle wiążą się ze sobą, że stanowią jeden akt kultu” (KL 56). Poprzedzają je obrzędy wstępne, a kończy rozesłanie wiernych.

Jak możemy zauważyć realizacja postanowień Soboru Watykańskiego II odnośnie Misterium Eucharystii dokonywała się etapami. Wprawdzie rozpoczęła się od trwającego wiele dziesięcioleci przed Soborem postulatami Ruchu liturgicznego, to jednak swoje szczególne miejsce zajęła w pracach Soboru Watykańskiego II. Proces recepcji postanowień soborowych doprowadził do świadomego i owocnego uczestnictwa wiernych w obrzędach Mszy Świętej.

2. Recepcja posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w Kościele w Polsce

Sprawą podstawową, bardzo wyraźnie zaakcentowaną w Konstytucji o liturgii świętej, było zwrócenie uwagi, aby po przeprowadzeniu reformy obrzędów Mszy Świętej, wierni mogli uczestniczyć w niej świadomie i czynnie. Takiego udziału domaga się bowiem sama natura liturgii, która została przedstawiona przez Konstytucję o liturgii świętej, jako przedłużenie historii zbawienia, wykonywanie kapłańskiego urzędu Jezusa Chrystusa oraz działanie Chrystusa-kapłana i jego Ciała, czyli Kościoła (por. KL 7). Liturgia została nazwana także szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła i źródłem, z którego wypływa cała jego moc (por. KL 10). Soborowy dokument podkreślił, że Lud Boży na mocy chrztu ma prawo i obowiązek do świadomego i czynnego uczestnictwa w sprawowanych obrzędach (por. KL 11). Było to zadanie bardzo trudne, ale potrzebne, aby można było zrealizować postanowienia soborowe²³³.

Rozpoczęcie procesu recepcji posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w Kościele w Polsce było ważnym krokiem na drodze do realizacji zasadniczego celu

²³³ Por. A. Hładki, Recepcja soborowej odnowy liturgii w Polsce w świetle prac nad wydaniem Mszału rzymskiego w języku polskim, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, 19(2020), nr 1, s. 78-88.

Kościoła, którym jest, jak podała Konstytucja o liturgii świętej: „przyczyniać się do coraz większego rozwoju życia chrześcijańskiego wśród wiernych, lepiej dostosować do potrzeb naszych czasów podlegające zmianom instytucje, popierać to, co może ułatwić zjednoczenie wszystkich wierzących w Chrystusa, i umocnić to, co prowadzi do powołania wszystkich ludzi na łono Kościoła, dlatego uznał, że w szczególny sposób należy zatroszczyć się także o odnowienie i rozwój liturgii” (KL 1). Realizując założenia Konstytucji o liturgii świętej Kościół w Polsce stanął wobec recepcji odnowy liturgicznej i interpretacji uchwał soborowych odnośnie celebracji liturgii Mszy Świętej. Można zauważyć, że stosunek Episkopatu Polski do soborowej reformy liturgicznej był pozytywny, nacechowany głębokim posłuszeństwem wobec Stolicy Apostolskiej, ale jednocześnie zachowawczy. Jak zauważa ks. S. Araszczyk, podstawowym kryterium recepcji założeń Konstytucji liturgicznej w Polsce było zrozumienie zasad reformy soborowej²³⁴.

Niewątpliwie w recepcji soborowej odnowy liturgii w Polsce ważną rolę odegrała postawa kard. Stefana Wyszyńskiego. Kardynał S. Wyszyński do odnowy liturgicznej podchodził w sposób ostrożny. Nie chciał narażać wiernych na nieprzemyślane eksperymenty. Recepcję odnowy obrzędów celebracji Mszy Świętej w warunkach Kościoła w Polsce widział jako zadanie trudne, skomplikowane i przede wszystkim mające charakter duszpastersko-wychowawczy. Dlatego też jako jej najważniejszy kierunek uznał odpowiednią formację liturgiczną duchownych i wiernych świeckich, która wprowadzałaby ich w świadome i czynne uczestnictwo. Uważał, że jest to wielki wysiłek, tak dla kapłanów, jak i dla świeckich. Choć jest to trudne zadanie, to jednak spokojnie i cierpliwie stale musi być podejmowane²³⁵.

Episkopat Polski, zgodnie z sugestią kard. Stefana Wyszyńskiego, przyjął zasadę stopniowej i rozważnej realizacji reformy liturgii w Polsce. Główny nacisk w procesie recepcji założeń odnowionej liturgii położono na odpowiednią formację duchowieństwa i wiernych oraz staranne przygotowanie nowych ksiąg liturgicznych²³⁶.

²³⁴ Por. S. Araszczyk, Recepcja soborowej reformy liturgicznej w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem archidiecezji wrocławskiej, w: S. Araszczyk (red.), *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosanctum concilium*, Wrocław 2014 s. 47-70; Tenże, *Odnova liturgii po Soborze Watykańskim II – zdrowa tradycja i uprawniony rozwój*, w: A. Tomko (red.), *Misericordia et veritas. Księga jubileuszowa dla uczczenia biskupa Ignacego Deca. T. 2. W darze*, Wrocław 2014, s. 227-236; Tenże, Recepcja Konstytucji o liturgii w Kościele w Polsce, „Liturgia Sacra”, 19(2013), nr 2, s. 337-357.

²³⁵ P. Waleńdzik, *Miejsce liturgii w nauczaniu pasterskim kard. Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 2012, s. 91.

²³⁶ H. J. Sobeczko, *W trosce o liturgiczne dziedzictwo*, s. 155.

Wskazując na recepcję soborowej odnowy liturgii Mszy Świętej zgodnej z zasadami soborowej odnowy, Episkopat Polski dwa Listy. Jeden był skierowany do duchowieństwa a drugi wiernych. W Listach tych biskupi przedstawili nowe prawo liturgiczne, które precyzowało założenia soborowej celebracji liturgii Mszy Świętej²³⁷. Biskupi polscy zdecydowali, że od 7 marca 1965 r. wprowadzono język polski w czytaniach mszalnych i obrzędzie Komunii świętej. Postanowiono także, że można posługiwać się specjalnymi tymczasowymi wydaniem czytań mszalnych na poszczególne okresy liturgiczne²³⁸. Podjęto również starania, aby opublikować w języku polskim części stałe Mszy świętej²³⁹.

Jak mogliśmy się już zorientować wielu biskupów polskich brało udział w obradach Soboru Watykańskiego II. Dlatego też Episkopat Polski, zainspirowany soborową odnową obrzędów Mszy św., czuwał, aby przebiegała ona w duchu i myśli Soboru Watykańskiego II. Postawa Episkopatu Polski do odnowy liturgicznej wyraża się między innymi w zarządzeniach i instrukcjach, które były wydawane z okazji publikacji dokumentów liturgicznych i nowych ksiąg liturgicznych w języku narodowym²⁴⁰.

Podstawowym kryterium recepcji odnowionych obrzędów Mszy św. w uwarunkowaniach Kościoła w Polsce było zrozumienie zasad reformy soborowej zawartych w Konstytucji o liturgii świętej. Dlatego też pilnym zadaniem było przetłumaczenie tekstu Konstytucji o liturgii świętej na język polski. Tego zadania podjął się benedyktyn O. Franciszek Małaczyński OSB. Jak przypomina ks. prof. H. J. Sobeczko na prośbę przewodniczącego Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski, bpa F. Jopa, pierwszej redakcji przekładu tego dokumentu dokonał O. F. Małaczyński OSB w Rzymie na początku 1964 roku. Po naniesieniu drobnych poprawek ostateczną wersję tłumaczenia przyjęła Komisja na swoim posiedzeniu w dniach 4-5 czerwca 1964 roku.

²³⁷ List do wiernych na wejście w życie Instrukcji o wykonywaniu liturgii świętej (z dn. 27.01.1965 r.), w: P. Libera, A. Rybicki, S. Łącki (red.), *Listy Pastorskie Episkopatu Polski*, s. 433–437; Także, Instrukcja Biskupów do duchowieństwa o wejściu w życie Instrukcji w sprawie należytego wykonywania Konstytucji o liturgii świętej (z dn. 27.01.1965 r.), w: T. Pieronek, *Prawodawstwo Kościoła w Polsce*, I, Warszawa 1971, s. 194–203.

²³⁸ Instrukcja Biskupów do duchowieństwa o wejściu w życie Instrukcji w sprawie należytego wykonywania Konstytucji o Liturgii świętej, s. 200; Także, „Biuletyn Odnowy Liturgicznej”, nr 3, Lublin 1966, s. 5-7.

²³⁹ Zmiany w przekładach części stałych Mszy św., „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 21 (1966), nr 5-6, s. 136; Także, W sprawie przekładu tekstów liturgicznych na język polski, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 21 (1966), nr 5-6, s. 137.

²⁴⁰ Episkopat Polski, *List do duchowieństwa w związku z wejściem w życie Konstytucji soborowej o liturgii świętej* (1964), WAW 54 (1964), s. 171-175.

Taką wersję tłumaczenia Konstytucji otrzymali ordynariusze podczas Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 18 czerwca 1964 roku. Konferencja ta zaaprobowała ten tekst i ogłosiła go jako oficjalny i obowiązujący²⁴¹. Należy podkreślić, że Konferencja Episkopatu Polski w sprawie realizacji założeń odnowy liturgicznej wypracowała odpowiednie zasady postępowania. Stałą praktyką obrad Konferencji Plenarnej Episkopatu było najpierw zapoznavanie uczestników Konferencji z treścią nowych dokumentów liturgicznych. Czynił to przewodniczący Komisji Liturgicznej. Następnie szczegółowo omawiano poszczególne kwestie, poddając je wnikliwej dyskusji, a następnie głosowaniu. Dopiero na tej podstawie Komisja mogła opracowywać projekty zarządzeń, które zwykle Episkopat zatwierdzał na następnym posiedzeniu plenarnym²⁴².

Należy zauważyć, że wielką rolę w recepcji odnowionych obrzędów Mszy św. odegrał bp F. Jop, który był przewodniczącym Komisji Liturgicznej Konferencji Episkopatu Polski w latach 1963–1975. Bp F. Jop starał się uwrażliwić polskich biskupów zagadnienia związane z odnową liturgiczną prowadzoną w duchu Soboru Watykańskiego II. Zwracał także uwagę na niebezpieczeństwo spływania tej odnowy i sprowadzania jej jedynie do zmian rubrycystycznych²⁴³. Zaslugą bpa F. Jopa było opracowanie listów pasterskich, zarządzeń i różnych instrukcji, które Konferencja Episkopatu Polski przedyskutowała i zatwierdziła dla duchowieństwa i wiernych. Dokumenty te omawiały sytuację odnowy liturgicznej i przybliżały treści kolejnych dokumentów Stolicy Apostolskiej odnośnie wprowadzania reformy liturgicznej w warunkach Kościoła w Polsce. Na szczególną uwagę i podkreślenie zasługują cztery pierwsze liturgiczne listy pasterskie, które Episkopat Polski przedstawił w latach 1964–1965²⁴⁴.

W celu lepszego zrozumienia zasad odnowionej liturgii dokumenty Konferencji Biskupów Polski dotyczące duszpasterstwa liturgicznego i liturgii wprowadzано etapami. O sposobie realizacji tego procesu szczegółowo mówią ks. prof. Cz. Krakowiak i ks. prof. L. Adamowicz, którzy zebrali i opracowali te dokumenty. Jest to

²⁴¹ Por. H.J. Sobeczko, Recepcja soborowej reformy i odnowy liturgicznej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem diecezji opolskiej, w: E. Mateja, R. Pierskała (red.), Wprowadzenie soborowej odnowy liturgicznej, Opole 1999, s. 66-67.

²⁴² Tamże, s. 67.

²⁴³ O działalności biskupa Franciszka Jopa jako przewodniczącego Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski szerzej pisał H.J. Sobeczko, Por. H. J. Sobeczko, W trosce o liturgiczne dziedzictwo. Życie i działalność duszpastersko-liturgiczna biskupa Franciszka Jopa (1897–1976), Opole 1986, s. 152–156.

²⁴⁴ H.J. Sobeczko, Recepcja soborowej reformy, s. 67.

bardzo ważne opracowanie, które jest zbiorem najważniejszych dokumentów liturgicznych wydawanych przez polskie władze kościelne w celu recepcji reformy liturgicznej Soboru watykańskiego IIU w warunkach funkcjonowania Kościoła w Polsce²⁴⁵.

Episkopat Polski od początku wprowadzenia odnowy liturgicznej czuwał, aby przebiegała ona według nauki Soboru Watykańskiego II, a zatem, by nie ograniczała się jedynie do zmian zewnętrznych, ale by kapłani i wierni świeccy uczestniczyli w sposób świadomy i owocny w rzeczywistości zbawienia, jakie obrzędy te uobecniają. To dążenie Episkopatu Polski wyraża się między innymi w zarządzeniach i instrukcjach dotyczących odnowy celebracji liturgii Mszy św., które zamieszczano w pismach urzędowych poszczególnych diecezji.

Szczegółowy plan działania odnośnie reformy obrzędów Mszy św. przedstawił bp Franciszek Jop dnia 12.05.1967 r., na posiedzeniu plenarnym Konferencji Episkopatu Polski²⁴⁶. Zdaniem bpa F. Jopa w recepcji odnowy liturgicznej w Polsce ważną rolę mogą odegrać Diecezjalne Komisje Liturgiczne, które mogły kierować pracami związanymi z wprowadzaniem zalecanych zmian i stworzyć im odpowiednie warunki prawno-organizacyjne. Nad pracami tychże Diecezjalnych Komisji czuwała Komisja Episkopatu Polski ds. Liturgii i Duszpasterstwa. Opracowywała ona sukcesywnie zarządzenia i instrukcje, będące pomocą w wdrażaniu reformy liturgicznej w Kościele lokalnym²⁴⁷. Zgodnie z powyższym wszelkie decyzje dotyczące liturgii zastrzeżono dla Episkopatu i przypomniano, że tylko te zmiany są objęte odnową liturgii, które są zarządzane przez właściwych przełożonych kościelnych²⁴⁸.

Istotnym momentem w recepcji odnowionych obrzędów Mszy św. w Polsce było wprowadzenie języka polskiego do liturgii. Należy jednak nadmienić, iż Sobór Watykański II wyrażając zgodę na wprowadzenie języków ojczystych do liturgii, polecił „dbać o to, aby wierni umieli wspólnie odmawiać lub śpiewać stałe teksty mszalne, dla nich przeznaczone także w języku łacińskim” (por. KL 54). Podejmując tak ważną decyzję, Kościół katolicki kierował się względami duszpasterskimi. Pragnął

²⁴⁵ Zob. Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, oprac. Cz. Krakowiak i L. Adamowicz, Lublin 1999.

²⁴⁶ Por. H. J. Sobeczko, Recepcja soborowej odnowy liturgicznej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem diecezji opolskiej, s. 63-86

²⁴⁷ H. J. Sobeczko, Komisja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, w: Encyklopedia Katolicka, t. 9. Lublin 2002, kol. 461.

²⁴⁸ H. J. Sobeczko, W trosce o liturgiczne dziedzictwo: życie i działalność duszpastersko-liturgiczna biskupa Franciszka Jopa (1897–1976), s. 150–152.

przez użycie ojczystego języka w służbie Bożej ułatwić wiernym zrozumienie tekstów liturgicznych. Tym samym chciał uczynić udział wiernych w tych obrzędach – tak wewnątrz, jak i zewnątrz – bardziej świadomym i czynnym, a jednocześnie jak najbardziej owocnym²⁴⁹.

Ważnym etapem recepcji posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w Kościele w Polsce było wydanie Mszału łacińsko-polskiego w 1968 r. Ze względów politycznych, bo komunistyczne władze w Polsce blokowały wydawanie ksiąg liturgicznych, ten Mszał został wydany w Paryżu²⁵⁰. Był to zasadniczo Mszał rzymski Piusa V. W dniu 16 września 1968 roku Episkopat Polski wydał list, który mówił o wprowadzeniu do liturgii Mszy Świętej Mszału łacińsko-polskiego, i że miał obowiązywać od pierwszej niedzieli Adwentu, tj. 1 grudnia 1968 r. Jak zauważa ks. A. Grzelak zredagowano go w taki sposób, aby układ tekstów i obrzędów jaśniej wyrażał „święte tajemnice, które są znakiem, aby lud chrześcijański, o ile to możliwe, mógł je zrozumieć i w sposób pełny, czynny i społeczny w nich uczestniczyć” (por. KL 21)²⁵¹. We Mszy świętej odprawianej z czynnym udziałem wiernych, wszystkie teksty, z wyjątkiem kanonu mszalnego, miały być wygłaszane po polsku. Msze święte bez czynnego udziału wiernych należało zawsze odprawiać w języku łacińskim²⁵².

Ostatnim etapem wprowadzania języka polskiego była uchwała Konferencji Episkopatu Polski z dnia 5 maja 1970 r. dopuszczająca używanie w całym kraju polskiego przekładu nowego *Ordo Missae*²⁵³, w tym także podczas Modlitw Eucharystycznych. Nastąpiło to od 29 listopada 1970 r., tj. od pierwszej niedzieli Adwentu.

Konferencja Episkopatu Polski określiła również sposób uczestnictwa wiernych w celebracji Eucharystii, ustalając dla nich postawy i gesty, dostosowując je do mentalności Polaków (por. OWMR 43)²⁵⁴. Przypomniano, że postawy i gesty w czasie celebracji Mszy św. powinny wyrażać jedność zgromadzenia liturgicznego. Dlatego

²⁴⁹ List Biskupów Polskich o wprowadzeniu do liturgii Mszy świętej Mszału łacińsko-polskiego, w: P. Libera, A. Rybicki, S. Łącki (red.), *Listy Pastorskie Episkopatu Polski 1945–2000*, Marki 2003, s. 637.

²⁵⁰ Mszał Rzymski łacińsko – polski, Paryż 1968.

²⁵¹ A. Grzelak, „Oto Słowo Boże” – mszalna liturgia słowa, w: Tenże, J. Stefański, L. Bilicki (red.), *Liturgia źródłem i szczytem życia Kościoła*, Gniezno 1993, s. 87.

²⁵² List Biskupów Polskich o wprowadzeniu do liturgii Mszy świętej Mszału łacińsko-polskiego..., s. 638; Także Wskazania i uwagi praktyczne do Mszału ołtarzowego łacińsko-polskiego (z dn. 13.11.1968 r.), ANKW, Segregator, Duszpasterstwo liturgiczne nr 613, 1965–1969, brak syg.

²⁵³ „Biuletyn Odnowy Liturgicznej”, nr 8/9, Lublin 1967, s. 32–33.

²⁵⁴ Komunikat Biskupów Polskich w sprawie przestrzegania szczególnych przepisów, dotyczących obrzędów Mszy świętej, s. 305.

biskupi przypominają, że wierni uczestniczący w celebracji Mszy św. powinni stać od rozpoczęcia śpiewu na wejście aż do kolekty włącznie, podczas śpiewu Alleluja przed Ewangelią i podczas jej proklamacji, podczas wyznania wiary i modlitwy powszechnej oraz modlitwy nad darami ofiarnymi aż do zakończenia Mszy św. z wyjątkami, gdy mają klęczeć lub siedzieć. Wierni uczestnicząc we Mszy św. wstają, gdy prezbiter odchodzi od ołtarza do zakrystii po odprawieniu Mszy św. Postawę siedzącą mogą zajmować w czasie czytań biblijnych, przed Ewangelią, podczas psalmu responsoryjnego, w czasie homilii i przygotowania darów ofiarnych, a także według uznania, gdy zachowuje się milczenie po Komunii św. Natomiast uczestnicy celebracji Mszy św. klękają na modlitwę epikletyczną, konsekrację oraz obrzęd komunijny.

Nowy sposób celebrowania liturgii Mszy Świętej podkreślał związek, jaki istnieje między liturgią słowa i liturgią eucharystyczną, czyniąc te dwa elementy jednym aktem kultu (por. KL 56). Stąd uwaga i zachęta, że „nie powinno się przystępować do stołu Chleba Pańskiego, jeśli wpraw nie było się u stołu jego słowa”²⁵⁵. Zwrócono uwagę, że odczytywanie fragmentów Pisma świętego podczas celebracji liturgii Mszy św. zawsze było funkcją zaszczytną i wymagało od lektora postawy głębokiej wiary. Przywrócenie funkcji lektora było nawiązaniem do starożytnej tradycji Kościoła oraz przyznanie funkcji lektora charakteru liturgicznego (por. KL 29).

Przywrócenie funkcji lektora w zgromadzeniu liturgicznym zostało zaznaczone także w dokumentach Episkopatu Polski. W wydanej instrukcji, z dnia 11 listopada 1987 roku w związku z wydaniem nowego Mszału (z dn. 11.03.1987 r.) biskupi stwierdzili, że „czytania poza Ewangelią winni wykonywać odpowiednio przygotowani lektorzy, chłopcy lub dorośli mężczyźni”²⁵⁶, (...) w wypadkach szczególnych funkcję lektora i psalterzysty może pełnić kobieta, wykonując czytania i śpiewy z miejsca głoszenia Słowa Bożego”²⁵⁷.

Niewątpliwie pewną nowością po Soborze Watykańskim II było wprowadzonym do liturgii Mszy św. znaku pokoju. Stolica Apostolska wybór najwłaściwszego gestu, jako znaku pokoju, pozostawiła Konferencjom Biskupim (por. OWMR 56b). Konferencja Episkopatu Polski kilkakrotnie precyzowała sposób wykonania tego gestu. Już 4 września 1970 r. ustaliła, że znak pokoju będzie polegać na

²⁵⁵ Kongregacja dla Sakramentów i Kultu Bożego, Instrukcja w sprawie niektórych norm dotyczących kultu Tajemnicy eucharystycznej, s. 171.

²⁵⁶ „Biuletyn Odnowy Liturgicznej”, nr 4, Lublin 1966, s. 12–13; Także, AKLAW, Prot. nr 13.

²⁵⁷ Instrukcja Episkopatu w związku z wydaniem nowego Mszału (z dn. 11.03.1987 r.), nr 23, w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Dokumenty duszpastersko – liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993, Lublin 1994, s. 53.

pochyleniu głowy w stronę osób znajdujących się najbliżej, po obu stronach i cichym wypowiedzeniu słów: „Pokój nam wszystkim”²⁵⁸. Następnie 11 grudnia 1980 r. zmieniono to zarządzenie ustalając, że ten znak przekazuje się skłonem głowy w kierunku osób najbliższych, z jednej i z drugiej strony, z jednoczesnym opuszczeniem przyjętych wcześniej słów. W niektórych rejonach Polski słowa towarzyszące przekazaniu znaku pokoju stały się głośną aklamacją, co Kongregacji uznała za niedopuszczalne²⁵⁹. Dnia 11 marca 1987 r. Konferencja Episkopatu Polski uznała, że gestem pokoju na terenie Polski jest ukłon w stronę najbliższych stojących uczestników Mszy świętej. W małych grupach znakiem pokoju może być podanie ręki. Zgromadzenie nie wypowiada wtedy żadnej aklamacji²⁶⁰.

W recepcji odnowy celebracji liturgii Mszy św. w Kościele w Polsce wielką rolę odegrało środowisko Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Inicjatorem powstania Lubelskiego Zespołu Liturgistów był ks. Franciszek Blachnicki, założyciel Ruchu Światło-Życie. Do tego zespołu należeli głównie wykładowcy i studenci Sekcji Pastoralnej i Instytutu Muzykologii Kościelnej. Wśród księży, którzy tworzyli zespół znaleźli się m.in.: W. Schenk, J. Kudasiewicz, J. Kopec. J. Ścibor i inni. Wśród nich, w tzw. „trzonie koncepcyjnym”²⁶¹, znalazł się także ks. Danielski. Za miejsce spotkań zespół obrał mieszkanie ks. Wojciecha w Konwikcie Księża Studentów KUL.

Był to ruch liturgiczny raczej oddolny. W ramach spotkań omawiano sprawy teoretyczne i duszpasterskie związane z liturgią: dyskutowano na temat powstających wątpliwości co do treści rubryk. W tej kwestii księża zwracali się nawet do Kongregacji Kultu Bożego, a także w sprawach dotyczących problemów reformy. Podejmowano kwestie tłumaczeń ksiąg liturgicznych na język ojczysty oraz wydawano opinie na temat nowych melodii mszalnych pieśni i tekstów liturgicznych. Księża omawiali także problemy związane z adaptacją wnętrz kościelnych – w tym kościoła akademickiego KUL. Warto zaznaczyć, że o opinię do zespołu występowały Diecezjalne Komisje Liturgiczne i inne instytucje Kościelne, a czasem także pojedynczy duszpasterze.

²⁵⁸ Zarządzenie Episkopatu o nowych przepisach (z dn. 04.09.1970 r.), nr 3, PKP I, nr 92; Także, Komunikat Biskupów Polskich w sprawie przestrzegania szczególnych przepisów, dotyczących obrzędów Mszy świętej, których sformułowanie i wydanie zostało zlecone Konferencjom Biskupim (z dn. 26.11.1974 r.), „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 29 (1974), nr 11–12, s. 304.

²⁵⁹ Przepisy wykonawcze Konferencji Episkopatu Polski do Instrukcji *Inaestimabile donum* (z dn. 11.12.1980 r.), w: J. Miazek, To czyńcie na moją pamiątkę, Eucharystia w dokumentach Kościoła, Warszawa 1987, s. 278 – 286.

²⁶⁰ Instrukcja Episkopatu w związku z wydaniem nowego mszału (z dn. 11.03.1987 r.), w: Dokumenty duszpastersko – liturgiczne..., s. 53.

²⁶¹ A. Wodarczyk, Prorok Żywego Kościoła. Ks. Franciszek Blachnicki (1921-1987) – życie i działalność, Katowice 2008, s. 248.

Spotkania miały na celu również zapoznanie się z nowymi dokumentami wydawanymi przez Stolicę Apostolską.

Przedstawiciele Lubelskiego Zespołu Liturgistów aktywnie włączyli się w recepcję odnowy liturgicznej w różnych diecezjach w Polsce. Starali się najpierw uwrażliwić duchownych odnośnie zmian w celebracji Mszy św., by następnie wskazać ludziom świeckim sposób uczestnictwa w odnowionej liturgii Mszy św. Kościół Akademicki na KUL-u stał się miejscem z jednej strony liturgicznych eksperymentów a z drugiej miejscem liturgicznej formacji zgodnie z założeniami Konstytucji o liturgii świętej.

3. Sposób recepcji posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w diecezji gorzowskiej

W komunikatach biskupów polskich często można przeczytać, że podstawową zasadą obowiązującą w posoborowej odnowie liturgicznej jest ta, iż liturgia jest własnością Kościoła. Stróżami zaś życia liturgicznego w Kościołach lokalnych są biskupi²⁶². Przestrzeganie zasad liturgicznych jest znakiem jedności, węzłem miłości oraz wyrazem karności i porządku. Nie wolno na własną rękę zmienić tekstów liturgicznych. Posługiwanie kapłańskie może być właściwie wykonane tylko w posłuszeństwie i w łączności z biskupem oraz z chęcią służenia Bogu i braciom w Kościele²⁶³. Biskup jako pasterz Kościoła partykularnego jest ojcem dla społeczności chrześcijańskiej i troszczy się o nią na wzór Chrystusa Dobrego Pasterza. Kapłani powołani do służenia ludowi Bożemu stanowią wraz ze swym biskupem jedno grono kapłańskie – prezbiterium. Biskup W. Pluta był świadom, że przede wszystkim kapłani przyczyniają się skutecznie do zbawczej realizacji posłannictwa Chrystusa i wnoszą swój wkład do duszpasterstwa całej diecezji, a także całego Kościoła²⁶⁴. Dlatego prezbiterium diecezjalnemu poświęcał tak wiele uwagi. Świadczy o tym sposób sprawowania posługi duszpasterskiej w stosunku do prezbiterium²⁶⁵. Ważną inspirującą dla bpa W. Pluty była działalność Episkopatu Polski, który wypracowywał wspólne stanowisko

²⁶² Instrukcja *Redemptionis Sacramentum* 19, w 2004 przypomina tę zasadę, gdy kolejny raz Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów podejmuje usystematyzowane wykazanie zasad oraz nadużyć w związku z Najświętszą Eucharystią.

²⁶³ Komunikat Biskupów Polskich w sprawie przestrzegania szczególnych przepisów, dotyczących obrzędów Mszy świętej, w: Listy pasterskie Episkopatu Polski, s. 307.

²⁶⁴ Zob. W. Pluta, Listy pasterskie. Wskazania duszpasterskie. Orędzia, t. 1, red. P. Socha, Gorzów Wielkopolski 1987, s. 139–149.

²⁶⁵ Por. R. Harmaciński, Rola integracyjna biskupa Wilhelma Pluty, s. 399.

odnośnie do liturgii, a następnie konsekwentnie i skrupulatnie je realizował. Charakterystyczną cechą wykonywania postanowień soborowych była koncepcja stopniowego i rozważnego wprowadzania reform liturgicznych także odnośnie celebracji Mszy Świętej²⁶⁶.

W Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza bp Pluta przypomniał: „Sprawuje się ona głównie w misterium Eucharystii: Kościół zatem bardzo się troszczy o to, aby chrześcijanie podczas tego misterium wiary nie byli obecni jak obcy i milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy te tajemnice dobrze rozumieli, w świętej czynności uczestniczyli świadomie, pobożnie i czynnie, byli kształtowani przez Słowo Boże, posilali się przy stole Ciała Pańskiego (...) uczyli się siebie składać w ofierze za pośrednictwem Chrystusa, z każdym dniem doskonalili się w zjednoczeniu z i wzajemnie ze sobą aby w końcu wszystkim we wszystkich”²⁶⁷.

Wydawać by się mogło, że wiele treści na temat sposobu recepcji posoborowej odnowy celebracji Eucharystii w diecezji gorzowskiej odnajdziemy w wydawanych przez bpa W. Plutę „Rozporządzeniach Duszpasterskich”²⁶⁸. Jak zaznacza ks. Dariusz Gronowski wszystkie „L” zawierały idee bpa Pluty, które były dyskutowane w gronie najbliższych współpracowników w kurii i często przez nich później opracowywane. W L25 biskup pisał o rozporządzeniach, że „wszystkie one dążą do tak wielkiego zadania, jakim jest realizacja wizji Bożej o człowieku i wychowanie człowieka Bożego w Jezusie Chrystusie”. Niektóre rozporządzenia mają charakter przejściowy, dotyczą pojedynczej akcji lub danego roku duszpasterskiego, większość jednak określa stałe reguły prowadzenia duszpasterstwa w diecezji. Ich tematyka wskazuje na priorytety duszpasterskie bpa Pluty²⁶⁹. Niestety w „L” nie ma wiele informacji na temat percepcji soborowej odnowy celebracji Mszy św. Natomiast więcej miejsca jest poświęconego duszpasterstwu parafialnemu, którego sercem ma być Eucharystia. Generalnie biorąc, trzeba stwierdzić, że L14 i L33 dotyczące spotkań z rodzicami dzieci przygotowujących się do I Komunii Świętej spełniły założone cele odnośnie recepcji posoborowej odnowy celebracji Eucharystii²⁷⁰.

²⁶⁶ List Episkopatu Polski do kapłanów o reformy liturgicznej, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 9(1964), s. 186–190.

²⁶⁷ W. Pluta, Vademecum, s. 68–69.

²⁶⁸ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010.

²⁶⁹ Por. D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 194.

²⁷⁰ Por. R. Dobrołowicz, Podsumowanie doświadczeń duszpasterskich w realizacji rozporządzeń duszpasterskich L14 i L33, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 22(1979), s. 157–159; Także J. Loch, Realizacja rozporządzenia duszpasterskiego L14 o spotkaniach z rodzicami dzieci I Komunii św., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 22(1979), s. 242–243.

W przygotowaniu dzieci do I Komunii św. bardzo ważne były indywidualne rozmowy zwłaszcza z rodzicami dzieci zaniedbanych religijnie²⁷¹. Rozmowy te były prowadzone zarówno w domach dzieci przygotowujących się do I Komunii św., jak i w kościele po niedzielnej Mszy św. Urządzano także Msze św. specjalnie dla rodziców i dzieci komunijnych. Głównym celem tych Mszy św. było przygotowanie dzieci do pełnego i prawidłowego uczestnictwa w Eucharystii. Wybierano odpowiednie teksty liturgiczne, nawiązujące do katechez. W tych Mszach uczestniczyło około osiemdziesiąt procent dzieci z obojgiem lub jednym z rodziców. Praktyka Mszy św. dla dzieci komunijnych przyjęła się niemal w całej Diecezji Gorzowskiej²⁷².

Troska o dobre przygotowanie dzieci do uczestnictwa we Mszy św. świadczy, że biskupowi W. Plucie zależało na zrealizowaniu soborowych wskazań odnośnie odnowy celebracji liturgii Mszy św. Udział w Eucharystii powinien być widoczny w tym, że wierni na co dzień będą żyli jednością i miłością eucharystyczną, ponieważ ona stanowi centrum życia chrześcijańskiego, tak w odniesieniu do Kościoła powszechnego, jak i Kościoła lokalnego, a nawet poszczególnych wiernych²⁷³.

W Aneksie do rozporządzenia duszpasterskiego L 14 bp W. Pluta napisał: „Msza św. musi być dobrze opracowana co do formy śpiewów, czytań itd., można ją przedtem przygotować z grupą ministrantów, scholi albo samych dzieci z tej grupy. Ponieważ często są tu obecni ludzie, którzy nie chodzą na mszę św., albo rzadko, taka msza św. może być dla nich wielkim przeżyciem”²⁷⁴. W celu dobrego przygotowania dzieci do I Komunii św. przygotowane specjalne materiały, które duszpasterze mogli odebrać w Kurii Biskupiej. Konferencje dla rodziców dzieci I Komunijnych znajdowały się w teczkach 1, 2, 3 i 4. Teczki te zawierały teksty, które pomagały w przygotowaniu do I Komunii św.²⁷⁵

Początek lat siedemdziesiątych to nacisk na podniesienie poziomu duszpasterstwa parafialnego. Bp Pluta napisał całą serię listów pasterskich na ten temat: na Adwent 1972 r. *O parafii - jako wspólnotcie miłości*, na Wielki Post 1973 r. *O posłudze Słowa Bożego w parafii*, wreszcie we wrześniu 1973 r. z okazji 15. rocznicy sakry biskupiej *O rozbudzaniu ducha braterskiej miłości w parafii*. Tematowi parafii i katechezy poświęcona została konferencja rejonowa dla wszystkich księży w Paradyżu

²⁷¹ Por. Z. Zając, Realizacja rozporządzenia duszpasterskiego L14 o spotkaniach z rodzicami dzieci I Komunii św., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 22(1979), s. 249.

²⁷² Por. R. Harmaciński, Posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty, s. 155-156.

²⁷³ Por. R. Harmaciński, Posługa pasterska biskupa Wilhelma Pluty, s. 156.

²⁷⁴ W. Pluta, Aneksy do rozporządzeń duszpasterskich, s. 18.

²⁷⁵ W. Pluta, Rozporządzenia duszpasterskie, s. 157.

w dwóch turnusach 4-6 i 11-13 września 1973 r., do prowadzenia której zaproszony został zespół z Tarnowa na czele z bpem Jerzym Ablewiczem. Bp Pluta wymagał też od księży i to nawet jeszcze przed podziałem diecezji, opracowywania planów duszpasterstwa parafialnego, a także w szczególności konkretnych planów pracy charytatywnej w parafiach. Inicjatywa ta przyjmowana była jednak raczej z oporami. Planowania duszpasterstwa dotyczyło kilka rozporządzeń. L17 z 3 lutego 1974 r. „Plan pracy parafialnej na lata 1974-1980” nakazywało zaplanowanie pracy w parafii w oparciu o już istniejące rozporządzenia. Później tego samego tematu dotyczyły L24 i L28, a także L45 „Nowe aspekty planowania duszpasterstwa na lata 1981-1986”²⁷⁶.

Wiele treści na temat Eucharystii można wyczytać z książki bpa W. Pluty „O życiu Bożym w człowieku”. Informacje na temat Mszy św. dotyczą jednak wyjaśnienia celebracji liturgii jeszcze sprzed reformy Soboru Watykańskiego II. Bp Pluta sam podkreśla: „Ta część rozmyślania w dużym stopniu jest już mniej aktualna, gdyż pisana była przed Soborem Watykańskim II, a więc nie jest w ogóle uwzględniona nauka Soborowa, szczególnie w Dekrecie o Liturgii przedstawiona. Trzeba, więc naukę Soborową uwzględnić i powiązać ją z tu podanymi rozmyślaniami, które nie są „przestarzałe”, ale niepełne w rozumieniu liturgii eucharystycznej Kościoła po Soborze Watykańskim II”²⁷⁷.

W zatroskaniu o życie Eucharystią rodzin, inspirowany nauczaniem papieża Piusa X, przygotował mały podręcznik, który miał pomóc dzieciom w przygotowaniu do Pierwszej Komunii świętej, a który był tak naprawdę przeznaczony dla rodziców i księży²⁷⁸. W bardzo prosty sposób tłumaczył sens i znaczenie Eucharystii, akcentując rolę Mszy św. w wychowaniu i potrzebę godnego w niej uczestnictwa. Zachęcał też księży, aby Msze św. z udziałem dzieci przygotowywali według formularzy mszalnych i w miarę możliwości duszpasterskich.

Jego troska i pogłębiona refleksja, wynikająca z modlitwy i miłości do Chrystusa w Kościele przekładała się na głoszenie nauk do kapłanów w czasie konferencji ascetycznych²⁷⁹, na wydawanie zarządzeń, dekretów oraz rozważań i

²⁷⁶ Por. D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 195.

²⁷⁷ W. Pluta, O życiu Bożym w Człowieku, Opole 1985, s. 217.

²⁷⁸ W. Pluta, Przygotowanie komunii św. dla dzieci, Gorzów Wlkp. 1963.

²⁷⁹ APA. Jak mówi bp P. Socha, bp. W. Pluta nigdy nie opuszczał comiesięcznych konferencji ascetycznych. Jeżeli wyjeżdżał lub miał inne bardzo ważne zadania, to wtedy należało taką konferencję ascetyczną przenieść na termin, który był dogodny dla biskupa diecezjalnego. Głosił dwie konferencje; jedną w sobotę wieczorem, a drugą w niedzielę rano i wtedy wyjeżdżał z Seminarium w Paradyżu do innych zadań duszpasterskich diecezji.

wyjaśnień kwestii trudnych, w tym związanych z Eucharystią²⁸⁰. Nad obecnością, godnością i należną czcią do Boga należy pochylać się i modlić, medytować, by Słowo Boże było inspiracją do życia codziennego i eucharystycznego²⁸¹. Jeszcze gdy w 1961 wydał dokument, w którym omawiał czynny udział wiernych w Eucharystii, mówił o mszach śpiewanych, o potrzebie pieśni dobrze przygotowanych do tematu, wskazywał, że przed homilią należy zaśpiewać pieśń do Ducha Świętego²⁸². Tu pobrzmiewa jeszcze koncepcja przedsoborowa, ale pełna troski. Jego myśl jest prześiąknięta pasterską gorliwością i rozbrzmiewa w niej wołanie o przepowiadanie kerygmaticzne, a nie tylko katechetyczne, czy nawet tylko mistyczne²⁸³. To rozważanie uwidacznia się, gdy mówi o sakramentach świętych dodając swoje uwagi i sugestie w znamienym tekście o sakramentach w życiu pastoralnym²⁸⁴. Uważne słuchanie kapłanów oraz wiernych prowadzi do tego, że biskup wychodzi naprzeciw ich pytaniom i oczekiwaniom. Od 1966 r. systematycznie poszerza zakres możliwości sprawowania Mszy świętej, tak co do pory odprawiania, jak i liczby odprawianych mszy świętych²⁸⁵. Z tego samego powodu wydał pozwolenie na koncelebrę²⁸⁶.

Zgodnie z nauką Soboru watykańskiego II odnośnie podkreślenia roli słowa Bożego w celebracji Mszy św. bp W. Pluta przypominał: „z woli Bożej głoszone Boże słowo ma być właśnie Bożym słowem, Bożym odezwaniem się do człowieka, aby w niego trafiło i rozbudziło w nim gotowość zawierzenia Bogu. Sama treść Bożego słowa jest na pewno Bożą prawdą, może ją dokładnie i bezbłędnie oddać taśma magnetofonowa. Wówczas ta treść będzie poprawna, bezbłędnie odtworzona. Ale z woli Bożej ma być ta treść Boża przekazana przez człowieka, w którym jest Boże życie. Między Bożą treścią Bożego słowa a rozumem i sercem „proroka”- posłańca, który tę treść głosi, musi być zgodność ontologiczna: i treść słów, i poznanie, i miłość posłańca, który tę treść przekazuje, muszą być Boże. I sama treść słowa, i przekazujący te słowa

²⁸⁰ W. Pluta, Dziękczynienie po Mszy św., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1976, nr 7, s. 25. Jest to tekst o dziękczynieniu po Mszy św., w którym dialoguje z wątpliwościami i różnymi poglądami na temat realnej obecności Chrystusa w Eucharystii. Mówi tam o tym, że „trzeba mieć szacunek dla komunii św. i należy dziękować Bogu”. Tu także zaleca dziękczynienie po Mszy świętej.

²⁸¹ W. Pluta, Wskazania dla życia religijnego młodzieży, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 3(1966), s. 59-61.

²⁸² Porządek aktywnego uczestnictwa wiernych we Mszy św., „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 3(1961), s. 143-144.

²⁸³ W. Pluta, Teologia pastoralna, nauka i praktyka, „Ateneum Kapłańskie” 53(1961), s. 109.

²⁸⁴ Refleksje nad podręcznikiem liturgii Sakramenty w życiu pastoralnym, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 3(1964), s. 74-88.

²⁸⁵ „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 4(1966), s. 78; s. 80. Następnie jeszcze rozciągnięcie tych możliwości ma cztery msze w święta, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 8(1968), s. 179.

²⁸⁶ „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 6-7(1969), s. 116.

muszą mieć tę samą kwalifikację ontologiczną! Dopiero wówczas słowo Boże przekazywane przez „proroka”- posłańca jako odezwanie się Boga do człowieka jest „zdarzeniem” w dziejach Zbawienia, bo jest propozycją prawdy żywego Boga, propozycją Boga (a nie tylko kwestią poprawności), aby ją słuchający przyjął, jej zawierzył, a więc pozytywnie Bogu odpowiedział: „Ja Ciebie, Boże, chcę, ja Ci zawierzam, ja Cię wybieram jako mój ostateczny i jedyny cel, ja teraz już wdaję się w Twoją prawdę i w Twoją miłość. Jako całe zadanie mego życia i na całe życie wybieram Ciebie i teraz już chce żyć Tobą”²⁸⁷.

O roli słowa Bożego podczas celebracji Mszy św. pisał bp W. Pluta w następujących słowach: „Otóż Chrystus Pan słowem Swoim w kazaniu i katechezie głoszonym zwołuje Was do wspólnoty ze Sobą, abyście się otwierali na Niego i zawierzyli Jego miłości. On Was dopuszcza do Swego serca jak owa kochająca matka i przekonuje Was, jak wielce godni jesteście jako ludzie, godni Jego miłości. Swymi myślami daje Wam natchnienie, abyście i Wy do ludzi szli z sercem, abyście przez ziemię do nieba przeszli w dobroci Jezusa Chrystusa żyjący. Kto z Was miłosną wiarą przyjmuje słowo Chrystusa, ten też dowiaduje się od Samego Chrystusa o swojej wartości, o sensie życia i o zadaniu na ziemi. W świetle Bożym jasno widzi cel życia i drogi postępowania w życiu. Boże słowo więc uczy nas o rzeczach najważniejszych dla nas, ale i wychowuje, abyśmy umieli nieść miłość Bożą całemu światu, abyśmy w sakramentach umieli spotkać samego Chrystusa, abyśmy umieli w modlitwie przed Bogiem z otwartym stawiać sercem, zwłaszcza w liturgicznym zebraniu. Słowo Boże jest wprawdzie pełne tajemnic, ale Chrystus nas zapewnił: „Ja Wam dam Ducha św. On Was wszystkich nauczy i przypomni Wam, co Ja Wam mówiłem”²⁸⁸.

Chciał bardzo, aby relacje w Kościele były braterskie. Zachęcał, aby księżę zapraszali osoby mieszkające na tej samej ulicy, w pobliżu siebie by byli razem przed ołtarzem Pana w małych grupach. To celebrowanie Eucharystii miało przypominać każdemu że jest stworzonym przez Boga i powołanym do odkrywania Chrystusa w braciach i siostrach. Bp W. Pluta pisał: „Słuchajcie, Najmilsi Bracia, jakimi macie się stać przez uczestnictwo we Mszy św., we wspólnocie braterskiej w duchu Jezusowego Krzyża miłości Jego ofiarnej: przy ołtarzu macie się wzajemnie widzieć, macie się tam poznać, od ołtarza macie odejść do zajęć codziennych i tam macie sobie jako dobrze znajomi bracia wzajemnie usłużyć, pomagać, macie mieć troskę i o duszę bliźniego, o

²⁸⁷ W. Pluta, W trosce o życie wewnętrzne, s. 28.

²⁸⁸ W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno, Opole 1985, s. 182.

jego zbawienie! Macie, w otoczeniu „świata” pokazać żeście to z ołtarza zabrali ze sobą ducha Jezusowego i niesiecie Go tam, gdzie Go niema, a gdzie ludzie tak za Nim tęsknią, choć nie wiedzą nieraz o tym! Taki jest bowiem nakaz tych słów soborowych. Niedzielna ofiara Wasza - musi mieć charakter rodzinnej wspólnoty. A więc wszyscy razem bądźcie zatroskani o piękno i godność niedzielnej celebry. Bierzcie świadomie udział we wspólnym śpiewie, odpowiedziach i modłach, przykładajcie wielką wagę do pięknego wystroju ołtarza i liturgicznych szat. Wy, młodzieży dorosła i mężczyźni, również po wsiach - winiliście objąć służbę ministrancką przy ołtarzu - a nie tylko mali chłopcy! Czytanie Pisma św. przedtem dobrze z księdzem omówione należy do Was starszych, nie do maleńkich chłopców! Wy, młodzieży męska i mężczyźni musicie stworzyć grupę chórową, która w bliskości ołtarza, godnie, odważnie, po męsku ma recytować słowa mszalne. To nie kosztuje wiele ćwiczenia - bo to nie chórowe pienia, tylko trzeba mieć odwagę i wiarę. Robią to nieraz ku wielkiej chwale Boga niewiasty - ale nie tylko one winny być świadkami Pana!”²⁸⁹. Było to swoiste nawiązanie do wczesnochrześcijańskich *Agap*, które łączyły się ze sprawowaniem Eucharystii. Wspólnota połączona w dziękczynieniu, którego najdoskonalszym wyrazem i celebracją jest Eucharystia, uczy się dziękować w relacjach międzyludzkich, związanych z codziennymi radościami smutkami. Dziękować w czasie Eucharystii, dziękować po jej zakończeniu, dziękować w ludzkim zjednoczeniu, to recepta którą nam zostawia na życie zabiegane, pełne nerwowości i wciąż aktualna. Bp W. Pluta chciał przez to stworzyć lepsze środowisko parafialne.

Nauczaniem i swoją postawą pokazywał jak przeżywać Mszę świętą. Przypominał, że wszyscy, a szczególnie nie kapłan w czasie Najświętszej ofiary, jest obrazem Boga²⁹⁰. Dbanie o piękno liturgii nie było jednak celem samym w sobie, To miało być piękne spotkanie pokaz człowiekiem, z człowiekiem zaangażowanym w którym rytuały mają pomóc, ale nie są same dla siebie²⁹¹. W jego zachowaniu i nauczaniu łatwo odkryć wskazanie soborowej Konstytucji o liturgii, szczególnie (por. KL 10)²⁹². Osobiste spotkanie z Panem przez modlitwę musi być uświadomione.

²⁸⁹ Tamże, s. 138-139.

²⁹⁰ APA. W starym ceremoniale biskupów był "przepis" mówiący, że przed prefacją należy przeczesać włosy grzebieniem (moment gdy obecnie zabierana jest piuska). Bp P. Socha mówił, że to w nawiązaniu do tego, iż kapłan ma wyglądać godnie, bo ludzie chcą w nas widzieć obraz Boga. Dlatego też kiedyś nie można było wyświęcić kogoś kto miał twarz odrażającą. Zwyczaj tego gestu dyskretnego przeczesania włosów bp. W. Pluta zachowywał.

²⁹¹ W. Pluta, *Aby wszyscy byli jedno*, Opole 1985, s. 25-251.

²⁹² KL 10 nie tyle podaje „definicję” liturgii w życiu Kościoła, co harmonizuje to życie w Kościele: „Liturgia jednak jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła. i zarazem jest źródłem, z

Następnie szczerze rozmawiamy z Bogiem poprzez modlitwę uwielbienia, by przedstawić Mu nasze intencje wiary, nadziei i miłości. Dalej można składać codzienne prośby, ale też i to wszystko co jest potrzebne do pracy, także duszpasterskiej²⁹³.

Recepcja celebracja liturgii Mszy św., zgodnie z założeniami soborowej odnowy, była podyktowane kilkoma, jednakowo ważnymi racjami. Biskup W. Pluta zwracał uwagę na wymiar chrystologiczny w recepcji soborowej odnowy celebracji Eucharystii. Podkreślał, że Kościół nie celebkuje i nie objawia siebie, ale Jezusowe misterium odkupienia. Ponadto, biskupowi Plucie chodziło także o zwrócenie uwagi na eklezjalny charakter celebracji: jeden Chrystus, jeden Kościół, jedna liturgia. Jak mówią liturgiczne dokumenty wydawane przez bpa W. Plutę poprawna celebracja liturgii Mszy św. ma ukazać piękno liturgii. W tej celebracji nie chodzi tylko o walor estetyczny, lecz o sposób docierania do zgromadzonych wiernych prawdy o miłości Boga w Chrystusie. Piękno nie jest tylko czynnikiem dekoracyjnym, to nie jest żaden ozdobnik. Jest to element konstytutywny, będący atrybutem Boga i Jego Objawienia.

którego wypływa cała jego moc. Albowiem apostołskie prace zmierzają do tego, aby wszyscy, którzy przez wiarę i chrzest stali się dziećmi Boga, razem się gromadzili, pośród Kościoła chwalili Boga, uczestniczyli w ofierze i spożywali Wieczerzę Pańską. Z drugiej strony liturgia pobudza wiernych, aby posileni „wielkanocnym sakramentem”, „żyli zjednoczeni w Bożej dobroci”. Modli się, aby „przestrzegali w życiu zobowiązań płynących z sakramentu, który z wiarą przyjęli (...).”

²⁹³ W. Pluta, *W trosce o życie duchowe*, Poznań - Warszawa 1980, s. 206-207.

Rozdział IV.

Soborowa odnowa innych sakramentów i sakramentaliów w diecezji gorzowskiej

W teologii liturgii mówimy o celebracji siedmiu sakramentów. Są także wymieniane celebracje sakramentaliów. Jak zaznacza Katechizm Kościoła Katolickiego: „Kościół celebruje sakramenty jako wspólnota kapłańska, której strukturę tworzy kapłaństwo chrzcielne i kapłaństwo urzędowe” (KKK 1132). Oznacza to że liturgia jest zawsze działaniem całego Kościoła, a wierni w różnym stopniu uczestniczą w kapłaństwie Chrystusa, który jest głową Kościoła. Natomiast sakramentalia, według definicji, są to znaki święte, które ustanowił Kościół. Sprawiają duchowe skutki, przez moc modlitwy Kościoła. W tym przypadku podkreśla się, że działają *ex opere operantis Ecclesiae*. Czyli są skuteczne na mocy wiary i modlitwy Kościoła. Ponieważ kiedy wspólnota wierzących trwa na modlitwie i wierzy, dokonuje się wtedy „uświęcenie i zjednoczenie pełne chwały i uwielbienia z Ojcem przez Chrystusa w Duchu Świętym”²⁹⁴. Do sakramentaliów²⁹⁵ zaliczamy najpierw błogosławieństwa. Każde błogosławieństwo jest uwielbieniem Boga i prośbą o Jego dary. Niektóre błogosławieństwa mają charakter stały. Ich skutkiem jest poświęcenie pewnych osób Bogu oraz zastrzeżenie pewnych przedmiotów i miejsc do użytku liturgicznego. Sakramentalium jest także pogrzeb chrześcijański oraz egzorcyzmy. Posługa Kościoła podczas pogrzebu jest zwiastowaniem orędzia o życiu wiecznym, wyrazem realnej łączności ze zmarłym i znakiem solidarności z jego rodziną. Z kolei sprawując egzorcyzmy, Kościół publicznie prosi w imię Jezusa, aby dana osoba była strzeżona od napaści szatana lub uwolniona od jego panowania.

²⁹⁴ B. Nadolski, Liturgika. T. 3. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa, Poznań 2014, s. 140 – 160.

²⁹⁵ DPL 272-273. W p. 273 jest ważne odniesienie do sanktuariów oraz obowiązek przestrzegania przykazań Bożych, związany z udzielonym błogosławieństwem.

1. Soborowe założenia odnowy celebracji sakramentów i sakramentaliów

W każdej kulturze występuje specyficzna, ugruntowana tradycją symbolika. Zwłaszcza tworzenie nowych pojęć wiąże się z symbolami, które zaczerpnięte najczęściej ze świata materialnego wskazują na wartości wyższego rzędu – wartości duchowe²⁹⁶. Gdy dostrzeżono, że pomiędzy siedmioma znakami o charakterze religijnym istnieją pewne wspólne cechy, pozwalające na sformułowanie ogólnego pojęcia, zaczęto używać na ich określenie w Kościele łacińskim nazwy *sacramentum*, a w greckim *mysterion*.

W soborowej dyskusji na temat reformy liturgicznej zagadnienie nawiązania do rzymskiej tradycji celebracji sakramentów i sakramentaliów nabrało szczególnego znaczenia. Ożywienie bowiem życia religijnego, przez odnowę liturgii zakłada sięganie do tradycji. W zakresie liturgii nie tylko do zdrowej tradycji. Zakres korzystania z tradycji postawił w jakimś sensie problem identyczności chrześcijaństwa²⁹⁷. Sięganie do tradycji nie może zacieśniać się do jednego tylko okresu, odwołanie się do tradycji oznacza wpisanie się w ciąg historii i korzystanie z jego inspiracji. Widać to w pracach zarówno Soboru Trydenckiego jak i Watykańskiego II²⁹⁸. Soborowe założenie odnowy sakramentów i sakramentaliów w perspektywie rzymskiej tradycji liturgicznej najlepiej widać w instrukcjach liturgicznych wydawanych przez Stolicę Apostolską a także we „Wprowadzeniach teologiczno-pastoralnych” do odnowionych ksiąg obrzędowych.

Śledząc soborową dyskusję na temat celebracji sakramentów świętych możemy zauważyć, że ojcowie soborowi nie pokusili się o próbę zdefiniowania sakramentów. Chociaż w Konstytucji o liturgii świętej odnajdujemy próbę określenia czym są sakramenty, to jednak nie znajdziemy w nauczaniu soborowym żadnej ich definicji. Także Katechizm Kościoła Katolickiego, który podejmuje temat sakramentów, ich znaczenia i roli w życiu Kościoła, nie podaje ich zwięzłej definicji. Podkreśla on jedynie podstawowe elementy składające się na tę rzeczywistość. Katechizm zwraca uwagę, że „wszystkie sakramenty Nowego Przymierza zostały ustanowione przez

²⁹⁶ Por. S. Napiórkowski, *Z Chrystusem w znakach. Zarys sakramentologii ogólnej*, Niepokalanów 1995, s. 65.

²⁹⁷ B. Nadolski, *Tradycja w liturgii*, w: J. Nowak (red.), *Confitemini Domino, quoniam bonus*, Warszawa 2007, s. 15.

²⁹⁸ Por. S. Araszczyk, *Odnova liturgii po Soborze Watykańskim II – zdrowa tradycja i uprawniony rozwój*, w: A. Tomko (red.), *Misericordia et Veritas. Księga Jubileuszowa dla uczczenia biskupa Ignacego Dece, T. II. W darze*, Wrocław 2014, s. 227-236.

Jezusa Chrystusa” (KKK 1114). Katechizm nazywa sakramenty „mocami, które wychodzą » z zawsze żywego i ożywiającego Ciała Chrystusa, oraz działaniami Ducha Świętego urzeczywistnianymi w Jego Ciele, którym jest Kościół” (KKK 1116).

Dokumenty Soboru Watykańskiego II przypominają prawdę głoszoną w Kościele od najdawniejszych czasów, że jest siedem sakramentów: chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, pokuta, namaszczenie chorych, sakrament święceń, małżeństwo. Stanowią one swoistego rodzaju kanały dla Bożej łaski, poprzez które człowiek zostaje uświęcony i włączony w śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa.

Koncepcja teologiczna liturgii i spojrzenie na liturgię jako na wykonywanie kapłańskiego urzędu Jezusa Chrystusa, jako na kontynuację historii zbawienia oraz jako na źródło i szczyt całej działalności Kościoła, została wypracowana dopiero przez ojców Soboru i wyartykułowana w Konstytucji o liturgii świętej²⁹⁹. Należy bez wątpienia uznać ją za jeden z podstawowych i głównych nurtów odnowy życia duchowego Kościoła opartego na bogatej tradycji liturgicznej. Odklerykalizowanie liturgii i włączenie w jej orbitę wiernych świeckich było jedną z naczelných idei soborowej reformy liturgicznej. W księgach liturgicznych, które zostały odnowione po Soborze Watykańskim II, zachęca się, aby sakramenty udzielać w czasie Mszy świętej, ponieważ do niej one prowadzą. Dlatego takie sakramenty jak chrzest, bierzmowanie, sakrament święceń i małżeństwa powinno być sprawowane w niedziele, aby podkreślać ich paschalny charakter. Dzięki temu widoczna jest rola wspólnoty wiernych, którzy zgromadzeni na liturgii, są zobowiązani do uczestnictwa i czynnego zaangażowania w liturgię. Każdy wypełnia swoje funkcje przez aklamację, śpiewy, gesty i postawy ciała (por. KL 30)³⁰⁰.

Celebracji liturgii sakramentów i sakramentaliów został poświęcony trzeci rozdział Konstytucji o liturgii świętej (KL 59-82). W tym rozdziale znajdujemy podstawowe informacje dotyczące soborowej odnowy liturgii sakramentów i sakramentaliów. Uszczegółowienie przepisów celebracji sakramentów i sakramentaliów zawartych w Konstytucji o liturgii świętej znajdujemy w instrukcjach liturgicznych wydawanych po zakończeniu Soboru Watykańskiego II przez odpowiednie urzędy watykańskie. Soborową naukę o celebracji liturgii sakramentów i sakramentaliów

²⁹⁹ Por. K. Konecki, Główne założenia teologiczne Konstytucji o liturgii świętej, „Liturgia Sacra”, 19(2013), nr 2, s. 244.

³⁰⁰ Cz. Krakowiak, Liturgia epifanią eklezjologii „communio”, w: K. Góźdz (red.), *In persona Christi*, Lublin 2009, s. 947-960.

odnajdujemy także we wprowadzeniach pastoralnych i liturgicznych odnowionych ksiąg obrzędowych.

Podstawowym założeniem odnowionych obrzędów sakramentów i sakramentaliów jest troska o to, aby nowe księgi liturgiczne uwzględniały postulaty pastoralne Soboru, który mówi, że „liturgia składa się z części nieziennej, pochodzącej z ustanowienia Bożego i części podlegającej zmianom, które z biegiem lat mogą, a nawet powinny być zmienione, jeżeli wkradły się do nich elementy, które niezupełnie odpowiadają wewnętrznej naturze samej liturgii, albo jeżeli te części stały się mniej odpowiednie. To odnowienie ma polegać na takim układzie tekstów i obrzędów, aby one jaśniej wyrażały święte tajemnice, których są znakiem i aby lud chrześcijański, o ile to możliwe, łatwo mógł je zrozumieć i uczestniczyć w nich w sposób pełny, czynny i społeczny” (KL 21).

Należy zauważyć, że podstawowym źródłem do zrozumienia i przygotowania celebracji sakramentów i sakramentaliów jest odnowiony rytuał z jego wprowadzeniem teologiczno-pastoralnym. Ta księga liturgiczna jest jedyną przeznaczoną do celebracji każdego z sakramentów i sakramentaliów. Wszystkie inne księgi mają w stosunku do niej jedynie charakter pomocniczy. W celebracji liturgicznej należy posługiwać się zawsze najnowszym wydaniem rytuału, zatwierdzonym przez Konferencję Episkopatu Polski i aprobowanym przez Stolicę Apostolską. Jak zaznacza D. Ostrowski jest obecnie lista 54 posoborowych ksiąg liturgicznych łacińskich, z czego 50 wydanych przez Libreria Editrice Vaticana (inne np. są z opactwa Solesmes i dotyczą głównie śpiewów). W języku polskim zostało wydanych 26 ksiąg liturgicznych³⁰¹.

Według soborowej nauki „celem sakramentów jest uświęcenie człowieka, budowanie mistycznego Ciała Chrystusa, a wreszcie oddawanie czci Bogu. Jako znaki, mają one także pouczać. Sakramenty wiarę nie tylko zakładają, lecz za pomocą słów i rzeczy dają jej wzrost, umacniają ją i wyrażają. Słusznie więc nazywają się sakramentami wiary. Udzielają one łaski, ale ich sprawowanie również jak najlepiej usposabia wiernych do owocnego przyjęcia tej łaski, do oddania Bogu należnej czci i pełnienia miłości. Stąd ważną jest rzeczą, aby wierni łatwo mogli rozumieć znaki sakramentalne i gorliwie przyjmowali te sakramenty, które są ustawione dla podtrzymywania życia chrześcijańskiego” (KL 59).

³⁰¹ D. Ostrowski, *Języki narodowe w liturgii*, w: S. Araszczyk (red.), *Blaski i cienie reformy liturgicznej*, Wrocław 2014, s. 163.

Jak zaznacza ks. prof. Cz. Krakowiak jedynie do Stolicy Apostolskiej należy przygotowanie i wydanie ksiąg liturgicznych obowiązujących w Kościele obrządku rzymskiego. Księgi te w języku łacińskim jako „wydanie wzorcowe (*editio tipica*) publikowane są na mocy dekretu Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów przez Drukarnię Watykańską (*Typis Polyglottis Vaticanis*). Bardziej szczegółowe zasady wydawania całej księgi lub jej części zawiera piąta instrukcja wykonawcza *Liturgiam authenticam*. Księgi liturgiczne w języku łacińskim wydawane po *editio tipica* na podstawie zezwolenia Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów określa się jako *editio iuxta tipicam*. Stwierdzenie ich zgodności z wydaniem wzorcowym zatwierdzonym do użytku liturgicznego należy do Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Wydawca po uzyskaniu zgody na druk obowiązany jest także do zawarcia umowy o warunkach dotyczących publicznego rozpowszechnienia tych ksiąg. Stolica Apostolska zatwierdza tłumaczenia ksiąg liturgicznych na języki narodowe i aprobowane przez Konferencję Biskupów, której są one własnością³⁰².

A. Sakrament chrztu świętego

Chrzest święty jest pierwszym sakramentem Nowego Przymierza, bramą życia w Duchu i bramą otwierającą dostęp do innych misterii zbawienia. Przez chrzest zostajemy wyzwoleni z jarzma grzechu i powołani do godności synów Bożych dostępujących wszczepienia w Chrystusa i Kościół (por. KKK 1213). Soborowa Konstytucja o liturgii świętej podaje pewne wskazania, które powinny być zrealizowane, mówiąc: „W obrzędzie chrztu należy przewidzieć zmiany, które za pozwoleniem ordynariusza miejscowego można by stosować przy większej liczbie kandydatów. Należy również ułożyć krótszy obrzęd chrztu, którym mogliby się posługiwać przede wszystkim katechiści w krajach misyjnych i w ogóle wierni, udzielający chrztu w razie zagrażającej śmierci, gdy brak kapłana czy diakona” (KL 68). Zgodnie z tym założeniem po Soborze Watykańskim II wprowadzono w Kościele Zachodnim dwa podstawowe modele rytuału inicjacji chrześcijańskiej³⁰³. Jeden dotyczy

³⁰² Cz. Krakowiak, *Odnowa liturgii w świetle instrukcji wykonawczych do Sacrosanctum Concilium*, Lublin 2021, s. 149.

³⁰³ Inicjacja - to słowo pochodzi od łacińskiego źródłosłowu: *ineo* i *initium* - kojarzy się z wprowadzeniem do wnętrza i zapoczątkowaniem nowego rodzaju życia w określonej wspólnocie ludzi. Pierwotnie inicjacja odbywała się przez udział w misteriach (z języka greckiego *myein* - wtajemniczać; *mystes* - wtajemniczony), to jest w obrzędach, do których dopuszczano tylko wybranych, a które to obrzędy miały doprowadzić ich do uczestnictwa w losach bóstw. W chrześcijańskim rozumieniu

dzieci otrzymujących chrzest w okresie niemowlęstwa, a następnie w różnych odstępach czasowych bierzmowanie i Eucharystię. Drugi odnosi się do dorosłych katechumenów, przyjmujących chrzest, bierzmowanie i Eucharystię podczas jednego obrzędu liturgicznego. Obydwa są zwyczajną praktyką Kościoła, która znajduje swoje potwierdzenie w księgach liturgicznych³⁰⁴.

Dokumentami wyjaśniającymi postanowienia soborowej odnowy liturgii były instrukcje. W Instrukcji o chrzcie dzieci Święta Kongregacja Nauki Wiary przypomina, że „Działalność duszpasterska w zakresie chrztu dzieci otrzymała wielką pomoc z chwilą ogłoszenia *Obrzędu*, który został przygotowany zgodnie ze wskazaniem Soboru Watykańskiego II. Nie zniknęły jednak tym samym trudności, doświadczane przez rodziców chrześcijańskich i pasterzy, mające przyczyny w szybkich zmianach społecznych, które utrudniają wychowanie młodzieży zgodnie z zasadami wiary i trwanie w niej³⁰⁵. W zakończeniu tej instrukcji Kongregacja nauki Wiary, zwracając się do Biskupów, wyraża pełną ufność, że w wypełnieniu otrzymanej od Pana posługi, będą uważali za przedmiot swojej troski pasterskiej przypomniane nauczanie Kościoła o konieczności chrztu dzieci, będą popierać odpowiednie duszpasterstwo, jak również skłaniać do zachowywania przekazanej przez Kościół dyscypliny tych, którzy - przejęci być może godną rozważenia troską duszpasterską - od niej odstąpili. Kongregacja wyraża także życzenie, by z nauczaniem zawartym w niniejszej Instrukcji oraz jej wskazaniach zostali zapoznani wszyscy duszpasterze, rodzice chrześcijańscy oraz cała wspólnota Kościoła. Chodzi o to, by wszyscy stali się świadomi swoich obowiązków i przez Chrzest dzieci, jak również ich chrześcijańskie wychowanie, wspólnie przyczyniali się do wzrostu Kościoła, który jest Ciałem Chrystusa³⁰⁶.

Po Soborze Watykańskim II ukazały się kilka znaczących dokumentów uwzględniających liturgię sakramentu chrztu św. Najważniejszy z nich został zatytułowany „Obrzędy chrztu dzieci według rytuału rzymskiego³⁰⁷ i uwzględnia zreformowane obrzędy chrztu dzieci, dostosowane do rzeczywistej sytuacji niemowląt,

wtajemniczenie, to wprowadzenie człowieka w misterium, jakie odsłania nam Boże Objawienie. Tym misterium jest plan zbawienia. Por. S. Czerwik, *Historyczno - liturgiczne podłoże Rytuału Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, „Anamnesis” 8 (1996), s. 19.

³⁰⁴ Cz. Krakowiak, *Katechumenat dzieci i młodzieży w wieku szkolnym*, „Anamnesis” 8 (1996), nr 1, s. 68.

³⁰⁵ https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19801020_pastoralis_actio_pl.html [dostęp: 20.03.2023].

³⁰⁶ Tamże.

³⁰⁷ *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2003.

a jaśniej uwydatniające udział i obowiązki rodziców i chrzestnych wynikające ze sprawowania tego sakramentu, jak również uwarunkowania duszpasterskie towarzyszące udzielaniu tego misterium zbawienia. Druga księga nosi tytuł: „Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych”³⁰⁸ i skierowana jest do dorosłych. Księga ta nawiązuje do starożytnej instytucji katechumenatu, uwzględnia podzielony na stopnie katechumenat, czyli duchowe przygotowanie kandydata na chrześcijanina, który ma przyjąć sakramenty chrześcijańskiej inicjacji, to jest: chrzest, bierzmowanie i Eucharystię. Dnia 20 października 1980 r. Kongregacja Nauki Wiary wydała Instrukcję o chrzcie dzieci *Pastoralis actio*³⁰⁹. W zakończeniu tej instrukcji Święta Kongregacja Nauki Wiary, zwracając się do Biskupów, przypomniała: „wyraża pełną ufność, że w wypełnieniu otrzymanej od Pana posługi, będą uważali za przedmiot swojej troski pasterskiej przypomniane nauczanie Kościoła o konieczności Chrztu dzieci, będą popierać odpowiednie duszpasterstwo, jak również skłaniać do zachowywania przekazanej przez Kościół dyscypliny tych, którzy - przejęci być może godną rozważenia troską duszpasterską - od niej odstąpili. Kongregacja wyraża także życzenie, by z nauczaniem zawartym w niniejszej Instrukcji oraz jej wskazaniach zostali zapoznani wszyscy duszpasterze, rodzice chrześcijańscy oraz cała wspólnota Kościoła. Chodzi o to, by wszyscy stali się świadomi swoich obowiązków i przez Chrzest dzieci, jak również ich chrześcijańskie wychowanie, wspólnie przyczyniali się do wzrostu Kościoła, który jest Ciałem Chrystusa”³¹⁰.

Odpowiedzią na wskazania soborowe było wydanie 15 maja 1969 r. przez Kongregację Kultu Bożego odnowionych obrzędów chrztu dzieci, które miały obowiązywać od dnia 8 września tegoż roku³¹¹. Jednakże na prośbę niektórych Konferencji Biskupich Święta Kongregacja ds. Kultu Bożego postanowiła, aby nowy obrzęd chrztu świętego dla dzieci zaczął obowiązywać od dnia 29 marca 1970 r. Od 8 września 1969 r. mógł być stosowany dowolnie albo nowy obrzęd, albo ten, który figuruje w Rytuale lub Pontyfikale, natomiast od dnia 29 marca 1970 r. miał być używany nowy rytuał udzielania chrztu świętego.

W *Obrzędach chrztu dzieci* zaznaczone są pewne zasady sprawowania tego sakramentu. Zawierają one podział, na chrzest jednego dziecka (nn. 72-106) albo wielu

³⁰⁸ Obrzędy chrztu dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 1988.

³⁰⁹ https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19801020_pastoralis_actio_pl.html [dostęp: 20.03.2023].

³¹⁰ Tamże.

³¹¹ Święta Kongregacja Kultu Bożego, Dekret ogłaszający nowe obrzędy chrztu dzieci (z dnia 15.05.1969 r.), „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24 (1971), nr 6, s. 273.

dzieci (nn. 32-71). Jest możliwość chrzcić wiele dzieci podczas jednej celebracji i tylko wyjątkowo można to czynić jeszcze raz (nr 27). W rytuale zawarte jest, że gdy przyjmujących sakrament jest większa liczba, w niektórych czynnościach mogą pomóc inni szafarze zwyczajni oraz wierni. W czasie udzielania chrztu dla dużej ilości dzieci, wszyscy koncelebrujący szafarze powinni być ubrani w odpowiednie szaty, uczestnicząc w całej liturgii (nr 34). W procesji wejścia, udają się oni do miejsca gdzie są rodzice i dzieci, a następnie każdy na czole określonej liczby dzieci czyni znak krzyża, potem jak zwykle czynią to rodzice i chrzestni (nn. 41-42). W obrzędzie zaznaczone jest, że homilie powinien wygłosić główny szafarz. On też wprowadza do modlitwy wiernych i kończy ją modlitwą do świętych jak również odmawia modlitwę egzorcyzmu (nn. 48-49). Po tej modlitwie i formule „Niech was broni moc Chrystusa...” następuje nałożenie na głowę rąk. Każdy z szafarzy czyni podobnie jak wcześniej, czyniąc ten znak na czole określonej wcześniej liczbie dzieci (nr 51). Następnie przy chrzcielnicy, wszystkie modlitwy oraz formuły wyjaśniające, odmawia przewodniczący liturgii (nn. 53-59). Koncelebrujący szafarze chrzczą określoną liczbę dzieci oraz namaszczają głowy Krzyżmem i nakładają białą szatę (nn. 60, 62-64). Kiedy chrzest udzielany jest w Wigilie Paschalną, obrzędy przyjęcia i egzorcyzm, dokonuje się przed liturgią i może to uczynić jeden z koncelebrujących szafarzy (nr 28)³¹².

Zgodnie z postanowieniami Soboru przywrócono też katechumenat dla dorosłych kandydatów, przygotowujących się do chrztu. Wypełnieniem soborowych postulatów stało się ogłoszenie w 1972 r. nowego rytuału *Ordo initiationis christianae adultorum*³¹³. „Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia – czytamy we Wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym do księgi³¹⁴ – są przeznaczone dla ludzi dorosłych, którzy już usłyszeli przepowiadanie tajemnicy Chrystusa i pod wpływem Ducha Świętego, otwierającego ich serca, świadomie i dobrowolnie szukają Boga żywego oraz wstępują na drogę wiary i nawrócenia. Dzięki Jego działaniu otrzymują duchową pomoc w czasie swego przygotowania, a we właściwym czasie owocnie przyjmą sakramenty święte”³¹⁵. Zgodnie z posoborowym rytuałem również duszpasterstwo dorosłych osób, ochrzczonych jako dzieci, które jednak nie otrzymały odpowiedniego wychowania religijnego i pogłębienia w wierze, powinno – z

³¹² *Ordo baptismi parvulorum*. Typis Polyglottis Vaticanum 1969; Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Katowice 1987.

³¹³ *Ordo initiationis christianae adultorum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1972

³¹⁴ Chrześcijańskie wtajemniczenie dorosłych. Wprowadzenie teologiczne i pastoralne, nr 19–40.

³¹⁵ Tamże, nr 1.

uwzględnieniem przyjętego przez nie sakramentu chrztu – zawierać elementy katechumenatu dorosłych. Dotyczy to w szczególności dorosłych, którzy zostali kiedyś ochrzczeni, ale nie przeżyli pogłębienia w wierze lub ich wiara osłabła albo stracili ją całkowicie, a teraz pragną przyjąć bierzmowanie i Eucharystię lub zawrzeć sakrament małżeństwa.

B. Sakrament bierzmowania

Reforma Soboru Watykańskiego II dokonała również zmian w teologii i praktyce sakramentu bierzmowania. Dyskusje toczyły się zarówno wokół pojęcia łaski tego sakramentu, jego materii i formy, jak i relacji bierzmowania do chrztu i Eucharystii (por. KL 71)³¹⁶. Konstytucja o liturgii świętej stwierdziła, że „Obrzęd bierzmowania należy tak poprawić, aby w sposób bardziej jasny ukazał ścisły związek tego sakramentu z całym wtajemniczeniem chrześcijańskim. Dlatego jest rzeczą stosowną, aby przyjęcie tego sakramentu było poprzedzone odnowieniem przyrzeczeń złożonych na chrzcie. W pewnych okolicznościach bierzmowania można udzielać podczas Mszy świętej. Dla obrzędu poza Mszą świętą należy przygotować formułę wprowadzającą” (KL 71). Sobór Watykański II naucza, że bierzmowanie jest dalszym etapem wtajemniczenia chrześcijańskiego. Przez ten sakrament ochrzczeni „jeszcze ściślej wiążą się z Kościołem, otrzymują szczególną moc Ducha Świętego i w ten sposób jeszcze mocniej zobowiązani są, jako prawdziwi świadkowie Chrystusa, do szerzenia wiary słowem i uczynkiem oraz bronienia jej” (KK 11).

Soborowa odnowa sakramentu bierzmowania została ukierunkowana na uwydatnienie ścisłego związku sakramentu chrześcijańskiej dojrzałości z całym wtajemniczeniem chrześcijańskim. Ten związek z chrztem uwidacznia się przez fakt wprowadzenia do struktury celebracyjnej sakramentu bierzmowania odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych, również wyznania wiary, a także uwzględnienia treści chrzcielnych w modlitwie epikletycznej, odmawianej przez szafarza przy włożeniu rąk na głowy kandydatów do bierzmowania. Natomiast związek z Eucharystią jest podkreślony przez fakt udzielania tego sakramentu podczas Mszy świętej, chociaż można go udzielać także poza Mszą świętą³¹⁷.

³¹⁶ Por. B. Matczak, Cipriano Vagaggini OSB i reforma liturgiczna, Tyniec 2013, s. 298-349.

³¹⁷ K. Matwiejuk, Recepcja odnowy liturgicznej Soboru Watykańskiego II w diecezji Siedleckiej, Siedlce 1999, s. 282.

Owoce posoborowej odnowy sakramentu bierzmowania było wydanie nowego *Ordo confirmationis* opublikowanego 13 września 1971 r.³¹⁸, a ogłoszonego przez Papieża Pawła VI konstytucją apostolską *Divinae consortium naturae* dnia 15 sierpnia 1971 r.³¹⁹ Zgodnie z zarządzeniem Papieża nowe obrzędy miały obowiązywać od 1 stycznia 1973 r. Polski przekład został zatwierdzony przez Kongregację Kultu Bożego (16.09.1972 r.) i Konferencję Episkopatu Polski (25.03.1973 r.), natomiast opublikowano go i trafił do duchowieństwa w roku 1975³²⁰. Nowy obowiązujący rytuał zawiera obok dekretów zatwierdzających, także treść Konstytucji Apostolskiej Pawła VI o sakramencie bierzmowania *Divinae constartium naturae* oraz teksty objaśnienia i wskazówki dotyczące całokształtu bierzmowania.

Pewną normą jest to, że sakrament bierzmowania udziela biskup. Jednak w czasie prac soborowych związanych z reformą liturgii, padały postulaty, aby umożliwić prezbiterom w razie większej liczby kandydatów, udzielać bierzmowania. Postulowano, aby czynili to wraz z biskupem albo osobno. W Kodeksie Prawa Kanonicznego, a potem w *Obrzędach bierzmowania* uwzględniono te postulaty. W *Obrzędach* jest zapis, że biskup albo prezbiter, który otrzymał upoważnienie od kompetentnej władzy, może dobrać sobie prezbiterów, aby razem udzielali tego sakramentu³²¹.

Wprowadzenie teologiczne i pastoralne do obrzędów sakramentu bierzmowania stwierdza, że „Przygotowanie ochrzczonych do przyjęcia sakramentu bierzmowania należy przede wszystkim do Ludu Bożego. Natomiast duszpasterze powinni troszczyć się, aby wszyscy ochrzczeni otrzymali pełne wtajemniczenie chrześcijańskie i zostali starannie przygotowani do bierzmowania. Dorosłym katechumenom, którzy bezpośrednio po chrzcie mają przyjmować bierzmowanie, pomaga społeczność chrześcijańska, a przede wszystkim otrzymują oni przygotowanie w czasie katechumenatu, w czym współdziałają katecheci, rodzice chrzestni i członkowie miejscowego Kościoła przez katechezę i wspólne obrzędy. Sposób odbywania katechumenatu należy odpowiednio dostosować do przygotowania tych chrześcijan, którzy zostali ochrzczeni w dzieciństwie, a dopiero w wieku dojrzałym przystępują do bierzmowania. Obowiązkiem chrześcijańskich rodziców jest troska o przygotowanie

³¹⁸ *Ordo confirmationis*, Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1971.

³¹⁹ Paweł VI, Konstytucja apostolska o sakramencie bierzmowania (15.08.1971), „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 28 (1973), nr 9–10, s. 263–291; Także, B. Nadolski, Bierzmowanie, w: Tenże (red.), *Leksykon liturgii*, s. 153.

³²⁰ *Obrzędy bierzmowania według Pontyfikatu rzymskiego*, Katowice 1975.

³²¹ Cz. Krakowiak, Kto „pomaga” w udzielaniu bierzmowania i kto wkłada ręce na kandydatów? „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 57(2003), s. 940-942.

dzieci do życia sakramentalnego przez formowanie w nich ducha wiary i stopniowe jego umacnianie oraz przez bezpośrednie przygotowanie do owocnego przyjęcia sakramentów bierzmowania i Eucharystii, w czym korzystają z pomocy tych instytucji, które zajmują się katechizacją. Ta rola rodziców zaznacza się także przez ich czynny udział w obrzędach sakramentów”³²².

W odnowionych obrzędach sakramentu bierzmowania zwrócono uwagę, jakie role pełnić mogą w czasie celebracji liturgii bierzmowania prezbiterzy. W czasie modlitwy, razem z biskupem lub prezbiterem, który został do tego upoważniony, tylko ci prezbiterzy, którzy mają udzielać sakramentu, wkładają bądź wyciągają ręce na kandydatów do bierzmowania. Kiedy przystępują do bierzmowania, biskup daje naczynie ze świętym krzyżem tym, którzy z nim będą udzielać sakramentu³²³.

Wskazując na soborową naukę o celebracji sakramentu bierzmowania należy zauważyć, że struktura obrzędu nie została istotowo zmieniona. Dodano jedynie odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych i modlitwę powszechną, zmieniono nieznacznie teksty modlitw, opuszczono wersety we wstępie i zakończeniu obrzędu, dawną formułę zastąpiono nową, wzbogacono liturgię bierzmowania przez nowe formularze mszalne i nowe czytania biblijne. Nowy obrzęd bierzmowania został tak ułożony, że jego liturgia wskazuje na istotną treść teologiczną tego sakramentu.

C. Sakrament pokuty i pojednania

Sobór Watykański II przypomina, że do Kościoła jest święty i zarazem ciągle potrzebujący oczyszczenia, dlatego ustawicznie podejmuje pokutę (por. KK 8). W Konstytucji o liturgii świętej zauważono, że „obrzędy i formuły sakramentu pokuty należy tak poprawić, aby jaśniej wyrażały naturę i skutek tego sakramentu” (KL 72). Zgodnie z zaleceniem Konstytucji o liturgii świętej podjęto w 1966 roku pracę nad reformą sakramentu pokuty i pojednania. Prace te, zgodnie z duchem soborowej odnowy liturgii, miały na celu lepiej wyrazić naturę grzechu, ukazać pojednanie realizowane zarówno w odniesieniu do Boga, jak i Kościoła oraz współpracę całego Kościoła w nawróceniu grzesznika³²⁴. Pewną zachętą dla tych prac była wydana 17 lutego 1966 r. przez Pawła VI Konstytucja apostolska *Poenitemini*³²⁵ oraz *Normae*

³²² Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, 3.

³²³ W. Danielski, Bierzmowanie w koncelebrze, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 28(1975), s. 82 – 85.

³²⁴ S. Czerwik, Odnowiona liturgia sakramentu pokuty w świetle *Ordo Paenitentiae*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 29 (1976), nr 2–3, s. 135–136.

³²⁵ Paweł VI, Konstytucja apostolska *Poenitemini* wprowadzająca pewne zmiany w kościelnej praktyce pokutnej (z dn. 17.02.1966 r.), PPK t. 1, z. 2, s. 639-688.

pastorales Kongregacji Doktryny Wiary z 16 czerwca 1972 r. dotyczące zbiorowej absencji³²⁶. Pierwszy projekt z 1969 r. nie uzyskał pełnej aprobaty, drugi zaś ukończony w 1973 r. został zatwierdzony przez Papieża Pawła VI dnia 2 grudnia 1973 roku. Był to ostatni z serii dekretów promulgujących odnowioną liturgię sakramentów³²⁷. Wydanie typiczne *Ordo Paenitentiae* ukazało się w 1974 r.³²⁸ Polskie tłumaczenie zatwierdzone przez Konferencję Episkopatu Polski potwierdziła Stolica Apostolska dekretem z dnia 10 marca 1978 r. Polski przekład odnowionych obrzędów sakramentu pokuty został wydany pod koniec 1981 r.³²⁹, natomiast do praktyki duszpasterskiej od pierwszej niedzieli Adwentu w 1982 r.³³⁰

Nowa struktura obrzędów sakramentu pokuty odpowiada w pełni teologicznym założeniom odnowy soborowej. U podstaw rewizji struktury obrzędowej sakramentu pokuty znajdują się te same założenia, które są fundamentem całej reformy liturgicznej. Chodzi tu przede wszystkim o uwydatnienie wartości słowa Bożego, o podkreślenie wymiaru społecznego i wspólnotowego każdej czynności liturgicznej, o czynne, świadome i owocne uczestnictwo wiernych³³¹. Analizując dokumenty soborowe zauważa się, że początkowo wypowiedzi dotyczące pokuty są ogólne (np. KL 72, 109-110). W miarę jednak trwania obrad Soboru zaczęto zwracać uwagę na różne aspekty pokuty w Kościele, wśród których wysuwa się na plan pierwszy eklezjalny aspekt odpuszczania grzechów³³². Nawiązując do tych założeń posoborowa reforma liturgiczna dała nam trzy formy sprawowania sakramentu pokuty³³³. Obok istniejącej dotąd indywidualnej formy obrzędowej wprowadzono jeszcze dwie nowe formy wspólnotowego sprawowania tego sakramentu³³⁴. Zasadnicza struktura wszystkich trzech form jest podobna. Na jej elementy składają się: wstępny obrzęd przyjęcia,

³²⁶ Kongregacja Doktryny Wiary, Normy duszpasterskie na temat udzielania generalnej absencji sakramentalnej (z dn. 16.02.1972 r.), PPK V, z. 1, nr 9081-9103; Także, P. Greger, Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II, Bielsko – Biała 2000, s. 139.

³²⁷ G. Bereszyński, Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w archidiecezji warszawskiej 1963-1992, Warszawa 2000, s. 352.

³²⁸ *Ordo Paenitentiae*, Typis Polyglottis Vaticanis 1974.

³²⁹ Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 1981.

³³⁰ Episkopat Polski, Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa dotycząca wprowadzenia w życie nowych obrzędów pokuty, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 35 (1982), nr 3-5, s. 97-102; Także, P. Greger, Percepcja obrzędów pokuty w Polsce, s. 139.

³³¹ Por. J. Stefański, Odnowa liturgii sakramentu pokuty w reformie posoborowej, w: J. Stefański (red.), Liturgia w odnowie, Gniezno 2000, s.111.

³³² Por. L. Sikorski, Słowo Boże w liturgii pojednania i pokuty, Kielce 2001, s. 14.

³³³ Por. A. Bugnini, La reforma liturgica (1948-1975), Roma 1997, s. 658-659.

³³⁴ Obrzędy pokuty. Dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2002, s. 37-65.

liturgia słowa Bożego, obrzęd pojednania i rozgrzeszenia, uwielbienie Boga i zakończenie³³⁵.

We wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym do nowych obrzędów podkreślono, że „chrześcijanin, który po grzechu pod wpływem Ducha Świętego przystępuje do sakramentu pokuty, powinien przede wszystkim całym sercem nawrócić się do Boga. To wewnętrzne nawrócenie serca, zawierające żal za grzechy i postanowienie nowego życia, wyraża się przez wyznanie grzechów wobec Kościoła, przez należyte zadośćuczynienie i poprawę życia. Bóg zaś udziela odpuszczenia grzechów za pośrednictwem Kościoła, który działa przez posługę kapłanów” (OP 6). Przypomniano także wskazania dotyczące postawy penitenta. „Gdy penitent odpowiednio usposobiony korzysta z tego zbawiennego środka, ustanowionego przez Chrystusa, i wyznaje grzechy, przez swoje akty współdziała w samym sakramencie, który dopełnia się przez słowa rozgrzeszenia wypowiedane przez szafarza w imieniu Chrystusa. W ten sposób wierny doświadcza w swoim życiu miłosierdzia Bożego i głosząc je, sprawuje razem z kapłanem liturgię Kościoła, który nieustannie się odnawia” (OP 11).

Jak zaznacza J. Stefański „żadnej reformy liturgicznej w Kościele nie uda się przeprowadzić, jeśli będzie ona inspirowana wyłącznie nakazem prawnym, jeśli będzie sterowana jedynie zespołem technicznych propozycji, zestawem nowych tekstów rubryk i struktur rytowych. Także realizowanie reformy sakramentu pokuty złożone zostało w ręce i ducha szerokich rzesz duszpasterzy”³³⁶. Nowe formy celebrowania sakramentu pokuty winny dopingować duszpasterzy do wychodzenia naprzeciw duchowym potrzebom wiernych, aby to, co zawiera Kościół w księgach liturgicznych nie pozostawało tylko pustą teorią. Stąd wielką rolę odgrywa pogłębiona katecheza dotycząca celebracji tego sakramentu oraz pogłębiona refleksja teologiczna.

D. Sakrament namaszczenia chorych

Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II objęła także sakrament namaszczenia chorych. W związku z tym, powołania specjalna Komisja, postanowiła uporządkować pewne elementy związane z celebracją, takie jak miejsce i czas udzielania oraz doprecyzować kwestie odnoszące się do szafarza i przyjmującego

³³⁵ Por. H. Sobeczko, Sakramentalne i pozasakramentalne praktyki pokutne. Z problematyki liturgii i duszpasterstwa pokuty, w: E. Mateja, R. Pierskała, M. Worbs (red.), *Servitium liturgiae*, Opole 2004, s. 629-634.

³³⁶ J. Stefański, *Odnowa liturgii sakramentu pokuty*, s. 122

sakrament³³⁷. Waznym zadaniem, którym zajęła się Komisja to nazwa samego sakramentu. Ojcowie soborowi zdawali sobie sprawę, że dotychczas stosowana nazwa „ostatnie namaszczenie” (*extrema unctio*) zapowiadała niewątpliwie zbliżającą się śmierć, i odstraszała od przyjmowania go przez osoby chore lub starsze. Podczas prac przygotowawczych przypomniano, że w pierwotnym Kościele, aż do XIII wieku powszechną nazwą było: *oleum benedictum*, lub *oleum infirmorum*. Zwrócono także uwagę na formuły udzielania tego sakramentu zawarte w Rytuale Rzymskim. Formuły te, końcowej części celebracji sakramentu chorych wyrażały życzenie, aby człowiek chory wyzdrowiał. Zastanawiano się także nad związkiem sakramentu chorych z pokutą i uproszczeniem stosowanych formuł. Ważnym zagadnieniem w dyskusji nad odnową tego sakramentu była sprawa częstotliwość jego przyjmowania. Komisja miała świadomość iż również do XIII wieku wierni w tej samej chorobie mogli przyjmować sakrament nawet kilka razy.

Soborowa dyskusja nad nowymi obrzędami sakramentu chorych miała miejsce w dniach: 29 X, 5 XI, 7 XI, 9 XI, i 10 XI 1962 roku. Sakramentem chorych zajmowała się podkomisja VIII, która obradowała od 29 listopada do 5 grudnia 1962 roku. Ks. prof. J. Stefański brał udział w wielu liturgicznych spotkaniach w Rzymie. Jest także świadkiem soborowych dyskusji, które przedstawia w kolejnych swoich publikacjach. W książce poświęconej soborowej reformie sakramentu chorych wspomniał, że po ukończeniu prac wszystkich podkomisji, między 23 kwietnia a 10 maja, wszystkie podkomisje zebrały się razem. Przewodniczący danej podkomisji przedstawiali następnie wyniki pracy. Po zapoznaniu wszystkich członów Komisji, w tym wypadku liturgicznej z pracami podkomisji rozpoczynała się dyskusja, podczas której zgłaszano jeszcze jakieś propozycje nad zrelacjonowanym tekstem, poprawki, uwagi, względem zapytania, aby ostatecznie przedłożyć gotowy tekst pod głosowanie wszystkich członków Soborowej Komisji Liturgicznej³³⁸. Postulowano wydanie nowej księgi, w której nastąpiłaby zmiana dotychczasowej nazwy „ostatnie namaszczenie” na „namaszczenie chorych”, ponieważ nie jest to sakrament przeznaczony tylko dla tych, którzy znajdują się w krańcowym niebezpieczeństwie utraty życia, ale także dla tych, którym zaczyna zagrażać śmierć z powodu choroby i starości (KL 73)³³⁹. Podjęto

³³⁷ Por. B. Nadolski, *Liturgika. T.3. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, s. 201-217.

³³⁸ J. Stefański, *Sakrament chorych w reformie Soboru Watykańskiego II. Studium liturgiczno-teologiczne*, Poznań 1988, s. 36 – 40.

³³⁹ B. Nadolski, *Namaszczenie chorych (sakrament)*, w: B. Nadolski (oprac.), *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1006.

również pracę nad tym, aby liczbę namaszczeń dostosować do okoliczności, a modlitwy wchodzące w skład obrzędu namaszczenia tak opracować, aby odpowiadały różnym stanom chorych przyjmujących ten sakrament (KL 75). Życzeniem Soboru było wydanie nowej księgi, w której oprócz oddzielnych obrzędów namaszczenia chorych i Wiatyku, znalazłby się obrzęd ciągły, w którym namaszczenie udziela się po spowiedzi, a przed przyjęciem Wiatyku (KL 74).

Spełniając te postulaty, Papież Paweł VI Konstytucją Apostolską *Sacram unctionem infirmorum* z 30 listopada 1972 r. zatwierdził opracowane nowe obrzędy oraz formułę namaszczenia. *Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae* podpisany 7 grudnia 1972 r. został ogłoszony i opublikowany przez Kongregację Kultu Bożego 18 stycznia 1973 r.³⁴⁰. Reformując obrzędy sakramentu chorych Ojcowie Soboru zatroszczyli się także, a może i przede wszystkim o samego człowieka. Podkreślono, że to człowiek jest podmiotem każdego z siedmiu sakramentów Kościoła. W przypadku sakramentalnego namaszczenia podmiotem jest człowiek w wyjątkowej sytuacji życiowej – chory, cierpiący albo umierający. Stąd wynikła wielka potrzeba odpowiedniego przygotowania też i rytu sakramentalnego, aby jak najlepiej dotrzeć do człowieka cierpiącego i pomóc mu w tych trudnych doświadczeniach życiowych. Formuła sakramentalna niewątpliwie dotyka całego człowieka: w pełni obejmuje i wyraża trzy podstawowe skutki sakramentu: zbawienie (*te salvet*), uwolnienie od grzechów (*a peccatis liberatum*) i pomoc w fizycznym podźwignięciu (*atque propitius allevet*). W człowieku dostrzeżona zostaje całość, zarówno jego cielesność jak i duchowość.

Soborowa odnowa sakramentu chorych przypomina, że celem głównym sakramentalnego posługiwania Kościoła względem chorych jest przede wszystkim ulżenie cierpieniom moralnym i fizycznym człowieka, jest przyniesienie nadprzyrodzonej pomocy i podparcia w chorobie. Jest to zarazem proces uświęcania chorego, zatroszczenie się o owoce wiary: pokój, wewnętrzny, ufność w Bogu, pociecha, wolność duchowa. Stąd też wielka troska Ojców Soboru o to, aby człowieka pojmować całościowo, jako istotę cielesno – duchową. Namaszczenie jest lekarstwem zarówno dla duszy jak i dla ciała. Łatwo to dostrzec w nowym Obrzędzie, który podkreśla również wartość ciała ludzkiego, przyznaje mu autonomię, niezależność i nadaje mu sens Boży.

³⁴⁰ *Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae*, Editio typical, Typis Polyglottis Vaticanis 1972.

E. Sakrament święceń

Posługiwanie kapłanów jest istotne w strukturze Kościoła, a posługiwanie to wynika z sakramentu święceń³⁴¹. Dlatego też w pracach Komisji soborowych konieczne okazało się zreformowanie liturgii święceń diakonów, kapłanów i biskupów, bowiem obrzędy, które stosowano do tej pory, straciły swą aktualność. Dlatego Sobór Watykański II stwierdził: „Obrzęd święceń należy krytycznie opracować i co do ceremonii, i co do tekstów” (KL 76).

Już Konstytucja Piusa XII *Sacramentum ordinis* (z 30.11.1947 r.) określiła istotne elementy święceń wyższych – biskupstwa, prezbiteratu i diakonatu³⁴², znajdując później swoje dopełnienie w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*. Reforma święceń wyższych, dotycząca ceremonii i tekstów liturgicznych została zatwierdzona Konstytucją Pawła VI *Pontificalis Romanis recognito* z 18 czerwca 1968 r.³⁴³ Odnowiona liturgia święceń zastąpiła dotychczasową, zawartą w pontyfikale rzymskim. Wydanie to uznano za wzorcowe (typiczne). Kongregacja Obrzędów ponadto zarządziła: „kompetentna kościelna władza terytorialna [...] niech jak najrychlej przygotuje rytuały krajowe, dostosowane do potrzeb miejscowych, także pod względem języka. Po zatwierdzeniu przez Stolicę Apostolską należy ich używać w okręgach, dla których są przeznaczone” (KL 63). Tenże papież, kontynuując dzieło Soboru, Listem apostolskim *Ministeria quaedam* z 15 sierpnia 1972 r.³⁴⁴ zniósł święcenia niższe, ustanawiając w ich miejsce posługę lektoratu i akolitu. Zniesiono też tonsurę i subdiakoniat, wprowadzając obrzęd przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu³⁴⁵.

³⁴¹ „Posługiwanie kapłanów (biskupów i prezbiterów) należy do istotnych struktur Kościoła. Z ustanowienia Chrystusa jego podstawą jest sakrament święceń. Kapłani kontynuują w Kościele posłannictwo Chrystusa Kapłana, Proroka i Króla: głoszą słowo Boże, uświęcają Lud Boży przez sakramenty święte i kierują wspólnotą wiernych. Na mocy sakramentu święceń, namaszczeni Duchem Świętym reprezentują Chrystusa, są Jego żywym znakiem i narzędziem.” W: recenzji ks. prof. dra hab. Krzysztofa Góździa. Krakowiak Cz., Sakrament święceń. Święcenia prezbiterów, TN KUL 2019.

³⁴² Pius XII, Konstytucja *Sacramentum ordinis* (z dn. 30.11.1947 r.), BF VII, 582–586.

³⁴³ Paweł VI, Konstytucja Apostolska *Pontificalis Romanis recognito* (z dn. 18.06.1968 r.), PPK II, z. 3, nr 3374–3391.

³⁴⁴ Paweł VI, List Apostolski *Ministeria quaedam* (z dn. 15.08.1972 r.), w: *Enchiridion documentorum* I, nr 2877–2893.

³⁴⁵ A. Jankowski, Z teologii prezbiteratu w dokumentach II Soboru Watykańskiego, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 22(1969), nr 1, s. 21–33; Także, List apostolski *Ministeria quaedam* o odnowie kościelnej dyscypliny dotyczącej tonsury, święceń niższych, Subdiakonatu (AAS 64 (1972) – 529 – 534), „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 30 (1975), nr 4–6, s. 133–137; Także, Cz. Krakowiak, Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii, Lublin 2019..

Święcenia wyższe³⁴⁶, tj. diakonat, prezbiterat i episkopat przekazywane są mocą aktu sakramentalnego *ordinatio*. Jego istotny obrzęd – taki sam dla wszystkich stopni – stanowi włożenie rąk przez biskupa na głowę wyświęcanego oraz specjalna modlitwa konsekracyjna, która jest prośbą do Boga o wylanie Ducha świętego i udzielenie Jego darów dostosowanych do posługi, do której kandydat jest wyświęcony (por. KKK 1573). Święcenia wyciskają niezatarty charakter sakramentalny (por. KKK 1594), udzielane są raz na zawsze, nie można ich powtarzać ani też udzielać na pewien czas (por. KKK 1582).

Przez sakrament święceń wybrani z natchnienia Ducha Świętego mężczyźni są powołani na świętych szafarzy w imieniu Jezusa Chrystusa, aby karmić Kościół słowem Bożym i łaską Bożą (por. KK 11). Sakrament święceń obejmuje potrójną posługę (trzy stopnie) w Kościele: episkopat, prezbiterat i diakonat (por. KL 41; KK 10; OŚ 2; SAB 539; KKK 1536)³⁴⁷. Misję udzielenia tych posług Kościół zleca biskupom, którzy mają czuć się powołani do służby wspólnotowej i są włączeni do grona następców apostołów, a ich święcenia stanowią pełnię tego sakramentu (por. KK 20-21; CE 11; OŚ 14; KKK 1555; KPK 381§1). W diecezji wybrani do episkopatu kandydaci, w obecności swoich przyszłych współpracowników (kapłanów i diakonów) oraz krewnych, otrzymują święcenia oraz władzę biskupią poprzez nałożenie rąk, którego dokonują wcześniej wyświęceni biskupi. Drugi etap to specjalna modlitwa konsekracyjna, która jest prośbą do Boga o wylanie Ducha Świętego i udzielenie Jego darów właściwych dla posługi, do której kandydat jest powołany (por. KK 26; KKK 1573)³⁴⁸. Te dwa etapy stanowią istotny i centralny element każdego święceń. Z tej racji mają one być wyjaśniane podczas katechezy i w czasie sprawowania liturgii. W czasie nakładania rąk wierni modlą się w milczeniu przez słuchanie modlitwy, a na zakończenie potwierdzają ją poprzez końcową aklamację. Przy udzielaniu święceń istotne znaczenie mają obrzędy przygotowawcze po Ewangelii, a mianowicie przedstawienie elekta lub wybór kandydatów, homilia, przeznaczenie wybranych i litania błagalna. Ponadto w ramach

³⁴⁶ Nazwy tej używano do roku 1972, por. Zarządzenie 134 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski [w sprawie instrukcji Episkopatu Polski w sprawie posługi święceń udzielanych w seminariach duchownych] (z dn. 25.01.1973 r.), w: M. Dąbrowska, J. Żaryn, Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000, Poznań 2006, s. 122–124.

³⁴⁷ Por. Pius XII, *Konstytucja Sacramentum ordinis* (30 XI 1947), BF 7, s. 582-586..

³⁴⁸ Por. B. Nadolski, Liturgia. T. 3. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa, s. 253.

celebracji poszczególnych święceń następuje nałożenie rąk, wezwanie Ducha Świętego i znak pokoju (OŚ 8)³⁴⁹.

Soborowe zalecenia, aby dotychczasowy obrzęd święceń „krytycznie opracować i co do ceremonii i co do tekstów” (KL 76) zrealizowano w 1968 r., kiedy to ukazała się część nowego Pontyfikału Rzymskiego zawierająca obrzędy udzielania święceń diakonatu, prezbiteratu i episkopatu³⁵⁰. W pracach nad Pontyfikałem wiele czasu i miejsca poświęcono nie tylko obrzędom, ale także ważnym problemom teologicznym, takim jak formuły sakramentalne poszczególnych stopni święceń, znaczenie formuły *Accipe Spiritum Sanctum*, miejsca i roli hymnów *Veni, Creator Spiritus* i *Te Deum*³⁵¹.

Nowy obrzęd rozpoczynał Dekret Kongregacji Obrzędów i Konstytucja Apostolska Pawła VI *Pontificalis Romani*, kończył zaś Dodatek obejmujący: zestaw czytań przewidzianych do Mszy święceń i teksty z nutami: *Hanc igitur*, *Veni Creator* i *Te Deum*. Przedstawiono osiem struktur obrzędowych odnoszących się do święceń diakona, prezbitera, względnie biskupa: ordynację diakonów, prezbiterów, diakonów i prezbiterów w jednym działaniu liturgicznym, ordynację jednego biskupa, jednego prezbitera, jednego diakona, ordynację diakona i prezbitera w jednej akcji liturgicznej oraz ordynację wielu biskupów³⁵². Owocem tej pracy było opublikowanie nowego Ordo 29 czerwca 1989 r. Księga ta nosiła tytuł: *Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Consilii Vaticani II renovatum, auctoritate Pauli PP VI editum. Ioannis Pauli PP II cura recognitum De ordinatione episcopi, presbyterorum et diaconorum, Editio typica altera, Typis Polyglottis Vaticanis, MCMXC*³⁵³. Tekst zatwierdził papież Jan Paweł II 10 maja 1989 r.

Nowa księga zawierała: Dekret Kongregacji Kultu Bożego i Sakramentów, wprowadzenie ogólne, *Praenotanda* do poszczególnych rozdziałów, które dotyczyły przedstawianych święceń z podaniem tekstów euchologijnych i całego przebiegu ordynacji. W nowym Ordo zamieszczono także teksty biblijne do czytań oraz teksty euchologiczne Mszy udzielania święceń. W Dodatku umieszczono śpiewy, a także

³⁴⁹ Cz. Krakowiak, Święcenia prezbiterów w pontyfikale rzymskim z 1990 r., w: W. Słomka, J. Misiurek (red.), *Kapłan pośród ludu kapłańskiego*, Lublin 1993, s. 91-92; Także, A. Durak, Święcenia według nowych obrzędów, „*Collectanae Theologica*” 61 (1991), z. 1, s. 90.

³⁵⁰ *De ordinatione diaconi, presbyteri et episcopi*, Typis Polyglottis Vaticanis 1968.

³⁵¹ Por. Cz. Krakowiak, Sakrament święceń. Święcenia prezbiterów, Lublin 2019, s. 73.

³⁵² B. Nadolski, Liturgia. T. 3. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa, s. 173–177.

³⁵³ Polski przekład: Pontyfikał Rzymski odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II, wydanym z upoważnienia Papieża Pawła VI, poprawiony staraniem Papieża Jana Pawła II, Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów, Wydanie drugie wzorcowe, Katowice 1999.

obrzęd przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu³⁵⁴. Wszystkie obrzędy dotyczyły tak jednego, jak i wielu kandydatów³⁵⁵.

Odnowione obrzędy święceń zreformowane po Soborze Watykańskim II zawierają soborową naukę o diakonacie, prezbiteracie i episkopacie, jaką Sobór Watykański II przekazał w treści licznych swoich dokumentów. Kościołowi zależało, aby zawarta w nich doktryna o naturze i skutkach sakramentu święceń znalazła swój wyraz także w zreformowanej liturgii tego sakramentu. Odnowa liturgiczna obrzędów święceń sprawiła, że w sposób jasny, zrozumiały i przejrzysty ukazują one istotne treści teologiczne, zawarte w bogactwie modlitw i czynności symbolicznych stanowiących całość obrzędu. Dwa znaczące etapy odnowy z roku 1968 i 1989 wskazują na ciągłą potrzebę korygowania dezaktualizujących się z upływem lat treści liturgicznych obrzędów. Posoborowe dokumenty Stolicy Apostolskiej i księgi liturgiczne są teologiczną i prawną podstawą uczestnictwa wiernych w liturgii i pełnienia przez nich posług i funkcji liturgicznych. Konsekwencją nauki Soboru Watykańskiego II o Kościele i liturgii, którą celebduje cała wspólnota, była reforma święceń niższych, której dokonał Paweł VI w 1972 roku. Posługiwanie w liturgii związane z tymi święczeniami i zastrzeżone tylko dla duchownych odtąd stało się możliwe dla wszystkich ochrzczonych odpowiednio do tego przygotowanych.

F. Sakrament małżeństwa

Przymierze małżeńskie, które czerpie swoją moc z aktu stworzenia, zostało odnowione wraz ze stworzeniem, przez Jezusa Chrystusa, który sam potwierdził świętość małżeństwa i podniósł je do godności sakramentu czyli świętego znaku, poprzez który działa z woli Boga Jego łaska w Kościele (por. KKK 1601). Według wiary katolickiej małżeństwo jako sakrament jest przymierzem mężczyzny i kobiety, na wzór przymierza Chrystusa z Kościołem. Aby małżeństwo było trwałym związkiem, nie może opierać się jedynie na uczuciu, ale na całkowitym oddaniu się drugiej osobie. Sakramentalne małżeństwo jest nierozzerwalnym związkiem kobiety i mężczyzny wymagającym wzajemnej wierności i otwartym na przyjęcie dzieci. W dochowaniu wierności, rozwoju miłości małżeńskiej i budowaniu wspólnoty rodzinnej małżonkom pomaga Chrystus w sakramencie małżeństwa uświęcając ich wzajemną miłość oraz udzielając łaski w innych sakramentach. Sakrament małżeństwa jest bogatą

³⁵⁴ B. Nadolski, Drugie wydanie typiczne obrzędów święceń (1989), „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 45 (1992), nr 2–6, s. 93–98.

³⁵⁵ Cz. Krakowiak, Święcenia prezbiterów w Pontyfikalne rzymskim z 1990, s. 87–98.

rzeczywistością teologiczną, dlatego też odnowione obrzędy uwzględniają soborową teologię tego sakramentu.

Ważnym zagadnieniem związanym z soborową odnową liturgii sakramentu małżeństwa było zwrócenie uwagi, aby w nowych obrzędach liturgia sakramentu małżeństwa została krytycznie rozpatrzona i wzbogacona w taki sposób, aby obrzęd „jaśniej oznaczał łaskę sakramentu i podkreślał obowiązki małżonków” (KL 77). Przyjęto również zasadę, że zwyczajna forma zawarcia sakramentu małżeństwa ma miejsce podczas Mszy św. Zgodnie z założeniami odnowionej liturgii sakramentu małżeństwa obrzędy małżeństwa poza Mszą powinno rozpocząć odczytanie Epistoły i Ewangelii za Mszy św. za nowożeńców. Nowożeńcom udziela się błogosławieństwa ślubnego. Zaproponowano także, aby w nowej redakcji obrzędów uwzględnić modlitwę błogosławieństwa małżonki, którą należy sformułować w taki sposób, aby „wyrażała te same obowiązki wzajemnej wierności obojga małżonków” (por. KL 78). Można zauważyć, że przeprowadzona reforma miała na celu podkreślenie nie tylko obowiązków małżonków, lecz także uwypuklenie łaski sakramentalnej³⁵⁶.

Pewną nowością soborowej odnowy celebracji liturgii sakramentu małżeństwa jest uwzględnienie koncelebracji tego sakramentu. Rytuał pozwala na to, aby w czasie jednej celebracji, wiele par mogło zawierać sakrament małżeństwa. Małżeństwo powinno być zawarte podczas Mszy świętej w której uczestniczą członkowie Kościoła. Wypada, aby kapłan, który przygotowuje narzeczonych do ślubu odbierał od nich zgodę małżeńską. Gdy jest wiele par, albo gdy w czasie sakramentu małżeństwa jest obecnych wielu kapłanów, mogą oni wykonywać różne czynności w czasie liturgii. Małżeństwo jest darem dla Kościoła, ponieważ dwoje narzeczonych zawierając przed Bogiem małżeństwo, oddają się sobie, aby wspólnie dojść do Zbawienia. Dlatego w czasie tego sakramentu musi asystować urzędowy świadek zawarcia małżeństwa. Jest też możliwość, aby wielu z nich asystowało różnym parom w czasie jednej celebracji. Może być też taka sytuacja, że związek zawierają cudzoziemcy. Wtedy jeden z nich, który zna język może kierować do nich pytania i przyjąć przysięgę małżeńską. Jeżeli pojawiają się takie sytuacje, przewodniczący liturgii odmawia wszystkie modlitwy mszalne i znajdujące się w Rytuale, takie jak błogosławieństwo obrączek i nowożeńców po modlitwie „Ojcze Nasz”. Czy udzielić błogosławieństwa na zakończenie liturgii. A

³⁵⁶ Por. J. Grześkowiak, W sprawie znaku sakramentalnego małżeństwa chrześcijan, RTK 28 (1981), z. 6, s. 25-27; Także, S. Szamota, Odnowione obrzędy sakramentu małżeństwa, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24 (1971), s. 300-304.

koncelebrujący z nim kapłani i posługujący diakoni, mogą do określonej pary, kierować pytania, przyjąć przysięgę i pobłogosławić zawarty związek. Ważne jest też, aby urzędowy świadek, który przyjmuje zgodę małżeńską, był do tego uprawniony. Tak, aby sakrament ważnie został przez małżonków sobie udzielony³⁵⁷.

Owocem prac Soborowych było nowe łacińskie wydanie typiczne *Ordo celebrandi matrimonium*³⁵⁸, które zostało opublikowane 19 marca 1969 r. i zatwierdzone przez papieża Pawła VI. W praktyce duszpasterskiej miało być stosowane od 1 lipca tegoż roku³⁵⁹. Ks. prof. Cz. Krakowiak analizując *Ordo celebrandi matrimonium* zauważył, że wprowadzenie zawiera istotne elementy teologii sakramentu małżeństwa, opisuje strukturę obrzędów i podaje wskazania odnoszące się do celebracji liturgicznej³⁶⁰.

G. Sakramentalia

Właściwe rozróżnienie między sakramentami i sakramentaliami pochodzi dopiero z XIII wieku. Sakramentalia mają związek z sakramentaliami przez to, że jedno do nich przygotowują, inne im towarzyszą, jeszcze inne dopełniają³⁶¹. Ustanowione przez Chrystusa sakramenty święte są skutecznymi znakami, przez które wiernym jest udzielane życie Boże, lecz nie wyczerpują one bogactwa Bożych darów. Kościół pomaga wiernym w osiągnięciu zbawienia także poprzez inne znaki – sakramentalia. Nie udzielają one łaski Ducha Świętego na sposób sakramentów, lecz duchowych dóbr przez modlitwę Kościoła. Dlatego też ich praktykowanie wymaga katechezy i wyjaśnień ze strony duszpasterzy, aby nie były traktowane zabobonnie³⁶². Sakramentalia, które zostały ustanowione przez Kościół, dają szersze możliwości realizowania zadań Kościoła i w Kościele (por. KKK 1668). Pomagają one przygotować wiernych do przyjęcia rzeczywistego skutku sakramentów, a także, wpływając z misterium paschalnego Chrystusa, uświęcić różne okoliczności ich życia (por. KL 60-61; SAB 564; KKK 1667; KPK 1166). Można stwierdzić, że sakramentalia stanowią jakby wieniec wokół sakramentów³⁶³.

³⁵⁷ *Ordo celebrandi matrimonium*. Editio typica altera. Typis Polyglottis Vaticanis 1990. Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. Katowice 1996.

³⁵⁸ *Ordo celebrandi matrimonium*, Typis Polyglottis Vaticanis 1969.

³⁵⁹ K. Majdański, Teologia małżeństwa i rodziny w nauce Soboru Watykańskiego II, w: E. Szczotok, A. Liskowacka (red.), Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej, Katowice 1993, s. 27–39.

³⁶⁰ Cz. Krakowiak, Sakrament małżeństwa, Lublin 2018, s. 71.

³⁶¹ Cz. Krakowiak, Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła, Lublin 2015, s. 18-19.

³⁶² Por. B. Nadolski, Sakramentalia, w: B. Nadolski (oprac.), Leksykon liturgii, Poznań 2006, s. 1429.

³⁶³ Tamże.

Jak podaje Konstytucja o liturgii świętej Kościół ustanawia sakramentalia, czyli znaki święte, które osiągają skutki duchowe przez modlitwę Kościoła (KL 60). Sobór Watykański II przypomina także, że „sakramentalia uświęcają różne okoliczności życia i przygotowują ludzi do przyjęcia skutku sakramentów” (KL 60). Dokumenty Kościoła zaznaczają także, że sakramenty nie wyczerpują całego bogactwa liturgicznej działalności Kościoła. Stąd Kościół ustanowił sakramentalia, które, jako święte znaki, z pewnym podobieństwem do sakramentów, oznaczają i powodują skutki przede wszystkim duchowe, osiągane przez modlitwę Kościoła. Sakramentalia przygotowują do przyjęcia sakramentów, uświęcenia pewnych stanów i posług oraz rozmaitych okoliczności ludzkiego życia. Sakramentalia zawierają modlitwę, której często towarzyszy określony znak, jak włożenie ręki, okadzenie, pokropienie wodą błogosławioną czy znak krzyża (por. KKK 1667-1668).

Jak podaje ks. prof. B. Nadolski Sobór Watykański II, pragnąc uporządkować dotychczasowe zwyczaje, nakazał wszystkie sakramentalia „starannie rozpatrzyć w duchu naczelnej zasady o świadomym, czynnym i łatwym do zrealizowania udziale wiernych i z uwzględnieniem potrzeb współczesnych” (KL 79). Liczba sakramentaliów nie została zamknięta³⁶⁴. Ks. Nadolski zauważa także, że pozwolono na dodanie nowych sakramentaliów³⁶⁵, gdyż „prawie każde wydarzenie życia odpowiednio usposobionych wiernych zostaje uświęcone przez łaskę, wypływającą z paschalnego misterium Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa. W ten sposób niemal każde godziwe użycie rzeczy materialnych może zostać skierowane do uświęcenia człowieka i uwielbienia Boga” (KL 61).

Przeprowadzona reforma Soboru Watykańskiego II także w odniesieniu do sakramentaliów przyjęła zasadę, że w ich celebracji (przewodniczeniu) należy łączyć je z odpowiednimi osobami. Jeżeli błogosławieństwo dotyczy życia kościelnego i sakramentalnego (np. dla całej parafii), jego udzielanie zarezerwowane jest dla szafarza wyświęconego (por. KL 79; SAB 565-566; KKK 1669; KPK 1168)³⁶⁶. Kościół dziś nie podaje konkretnej liczby sakramentaliów i nie zamyka się na dodanie nowych, ponieważ każde nadzwyczajne użycie rzeczy materialnych potrafi skierować człowieka na jego uświęcenie i uwielbienie Boga (por. KL 61)³⁶⁷.

³⁶⁴ B. Nadolski, Liturgika. T. 3. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa, s. 320.

³⁶⁵ B. Nadolski, Sakramentalia, s. 1430.

³⁶⁶ Por. F. Małaczyński, Szafarz błogosławieństw, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 46 (1993), nr 2, s. 57 - 64.

³⁶⁷ Por. B. Nadolski, Sakramentalia, s. 320.

Sakramentalia, jak wspomniano, nie udzielają łaski Ducha Świętego, jak to ma miejsce przy celebracji sakramentów, ale przez modlitwę Kościoła usposabiają nas do przyjęcia tej łaski i do współpracy z nią. Stąd też, jak uczy Sobór Watykański II, każde prawie wydarzenie życia odpowiednio usposobionych wiernych zostaje uświęcone przez łaskę pochodzącą z Paschalnego Misterium Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa, skąd czerpią swoją moc wszystkie sakramenty i sakramentalia. Dlatego też niemal każde godziwe użycie przez nas *rzeczy materialnych* może przyczynić się do naszego uświęcenia, w konsekwencji zbawienia oraz może być wyrazem uwielbienia Boga (KL 61).

W wyniku ustaleń Soboru Watykańskiego II postanowiono dokonać reformy liturgicznej w naszym obrządku łacińskim, także w tym, co dotyczy sakramentaliów. Biskupi więc postanowili, że należy starannie rozpatrzyć liturgię sakramentaliów, mając na uwadze zasadę o świadomym, czynnym i łatwym do zrealizowania udziale wiernych i z uwzględnieniem potrzeb współczesnego świata. Jeżeli zasłaby taka potrzeba, mogą być ustanowione nowe sakramentalia (KL 79). W Kodeksie Prawa Kanonicznego zaznaczono, że tylko Stolica Apostolska może ustanawiać nowe sakramentalia, w sposób autorytatywny i autentyczny tłumaczyć już istniejące oraz niektóre znosić lub zmieniać (KPK kan. 1168).

Wprowadzenie teologiczne i pastoralne do „Obrzędów błogosławieństw” przypomina, że „błogosławieństwa ustanowione przez Kościół są widzialnymi znakami, przez które wyraża się i w sposób właściwy poszczególnym znakom urzeczywistnia uświęcenie ludzi w Chrystusie oraz uwielbienie Boga, które stanowią cel, do jakiego zmierzają wszystkie inne dzieła Kościoła” (n. 9). Zauważmy, że jest to zastosowanie soborowej definicji liturgii do błogosławieństw (por. KL 7). Sam układ obrzędów i teksty błogosławieństw wskazują na związek z innymi czynnościami liturgicznymi.

Kościół poprzez sakramenty i inne pozasakramentalne środki realizuje zadanie uświęcenia i zbawienia człowieka (por. KKK 1671-1673)³⁶⁸. Wśród wielu form sakramentaliów najczęściej sprawuje się błogosławieństwa, które są uwielbieniem Boga i prośbą o Jego dary. Część z nich posiada charakter stały, tzn. dokonują poświęcenia (konsekracji) pewnych osób Bogu i zastrzeżenia przedmiotów czy miejsc wyłącznie do użytku liturgicznego (np. błogosławieństwo opata, ksieni, konsekracja dziewic, wdów, profesja zakonna, błogosławieństwa związane z funkcjami i posługami w liturgii;

³⁶⁸ Por. S. Czerwik, *Odnova liturgii błogosławieństw po Soborze Watykańskim II*, „Liturgia Sacra” 1 (1995), nr 3-4, s. 81-95.

dedykacja kościoła, ołtarza itp.) (zob. KKK 1671-1672). Osobną część stanowią egzorcyzmy, w których Kościół prosi w imię Chrystusa o obronę przed napaścią Złego i uwolnienie spod jego panowania (zob. KKK 1673).

Dokonując pewnych zmian w sakramentaliach w czasie odnowy soborowej, wskazano na tradycyjny ich podział na błogosławieństwa upraszające (*invocative*) i ustanawiające (*constitutive*), do których zaliczamy: przeznaczenie przedmiotów lub miejsc wyłącznie do liturgii (poświęcenie kościoła lub kaplicy, placu pod budowę nowego kościoła czy kaplicy, położenie kamienia węgielnego, ołtarza, błogosławieństwo olejów, naczyń, szat liturgicznych itp.). Taka celebracja odbywa się zazwyczaj pod przewodnictwem biskupa (por. KPK 1217, 1237)³⁶⁹.

Największą grupą sakramentaliów, które stanowią część liturgii, są błogosławieństwa i poświęcenia³⁷⁰. Soborowa odnowa objęła także pogrzeb chrześcijański, który objawia łączność wierzących ze zmarłymi oraz pobudza wiernych do uczestnictwa w życiu Kościoła i przygotowania się do wieczności. Pogrzeb w Kościele należy do sakramentaliów i jest obrzędem liturgicznym, w którym wyraża się paschalny charakter śmierci chrześcijanina (por. KL 81-82; KKK 1684)³⁷¹. Liturgia ta przypomina, że chrześcijanin razem z Chrystusem po śmierci otrzymuje nowe życie w królestwie Bożym oraz uczestniczy w paschalnym misterium (por. KL 81; KKK 1681)³⁷². Śmierć ludzka jest także potwierdzeniem, że człowiek przygotowuje się do życia wiecznego na przestrzeni całego życia ziemskiego (por. KKK 1682). Kościół, korzystając z łask Bożych, towarzyszy człowiekowi od samego początku (od narodzin) aż do końca jego ziemskiej pielgrzymki, aby oddać jego duszę w ręce Ojca Niebieskiego (por. 1 Kor 15, 42-44; KK 48; KKK 1683).

Życie Kościoła ściśle związane jest z sakramentami i sakramentaliami. O ile sakramenty są konieczne do zbawienia, sakramentalia zalecane są przez Kościół i mają na celu uświęcenie różnych stanów życia i działalności ludzi wierzących. Celem sakramentaliów i błogosławieństw jest uświęcenie codziennego życia wiernych, uwielbienie Boga i dziękczynienie za Jego dobrodziejstwa. Sakramentalia należą do liturgii Kościoła, dlatego autor silnie akcentuje wskazania Kościoła dotyczące ich celebracji.

³⁶⁹ Por. Cz. Krakowiak, Dedykacja ołtarza według pontyfikału rzymskiego z 1977 roku, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 34 (1981), s. 363-364.

³⁷⁰ Por. S. Cichy, Błogosławieństwa w liturgii Kościoła, „Liturgia Sacra” 1 (1995), nr 3-4, s. 102-106.

³⁷¹ Por. J. Miazek, Teologia nowych obrzędów pogrzebu, „Ateneum Kapłańskie” 95 (1980), s. 187-190.

³⁷² Por. B. Margański, Podstawy teologiczne odnowionego rytuału pogrzebowego, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 27 (1974), nr 1-2, s. 6-14.

2. Recepcja posoborowej odnowy sakramentów i sakramentaliów w Kościele w Polsce

Konferencja Episkopatu Polski przyjęła zasadę stopniowej recepcji soborowej reformy liturgicznej w Polsce³⁷³. Prymas Tysiąclecia Kardynał Stefan Wyszyński stojąc na czele ówczesnego Kościoła w Polsce, podchodził w sposób ostrożny do odnowy liturgicznej. Nie chciał narażać swoich wiernych na nieprzemyślane eksperymenty. Dlatego też recepcję posoborowej odnowy liturgicznej w poszczególnych diecezjach Episkopat Polski zlecił Diecezjalnym Komisjom Liturgicznym. Jak już zostało powiedziane plan działania tych Komisji przedstawił bp Franciszek Jop dnia 12.05.1967 r., na posiedzeniu plenarnym Konferencji Episkopatu Polski³⁷⁴. Zgodnie z założeniami Komisja Episkopatu Polski ds. Liturgii i Duszpasterstwa czuwała nad pracami Diecezjalnych Komisji Liturgicznych. W tym celu opracowywała specjalne zarządzenia będące pomocą w wdrażaniu reformy liturgicznej w Kościele lokalnym³⁷⁵.

Jak podkreślał bp P. Greger sprawie odnowy liturgii sakramentów i sakramentaliów poświęcono w Polsce wiele uwagi. Reforma liturgii sakramentów stała się przedmiotem dyskusji w różnych gremiach. Jest to sprawa o tyle godna podkreślenia, że polska myśl teologiczna, chcąc zaistnieć, musiała mocno przebijać się przez wiele problemów. Pomimo różnych trudności, reforma liturgiczna okazała się jedną z tych dziedzin, w których Kościół polski wykazał swoją wielką aktywność. Przykładem tej aktywności może być działanie wpierw wielkich promotorów polskiego ruchu liturgicznego, a następnie stopniowe powoływanie do istnienia ośrodków, które musiały przygotować duszpasterzy do zrozumienia i realizacji soborowej odnowy liturgicznej. Stanowi to dowód tego, że nauczanie Soboru Watykańskiego II znalazło w realiach życia polskiego społeczeństwa i Kościoła podatny grunt³⁷⁶. Wprowadzenie w życie posoborowych

³⁷³ H. J. Sobeczko, Recepcja soborowej reformy i odnowy liturgicznej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem diecezji opolskiej w: E. Mateja, R. Pierskała (red.), Wprowadzanie soborowej odnowy liturgicznej, Opole 1999, s. 64–66; Także, J. Stefański, Dziesięć lat liturgicznej odnowy posoborowej, „Ateneum Kapłańskie” 68 (1976), s. 143–159; Także, W. Głowa, Piętnaście lat odnowy liturgicznej w diecezjach polskich (1964–1979), „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 36 (1983), s. 223–230; Także, B. Nadolski, Recepcja Konstytucji Sacrosanctum Concilium w Polsce „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 39 (1986), s. 15–20; W Świerzawski, 25 lat odnowy liturgicznej, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 43 (1990), s. 5–8; Także, Kopeć, Reforma liturgii po 30 latach..., s. 11–39.

³⁷⁴ H. J. Sobeczko, Recepcja soborowej reformy, s. 63–86.

³⁷⁵ H. J. Sobeczko, Komisja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, w: Encyklopedia Katolicka, t. 9. Lublin 2002, kol. 461.

³⁷⁶ Por. P. Greger, Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II, Bielsko-Biała 2000, s. 103.

ksiąg liturgicznych w Polsce poprzedziły odpowiednie instrukcje Episkopatu dla kapłanów i wiernych³⁷⁷. Po wprowadzeniu tych ksiąg niektórzy biskupi wydali dla swych Kościołów lokalnych dodatkowe, wyjaśniające instrukcje.

A. Sakrament chrztu

Sobór Watykański II przypominał, że chrzest jest sakramentem wiary i że niemowlętom udziela się go w wierze Kościoła, którą wyrażają rodzice i chrzestni. Konsekwencją zaś przyjęcia tego sakramentu jest wychowanie dziecka w wierze Kościoła.

Prawdy te przypominają obrzędy chrztu św., według których rodzice i chrzestni publicznie proszą o chrzest dla dziecka, pierwsi po kapłanie kreślą znak krzyża na jego czole, odnawiają swoje przyrzeczenia chrzcielne i wyrażają decyzję wprowadzenia dziecka do dojrzałej wiary.

Pragnąc ukazać prawdziwe znaczenie spotkania i wymiany dokonującej się między Bogiem a człowiekiem w sakramencie chrztu, w soborowej odnowie liturgii wprowadzono pewne zmiany w celebracji tego sakramentu. Zwrócono uwagę zwłaszcza na obrzędy chrztu dorosłych, m.in. przywrócono katechumenat, a także na dostosowanie obrzędów chrztu dzieci do rzeczywistej sytuacji niemowląt. Podkreślono także rolę rodziców i rodziców chrzestnych dziecka, wskazując na ich obowiązki i udział w wychowaniu religijnym³⁷⁸. Wskazane kierunki odnowy doprowadziły do powstania dwóch modeli rytuału inicjacji chrześcijańskiej: chrztu dzieci w okresie niemowlęctwa oraz chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych katechumenów i przyjęcia ich do wspólnoty Kościoła katolickiego.

Nowe obrzędy chrztu świętego zostały ogłoszone przez Kongregację Kultu Bożego w dniu 15 maja 1969 r. Zawierały one również skróconą formę obrzędu przyjęcia do wspólnoty Kościoła dziecka już ochrzczonego, także udzielenie tego sakramentu przez osoby w razie nieobecności szafarza zwyczajnego. W języku polskim ukazały się te obrzędy w 1972 roku., a do praktyki duszpasterskiej wprowadzono je w Wigilię Paschalną 1973 roku. W wyniku prac Konferencji Episkopatu Polski tekst obrzędów został przetłumaczony z łaciny na język polski i dostosowany do zwyczajów polskich³⁷⁹. Po zatwierdzeniu przez Biskupów Polskich i przez Świętą Kongregację

³⁷⁷ Por. Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Lublin 1999.

³⁷⁸ Por. B. Nadolski, Chrzest, w: B. Nadolski (oprac.), Leksykon liturgii, Poznań 2006, s. 248.

³⁷⁹ List Pastorski Biskupów Polskich o wprowadzeniu nowych obrzędów chrztu dzieci, s. 892

(14.10.1970 r.) został wydrukowany w 1972 r. w książce mającej tytuł: „Obrzędy chrztu dzieci według Rytuału Rzymskiego”³⁸⁰.

W nowych obrzędach w wydaniu typicznym z 1969 roku zamieszczono: dekret Kongregacji Kultu Bożego, wstęp ogólny omawiający problem chrześcijańskiego wtajemniczenia od strony teologicznej, liturgicznej i duszpastersko-prawnej; ogólne wprowadzenie do chrztu dzieci; a wreszcie siedem rozdziałów zasadniczej księgi. Są to: I – obrzędy chrztu wielu dzieci; II – obrzędy chrztu jednego dziecka; III – obrzędy chrztu dla bardzo wielkiej liczby dzieci (pominięte w polskim wydaniu); IV – obrzędu chrztu dziecka do użytku katechistów, w sytuacji braku kapłana lub diakona (również pominięte w polskim wydaniu); V – obrzędy chrztu dzieci w niebezpieczeństwie lub w obliczu śmierci; VI – obrzędy przyniesienia do kościoła dziecka już ochrzczonego; VII – różne teksty, pomocne w sprawowaniu liturgii chrzcielnej w odniesieniu do małych dzieci (głównie związane z liturgią słowa).

Odnowione obrzędy chrztu poprzedza dwuczęściowe wprowadzenie teologiczno – pastoralne Praenotanda. Pierwsza część to wtajemniczenie chrześcijańskie traktowane jako całość, druga - chrzest dzieci, obowiązki i czynności przy jego udzielaniu oraz czas i miejsce jego sprawowania, a także struktura samego rytu³⁸¹. Rytuał zawierał podstawowe zasady dogmatyczne, duszpasterskie i liturgiczne oraz przepisy prawne, na których jest oparta odnowiona liturgia. Szczególną uwagę poświęcono roli i obowiązkom rodziców i rodziców chrzestnych, w których wierze jest udzielany sakrament chrztu świętego. Aspekt ten był przedmiotem troski Episkopatu Polski³⁸².

Zgodnie z Listem Pastorskim Biskupów Polskich o wprowadzeniu nowych obrzędów chrztu dzieci z dnia 6 września 1972 r. zwrócono szczególną uwagę na „większy i bardziej czynny udział rodziców, rodziców chrzestnych i wszystkich uczestników obrzędu tak w przygotowaniu chrztu, jak i w udzielaniu sakramentu. Pożądane jest zatem szczere uczestnictwo członków rodziny, przyjaciół, sąsiadów i

³⁸⁰ Obrzęd chrztu dzieci, Katowice 1972.

³⁸¹ Święta Kongregacja Kultu Bożego, Dekret ogłaszający nowe obrzędy chrztu dzieci (z dnia 15.05.1969 r.), „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24 (1971), nr 6, s. 274–288; Także, B. Nadolski, Chrzest, w: B. Nadolski (oprac.), Leksykon liturgii, s. 249.

³⁸² E. Stencel, Przygotowanie rodziców i chrzestnych w parafii do chrztu ich dzieci w praktyce Kościoła w Polsce, w: R. Pierskała, H. J. Sobeczko (red.), Sakramenty inicjacji w liturgii i w praktyce duszpasterskiej: materiały sympozjum zorganizowanego przez Katedrę Liturgiki i Hagiografii Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 4–5.11.1996, Opole 1996, s. 107–118.

przedstawicieli parafii. W ten sposób bowiem jest wyrażana wspólna wiara i wspólna radość, z jaką wprowadzani są do Kościoła nowo ochrzczeni”³⁸³.

W 1975 roku została opracowana przez Konferencję Episkopatu Polski i wydana Instrukcja o udzielaniu sakramentu chrztu świętego. We wstępie do tego dokumentu wskazano, że „od Wielkanocy 1973 roku obowiązuje odnowiony obrzęd chrztu dzieci zawarty w rytuale pt. Obrzędy chrztu dzieci, Katowicka Księgarnia św. Jacka, 1972 r. Z wprowadzeniem odnowionej liturgii chrztu św., Kościół w Polsce wiąże nadzieje na ożywienie wiary i rozwój poczucia odpowiedzialności u wiernych na życie Boże, jakim obdarzane są dzieci w misterium chrztu. Wraz z wprowadzeniem omówionego obrzędu chrztu św. Kościół postawił nowe wymagania tak w stosunku do duszpasterzy jak i do wiernych”³⁸⁴. Zaznaczono także, że „liturgia chrztu sprawowana w myśl zasad odnowy, ze zrozumieniem dla symboliki obrzędów, ze czcią dla tekstów liturgicznych; bez pośpiechu i z zachowaniem przepisów, sama z siebie głosi i wyraża wiarę i co istotne ma moc Bożą, która przenika do umysłów i serc. Niech więc duszpasterze tak ustalają czas sprawowania sakramentu i przygotowują liturgię, aby wierni mogli w niej uczestniczyć jak najliczniej i owocnie. Zasadniczo dzieci należy chrzcić podczas Mszy św.”³⁸⁵.

W dniu 9.05.1989 roku Episkopat Polski wydał „Instrukcję dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych”³⁸⁶. W dokumencie tym stwierdzono, że „Księga Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych wprowadza na nowo w życie Kościoła katechumenat i szereg obrzędów z nim związanych. Duszpasterze mają obowiązek dokładnie poznać zawartość tej księgi. W seminariach duchownych Obrzędy te powinny być starannie wyłożone już w najbliższym roku akademickim. Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych winny się stać przedmiotem studium duchowieństwa w czasie konferencji rejonowych i dekanalnych, a także specjalnych sympozjów. Podczas

³⁸³ List Pastorski Biskupów Polskich o wprowadzeniu nowych obrzędów chrztu dzieci, s. 893.

³⁸⁴ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/chrzest_01011975.html [dostęp: 23.10.2021]

³⁸⁵ Tamże.

³⁸⁶ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/chrzest_09051975.html [dostęp: 23.10.2021]. Instrukcja dla duchowieństwa w związku z wprowadzeniem obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych, 9.05.1989, Pismo Okólne 2/1989/ s. 6-9; Dokument ten obowiązuje we wszystkich diecezjach w Polsce na mocy kan. 851 pkt 1 KPK 1983, który postanawia, iż dorośli zamierzający przyjąć chrzest winni być do niego odpowiednio przygotowani zgodnie z obrzędem wtajemniczenia, przystosowanym przez konferencję Episkopatu oraz szczegółowymi przepisami przez nią wydanymi. Powyższa Instrukcja zawiera takie właśnie przepisy

nich należy dobrze zaznajomić uczestników z treścią „Wprowadzenia teologiczno-pastoralnego” oraz wyczerpująco omówić poszczególne obrzędy”³⁸⁷.

B. Sakrament bierzmowania

Posoborowa reforma obrzędów sakramentu bierzmowania objęła istotne czynności związane ze sposobem udzielania tego sakramentu, przede wszystkim tzw. formę. Konferencja Episkopatu Polski przygotowała odnowiony obrzęd sakramentu bierzmowania w języku polskim i dała do zatwierdzenia Świętej Kongregacji 30 października 1972 roku. Po zatwierdzeniu przez Stolicę Apostolską, Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński zezwolił na jej druk 25 marca 1973 roku³⁸⁸.

Nowe Obrzędy bierzmowania według Pontyfikału Rzymskiego, ukazały się w Katowicach w 1975 roku. W tym samym roku, 16 stycznia, Konferencja Episkopatu Polski wprowadzając nowe Obrzędy bierzmowania na terenie całej Polski wydała Instrukcję, w której omawiała przepisy dotyczące spraw duszpasterskich i obrzędowych związanych ze sprawowaniem tego sakramentu. Instrukcja duszpasterska dotycząca sakramentu bierzmowania w pierwszym punkcie przypomina, że „Sobór Watykański II zalecił w Konstytucji o liturgii świętej, aby obrzędy sakramentów świętych zostały rozpatrzone i dostosowane do potrzeb naszych czasów; zezwolił również na zastosowanie w szafarstwie sakramentów i sakramentaliów języków narodowych (KL nr 62; 63). Wykonując to polecenie, Kongregacja Kultu Bożego wydaje stopniowo nowe teksty poszczególnych obrzędów sakramentalnych. Ojciec Święty Paweł VI w Konstytucji Apostolskiej *Divinae consortium naturae*, wydanej 15 sierpnia 1971 roku, ogłosił przejrane i opracowane na nowo Obrzędy Bierzmowania, zarządzając, by były one używane podczas udzielania sakramentu bierzmowania od 1 stycznia 1973 roku. Urzędowy przekład Obrzędów Bierzmowania na język polski, dokonany z polecenia Episkopatu Polskiego, został zatwierdzony przez Kongregację Kultu Bożego w dniu 16 września 1972 roku. Konferencja Episkopatu wprowadzając nowe Obrzędy Bierzmowania na terenie całej Polski, jako obowiązujące, podaje w niniejszej instrukcji przepisy dotyczące spraw duszpasterskich i obrzędowych związanych ze sprawowaniem tego sakramentu”³⁸⁹.

W Polsce odnowione obrzędy sakramentu bierzmowania zaczęły obowiązywać od roku 1975. Tym samym można powiedzieć, że w okresie ostatnich dziesięcioleci

³⁸⁷ Tamże.

³⁸⁸ Por. Dekret, Obrzędy bierzmowania według Pontyfikału Rzymskiego, Katowice 1975, s. 5.

³⁸⁹ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/bierzmowanie_16011975.html [dostęp: 23.10.2021].

ubiegłego wieku ukształtowały się na nowo fundamenty przygotowania do tegoż sakramentu. Instrukcja porusza podstawowe kwestie dotyczące przygotowania do sakramentu i liturgii. Nowy obrzęd celebracji sakramentu bierzmowania stał się w Kościele w Polsce okazją do przepracowania całokształtu pracy duszpastersko-katechetycznej względem kandydatów do bierzmowania. Analizując nowy obrzęd bierzmowania i porównując go z dotychczas obowiązującym można zauważyć, że struktura obrzędu nie została istotowo zmieniona. Dodano jedynie odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych i modlitwę powszechną, zmieniono nieznacznie teksty modlitw, opuszczono wersety we wstępie i zakończeniu obrzędu, dawną formułę zastąpiono nową, wzbogacono liturgię bierzmowania przez nowe formularze mszalne i nowe czytania biblijne. Nowy obrzęd bierzmowania został tak ułożony, że jego liturgia wskazuje na istotną treść teologiczną tego sakramentu.

C. Sakrament pokuty i pojednania

Owocem soborowej odnowy było ukazanie się w dniu 2 grudnia 1973 roku *Ordo paenitentiae*³⁹⁰. W obrzędach uwydatniono rolę słowa Bożego w sakramencie pokuty oraz jego charakter indywidualny i wspólnotowy³⁹¹. Księga stanowi zachętę do odnowy sposobów przeżywania tego sakramentu we wspólnotach chrześcijańskich³⁹². Polskie tłumaczenie zostało zatwierdzone przez Kongregację do Spraw Sakramentów i Kultu Bożego dnia 10 marca 1978 roku. *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* ukazały się w 1981 roku i jeszcze w tym samym roku weszły w życie³⁹³. W pewnym sensie jest to dokument wieńczący całe dziesięciolecie realizacji programu reformy przedsięwziętej przez Sobór. Już samo określenie tytułowe wskazuje, że Nowy Rytuał omawia nie tylko sakrament pojednania, ale traktuje obrzędy pokutne w znaczeniu szerszym. Zawiera on odnowioną liturgię pokuty i pojednania w ogóle³⁹⁴. Zostały w nim przejrane, rozszerzone i pogłębione obrzędy tego sakramentu w całości.

³⁹⁰ *Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ordo paenitentiae* (2.12.1973), editio typica, Città del Vaticano 1974; tekst polski: *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2010.

³⁹¹ Por. S. Moysa, Sakrament Pokuty w dziejach i nauczaniu Kościoła, w: Z. Perz (red.), *Grzech i nawrócenie a sakrament pokuty*, Warszawa 1999, s. 75-86.

³⁹² Por. S. Czerwik, Odnowiona liturgia sakramentu pokuty w świetle „*Ordo paenitentiae*”, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 29 (1976), s. 134-147.

³⁹³ Wydanie II poprawione, z uwzględnieniem zmian wynikających z nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, ogłoszonych przez Kongregację Sakramentów i Kultu Bożego dnia 12 września 1983 roku, ukazało się w „Wydawnictwie św. Jacka” w Katowicach w 2009 roku. Zob. *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2010.

³⁹⁴ P. Iliński, Sakrament pokuty czyli pojednania, Warszawa 1985, s. 11.

Jest to historyczny dokument, który ukazał w jasnym świetle syntezę nauki i praktyki Kościoła w Sakramencie pokuty.

Podczas Konferencji Plenarnej Episkopatu, która odbyła się w Warszawie w dniu 15.09.1982 r., biskupi zaproponowali dwie możliwości praktycznego wykorzystania Słowa Bożego w obrzędzie sakramentu pokuty. Pierwsza z nich mówi, że spowiednik przypomni penitentowi słowa Pisma Świętego o grzechu i złu, jakie ze sobą niesie oraz o miłości Pana Boga, który szuka człowieka i pragnie jego nawrócenia. Druga natomiast zwraca uwagę, że penitent w czasie przygotowywania się do spowiedzi rozważy modlitewnie w skupieniu, odpowiedni fragment Pisma Świętego³⁹⁵. P. Greger ukazując percepcję obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II również scharakteryzował formy celebracji tego sakramentu³⁹⁶.

Zreformowane obrzędy sakramentu pokuty, zdaniem ks. J. Matuszyńskiego, dają nową jego wizję, podkreślając w szczególności następujące elementy liturgii: paschalny, eklezjalny, pneumatologiczny i pastoralny. Obecność wszystkich wymienionych elementów jest konieczna, by tajemnica Chrystusa miłosiernego i przebaczącego mogła wypełnić się na ludzie Bożym, jako podmiocie działania łaski Bożej, nieustannie ofiarowanej Kościołowi. Novum w liturgii sakramentu pokuty stanowi propozycja wspólnotowego nabożeństwa pokutnego, którego celem jest wewnętrzna mobilizacja chrześcijanina i jego odpowiedź na Boże wezwanie do pokuty i przemiany serca. Celebacja wspólnotowa nabożeństwa pokutnego bardzo wyraziście ukazuje uniwersalizm orędzia Bożego, wzywającego do nawrócenia. Także nowa formuła rozgrzeszenia sakramentalnego w swojej bogatej formie i treści zawiera najpełniejszą prawdę teologiczną o Bogu i człowieku. Przenikanie się elementów: paschalnego, eklezjalnego, pneumatologicznego i pastoralnego jest darem kochającego Ojca dla swych dzieci, wyrażonym w modlitwie Kościoła³⁹⁷.

Jak zauważył bp P. Grygier, zmiana obrzędów sakramentu pokuty i pojednania, wypływa z pogłębionej teologii sakramentu pokuty. Odnowa teologii i obrzędów pokuty ma dotrzeć do świadomości duszpasterzy i wiernych. Powyższe aspekty znalazły swoje miejsce w nauczaniu i praktyce duszpasterskiej Kościoła w Polsce. Proces recepcji tych treści przebiega kilkoma drogami. Naczelne miejsce należy

³⁹⁵ Episkopat Polski, Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa dotycząca wprowadzenia w życie nowych obrzędów pokuty, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 35 (1982), nr 3–5, s. 100

³⁹⁶ P. Greger, Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II, Bielsko-Biała 2000, s.280-325.

³⁹⁷ Por. J. Matuszyński, Teologiczne aspekty odnowionej liturgii sakramentu pokuty, „Teologia w Polsce”, 2(2008), s. 329-344.

przypisać opracowaniu nowej księgi Obrzędy pokuty, która stanowi wzorcowy model odnowionych obrzędów pokuty. Kolejną drogę stanowi nauczanie zawarte w refleksji polskich, posoborowych synodów diecezjalnych, które wyraźnie podkreślają swój duszpasterski charakter. Obok niech trzeba wymienić nauczanie biskupów polskich, obecne w listach pasterskich, instrukcjach, dekretach i zarządzeniach. Odnosi się to zarówno do gremium Konferencji Episkopatu Polski, jak i pojedynczych biskupów nauczających Kościołach lokalnych im powierzonych³⁹⁸.

D. Sakrament namaszczenia chorych

Odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II ma na celu taki układ jej tekstów i obrzędów, aby one „jaśniej wyrażały święte tajemnice, których są znakiem, i aby wierni, o ile to możliwe, łatwo mogli je zrozumieć i uczestniczyć w nich w sposób pełny, czynny i zbiorowy, a przez to pewniej czerpali z liturgii obfitej łaski” (KL 21). W myśl tych ogólnych wskazań dotyczących odnowy całej liturgii oraz konkretnych zaleceń, odnoszących się do sakramentu namaszczenia chorych (KL 73-75), dokonano reformy liturgii sakramentów udzielanych w czasie choroby i zagrożenia życia chrześcijanina. Podstawowym i pierwszym źródłem dla teologii liturgii sakramentu namaszczenia chorych jest fragment pochodzący z Listu św. Jakuba, mówiący o czynnościach wykonywanych przez kapłanów Kościoła przy chorym człowieku. Rozwój teologii namaszczenia chorych nastąpił w okresie średniowiecza. Wtedy też namaszczenie chorych stało się ostatnim namaszczeniem. Takie rozumienie tegoż sakramentu funkcjonuje u wielu ludzi również dzisiaj. Natomiast soborowe dokumenty o Kościele oraz odnowiona księga dotycząca sakramentów dla chorych mocno akcentują, iż troska o ludzi chorych należy do fundamentalnych zadań Kościoła. Żeby się z nich dobrze pastoralnie wywiązać, nie wystarczy dysponować nawet najlepiej przygotowanymi obrzędami i wskazaniami duszpasterskimi. Polski przekład księgi zatwierdzony przez rzymską Kongregację 15 listopada 1971 r., podpisał kardynał Stefan Wyszyński 25 marca 1978 r.³⁹⁹ Do praktyki duszpasterskiej nowa księga liturgiczna Sakramenty chorych weszła 6 kwietnia 1980 r., w Uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego⁴⁰⁰. Nowa nazwa sakramentu znalazła się w księdze

³⁹⁸ P. Greger, Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II, s. 403-404.

³⁹⁹ Sakrament chorych, Obrzędy i duszpasterstwo, Katowice 1978.

⁴⁰⁰ Episkopat Polski, Słowo do duchowieństwa z okazji nowej księgi liturgicznej Sakramenty chorych (14.12.1979), „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 34 (1980), nr 4-6, s. 109-113; Także, Episkopat Polski, Słowo do wiernych o nowej księdze liturgicznej Sakramenty chorych (14.12.1979), „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 34 (1980), nr 4-6, s. 105-108.

liturgicznej, która została wydana przez Kongregację Spraw kultu Bożego 7 grudnia 1972. Księga została zatytułowana „Obrzędy namaszczenia chorych”.

Polska edycja księgi została wydana w 1978 roku. Księga ta nosi tytuł „Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo”. Wydanie drugie poprawione ukazało się w 2007 roku. Zgodnie z postulatami Konstytucji o liturgii w księdze obok obrzędów namaszczenia chorych znalazły się obrzędy związane z odwiedzinami chorych, udzielanie Komunii chorym i obrzędy Wiatyku. W księdze tej uwzględniono również sytuację człowieka, który znajduje się w niebezpieczeństwie śmierci. Rozdział VI księgi zatytułowany został „Udzielanie sakramentów choremu w bliskim niebezpieczeństwie śmierci” i zawiera połączone obrzędy pokuty, namaszczenia chorych i Wiatyku, namaszczenie chorych bez wiatyku oraz bierzmowanie w niebezpieczeństwie śmierci. Pośród bogactwa obrzędów w centrum znajduje się sakrament namaszczenia chorych⁴⁰¹.

Księga jest niewątpliwie owocem posoborowej odnowy liturgii sakramentu namaszczenia chorych. Rozpoczyna ją Konstytucja apostolska papieża Pawła VI „O sakramencie namaszczenia chorych” oraz Wprowadzenie teologiczne i pastoralne. Dokumenty te stanowią doskonałe tło do odnowionych obrzędów liturgicznych sakramentu chorych. Znajdujemy w nich między innymi konkretne uwagi dotyczące teologii choroby i sakramentu chorych, osób udzielających i przyjmujących namaszczenie oraz skutków tegoż sakramentu⁴⁰².

Zdaniem ks. prof. D. Kwiatkowskiego dobrze się stało, że reforma liturgiczna objęła także liturgię sakramentu namaszczenia chorych. Sakrament ten został przywrócony właściwym adresatom, czyli ludziom dotkniętym chorobami i podeszłym wiekiem. Odnowiona liturgia i teologia ukazują sakrament namaszczenia jako sakrament osobistego spotkania człowieka chorego i cierpiącego ze zbawiającym Chrystusem. W związku z tym rysuje się potrzeba pogłębionej katechezy, która wyjaśniałaby wiernym istotę tegoż sakramentu. W jego właściwym rozumieniu pomogą też systematyczne udzielanie sakramentu chorych zarówno w szpitalach jak i w kościołach w dużych zgromadzeniach wiernych. Można powiedzieć, że sakrament

⁴⁰¹ Słowo biskupów do duchowieństwa z okazji nowej księgi liturgicznej: sakramenty Chorych (14 XII 1979), w: Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Lublin 1999, s. 131-139.

⁴⁰² https://opoka.org.pl/biblioteka/M/MS/dk_namaszczenie [dostęp: 23.10.2021].

chorych jest najdoskonalszym chrześcijańskim sposobem na przetrwanie i przeżywanie choroby i cierpienia⁴⁰³.

Ważnym dokumentem wyjaśniającym soborową teologię i obrzędy sakramentu namaszczenia chorych jest instrukcja Episkopatu Polski dotycząca posługiwania chorym i umierającym. Instrukcja Niniejsza Instrukcja została zatwierdzona 7 czerwca 2017 r. podczas 376 Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Zakopanem. W instrukcji tej biskupi polscy przypomnieli, że Obrzędy związane z duszpasterstwem chorych i umierających zawiera rytuał „Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo”. Wydawnictwo św. Jacka: Katowice 1998. Jego część pierwsza poświęcona jest duszpasterstwu chorych i obejmuje: Odwiedzanie chorych (Rozdz. I); Komunię św. chorych (Rozdz. II), Obrzęd namaszczenia chorych (Rozdz. III) i Namaszczenie chorych w wielkim zgromadzeniu (Rozdz. IV). W części drugiej są obrzędy sprawowane w ramach duszpasterstwa umierających: Wiatyk (Rozdz. V); Udzielanie sakramentów choremu w bliskim niebezpieczeństwie śmierci (Rozdz. VI); Bierzmowanie w niebezpieczeństwie śmierci (Rozdz. VII) i Modlitwy przy konających (Rozdz. VIII). W części III zamieszczone są teksty do wyboru, z których należy korzystać stosownie do konkretnych warunków w posługiwaniu chorym⁴⁰⁴.

E. Sakrament święceń

W ramach ogólnej odnowy liturgicznej konieczne okazało się także zreformowanie liturgii święceń diakonów, kapłanów i biskupów, bowiem obrzędy, które stosowano do tej pory, straciły swą aktualność. Dlatego Sobór Watykański II stwierdził: „Obrzęd święceń należy krytycznie opracować i co do ceremonii, i co do tekstów” (KL 76). W przygotowaniu i przeprowadzeniu reformy obrzędów liturgii święceń skoncentrowano się na diakonacie, prezbiteracie i episkopacie, dzięki którym istnieje hierarchia Kościoła. W tych święceniach przekazywane jest kapłaństwo ministerialne w trzech następujących po sobie stopniach. Od strony obrzędowej zaproponowano szereg zmian podyktowanych nowym prawodawstwem przewidującym diakonat, jako stały stopień w Kościele łacińskim, i wspomnianą już koniecznością uproszczeń dla osiągnięcia wymaganej przejrzystości⁴⁰⁵.

⁴⁰³ D. Kwiatkowski, Namaszczenie chorych, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/M/MS/dk_namaszczenie [dostęp: 23.10.2021].

⁴⁰⁴ <https://archibial.pl/liturgia/7-instrukcja-kep-dotyczaca-poslugiwania-chorym-i-umierajacym-2017-r/> [dostęp: 23.10.2021]

⁴⁰⁵ J. Drewniak, Soborowa odnowa liturgii święceń prezbiteratu, „Studia Włocławskie”, 5(2002), s. 67.

Znaczącym etapem w dziele odnowy liturgii święceń prezbiterów stało się drugie wzorcowe wydanie pontyfikału rzymskiego *De Ordinatione Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum*, które zatwierdzone zostało przez papieża Jana Pawła II dnia 10 maja 1989 r. i promulgowane dekretem Kongregacji do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sprawowania Sakramentów z dnia 29 czerwca 1989 r. Opiera się ono na edycji obrzędów z 1968 roku⁴⁰⁶. Ta sama rzymska Kongregacja dekretem z dnia 12 stycznia 1998 roku zatwierdziła polskie tłumaczenie Pontyfikału 8 kwietnia 1998 roku Prymas Polski Kardynał Józef Glemp wydał dekret zezwalający na druk Pontyfikału, który światło dzienne ujrzał w 1999 roku⁴⁰⁷.

Obrzędy święceń prezbiteratu zawarte w nowym Pontyfikale rzymskim dążą do realizacji i zgodności obrzędów liturgicznych z magisterium Soboru Watykańskiego II. Znalazło to swój wyraz we Wprowadzeniu ogólnym oraz we Wprowadzeniach teologiczno-pastoralnych, umieszczonych przed poszczególnymi ordynacjami, a także w modlitwach i rytach tworzących ordynację prezbiteratu⁴⁰⁸.

Przez dłuższy czas brakowało w Polsce obrzędowej księgi w której znajdowałyby się teksty ustanawiające posługi liturgiczne. Dopiero staraniem Kurii Metropolitalnej Warszawskiej w 1977 r. wydano księgę: „Posługi i święcenia. Ustanowienie lektorów i akolitów i przyjęcie kandydatów do diakonatu i kapłaństwa oraz obrzędy święceń diakonów, kapłanów i biskupa”⁴⁰⁹. Polskie wydanie otwierał Dekret Prymasa Polski – Kard. Wyszyńskiego z 2 kwietnia 1977 r. zatwierdzający nowe obrzędy (po uprzedniej zgodzie Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu Polski). Mając na uwadze motu proprio Ojca Świętego Pawła VI *Ministeria quaedam* i *Ad pascendum populum Dei* z 15.08.1972 r. oraz tekst liturgiczny *De institutione lectorum et acolythorum, De admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum, De sacro caelibatu amplexando* (Decr. S. Congregationis pro Cultu Divino diei 3.12.1972, N. 1500/72), a także Dekret tejże Kongregacji *De sacra communione et de cultu Mysteriorum Eucharistici extra Missam* z 21.06.1973 r, Episkopat

⁴⁰⁶ Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II renovatum auctoritate Pauli P.P. VI editum Joannis Pauli P.P. II cura recognitum „De Ordinatione Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum”, ed. typ. 2, Vaticanis 1990.

⁴⁰⁷ Pontyfikat Rzymski odnowiony zgodnie z postanowieniem świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II wydany z upoważnienia Papieża Pawła VI poprawiony staraniem Papieża Jana Pawła II. Obrzędy Święceń Biskupa, Prezbiterów i Diakonów, Wydanie drugie wzorcowe, Katowice 1999.

⁴⁰⁸ Por. D. Kwiatkowski, Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikatach, „Poznańskie Studia Teologiczne”, 2(2001), s.163-205.

⁴⁰⁹ Posługi i święcenia. Ustanowienie lektorów i akolitów i przyjęcie kandydatów do diakonatu oraz obrzędy święceń diakonów, kapłanów i biskupa, Warszawa 1977.

Polski zebrany na 184 Konferencji Plenarnej w Częstochowie dokonał modyfikacji Instrukcji wydanej na 134 Konferencji Plenarnej w Warszawie, w sprawie posług oraz święceń udzielanych w Seminariach Duchownych w Polsce⁴¹⁰.

F. Sakrament małżeństwa

Istotną w praktyce duszpasterskiej było wydanie polskiego przekładu obrzędów celebracji sakramentu małżeństwa. Konferencja Episkopatu Polski skorzystała z uprawnień zawartych w Konstytucji o liturgii świętej (KL 63b, 77), jak też we Wstępie do rzymskiego wydania *Ordo celebrandi matrimonium* (nr 17), i dokonała tłumaczenia nowej księgi obrzędów małżeństwa dostosowując je do tradycji polskiej. Obrzędy te zostały wydane w 1974 r.⁴¹¹ Na początku księgi zamieszczono Dekret Prymasa Polski i dwa Dekrety Kongregacji Obrzędów. Polskie tłumaczenie, oparte m.in. na agendzie Henryka Powondowskiego z 1591 r. i Marcina Kromera z 1574 r. w porównaniu do wydania rzymskiego, było poszerzone o śpiew: *Veni Creator* poprzedzający konsens, ponadto połączono w nim wymiar historiozbowczy i moralny sakramentu małżeństwa⁴¹². Polski przekład zawierał na końcu także melodię hymnu zaznaczając, że może być również użyta inna, wcześniej zatwierdzona. Zamieszczono w nim także zmianę w wyrażeniu konsensusu, podkreślającą nierozzerwalność związku i wspólnotę życia opartą na miłości, wierności i uczciwości małżeńskiej. Aby pomóc w wytrwaniu w związku odwołano się do Trójcy Świętej i Wszystkich Świętych. W polskim opracowaniu rzymska formuła potwierdzenia małżeństwa, która jest wezwaniem, by Pan potwierdził i pobłogosławił zawarty związek, została złączona z kapłanem, który działa *in persona Christi et Ecclesiae*⁴¹³. W Dodatku zawarto Obrzędy jubileuszu małżeństwa, połączone z odnowieniem ślubowania, błogosławieństwem jubilatów, wręczeniem krzyży oraz pełny zestaw modlitw mszalnych na 25-cio i 50-lecie. Nowa księga zawierała także trzy Msze za nowożeńców oraz sześć formuł modlitwy powszechnej⁴¹⁴.

⁴¹⁰ Zmodyfikowana instrukcja w sprawie posług i święceń udzielanych w seminariach duchownych (4 V 1982), w: Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Lublin 1999, s. 141-149.

⁴¹¹ Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, wyd. I, Katowice 1974, wyd. II, Katowice 1986.

⁴¹² Nadolski, Liturgika. T. 3, Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa, s. 208–209.

⁴¹³ W. Nowak, Akomodacja liturgii sakramentu małżeństwa nowego rytuału rzymskiego do potrzeb diecezji polskich, „Collectanae Theologica” 47 (1977), f. 3, s. 182; Także, B. Nadolski, Sakrament małżeństwa, w: Leksykon liturgii, s. 1358–1363.

⁴¹⁴ G. Bereszyński, Reforma liturgiczna, s. 377–378.

Konferencja Episkopatu Polski skorzystała z uprawnień przysługujących jej w zakresie akomodacji liturgii sakramentu małżeństwa. Przy opracowaniu tej książki liturgicznej, nawiązano do dawnych rytuałów, jak również agend polskich, wydobywając z nich szczególnie te elementy, które najlepiej odpowiadały odnowionej liturgii. Po szczegółowej analizie i głębokim studium dotychczasowych form sprawowania liturgii sakramentu małżeństwa w diecezjach polskich, w oparciu o nowy Rytuał Rzymski zostały opracowane a następnie dekretem z dnia 23 marca 1973 roku Księża Prymasa i Przewodniczącego Episkopatu Polski zatwierdzone. Wreszcie wydano je w roku 1974 nakładem Księgarni Św. Jacka pod nazwą „Obrzędy Sakramentu Małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich”. Ta część rytuału zawiera: wstęp, obrzędy sakramentu małżeństwa w czasie Mszy św. oraz poza Mszą św., małżeństwo między osobą należącą do Kościoła katolickiego a osobą nieochrzczoneą, zestawy czytań biblijnych, wybory modlitwy powszechnej i formularze Mszy za nowożeńców, jak również dodatek zawierający obrzędy jubileuszu 25-lecia i 50-lecia małżeństwa. Nowe wydanie rytuału małżeństwa, prócz powyższej struktury zawiera także formułę przysięgi sakramentalnej w następujących językach: angielskim, francuskim, litewskim, niemieckim i włoskim⁴¹⁵.

Konferencja Episkopatu Polski na 113 Zebraniu w Warszawie 12 lutego 1969 roku wydała Pierwszą Instrukcję dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin⁴¹⁶. W instrukcji tej biskupi napisali: Instrukcja niniejsza ma stanowić jedno z pierwszych ogniw przeobrażenia nowoczesnego duszpasterstwa pod kątem jego zainteresowań rodziną w duchu wskazań Soboru Watykańskiego II. Nastawić się należy na pracę długofalową, a zadania, których instrukcja wytycza minimum, należy stale rozwijać w wielu nowych kierunkach, jakie zapewne samorzutnie, ofiarnie i różnorodnie wytyczy gorliwość duszpasterzy i laikatu. Zadaniem Władz Diecezjalnych jest stała opieka nad tym oraz trwałe zaopatrywanie duchowieństwa i wiernych w odnośne pomoce duszpasterskie i materiały, a także synchronizowanie pracy między parafiami, urządzenie kursów, dni skupienia, wymiany doświadczeń itp. Słowa Namiestnika Chrystusowego skierowane do Biskupów należy uważać za obowiązujące cały Kościół: „Zadanie to uważajcie za najważniejsze dzieło i

⁴¹⁵ Por. T. Syczewski, Problematyka liturgiczna w przygotowaniu do małżeństwa, „Studia Teologiczne Biał., Droh., Łomż.”, 11(1993), s. 150.

⁴¹⁶ Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin, w: Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Lublin 1999, s. 229-237.

obowiązek nałożony na Was w obecnych czasach. Jak dobrze wiecie, zadanie to wymaga pewnej koordynacji duszpasterskiej we wszystkich dziedzinach aktywności ludzkiej, mianowicie ekonomicznej, kulturalnej i społecznej. Jeśli nastąpi większy i jednoczesny rozwój w tych wszystkich dziedzinach, wówczas życie rodziców i dzieci na łonie rodziny będzie nie tylko znośniejsze, lecz także łatwiejsze i radośniejsze. A życie społeczne, wzbogacone braterską miłością i prawdziwym pokojem, stanie się bezpieczniejsze przy sumiennym zachowaniu tego planu, jaki Bóg powziął w odniesieniu do świata" (*Humanae vitae*, nr 30)"⁴¹⁷.

II Instrukcję dotyczącą przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa Biskupi Polscy ogłosili 11 marca 1975 roku w Warszawie na 147 Konferencji Episkopatu⁴¹⁸. W instrukcji tej biskupi stwierdzili, że „Dobrze przygotowany i sprawny obrzęd sakramentu małżeństwa, spełniający jak cała liturgia funkcję służebną wobec ludzkiego życia, ukazuje wszystkim zgromadzonym, a oblubieńcom przede wszystkim, jak nowo powstająca rodzina włączona jest mocą sakramentu w plan Bożego zbawienia, a wzajemna miłość małżonków staje się obrazem miłości Chrystusa i Kościoła oraz w niej uczestniczy”⁴¹⁹.

Konferencja Plenarna Episkopatu Polski obradująca w Tarnowie w dniu 5 września 1989 roku przyjęła „Instrukcję Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele Katolickim”, która została zatwierdzona przez Stolicę Apostolską Dekretem Kongregacji Biskupów z dnia 17 stycznia 1987 roku Prot. n. 901/84. Instrukcja ta była obowiązująca we wszystkich diecezjach polskich⁴²⁰. Biskupi przypomnieli, że Małżeństwo, już jako dzieło natury stworzonej przez Boga, od początku swojego istnienia, zgodnie z zamysłem Stwórcy służy zbawieniu człowieka, w pełni jednak plany Boże urzeczywistniają się dopiero w małżeństwie podniesionym przez Chrystusa Pana do godności sakramentu. "Poprzez chrzest bowiem mężczyzna i kobieta zostają definitywnie włączeni w nowe i wieczne przymierze, w przymierze oblubieńcze Chrystusa z Kościołem. Właśnie z racji tego niezniszczalnego włączenia,

⁴¹⁷ Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin, s. 236.

⁴¹⁸ II Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa (11 III 1975), w: Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Lublin 1999, s. 239-245.

⁴¹⁹ Tamże, nr 17.

⁴²⁰ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia sakramentu małżeństwa w Kościele Katolickim (13 XII 1989), w: Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Lublin 1999, s. 151-209.

tak głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej ustanowiona przez Stwórcę, doznaje wywyższenia i włączenia w miłość oblubieńczą Chrystusa, zostaje wsparta i wzbogacona Jego mocą zbawczą" (FC nr 13)⁴²¹.

G. Sakramentalia

W Konstytucji o liturgii świętej mowa jest o tym, że sakramentalia są ustanowione przez Kościół i są świętymi znakami, które towarzyszą i dopełniają sakramenty (por. KL). Sakramentalia mogą dotyczyć potrzeb, kultury i historii ludu chrześcijańskiego określonego regionu i epoki. Zawierają one zawsze modlitwę, której często towarzyszy jakiś określony znak, jak włożenie ręki, znak krzyża, pokropienie wodą święconą (znak przypominający chrzest)" (KKK 1668). Sakramentalia ze swej natury tworzą pomoc w celebracji sakramentów, mogą przygotować dla nich materie, ale też pomóc duchowo przyjąć każdy z nich. Konstytucja poleca aby dobrze rozpatrzeć istniejące sakramentalia zgodnie z odnową liturgiczną, która chce, aby sakramentalia uwzględniały potrzeby współczesnych wierzących. W Katechizmie Kościoła Katolickiego błogosławieństwo zaliczone jest do sakramentaliów, ale też używane zamiennie ponieważ każde błogosławieństwo jest oddaniem chwały Bogu i modlitwą o zesłanie jego darów⁴²². Odpowiedzią na Soborowe postulaty reformy liturgii pogrzebu było opublikowane dnia 15 sierpnia 1969 r. łacińskie wydanie typiczne księgi obrzędów pogrzebowych⁴²³. Księgę rozpoczynał Dekret Kongregacji Kultu Bożego, który nakazał, aby odnowione obrzędy zaczęły obowiązywać od dnia 1 czerwca 1970 r.⁴²⁴

Polskie tłumaczenie księgi z liturgią pogrzebową zatwierdziła 152 Konferencja Episkopatu Polski dnia 26 czerwca 1976 r., co zostało potwierdzone przez Kongregację Sakramentów i Kultu Bożego 10 czerwca tegoż roku. Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich ukazały się w 1977 r.⁴²⁵ Konferencja Episkopatu Polski na 161 posiedzeniu postanowiła, że nowe obrzędy będą obowiązywały we wszystkich polskich diecezjach od 1 listopada 1978 r.

⁴²¹ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia sakramentu małżeństwa w Kościele Katolickim (13 XII 1989), nr 1.

⁴²² Cz. Krakowiak, Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła, Lublin 2015, s. 18-26.

⁴²³ *Ordo Exsequiarum, Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1969.*

⁴²⁴ Kongregacja Kultu Bożego, Dekret (15.08.1969), w: Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 1977, s. 7-8.

⁴²⁵ Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 1977; wyd. II uzupełnione w 1991 r.

Do sakramentaliów zalicza się także błogosławieństwa. Polska wersja *De benedictionibus* ukazała się w 1994 r.⁴²⁶ Zawierała dodatkowo część szóstą, w której zamieszczono obszerny zbiór polskich błogosławieństw. Sakramentalium jest także poświęcenie kościoła i ołtarza⁴²⁷, konsekracje dziewic czy obrzęd egzorcyzmów. W historii termin konsekracja był stosowany wieloznacznie⁴²⁸. Dziś podjęto próbę określenia jego treści bardziej wyraźnie. Wprawdzie odnowa liturgiczna po Soborze Watykańskim II zachowała to słowo w *Obrzędzie konsekracji dziewic* (wydanie wzorcowe rzymskie 1978, wydanie polskie 2001), lecz inne współczesne księgi liturgiczne w tytułach im nadanych już nie mówią o konsekracji, np. o konsekracji biskupa/prezbitera, konsekracji świątyni czy o konsekracji ołtarza. W miejsce wyrazu „konsekracja” stosują takie określenia jak święcenie biskupa bądź prezbitera, dedykacja kościoła lub ołtarza, błogosławieństwo olejów świętych, błogosławieństwo dzwonów. W nowych księgach łacińskich obrzęd oddania kościoła do użytku sakralnego nazywa się dedykacją (po polsku: poświęceniem) w celu odróżnienia tego rytu od konsekracji eucharystycznej⁴²⁹.

Posoborowa odnowa liturgiczna miała za cel przystosowanie do całokształtu nauczania Kościoła. Konstytucja o liturgii świętej ukazuje rzeczywistość Kościoła w trzech aspektach: misterium Ludu Bożego, kapłaństwo powszechne i struktura hierarchiczna. Doskonale można to zauważyć w *Pontificale Romanum: Ordo dedicationis ecclesiae et altare*⁴³⁰. Dokumenty soborowe i posoborowe określają ołtarz jako *altare* i *mensa*. Pierwsze bardziej akcentuje ofiarniczy wymiar ołtarza, oznacza formę, przedmiot jako taki. Drugie natomiast odnosi się do ołtarza jako Stołu Pańskiego, bardziej wskazuje interpretację i myśl teologiczną. Używane są jednak razem i wymiennie, co pokazuje, że ołtarz jest rozumiany jednocześnie jako miejsce ofiary i uczty.

⁴²⁶ Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. T. I–II, Katowice 1994, nr 28.

⁴²⁷ Por. S. Araszczyk, Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza w odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II, Opole 2007.

⁴²⁸ Wieloznaczność słowa „konsekracja” w średniowieczu znalazła swe odbicie w języku polskim kształtującym się w okresie od XIV do XVI w. W efekcie zamienne traktowano błogosławieństwo i poświęcenie. W literaturze i w języku popularnym przeważało to ostatnie; określano nim także zwykłe błogosławieństwa.

⁴²⁹ M. Pisarzak, Błogosławieństwo i poświęcenie kościoła, „Anamnesis” 2(2004), s. 72 – 73.

⁴³⁰ *Ordo dedicationis ecclesiae et altare, Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1977*; Pontyfikał Rzymski, Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza, wydanie wzorcowe, Katowice 2012.

Można zauważyć, że niektóre ważne sakramentalia i rzadziej udzielane błogosławieństwa, odnowione po Soborze Watykańskim II, nie są jeszcze w miarę wyczerpująco omówione w polskiej literaturze teologiczno-pastoralnej. Do takich sakramentaliów można zaliczyć: błogosławieństwa opata i ksieni, konsekracji dziewic, profesji zakonnej, błogosławieństwa lektorów i akolitów, egzorcyzmu wielkiego, poświęcenia stałego ołtarza i błogosławieństwa chrzcielnicy, czyli nowego źródła chrzcielnego.

3. Recepcja odnowy sakramentów i sakramentaliów w diecezji gorzowskiej

Odnowa liturgiczna, będąca jednym z najważniejszych zadań Soboru watykańskiego II, dokonuje się stopniowo i ciągle trwa. Recepcja odnowy liturgicznej w diecezji gorzowskiej jest istotnym warunkiem, aby wskazać wielką rolę bpa Wilhelma Pluty w dziele soborowej odnowy. W materiałach duszpasterskich odnośnie przygotowania wiernych do przyjęcia sakramentów świętych, które bp W. Pluta przygotował dla parafii diecezji gorzowskiej, we wprowadzeniu napisał: „Z Objawienia Bożego i z teorii -wiary, a więc z dogmatyki wiemy, że z woli Bożej sakramenty św. są i zawsze będą jednym z podstawowych celów działalności Kościoła. Dlatego też w dziejach doktryny teologicznej i administracji duchownej Kościoła sakramenty św. stale na nowo są tematem rozważań, decyzji i wskazań Kościoła. Na Soborze Watykańskim II postanowiono dokonać odnowy liturgii Kościoła i wprowadzić dość daleko idące zmiany we mszale i rytuale. Rytuał rzymski, zawierający formy liturgii obrzędów - sakramentalnych i związanych z nimi zasad rubrycystycznych, prawie od wieku XVI istotnie niezmieniony, obecnie został już prawie w całości zreformowany przez Kongregację Stolicy Apostolskiej. Zgodnie z duchem i nakazem Soboru Watykańskiego II przy odnowie liturgii i rubryk sakramentów św. chodzi zasadniczo o to, aby już samo udzielanie sakramentów św. było "duszpasterskie", a więc pomagało kształtować postawę życiową wiernych. Jest to bardzo mądry i zgodny z duchem dzisiejszej teologii zwrot ku człowiekowi”⁴³¹.

Biskup gorzowski zauważył, że „w realizacji jednak, w praktyce duszpasterskiej, ten nowy rytuał będzie dość długo jeszcze napotykał na trudności i tym dłużej nie

⁴³¹ W. Pluta, Pomoce dla duszpasterstwa sakramentalnego w parafii. T. 1. Chrzest, Gorzów Wielkopolski 1979.

będzie realizowany po myśli Kościoła i tym mniej będzie sprawowanie sakramentów św. oddziaływać duszpastersko - im mniej damy pomocy naszym tak gorliwym i chętnym duszpasterzom. Chodzi głównie o to, że słusznie i mądrze nowy rytuał - wprowadzając istotne zmiany nie tyle w samych obrzędach, których zresztą łatwo nauczyć - nakazuje Bardzo stanowczo katechizację wiernych, związaną z udzielaniem sakramentów św. Cel jest zupełnie jasny; chodzi o przewyciężenie formalistyki, powierzchowności, niezrozumienia i bezdusznego rytualizmu w udzielaniu sakramentów bez teologicznej podbudowy świadomości wiernych. Te obciążenia praktyki duszpasterskiej w dziedzinie udzielania sakramentów św. są w pewnej mierze rezultatem przeakcentowania - w wyniku kontrowersji z protestantyzmem - zasady, że sakramenty św. działają *ex opere operato*. A przecież, według *Tridentinum*, nie tylko *ex opere operato*: chodziło więc nie o błąd doktrynalny w praktyce, ale o jednostronne przeakcentowanie jednej zasady - z przemilczeniem, a nieraz z zaniedbaniem *opus operantis*, a więc kierowano się prawdą niepełną”⁴³².

W recepcji soborowej odnowy liturgicznej bp W. Pluta zwraca uwagę na niektóre teologiczne uzasadnienia zmian celebracji sakramentów i sakramentaliów a także na potrzebę zorganizowania duszpasterstwa sakramentalnego w duchu odnowy soborowej. W przygotowanych materiałach duszpasterskich widzi, „cały odnowiony mszał i nowy rytuał mają o wiele mniej uwag ściśle liturgicznych czy rubrycystycznych niż dawniej - zawierają natomiast bardzo dużo tekstów Pisma św. albo *in extenso*, albo z wielu dalszymi odnośnikami do innych jeszcze tekstów, przynoszą też cały szereg modlitw ściśle liturgicznych, które tylko przez rozmodlonego, w Bogu zaangażowanego kapłana mogą stanowić skuteczny przedmiot nauczania czy temat rozmodlenia słuchaczy, przyjmujących sakramenty czy spełniających jakąś funkcję sakralną. Jeżeli poniżej będzie mowa o nauczaniu, o głoszeniu Bożego słowa z okazji udzielania sakramentu, np. chrztu św. - musi być szafarz nie mniej zaangażowany - w Bożym świecie niż każdy kaznodzieja, jeżeli jego nauczanie ma uchronić jego samego i słuchaczy od formalizmu i rytualizmu, tego bezdusznego sprawowania funkcji sakramentalnej, jakie dobrze znamy”⁴³³.

Bp W. Pluta był wyczulony na piękno celebrowanej liturgii. To na co obecnie zwracamy uwagę mówiąc o *ars celebrandi* dla bpa Pluty było bardzo ważne. Mówił, że „w duchu Kościoła sprawowanie sakramentów św., umiejętnie i właściwie

⁴³² Tamże.

⁴³³ W. Pluta, Pomoce dla duszpasterstwa sakramentalnego w parafii, s. 5.

ukierunkowane, może wiernych wprowadzać we wspólnotę Kościoła, który bardzo świadomie odwraca się od zbyt indywidualistycznie pojmowanego "osobistego uświęcania się" przez sakramenty św. A te wszystkie momenty korzystne prowadzą do ubogacenia wiary! I o te akcenty w duszpasterstwie sakramentalnym stale musi nam chodzić”⁴³⁴.

W zrozumieniu autorskiego projektu recepcji odnowy liturgicznej w diecezji gorzowskiej mogą służyć słowa, które bp W. Pluta napisał uzasadniając potrzebę formacji duchowieństwa i wiernych w duchu soborowej odnowy. Napisał bp Wilhelm: „Przyczyną opracowania takich podręczników skutecznego pełnienia funkcji szafarza tajemnic Bożych jest więc to dotychczas przedstawione rozważanie o słowie Bożym łącznie z udzielaniem sakramentów św., ale też zjawisko, które może nas przerazić, bo jest bardzo częste, a ujawnia się w postawie wielu naszych wiernych; formalizm sakramentalny, rytualizm, nawet magia. Taka postawa przynosi szkodę pracy duszpasterskiej, a może również zagrażać skutecznej misji Kościoła - wychowawczej, uświęcającej, misyjnej. Wiele jest przyczyn takich postaw. Pomijając tu sprawę duszpasterskiego niedbalstwa, zwróćmy uwagę na wielkie zmiany socjologiczne, socjalne, kulturalne, polityczne, które powodują u wielu naszych wiernych co najmniej jakąś dezorientację w życiu duchownym i duchowym, a więc i w życiu moralnym, i życiu z wiary, w ich postawie w stosunku do Kościoła. To zjawisko nie jest obce ani ludziom myślącym, ani tzw. prostemu ludowi, a szkoda jest tym większa, że postawa zdeorientowania przenosi się na życie sakramentalne. A ponieważ w naszym kraju wielu ludzi przyjmuje sakramenty św., trzeba bardzo sumiennie przemyśleć, mądrze udzielać i prowadzić sprawowanie sakramentów św. Ogólnie mówiąc, zadaniem duszpasterstwa sakramentalnego musi być w wielkim skrócie to, aby ukazać sens szaty sakramentalno-liturgicznej, za którą kryją się mysteria zbawczej łaski, że sakramenty św. zawierają moc tej łaski, zawierają łaski w sensie myśli teologicznej mającej i szaremu życiu sens Boży nadać, ale też, że sakramenty św. wymagają osobistego zaangażowania się, a nie są "łatwymi" środkami łaski. Bo "bezpośredniość" wobec Pana Boga i przekraczanie zwyczajnego ludzkiego bytowania w transcendencję Boga - raz na zawsze zostały poddane prawu osobistego krzyża, gdyż i sakrament) uobecniają działanie Jezusa Chrystusa, który "musiał to wycierpieć, aby wejść do chwały" (Łk

⁴³⁴ Tamże, s. 6.

24,26). On to postawił pełne "uczłowieczenie" przez udział w chwale Bożej, zapoczątkowany na ziemi przez łaskę - pod prawo krzyża"⁴³⁵.

Słowa te, wypowiedziane z wielką troską, pozwalają na sformułowanie tezy, że bp Wilhelm Pluta widział potrzebę recepcji soborowej odnowy w powierzonym sobie Kościele gorzowskim i dokonać gruntownej formacji liturgicznej duchowieństwa i wiernych świeckich odnośnie celebracji sakramentów i sakramentaliów.

A. Sakrament chrztu

Na czas kierowania Kościołem gorzowskim przez bpa Plutę przypadło przeprowadzenie programu Wielkiej Nowenny przed 1000-leciem Chrztu Polski, peregrynacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej⁴³⁶. Wydarzenia te mobilizowały do przygotowania odpowiednich materiałów związanych z celebracją sakramentu chrztu świętego w duchu odnowy soborowej. Bp W. Pluta przygotował takie materiały. We wstępie do pierwszego tomu napisał: „Na razie, dajemy dla praktyki duszpasterskiej księżom diecezji gorzowskiej tomik I - chrzest św. Okazuje się bowiem, że wierni na ogół nie opierają się tym naukom, o ile sam duszpasterz nie opiera się nakazom /Lex/ rzymskim. Jednak duszpasterze są nieraz bezradni, nie wiedzą jak te spotkania poprowadzić. Powoli, wspólnie będziemy się uczyć. Tomik ten poprawimy w przyszłości mądrą nieraz uwagą gorliwych duszpasterzy”⁴³⁷.

Przygotowane przez bpa W. Plutę materiały duszpasterskie miały przybliżyć duchownym i wiernym świeckim diecezji gorzowskiej nowe obrzędy chrzcielne. Bp Wilhelm przypominał, że „odnowiony rytuał rzymski nie po to jest z tak dużym nakładem sił odnawiany, aby tylko po 400 latach wprowadzić nowe formy ceremonii, lecz ma być wyraźnym wskazaniem kierunku odnowy życia duszpasterskiego, a więc całej postawy duchowej, religijno-moralnej wiernych, co postuluje Sobór Watykański II, iżby liturgia - najistotniejszy element duszpasterskiego życia - stała się "radix et culmen". I cała teologia pastoralna, oparta o dogmat i Objawienie, dobrze komentuje słowa Soboru o szacie liturgicznej sakramentów, odnawianej i zmienianej tylko po to: "iżby samo udzielanie sakramentów św. było tak kształtowane, aby one podtrzymywały życie chrześcijańskie, winny więc prowadzić wiernych do oddawania czci Bogu,

⁴³⁵ W. Pluta, Pomoce dla duszpasterstwa sakramentalnego w parafii, s. 6-7.

⁴³⁶ Instrukcja dotycząca „peregrynacji” kopii obrazu M. B. Częstochowskiej w Diecezji Gorzowskiej, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 5(1961), nr 8, s. 280-289; Relacja bpa Ignacego Jeża (ur. 31.07.1914) z 28 września 2004 r., Koszalin [zwa.].

⁴³⁷ W. Pluta, Pomoce dla duszpasterstwa sakramentalnego w parafii, s. 7.

pomagać w kształtowaniu życia dzieci Bożych, uświęcać je, a przez to pomagać w dojściu do zbawienia”⁴³⁸.

Bp W. Pluta w przygotowanych materiałach mocno podkreśla wiarę, która jest podstawą skuteczności sakramentów. Mówi, że, nie ma skuteczności sakramentu bez wiary; sakrament bez wiary rodzi niedopuszczalny dłużej rytualizm, magię, formalizm; formalizm oddala ludzi od życia sakramentalnego i od związku z Kościołem. Duża liczba przyjmujących sakramenty, ale czyniących to formalistycznie, bez konsekwencji życiowych, może stać się podstawą fałszywej opinii o stanie posiadania Kościoła; Słowo Boże i sakrament stanowią nierozdzielalną jedność, w duszpasterstwie musi być podjęta bardzo rzetelna praca nad głoszeniem Bożego słowa łącznie z sakramentami. To nie tylko rozkaz Kościoła, ale wynik bardzo rzetelnej myśli teologicznej; odpowiedzą na Boże słowo musi być zawierzenie Bogu - wiara, która swój wyraz znajduje w modlitwie, zwłaszcza medytacyjnej nad słuchanym Bożym słowem; głoszenie Bożego słowa łącznie z sakramentami daje konkretną sposobność do katechizacji dorosłych, dziś istotowo koniecznej; obok głoszenia Bożego słowa są jeszcze inne poczynania duszpasterskie, konieczne, aby rozbudzić wiarę, bez której nie ma owocności sakramentu.

Jedną z bardzo ważnych inicjatyw bpa W. Pluty odnośnie celebracji sakramentu chrztu świętego według zasad odnowy liturgicznej było opracowanie specjalnej instrukcji. Bp Pluta wydając tę instrukcję pisał: „Instrukcja, obejmująca całość zadań duszpasterskich związanych z udzielaniem chrztu św. Nie podajemy Instrukcji Episkopatu, bo tę znają wszyscy duszpasterze polscy. Przytaczam naszą Instrukcję, bardziej konkretną, bardziej duszpasterską niż kanoniczno-rubrycystyczną, a mogącą pracę znacznie ułatwić, bo ukazuje jej syntezę. Tę Instrukcję wraz z dobrze przemyślanym komentarzem albo w części, albo w całości należy przynajmniej raz w roku czytać z ambony zamiast kazania. Nacisk należy położyć na to, z czym wierni mają trudności albo w rozumieniu sprawy, albo w realizacji zadań wynikłych z Instrukcji. Ta posługa słowa związana z zaznajomieniem z Instrukcją z ambony jest bardzo korzystna i przyczynia się waleśnie do zmiany mentalności wiernych, o ile sam duszpasterz jest do Instrukcji przekonany, a w tonie życzliwości, dobroci, w tonie z troskaniem o duszpasterską posługę, szczególnie na rzecz rodziny”⁴³⁹.

⁴³⁸ Tamże, s. 8.

⁴³⁹ W. Pluta, Pomoce dla duszpasterstwa sakramentalnego w parafii, s. 18.

Bp W. Pluta wydając specjalną instrukcję o celebracji sakramentu chrztu świętego uwzględnił uwarunkowania historyczno-kulturowe Kościoła gorzowskiego. Określając cel tej instrukcji napisał: „Zwyczajne i powszechne duszpasterstwo w każdej, nawet najmniejszej parafii sprawowane choćby w warunkach zupełnie niekorzystnych, umożliwia jeszcze i dziś osiągnięcie wielkich celów i zadań duszpasterskich: pogłębienie wiary, zmierzające zarazem do ubogacenia osobowości chrześcijańskiej poprzez dobrze przeprowadzoną inicjację chrześcijańską, związaną z sakramentalny posługą duszpasterską i z sakramentem chrztu, sakramentem bierzmowania i sakramentem Eucharystii”⁴⁴⁰. Natomiast w zakończeniu instrukcji zaapelował do duszpasterzy: „Duszpasterze winni wziąć niniejszą Instrukcję za przedmiot nauczania podczas różnych spotkań duszpasterskich z rodzicami, z młodzieżą, nupturientami czy w naukach do całej parafii skierowanych. Powolne czytanie niniejszej Instrukcji i odpowiednio poszerzony komentarz może być jakąś namiastką katechizacji dla dorosłych, która w naszych warunkach już staje się potrzebą duszpasterską wielkiej wagi”⁴⁴¹.

Ważną pomocą dla duszpasterzy były wydawane przez bpa W. Plutę rozporządzenia, które wydał dnia 5 lutego 1973 r. Rozporządzenie Duszpasterskie L13 dotyczyło odnowionych obrzędach chrztu świętego. W tym rozporządzeniu bp W. Pluta polecił: „Księża muszą jednak z całą gorliwością i dobrocią kapłańską przygotować wiernych na ten nowy sposób „duszpasterzowania przez Chrzest Święty” i z cierpliwością wprowadzać w życie Instrukcję, jaką załączam. W tym celu rozporządzam:

1. W niedzielę, dnia 4 marca br. odczytają z godnością List Episkopatu o nowym obrzędzie, zapowiadając, że w Wielkim Poście br. Słowo Boże do wiernych będzie do tego nawiązywać.
2. Przygotowaniem bliższym być powinno:
 - a) kazanie wygłoszone w jedną z niedziel na temat nowego obrzędu. Szkic i wskazania załączamy (tekst D). Tegoroczne kazania pasyjne (gorzkie żale, droga krzyżowa) winny wprowadzić wiernych szczegółowo w tajemnicę Chrztu Świętego w oparciu o symbolikę znaków, (tzw. „katechezy o Chrzcie Świętym”) (tekst A), o pewne wskazania pedagogiczne (tekst B) i o Instrukcję tu załączoną (tekst C)”⁴⁴².

⁴⁴⁰ Tamże.

⁴⁴¹ Tamże, s. 22.

⁴⁴² W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010, s. 36.

Cenna jest także uwaga, którą bp W. Pluta zamieścił w instrukcji. Powiedział: „Może to być zrealizowane kiedy indziej, o ile warunki miejscowe tego wymagają, ale musi być zrealizowane, bo w przeciwnym razie mocno ucierpi sprawa owocności duszpasterskiej nowego obrzędu. Należy z całą sumiennością, ale i roztropnością wprowadzić w życie zasady Instrukcji. Całość spraw związanych z niniejszym Rozporządzeniem L13 należy rozważyć, omówić na tegorocznym zebraniu dekanalnym w Wielkim Poście. Szczególnie pod aspektem: jakie i w jakiej kolejności będziemy stosować wskazania Instrukcji. Po roku ścisłej obserwacji i sumiennej pracy nad realizacją Instrukcji, która jest tylko skonkretyzowaniem urzędowych wskazań Kościoła zawartych w nowym obrzędzie chrztu św. - należy zrobić na piśmie 1-stronnicowym relację o wynikach duszpasterskich poczynąń, związanych z tym bardzo pięknym dokumentem liturgicznym Kościoła św. Instrukcja nie nakłada nowych obowiązków, lecz ułatwia stosowanie nakazu Kościoła św.⁴⁴³”

W Rozporządzeniu Duszpasterskim L 40 bp W. Pluta omówił nowy rytuał chrzcielny. Poinformował także, że „w najbliższym czasie Czcigodni Księża otrzymają pomoc dla realizacji Rozporządzenia Duszpasterskiego L13 w postaci Podręcznika Duszpasterskiego w przygotowaniu parafian do chrztu św. dzieci. Księża winni czynić ciągle wysiłki, by wprowadzać z życie tę zupełnie niedwuznaczną Instrukcję L13”⁴⁴⁴.

Zarówno wydana przez bpa W. Plutę Instrukcja o celebracji chrztu świętego w duchu soborowej odnowy jak Rozporządzenia Duszpasterskie świadczą o trosce biskupa gorzowskiego, aby sakrament chrztu świętego celebrowany był zgodnie z odnowionymi obrzędami liturgicznymi. Temat ten podejmował także na spotkaniach z księżmi pracującymi w parafiach podczas wizytacji kanonicznych, a także na konferencjach dekanalnych.

B. Sakrament bierzmowania

Kierunek reformy liturgii sakramentu bierzmowania wskazywały dokumenty Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza Konstytucja o świętej liturgii, według której obrzęd bierzmowania należy tak odnowić, „aby jasno uwydatnił się związek tego sakramentu z całą inicjacją chrześcijańską” (por. KL 71). Do realizacji tej zasady soborowej bardzo mocno zaangażował się bp W. Pluta. W przygotowanych pomocach

⁴⁴³ Tamże, s. 37.

⁴⁴⁴ Tamże, s. 189.

dla duszpasterstwa sakramentalnego w parafii⁴⁴⁵ odnośnie sakramentu bierzmowania stwierdza: „A co zauważa się w publicystyce, czy nawet w teologii i praktyce sakramentu bierzmowania? Ilość luźno pisanych artykułów, większych czy mniejszych publikacji jest już nie do ogarnięcia. To zjawisko jest wynikiem impulsu do odnowy danego przez Sobór Wat. II, a konkretnie wyraża się i w odnowie *Rituale Romanum*, wydanego już prawie dla wszystkich sakramentów św. Ale świadczy niewątpliwie i o wielkiej wartości duszpasterskiej sakramentu bierzmowania dla poszczególnych osób i dla Kościoła. O ile jednak uaktywnienie praktyki udzielania sakramentu bierzmowania ma być owocne, musi się ona oprzeć o nowsze rozeznania teologiczne, ale koniecznie uwzględniające i w teorii, i w praktyce zdrowe komponenty antropologiczne. Musi mieć miejsce poważna refleksja, aby uniknąć formalistyki, magizmu”⁴⁴⁶.

Biskup gorzowski nawiązując do zasad soborowej odnowy liturgicznej postuluje, aby „właściwie rozumiana teologia sakramentów, szczególnie sakramentu bierzmowania oraz wnioski "życiowe" z nich, wymagające antropologiczne i komponenty - to zadanie umożliwiają, zwłaszcza, gdy się rozumie przyjmowanie sakramentów nie tylko jako "źródło łask" /rzecz/. Trzeba rozumieć sakrament jako osobiste spotkanie z Bogiem, który wszedł w dzieje świata, stał się bardzo bliski w historii ludzkości, wchodząc w nią przez Chrystusa, który umarł dla poszczególnego człowieka, dokonując zbawienia”⁴⁴⁷.

W celu realizacji soborowych wskazań odnośnie celebracji liturgii sakramentu bierzmowania bp W. Pluta wydał specjalną instrukcję. Jak powiedział: „celem tej Instrukcji jest pomoc dla duszpasterzy w sprawach związanych z udzielaniem sakramentu bierzmowania a zwłaszcza:

1. z przygotowaniem kandydatów do sakramentu bierzmowania w duchu Soboru Watykańskiego II i Konstytucji Papieża Pawła VI „*Divinae consortium naturae*”.
2. z organizacją całokształtu spraw związanych z udzielaniem sakramentu bierzmowania w parafii.
3. z duszpasterstwem po bierzmowaniu⁴⁴⁸.

⁴⁴⁵ W. Pluta, *Pomoce dla duszpasterstwa sakramentalnego w parafii*. T. 2. Sakrament bierzmowania, Warszawa-Gorzów 1981.

⁴⁴⁶ Tamże, s. 5.

⁴⁴⁷ Tamże, s. 7.

⁴⁴⁸ W. Pluta, *Pomoce dla duszpasterstwa sakramentalnego w parafii*. T. 2. Sakrament bierzmowania, s. 60.

Rozporządzenie Duszpasterskie L 22 zawierało praktyczne wskazania odnośnie realizacji wydanej instrukcji. W rozporządzeniu tym bp W. Pluta przypominał: „Z całym naciskiem należy podkreślić, że Instrukcja niniejsza ma charakter wybitnie duszpasterski. Nie jest ona niepotrzebnym powtarzaniem przepisów o samej ceremonii bierzmowania. Ten charakter duszpasterski wynika z postanowienia Soboru Watykańskiego II, który w Konstytucji o Liturgii św., n. 59 mówi: „Samo udzielanie sakramentów świętych winno być tak kształtowane żeby one podtrzymywały życie chrześcijańskie: winny więc prowadzić wiernych do oddawania czci Bogu, pomagać w kształtowaniu życia dzieci Bożych, uświęcać ich, a przez to pomagać w dojściu do zbawienia”⁴⁴⁹.

Bp W. Pluta szczegółowo zaznaczył jak ma przebiegać przygotowanie do sakramentu bierzmowania i na jakie problemy duszpasterz szczególnie powinien zwracać uwagę. „Po zdaniu egzaminu każdy kandydat do sakramentu bierzmowania zgłasza na piśmie proboszczowi parafii gotowość przyjęcia bierzmowania z jakąś formą oświadczenia wierności dla Kościoła św. W piśmie podaje imię, nazwisko, datę urodzenia, parafię Chrztu Świętego, imię św. patrona, potrzebne dane o świadku. Ponieważ *in periculo mortis* udziela się sakramentu bierzmowania /kandydat do bierzmowania bez wiedzy swojej (nie pamiętając tego) czy rodziców, został osierocony/, trzeba zbadać metrykę chrztu z obcej parafii i księgi metrykalne własnej parafii”⁴⁵⁰.

Ciekawy jest także zaproponowany przez bpa W. Plutę program samego udzielania sakramentu bierzmowania. „Jako bezpośrednie przygotowanie kandydatów należy urządzić nowennę do Ducha Świętego. Na program złożą się: msza św., albo nabożeństwo z wystawieniem Najświętszego Sakramentu z odpowiednimi homiliami i modlitwami. Bardzo wdzięczną tematyką jest uczenie metody świadomej ascetyki młodzieżowej, uczenie samodzielnej modlitwy (rozmyślenia według naszych wzorów), rachunek sumienia z pytaniami o stan łaski uświęcającej (żał doskonały), walka zwadami charakteru, uczynna miłość, pracowitość, osobista adoracja Najświętszego Sakramentu. O ile są trudności, można skrócić tę nowennę do triduum, a w inne dni młodzież niech sobie we własnym zakresie urządzi te ćwiczenia”⁴⁵¹.

⁴⁴⁹ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010, s. 75.

⁴⁵⁰ Tamże, s. 80.

⁴⁵¹ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, s. 83.

Bardzo interesująca jest propozycja opieki duszpasterskiej po bierzmowaniu. Biskup W. Pluta prosi, aby „w katechizacji po bierzmowaniu stale nawiązywać do przyjętego sakramentu bierzmowania i stale na nowo uczyć praktycznie świadomej pracy nad sobą (dążenia do świętości - dobrze ukazywać młodzieży świętość na przykładach wielkich ludzi Kościoła św., z historii zwłaszcza dostępnych) i przypomnieć obowiązek apostołatu. Z najlepszych bierzmowanych należy utworzyć zespół-grupę młodzieżową parafii (ewent. Pomocników Maryi), wychować ją według zasad naszego „Vademecum”, zapoznać z zadaniami apostołskimi troski o sprawy związane z katechizacją w parafii (nawet uczenie mniejszych dzieci); zwartą grupą łatwiej przeciwstawiać się złu (w szkole, w parafii); spowodować stworzenie zespołu młodzieżowego charytatywnego i liturgicznego, który przez jeden rok przynajmniej będzie przygotowywał „niedzielną liturgię”; schola, lektorzy, starsi ministranci. Młodzież jest o wiele podatniejsza na działanie apostołskie, jeśli jest duchowo (ascetycznie) prowadzona i ma przed sobą konkretne zadania”⁴⁵².

Temat recepcji liturgicznej odnowy obrzędów sakramentu bierzmowania podejmuje bp W. Pluta w Liście apostołskim wydanym 26 sierpnia 1976 roku. W Liście tym bp Pluta pisze: „Zaczynamy nowy wielki wysiłek, jakim jest duszpasterstwo młodzieży związane z katechizacją i życiem sakramentalnym młodzieży. Droga Młodzieży, wy Dorośli, Kapłani i Rodzice, szczerze wam chcemy pomóc, zwłaszcza gdy jesteście w okresie życiowym bardzo trudnym, jakim jest przejście, z okresu dziecięcego w okres życia młodzieńczego. Jako Wasz Arcypasterz, biskup, postanowiłem z Waszymi Księżmi, aby Wam przyjść z pomocą Bożą w okresie Waszego dorastania. Tą pomocą Bożą ma być co roku w każdej parafii udzielany Sakrament bierzmowania dla Was, Młodzieży, po skończonej klasie 7-mej, a przez cały rok nauczania i wychowania w klasie 7-mej ma odbywać się przemyślane przygotowanie Was, Droga Młodzieży, do Sakramentu bierzmowania. Chodzi nam przede wszystkim o przygotowanie Was przez tę pracę duszpasterską - do życia! O cóż nam chodzić będzie? Wyjaśniam Wam to, Rodzice, Młodzieży, Parafianie - w tym liście pasterskim”⁴⁵³.

⁴⁵² Tamże, s. 87.

⁴⁵³ W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985, s. 236-240.

C. Sakrament pokuty i pojednania

W ramach odnowy soborowej zostały również w nowy sposób ujęte obrzędy sakramentu pokuty. Jak mówi Konstytucja o liturgii świętej miały one lepiej wyrazić naturę i skutki tego sakramentu (por. KL 72). Sakrament pokuty stanowi drogę nawrócenia dla grzesznika, który po chrzcie popełnił grzechy przeciw Bogu i braciom. Nowe obrzędy pokuty stanowiły ostatni akt odnowy liturgii sakramentów świętych. Zostały opublikowane w dziesiątą rocznicę uchwalenia Konstytucji o liturgii świętej. Odnowione obrzędy sakramentu pokuty weszły do praktyki duszpasterskiej w Polsce od I niedzieli adwentu w 1982 r. Stanowiły bardzo oczekiwaną pomoc w przybliżaniu wiernym zrozumienia Bożych darów, jakich On przez ten sakrament udziela pokutującym grzesznikom⁴⁵⁴.

Bp W. Pluta wiedział jak wielkie znaczenie dla rozwoju życia duchowego wiernych diecezji gorzowskiej ma celebrowanie sakramentu pokuty. Dlatego też wydał Rozporządzenie Duszpasterskie L32, które dotyczy soborowej odnowy tego sakramentu. W Rozporządzeniu tym bp Wilhelm napisał: „Od roku 1973 obowiązuje w Kościele powszechnym ogłoszone przez Papieża Pawła VI *Ordo poenitentiae*. Sprawa jest bardzo trudna do zrealizowania, bo „liturgia zewnętrzna” sakramentu pokuty jest w obecnym stanie rzeczy bardzo uboga i samo tłumaczenie formy rozgrzeszenia na język polski niczego nie odnowi, tym bardziej, że dla zachowania tajemnicy spowiedzi św. (np. z racji odmówienia rozgrzeszenia) musi być odmawiana po cichu. Odnowa musi iść w kierunku wychowawczo-duszpasterskim i przeżyciowym, szczególnie misterium grzechu i misterium pojednania z Bogiem, na co główny akcent kładzie nowe *Ordo poenitentiae*. Ta praca musi być realizowana powoli i przebiegać etapami świadomie planowanymi”⁴⁵⁵.

W rozporządzeniu tym bp W. Pluta podał też program formacji liturgicznej opracowany na kilka lat. W programie tym zaznaczył m.in., że „Wstępny kurs duszpasterski na rejonowej konferencji w 1/1977, który łączy się też z realizacją L29 (o humanizmie chrześcijańskim rok II; urządzenie *celebratio poenitentiae*, tj. nabożeństw pokutnych; ogłoszenie 4 nauk-kazań o sakramencie pokuty”⁴⁵⁶. Podkreślił też, że

⁴⁵⁴ Episkopat Polski, Instrukcja dla duchowieństwa dotycząca wprowadzenia w życie nowych Obrzędów pokuty (11.12.1982), w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (oprac.), Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993, Lublin 1994, s. 121-129.

⁴⁵⁵ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, s. 154.

⁴⁵⁶ Tamże, s. 155.

realizacja samych trzech form udzielania sakramentu pokuty uzależniona będzie od postanowień Episkopatu w terminie późniejszym.

Temat recepcji soborowej nauki o sakramencie pokuty i pojednania bp W. Pluta podejmuje w swoich Listach pasterskich. Z okazji Roku Jubileuszowego wydaje 13 lutego 1974 roku List pasterski poświęcony duchowej odnowie⁴⁵⁷. O stałym duchu pokuty bp. W. Pluta pisze w Liście pasterskim wydanym 11 lutego 1975 roku⁴⁵⁸. O wychowaniu do stałego nawracania pisze bp W. Pluta w Liście pasterskim z dnia 14 lutego 1977 roku⁴⁵⁹. O pokucie jako wychowaniu do dojrzałości i wychowaniu sumienia mówi List pasterski z dnia 17 lutego 1978 roku⁴⁶⁰.

D. Sakrament chorych

Podstawą dla odnowy obrzędów sakramentu namaszczenia chorych są postanowienia Konstytucji o liturgii świętej, która poleciła, aby tą nazwą zastąpić dotychczasową: ostatnie namaszczenie (por. KL 73). Konstytucja liturgiczna żądała, aby „oprócz oddzielnych obrzędów namaszczenia chorych i Wiatyku, ułożyć obrzęd ciągły, w którym namaszczenia udzielać się będzie choremu po spowiedzi, a przed przyjęciem wiatyku” (KL 74). Polski przekład nowych obrzędów zatwierdziła w dniu 15.11.1977 r. Kongregacja Dyscypliny Sakramentów i Kultu Bożego. Do użytku duszpasterskiego nowy obrzęd sakramentu namaszczenia chorych został zaakceptowany przez Konferencję Episkopatu w dniu 25 marca 1978 r., natomiast do praktyki duszpasterskiej nowa księga liturgiczna „Sakramenty Chorych” weszła 1 kwietnia 1980 r., w uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego⁴⁶¹.

Bp W. Pluta wiedział, że choroba i związane z nią cierpienie są nieodłączne od obecnej, ziemskiej egzystencji człowieka i nie dadzą się z niej zupełnie wyeliminować, mimo wielkiego postępu nauki. Dlatego też przygotował odpowiednie rozporządzenie duszpasterskie, które stanowi pomoc w zrozumieniu i zaakceptowaniu tych egzystencjalnych problemów związanych z chorobą i znaczeniem stosowania w duszpasterstwie sakramentu namaszczenia chorych. W Rozporządzenie Duszpasterskie L7 bp W. Pluta pisze: „Wszyscy obłożnie chorzy winni stanowić szczególny przedmiot

⁴⁵⁷ W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985, s. 209-213.

⁴⁵⁸ Tamże, s. 225-230

⁴⁵⁹ Tamże, s. 256-266.

⁴⁶⁰ Tamże, s. 278-287.

⁴⁶¹ Episkopat Polski, Słowo do duchowieństwa z okazji nowej księgi liturgicznej: sakramenty Chorych (14.12.1979), w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (oprac.), Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993, Lublin 1994, s. 131-139.

opieki każdego duszpasterza. Dlatego chorzy ci winni być przez duszpasterza systematycznie odwiedzani - nie tylko wtedy, gdy im grozi niebezpieczeństwo śmierci, ale też wtedy, gdy przez pewien czas nie mogą zjawić się w kościele”⁴⁶². Dodaje także: „Wszyscy ciężko chorzy winni być zaopatrzeni sakramentami świętymi - w wypadku stwierdzenia niebezpieczeństwa śmierci. Odpowiedzialni w sumieniu za ten fakt są członkowie rodziny, a nie tylko sam chory. W parafii winna się urobić opinia, że ksiądz z sakramentami świętymi przychodzi do każdego chorego, a nie tylko na wypadek śmierci. Dlatego najlepiej jest, gdy ksiądz zaopatruje chorych raz na miesiąc - tak niebezpiecznie chorych, jak i tych, co stale muszą pozostawać w domu na skutek choroby”⁴⁶³.

Bp W. Pluta mówi również o organizowaniu duszpasterstwa chorych. Pewną nową propozycją w duchu odnowy soborowej jest możliwość, aby „w domach chorych, którzy przez dłuższy czas muszą pozostawać w domu, raz w roku powinna się odprawić msza św., na którą Kuria Biskupia udziela pozwolenia Księżom Proboszczom, którzy o to proszą. Dotychczas tylko niewielu Księży Proboszczów z tego pozwolenia systematycznie korzysta. Chorych tych należy - poprzez Kurię Biskupią - skontaktować z dziełem zwanym „Apostolat Chorych”⁴⁶⁴. Bp gorzowski przypomina także, aby księża „raz w roku, w drugie święto Wielkanocy należy na wszystkich mszach św. i we wszystkich kościołach każdej parafii odczytać „Słowo Pasterskie o obowiązku zaopatrywania sakramentami św.". Tam gdzie Ks. Proboszcz uzna to za stosowne, należy to ogłoszenie powtarzać częściej w roku”⁴⁶⁵.

Ważnym owocem odnowionej liturgii sakramentu namaszczenia chorych, zdaniem bpa W. Pluty, jest zaadresowanie go do wiernych, którzy z powodu choroby lub starości są fizycznie i duchowo osłabieni. Oni mogą go przyjąć ponownie, także w tej samej chorobie, zwłaszcza jeśli ich stan zdrowia się pogarsza. Wolno tego sakramentu udzielić przed operacją, jeśli przyczyną jest niebezpieczna choroba, osobom o wątplym zdrowiu nawet gdy nie ma oczywistej niebezpiecznej choroby, zaś chorym dzieciom, nawet w bardzo młodym wieku, jeśli osiągnęły taki poziom umysłowy, że ten sakrament może im przynieść pomoc i pocieszenie.

⁴⁶² W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, s. 23.

⁴⁶³ Tamże.

⁴⁶⁴ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, s. 24.

⁴⁶⁵ Tamże.

E. Sakrament święceń

W 1968 roku ukazała się część nowego Pontyfikału Rzymskiego zawierająca obrzędy udzielania święceń diakonatu, prezbiteratu i episkopatu. Natomiast w 1972 roku zostały poprawione obrzędy tych święceń oraz opublikowano obrzęd wprowadzenia kandydatów do kapłaństwa w posługę lektora i akolity oraz obrzęd przyjęcia do grona kandydatów do diakonatu i prezbiteratu. Bp W. Pluta był zatroskany o formację do kapłaństwa alumnów diecezji gorzowskiej. Troszczył się też o budzenie powołań kapłańskich i zakonnych w diecezji w warunkach zwyczajnego duszpasterstwa parafialnego.

Troskę tę zawarł w Rozporządzenie Duszpasterskie L43. W rozporządzeniu tym napisał: „Współczesna troska całego Kościoła o powołania kościelne wyraziła się w powołanych do życia organach urzędowych na szczeblu ogólnno-kościelnym, krajowym i diecezjalnym. W myśl Komisji Episkopatu d/s Powołań (11 stycznia 1977) i z mojego zarządzenia, został w Gorzowie Wielkopolskim erygowany Diecezjalny Ośrodek Powołań. Znając uwarunkowania demograficzne, społeczne, gospodarcze i kulturalne Ziemi Lubuskiej, zdajemy sobie sprawę z zapotrzebowań Kościoła lokalnego na powołania kapłańskie i zakonne, a także Kościoła powszechnego. Bogactwo form życia kościelnego - dzieło ewangelizacji ludów, liczne instytucje: naukowe, wychowawcze, kulturalne i społeczne wymagają odpowiedniego personelu. Braki osobowe na tym polu zmniejszają działalność Kościoła tak powszechnego, jak i lokalnego. Ta świadomość staje się stosownym miejscem do zaproszenia wszystkich Czcigodnych Duszpasterzy, Katechetów i Siostry do współpracy w dziele budzenia powołań. Chcemy te dzieło wspólnie prowadzić w diecezji, dekanacie, parafii, w punktach katechetycznych, sanktuariach maryjnych i Seminarium Duchownym, po prostu wszędzie, ale we właściwych sobie zakresach działania. Niniejsze Rozporządzenie Duszpasterskie L43 łączy się ściśle z programem pracy na rok 1980, a więc i z Rozporządzeniem Duszpasterskim L42 oraz kursem duszpasterskim z roku 1979”⁴⁶⁶.

Bp W. Pluta zatroszczył się także o stworzenie odpowiednich warunków do przygotowania do kapłaństwa. Od 1961 roku wszyscy alumni ordynariatu gorzowskiego kształcili się w Gościkowie--Paradyżu. W związku z zaistniałą sytuacją nastąpiły pewne zmiany personalne: rektorem seminarium został ks. dr Gerard Dogiel CM (do 15 września 1971 r., po nim ks. dr Teofil Hermann CM); wicerektorem został ks. dr Józef

⁴⁶⁶ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, s. 199.

Weissmann CM; ojcem duchownym został ks. Ludwik Chodźdło CM (do 1970 r., po nim ks. Alojzy Wiorek CM); funkcję prokuratora objął ks. mgr Henryk Ostrzałek CM (do 1971 r., po nim ks. Zbigniew Pufał CM)⁴⁶⁷.

W trosce o budzenie nowych powołań biskupi udzielali święceń w różnych miejscowościach ordynariatu. Udzielono ich przed 1972 rokiem w Gorzowie Wlkp., Szczecinie, Słupsku, Karlinie, Międzyrzeczu, Sulechowie, Świdwinie, Stargardzie Szczecińskim, Białogardzie, Zielonej Górze, Pile, Zakrzewie i Koszalinie⁴⁶⁸.

Ks. R. Tomczak mówiąc o trosce bpa W. Pluty o przygotowanie alumnów do kapłaństwa postawił pytanie: Jak realizował Wilhelm Pluta swoją obecność we wspólnocie seminaryjnej? W kronice seminaryjnej z okazji „Inauguracji XII roku istnienia Seminarium” kronikarz zanotował: „Na koniec zabrał głos Ks. Biskup. Mówił między innymi, że Seminarium stanowi centralny punkt jego zainteresowań i wyraził zadowolenie, że mamy takich wychowawców o których Ks. Prymas powiedział mu, jadąc do Gorzowa, że może być spokojny o seminarium. Dalej, Ks. Biskup powiedział, że o seminarium będzie pamiętał i często będzie nas odwiedzał”. Kronika seminaryjna dolicza się około 250 przyjazdów ordynariusza do seminarium. Z biegiem lat księża i klerycy doświadczali duszpasterskiej troski bpa Pluty o seminarium. Przy każdej okazji bp Pluta wprowadzał alumnów w życie, formacje i ascezę kapłańską⁴⁶⁹.

Ksiądz bp W. Pluta już w 1960 r. utworzył Komisję ds. Powołań, jednakże jej działalność ustała. Gdy jednak w 1962 r. do seminarium zgłosiło się tylko ośmiu kandydatów, wydał 20 października 1962 r. zarządzenie, w którym podkreślił, że powołanie może zaistnieć tylko w klimacie modlitwy. To za rządów tego biskupa 28 czerwca 1968 r. odbył się Światowy Dzień Modlitw o Powołania⁴⁷⁰ to on również powołał w 1969 r. Seminaryjny Zespół Powołaniowy. Alumni wyjeżdżali 2- lub 3-

⁴⁶⁷ Zob. G. Dogiel, Seminarium duchowne w 25-lecie historii diecezji gorzowskiej, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 7 (1970), s. 249, a także R. Tomczak, Historia Diecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w latach 1947–1997, [w:] Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne, Gorzów Wlkp. – Paradyż, 1947–1997. Księga Jubileuszowa, red. R. Tomczak, Paradyż 1997, s. 82.

⁴⁶⁸ M. Chorzępa, Rozwój organizacji kościelnej na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1965, „Nasza Przyszłość” 22 (1965), s. 148–149; tenże, Kronika. Święcenia kapłańskie, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 9 (1962), s. 285–287 oraz Święcenia kapłańskie w roku Soborowym, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 9 (1963), s. 235–237

⁴⁶⁹ R. Tomczak, Biskup Wilhelm Pluta a Wyższe Seminarium Duchowne w Gorzowie Wlkp. I w Paradyżu, w: R. Tomczak, A. Oczachowski (red.), Życie i posługa pasterska Biskupa Wilhelma Pluty, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 93–94.

⁴⁷⁰ (ADZG, Kancelaria, sygn. B2, nr 51, Rozporządzenia, okólniki, listy pasterskie, lata 1968–1969, Okólnik nr 2/68 z 2.04.1968 r. i 11/68),

krotnie w roku w ramach duszpasterstwa powołaniowego do parafii w diecezji. Wyjazdy te określano mianem „Niedzieli Powołaniowej”⁴⁷¹.

Sprawy związane z powołaniem do kapłaństwa i obrzędem święceń kapłańskich bp W. Pluta poruszał też w swoich Listach pasterskich. Już 7 listopada 1958 roku pisał o istocie kapłaństwa i posłudze duszpasterskiej⁴⁷². Ten sam temat poruszył bp W. Pluta w Liście pasterskim z dnia 26 listopada 1973 roku. W diecezji był wtedy realizowany program duszpasterski: „Kapłan w Parafii”⁴⁷³. Sprawę budzenia powołań kapłańskich bp W. Pluta poruszył w osobnym Liście pasterskim składającym się z kilku części⁴⁷⁴. A także w Liście pasterskim z dnia 22 marca 1978 roku⁴⁷⁵.

F. Sakrament małżeństwa

Ks. prof. G. Wejman opisując działalność Kościoła gorzowskiego wiele miejsca poświęcił na rolę bpa W. Pluty w trosce o sakramentalne małżeństwa⁴⁷⁶. Ks. G. Wejman przypomniał, że bp W. Pluta już w 1970 roku wydał dla prelegentów (w maszynopisie) „Materiały na kurs przedmałżeński”⁴⁷⁷. Poza tym w tymże samym roku, 20 listopada, wydał „Rozporządzenie Duszpasterskie nr 5 o przygotowaniu do małżeństwa”⁴⁷⁸. W myśl tego rozporządzenia w każdej parafii powinien odbyć się trzytygodniowy kurs przedmałżeński⁴⁷⁹. Biskup dbał o to, aby kurs ten był dobrze zapowiadany. W pierwszą niedzielę Adwentu należało wygłosić kazanie oparte na „Liście pasterskim na Adwent 1969 r.”, w drugą niedzielę Adwentu należało odczytać jego odezwę o kursie małżeńskim, a w trzecią niedzielę ogłosić program kursu. Nauki mieli głosić prelegenci, którzy przeszli przeszkolenie i zostali zaaprobowani przez kurię. Wśród nich powinna być również osoba świecka. Duszpasterz winien podać do kurii termin kursu oraz

⁴⁷¹ Por. M. Chorzepa, Seminarium gorzowskie w swoim dwudziestolecu (1947–1972), „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 6 [1973], s. 171.

⁴⁷² W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985, s. 21–27.

⁴⁷³ Tamże, s. 204–208.

⁴⁷⁴ Tamże, s. 215–224.

⁴⁷⁵ Tamże, s. 288–298.

⁴⁷⁶ G. Wejman, Działalność religijno-społeczna Kościoła gorzowskiego w latach 1966–1972, „Studia Paradyskie”, 32(2022), s. 213–241.

⁴⁷⁷ ADZG, WNK, nr 2099, Materiały na kurs przedmałżeński, Gorzów Wlkp., rok 1970, W. Pluta, Materiały na kurs przedmałżeński, Gorzów 1970 (mps)

⁴⁷⁸ ADZG, WNK, nr 2090, Rozporządzenie duszpasterskie L 1–46, lata 1968–1981, „L” 5 Przygotowanie do małżeństwa z 20.11.1970 r.; W. Pluta, Rozporządzenie Duszpasterskie L 5, Przygotowanie do małżeństwa, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (1974), s. 247–248.

⁴⁷⁹ Materiały na ten kurs znajdują się w ADZG, WNK, nr 2099, Materiały na kurs przedmałżeński, Gorzów Wlkp., rok 1970, W. Pluta, Materiały na kurs przedmałżeński, Gorzów 1970 (mps).

zespół prelegentów. W kursach brała udział młodzież męska od 17 lat i żeńska od 16 lat⁴⁸⁰.

Poza tym bp W. Pluta mocno akcentował duszpasterstwo młodych małżeństw. Szczególną troską objęto w ordynariacie gorzowskim małżeństwa z pięcioletnim stażem, początkowo w parafiach liczących ponad 5 tys. wiernych, a później we wszystkich

parafiach całego ordynariatu⁴⁸¹. Biskup W. Pluta opracował Podręcznik duszpasterstwa młodych małżeństw i rodzin, w którym na 35 stronach podał metodę i formy duszpasterstwa⁴⁸². Wśród działań specjalnych zalecił dni skupienia i rekolekcje zamknięte dla młodych małżeństw. Zaznaczył, że najlepszym miejscem na dni skupienia są małe kościoły, przytulne kaplice mające w sąsiedztwie sale czy pokoje. Gdy chodzi o miejsce przy organizacji rekolekcji zamkniętych dla małżeństw, to zalecał klasztory lub domy rekolekcyjne. Biskup przygotował także plan pracy nad młodymi małżeństwami w przyszłości. W tym celu spotkał się 14 lutego 1972 roku z proboszczami parafii liczących ponad 5 tys. wiernych i prosił ich o opinię w tej sprawie. Kapłani widzieli zasadność rozwijania duszpasterstwa młodych małżeństw w diecezji⁴⁸³.

Bp W. Pluta w Rozporządzeniu Duszpasterskim L4 zwrócił uwagę na zagrożenie małżeństwa sakramentalnego. Przypomniawszy, że „w świadomości Kościoła Soboru Watykańskiego II małżeństwo jest pierwszą spośród „głównych spraw, jakie obchodzą Kościół w świecie współczesnym”. Małżeństwo sakramentalne zagrożone jest przez: 1. nieroztropne czy wręcz lekkomyślne zawieranie związku małżeńskiego; 2. nieposzanowanie, zeświecczenie, czy wręcz grzeszne naruszanie sakramentalnej świętości samej chwili składania ślubu”⁴⁸⁴.

W Rozporządzeniu Duszpasterskim L5 bp W. Pluta poruszył sprawę życia małżeńskiego i rodzinnego⁴⁸⁵. Przypomniawszy, że „w nieustannej naszej trosce duszpasterskiej o dobro życia małżeńskiego i rodzinnego, którego znaczenie

⁴⁸⁰ ADZG, WNK, nr 2090, Rozporządzenie duszpasterskie L 1–46, lata 1968–1981, „L” 5 z 20.11.1970 r., cz. II, p. 3.

⁴⁸¹ ADZG, WNK, nr 2090, Rozporządzenie duszpasterskie L 1–46, lata 1968–1981, „L” 5 Przygotowanie do małżeństwa z 20.11.1970 r.

⁴⁸² ADZG, W. Pluta, Podręcznik duszpasterstwa młodych małżeństw i rodzin, Gorzów 1971 (mps)

⁴⁸³ ADZG, WNK, nr 2090, Rozporządzenie duszpasterskie L 1–46, lata 1968–1981, „L” 10 Plan pracy nad młodymi małżeństwami.

⁴⁸⁴ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010, s. 12.

⁴⁸⁵ H. Guzowski, Realizacja rozporządzeń duszpasterskich L 5 i L 20, o kursach przedmałżeńskich, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 22(1979) s. 205-212.

ogólnoludzkie i kościelne wszyscy dobrze rozumiemy, w celu realizacji Konstytucji Soborowej o Kościele współczesnym i wskazań zawartych w Encyklice *Humanae Vitae* oraz I. Instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do życia małżeńskiego, które to dokumenty Kościoła stanowią podstawę planowania pracy duszpasterskiej w naszej diecezji”⁴⁸⁶. W rozporządzeniu tym bp W. Pluta podał też dokładny plan przygotowania do małżeństwa i liturgii sakramentu małżeństwa.

Bp W. Pluta wydał także specjalną instrukcję duszpasterską o sakramencie małżeństwa. Instrukcja ta znajduje się w Rozporządzeniu Duszpasterskim L20⁴⁸⁷. W instrukcji tej bp Pluta przypomniał naukę Soboru Watykańskiego II zawartą w Konstytucji o liturgii świętej: „Zgodnie z postanowieniem Soboru Watykańskiego II w Konstytucji o Liturgii n. 59 samo udzielanie sakramentów św. winno być tak kształtowane, żeby sakramenty św. podtrzymywały życie chrześcijańskie. Winny więc prowadzić wiernych do oddawania czci Bogu, pomagać im w kształtowaniu życia dzieci Bożych, ich uświęcać, a przez to pomagać w dojściu do zbawienia. Sakramenty święte muszą spełniać w ścisłym znaczeniu zadanie duszpasterskie. Odnowiony ryt sakramentu małżeństwa winien przyczynić się do podtrzymania względnie pomnożenia duszpasterskiej troski o małżeństwo i rodzinę”⁴⁸⁸.

Podając cele wydanej instrukcji bp W. Pluta przypomniał, że „zwyczajne i powszechne duszpasterstwo w każdej, nawet najmniejszej parafii, sprawowane często w warunkach bardzo niekorzystnych, umożliwia i dziś jeszcze osiągnięcie wielkich celów i zadań duszpasterskich, o których mowa w pkt 1. A więc rozwój życia łaski: pogłębienie wiary, jej natury i łaski, ubogacenie osobowości chrześcijańskiej poprzez dobrze prowadzoną katechizację (szeroko pojętą) małżeńską i tzw. inicjację chrześcijańską (wprowadzenie w życie wiary, nadziei, miłości - łaski), związane z udzielaniem sakramentu małżeństwa”.

Ważną rolę w recepcji soborowej nauki odnośnie sakramentu małżeństwa miały Listy pasterskie bpa W. Pluty kierowane do diecezjan. W Liście pasterskim z dnia 29 listopada 1969 roku, w roku duszpasterskim „Chrystus w swoich sakramentach”, bp Pluta poruszył zagadnienie sakramentu małżeństwa. W I części Listu mówił o „Świętej miłości Boga i Chrystusa w małżeństwie”. Natomiast w II części Listu zatytułowanej

⁴⁸⁶ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010, s. 14.

⁴⁸⁷ K. Helon, Realizacja rozporządzeń duszpasterskich L 5 i L 20 w odniesieniu do małżeństwa i rodziny (na podstawie pisemnych opracowań Duszpasterzy), „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, 22(1979), s. 94-119.

⁴⁸⁸ W. Pluta, Rozporządzenia Duszpasterskie, Zielona Góra 2010, s. 59

„W trosce o miłość Boga i Chrystusa w małżeństwie” skupił się na przygotowaniu i zawieraniu małżeństwa⁴⁸⁹.

G. Sakramentalia

Troska bpa W. Pluty o życie Boże w człowieku miała wymiar tak wspólnotowy jak i osobisty. Jego gorliwość o uświęcenie, błogosławienie przebija się przez nauczanie i praktykę pasterza. Błogosławieństwo Boże bardzo mocno wiązał z kultem Najświętszego Serca Pana Jezusa, zachęcając rodziny do przyjęcia go i owocowania, poprzez chęć dążenia do świętości⁴⁹⁰. Błogosławieństwo Boże ma być rozdzielane i zanoszone z cierpliwością i wytrwałością, na co zwrócił uwagę w kontekście odwiedzin duszpasterskich przez kapłanów (i to nie tylko rodzin, które przyjęły obraz Serca Jezusowego)⁴⁹¹. Zachęcał kapłanów, aby odwiedzali rodziny, w których ma się narodzić dziecko, by jeszcze przed chrztem świętym błogosławić i matkę i dziecko⁴⁹².

Co do pogrzebu, bardzo uczulał by wystrzegać się powierzchowności i rutyny. Ostrzegał przed tym nie tylko wiernych, ale i kapłanów⁴⁹³. Wydał osobny dokument, w którym wskazywał, że chociaż niejednokrotnie kapłani pochodzą z różnych stron, to na tej ziemi posługują i tutaj będą pochowani. W czasach niestabilności i braku pewności co do dalszych losów tych ziem, to było ważne wskazanie⁴⁹⁴.

Wzywał, aby rodzice chcieli błogosławić dzieci w domu i kościele „przez serce Bogiem napelnione”⁴⁹⁵. To błogosławieństwo miało być zawsze połączone ze znakiem krzyża świętego, znakiem posłania⁴⁹⁶. Mówiąc o darze, mówi także o obowiązkach, między innymi, o tym, że lud powinien zadbać o utrzymanie i wykształcenia kapłana. Łączy z tym także słowo napomnienia, by lud nie rościł sobie prawa do ingerencji w rządy biskupa diecezją⁴⁹⁷. Wypraszenie łask Bożych, związane z coraz ściślejszym zjednoczeniem z Bogiem oraz szeroko pojętym znaczeniem ofiary, w kontekście odkupienia, jest szczególnym powołaniem zakonów kontemplacyjnych⁴⁹⁸.

⁴⁸⁹ W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno. Listy pasterskie, Opole 1985, s. 114-124.

⁴⁹⁰ Tamże. s. 35.

⁴⁹¹ Tamże, s. 44.

⁴⁹² APA.

⁴⁹³ W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno, s. 289.

⁴⁹⁴ W. Pluta, Zarządzenie w sprawie pogrzebów Księży, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 9(1965), s. 255-256.

⁴⁹⁵ W. Pluta, Aby wszyscy byli jedno, s. 123.

⁴⁹⁶ Tamże. s. 26.

⁴⁹⁷ Tamże. s. 27.

⁴⁹⁸ Tamże, s. 62.

Na ziemiach, które miały istnieć, bez Bożego błogosławieństwa, gdzie systemowo odbierano dobra kościelne, domy katechetyczne i zakazywano budowy nowych świątyń, dzięki niezłomnej postawie bpa W. Pluty i jego kapłanów, z Bożą pomocą udawało się pokonać zło i błogosławić, także w miejscach do tego szczególnie przeznaczonych, czyli w świątyniach, które już w latach 70-tych XX wieku (a raczej dopiero) można było z oporami budować w diecezji gorzowskiej. Dla zobrazowania tego trudu w diecezji gorzowskiej przedstawiam poświęcone przez bpa W. Plute kościoły oraz kamień węgielny:

- w latach 1953-1956 dokonano renowacji i regotyżacji wnętrza gorzowskiej katedry, którą bp W. Pluta, w dniu 9 września 1962 roku uroczystie poświęcił⁴⁹⁹.

- w 1985 r. bp Wilhelm Pluta poświęcił fundamenty pod nowy kościół, który ukończony został w 1987 pod wezwaniem Miłosierdzia Bożego w Bobowicku⁵⁰⁰,

- po wyremontowaniu kościołów w Bogdańcu pw. św. Jana Chrzciciela i pw. św. Józefa we Włostowie, ks. bp W. Pluta dokonał ich poświęcenia w 1978 roku⁵⁰¹,

- w Gorzowie Wlkp. 28.10.1979 r., poświęcił kamień węgielny po budowę kościoła św. Józefa⁵⁰²,

- w Gorzowie Wielkopolskim, 8 września 1984 r. dokonał poświęcenia kościoła i erekcji nowej parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa⁵⁰³,

- w Gorzowie Wlkp. poświęcił tymczasową kaplicę pw. św. Wojciecha, która później została rozbudowana do świątyni⁵⁰⁴,

- w Kostrzynie nad Odrą, w którym przez dziesięciolecia, aż do połowy lat 70-tych XX w., życie religijne koncentrowało się przy małej kaplicy poświęconej Najświętszemu Sercu Pana Jezusa, po licznych zabiegach, proboszcza F. Skałby, bp. W. Pluta poświęcił najpierw kamień węgielny, a 19. listopada 1983 r. dokonał konsekracji kościoła i nadał parafii nowe wezwanie NMP Matki Kościoła⁵⁰⁵,

- w Zielonej Górze 25.12.1980 r. bp W. Pluta poświęcił barak i odprawił pierwszą Mszę św. Następnie 20.09.1981 r. poświęcił rozpoczętą budowę i wmurował kamień węgielny w budujący się kościół pw. Podwyższenia Krzyża Św. Po poświęceniu

⁴⁹⁹ Informator Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej 2020/2021, Wydanie jubileuszowe, s. 169.

⁵⁰⁰ Tamże, s. 78.

⁵⁰¹ Tamże, s. 84.

⁵⁰² Tamże, s. 162.

⁵⁰³ Tamże, s. 151.

⁵⁰⁴ Tamże, s. 166.

⁵⁰⁵ Tamże, s. 215.

nowego kościoła, barak przestał pełnić funkcję sakralną. Bp A. Dyczkowski konsekrował kościół 14.09.1999 r.⁵⁰⁶,

- w Zielonej Górze podczas pasterki w 1981 r. bp W. Pluta poświęcił tymczasową kaplicę pw. Ducha Świętego. 2 września 1984 r. poświęcono plebanię i kamień węgielny pod nowy kościół pw. Ducha Świętego. Erygowanie parafii na mocy dekretu nastąpiło dnia 16.10.1984 r.⁵⁰⁷. Kard. Józef Glemp poświęcił ukończona świątynię parafialną 20.09.2009 r.⁵⁰⁸

- kaplicę Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Zielonej Górze, po rozbudowie poświęcił 19 grudnia 1982 r. Dwa lata później kaplicę rozbudowano i erygowano samodzielną parafię⁵⁰⁹.

Wzywając wszystkie stany do przyjmowania i udzielania błogosławieństwa Bożego, był biskupem sakramentaliów, sługą strzegącym przed Złym i prowadzącym do Boga.

Zrozumienie soborowej odnowy liturgicznej celebracji sakramentów i sakramentaliów stanowi ważne odniesienie dla zrozumienia soborowej odnowy Kościoła. Kwestia właściwego celebrowania liturgii sakramentów i sakramentaliów stała się jednym z punktów, wokół których toczy się debata dotycząca reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II, jego oceny oraz recepcji w życiu Kościoła, także lokalnego. Można powiedzieć, że celebracja sakramentów i sakramentaliów dla bpa W. Pluty stanowiło główną funkcję duszpasterską. Bo jak mówił bp W. Pluta sakramenty i sakramentalia będą zawsze zwyczajną drogą do spotkania z Bogiem, w miłości samo udzielającym się człowiekowi, a dobrze sprawowane są źródłem rozmodlenia wiernych, szczególnie, gdy łącznie z udzielaniem sakramentów i sakramentaliów jest głoszone Boże słowo tak, aby wierni mogli zaraz po wygłoszeniu nauki zanurzyć się w rozmyślanu.

⁵⁰⁶ Tamże, s. 426.

⁵⁰⁷ Tamże, s. 409.

⁵⁰⁸ Tamże, s. 410.

⁵⁰⁹ Tamże, s. 424.

Rozdział. V.

Soborowa odnowa Liturgii Godzin i Roku liturgicznego

Proces soborowej reformy liturgicznej był milowym krokiem na drodze do realizacji zasadniczego celu Kościoła, którym jest: „nieustanne pogłębianie chrześcijańskiego życia wiernych; lepsze dostosowanie do potrzeb naszych czasów tych instytucji, które są skłonne poddawać się zmianom; popieranie tego wszystkiego, co może przyczynić się do zjednoczenia wszystkich wierzących w Chrystusa; umacnianie tego, co prowadzi do wezwania wszystkich ludzi na łono Kościoła. Dlatego Sobór uznaje, że do jego zadań należy szczególna troska o odnowienie i rozwój liturgii” (KL 1). Pierwszy dokument Soboru Watykańskiego II, Konstytucja o liturgii świętej, poświęciła osobny rozdział zagadnieniom związanym z reformą roku liturgicznego (KL 102–111). W rozdziale tym podkreślono, że obowiązkiem Kościoła jest uroczyste celebrowanie zbawczego dzieła swego boskiego Oblubieńca przez cały rok w ustalonych dniach. Celem takiego działania jest uobecnienie się tych zbawczych czynów Chrystusa i umożliwienie wiernym zetknięcia się z nimi, „począwszy od wcielenia i narodzenia aż do wniebowstąpienia, do dnia Pięćdziesiątnicy oraz do oczekiwania błogosławionej nadziei i przyjścia Pana” (KL 102). Ustalono także rangę odchodów liturgicznych związanych z osobą Matki Bożej i świętych Pańskich (por. KL 103–104).

1. Soborowe założenia odnowy Liturgii godzin i Roku liturgicznego

We wstępie do polskiego tłumaczenia Konstytucji o świętej liturgii, jeden z najlepszych teologów liturgii ks. prof. Stanisław Czerwik napisał, że „najbardziej istotną wartością” tego dokumentu jest „ukazanie teologicznych podstaw liturgii

Kościół⁵¹⁰. Istotną wartością tego dokumentu soborowego jest zawarta w nim nauka o naturze liturgii i o jej miejscu w życiu Kościoła oraz w stwierdzeniu, że powodzenie soborowej odnowy zależy od wszechstronnej formacji duchowieństwa, które za sprawowanie liturgii jest odpowiedzialne przede wszystkim wobec miejscowych wspólnot. Bez tej formacji i ciągłego jej pogłębiania nie można się spodziewać tego dobra, jakim jest owocne uczestnictwo w liturgii ogółu wiernych (por. KL 14-19)⁵¹¹.

Soborowa odnowa Liturgii godzin, respektując starożytną tradycję chrześcijańską, przybliżyła tę formę modlitwy wszystkim członkom Kościoła. Sobór Watykański II zatroszczył się, aby liturgiczna modlitwa Kościoła stała się dla całego Ludu Bożego „źródłem pobożności i zasileniem modlitwy osobistej” (KK 90). Swymi korzeniami modlitwa ta sięga zwyczajów narodu izraelskiego, kiedy to Żydzi o określonych godzinach dnia i nocy zanosili swe modły do Boga⁵¹². Pierwotny Kościół naśladował swego Mistrza i kontynuował Jego zwyczaje modlitewne. Po Wniebowstąpieniu wszyscy „trwali jednomyślnie na modlitwie razem z niewiastami, Maryją Matką Jezusa i braćmi Jego” (Dz 1, 14)⁵¹³. Modlono się wspólnie i prywatnie, w różnych miejscach i o różnych porach dnia i nocy. Później ustalili się zwyczaj przeznaczenia na modlitwę pewnych określonych momentów w ciągu dnia: rano, wieczorem, o godzinie trzeciej, o szóstej, dziewiątej, o północy. Pory dnia i nocy określano na terenach rozwijającego się chrześcijaństwa według rachuby rzymskiej. Rzymianie dzielili dzień na godziny (horae), a noc na straże (vigiliae). Pory dnia nazwano: prima - poranek, tertia - to pora przedpołudniowa, sexta - południe, nona - popołudnie. Noc dzieliła się na pierwszą straż (prima vigilia), która odpowiada porze wieczornej, druga to północ, trzecia straż to pora piania kogutów, czwarta to świt. Nazwy te przyjęły się w brewiarzu. Modlitwy te stopniowo przekształciły się w ściśle określone godziny modlitw, tworząc po dołączeniu czytań Liturgię Godzin, która jest uwielbieniem i błaganiem podejmowanym przez Kościół z Chrystusem i do Chrystusa (OWLG 1-2). Przez wszystkie następne wieki aż do czasów współczesnych ta forma

⁵¹⁰ S. Czerwik, Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej, w: Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje, Poznań 2002, s. 31.

⁵¹¹ Tamże, s. 46.

⁵¹² W. Głowa, Modlitwa liturgiczna, Liturgia Godzin, Przemyśl 1996, s. 20-22.

⁵¹³ Por. B. Margański. Historia kształtowania się Liturgii godzin w: W. Świerzawski (red.), *Mysterium Christi*. T. 5. Liturgia uświęcania czasu, Kraków 1984, s. 16.

oddawania czci Bogu przechodziła różne zmiany, często dostosowując swój układ i treść warunków życia ludzi⁵¹⁴.

Założenia reformy Liturgii godzin zostały podane w Konstytucji o liturgii świętej (KL 83-101). Dotyczyły one istoty modlitwy brewiarzowej, reformy jej struktury oraz jej części (psalterz, czytania, hymny), zobowiązania do odmawiania i czytania we wspólnocie oraz Oficjum. Starano się dostosować tę modlitwę do tradycji Kościoła, a z drugiej strony uwzględnić aktualną sytuację życia Ludu Bożego⁵¹⁵.

Zgodnie z założeniami Konstytucji o liturgii świętej sprawą kształtowania przyszłej edycji księgi Brewiarza miała zająć się specjalna Komisja. W niej odbywały się dyskusje nad nowym kształtem Brewiarza. Początkowe dyskusje trwały od 21 do 25 października 1967 roku. W czasie obrad zaprezentowano Ojcom wyniki dotychczasowych ustaleń i poproszono o autorytatywne sugestie w obszarach czterech zasadniczych zagadnień. Jak zaznacza ks. prof. J. Stefański wszystkie sugestie, opinie (*placet iuxta modum*) wyrażone przez Ojców Synodu zostały uważnie przeanalizowane przez relatorów Grup Studyjnych odpowiedzialnych za rewizję Brewiarza i były pomocne w dalszym procedowaniu⁵¹⁶.

Prace nad redakcją nowej księgi trwały siedem lat i zakończyły się ogłoszeniem Konstytucji Apostolskiej Pawła VI *Laudis canticum* z dnia 1 listopada 1970 roku. Konstytucja ta znajduje się w nowej księdze *Liturgia Horarum iuxta ritum Romanum*, vol. 1-4. Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1971-1972. Ważne podkreślenia jest, że dokonano zmiany nazwy „brewiarz” na *Liturgia Horarum*⁵¹⁷.

Soborowa odnowa Liturgii godzin miała na celu uświęcenie godzin dnia. Aby dostosować ją do aktualnych sytuacji człowieka poczyniono pewne zmiany, m.in. usunięto prymę, z trzech dotychczasowych godzin (*tertia*, *sexsta*, *nona*) jako obowiązującą pozostawiono tylko jedną z małych godzin, najbardziej odpowiadającą porze dnia a psalmy rozłożono na cztery tygodnie. Do elementów składowych Liturgii godzin zaliczamy: psalmy, antyfony przed nimi i po nich, kantyki, czytania z Pisma św., czytania z pism Ojców Kościoła i pisarzy kościelnych, czytania hagiograficzne,

⁵¹⁴ Por. D. Brzeziński, Publiczna modlitwa Kościoła w starożytności chrześcijańskiej, w: H. J. Sobeczko (red.), *Mirabile laudis canticum. Liturgia godzin, dzieje i teologia*, Opole 2008, s. 65-90.

⁵¹⁵ Por. J. Stefański, Prace redakcyjne nad posoborową księgą Liturgia godzin. Konspekt historyczny, w: H. J. Sobeczko (red.), *Mirabile laudis canticum. Liturgia godzin, dzieje i teologia*, Opole 2008, s. 115-136.

⁵¹⁶ Tamże, s. 128-130.

⁵¹⁷ *Liturgia Horarum iuxta ritum Romanum*, t. 1-4, Vaticanis, 1971- 1972.

responsoria, hymny, modlitwy (błagalne i wstawiennicze, modlitwa Pańska, modlitwa końcowa) i święte milczenie⁵¹⁸.

Założenia reformy liturgii uświęcenia czasu, dotyczącej roku kościelnego, odnajdujemy w Konstytucji o liturgii świętej (KL 102-111). W dokumencie tym czytamy: „Święta Matka Kościół uważa za swój obowiązek uroczyste celebrować zbawcze dzieło swego Boskiego Oblubieńca przez uświęcone wspomnianie w określone dni całego roku. Każdego tygodnia Kościół obchodzi pamiątkę zmartwychwstania Pańskiego w dniu, który nazwał Pańskim, a raz do roku zmartwychwstanie razem z Jego błogosławioną męką czci w największą uroczystość Paschy. Z biegiem roku Kościół odsłania całe misterium Chrystusa, poczynając od wcielenia i narodzenia aż do wniebowstąpienia, do dnia Pięćdziesiątnicy oraz do oczekiwania błogosławionej nadziei i przyjścia Pana. W ten sposób obchodząc misteria odkupienia, Kościół otwiera bogactwo zbawczych czynów i zasług swojego Pana, tak że one uobecniają się niejako w każdym czasie, aby wierni zetknęli się z nimi i dostąpili łaski zbawienia” (KL 102).

Całe życie Kościoła toczy się wokół osoby Jezusa Chrystusa. Wierni przeżywają z Nim (cum ipso) Jego tajemnice zbawcze, dzięki Niemu (per ipsum) podążają do wieczności, w Nim (in ipso) łączą się z Ojcem dzięki działaniu Ducha Świętego w sercach. Rok liturgiczny nadaje czasowi charakter sakralny. Porami tego roku są okresy liturgiczne, które urzeczywistniają się w ścisłej łączności z Odkupicielem człowieka, który działa zbawczo we wspólnocie Ludu Bożego. Wierni mogą przeżywać różne treści niewyczerpanej tajemnicy życia, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. Te przeżycia nie są czystą intelektualne, lecz angażują i włączają człowieka w nurt życia płynącego od Ojca do Syna w jedność Ducha Świętego i od Syna do Ojca, od Chrystusa do ludzkości. Kształtowanie się roku liturgicznego dokonywało się stopniowo na przestrzeni całej historii Kościoła⁵¹⁹. Proces kształtowania się roku liturgicznego trwał przez całe wieki. Radykalną zmianę podjął dopiero Sobór Watykański II. Jednym z istotnych elementów tej soborowej odnowy liturgii była reforma roku liturgicznego i kalendarza rzymskiego, która dokonała się zgodnie z założeniami soborowej Konstytucji o liturgii. Odnowa ta objęła zarówno zmianę struktury roku kościelnego, jego poszczególnych okresów liturgicznych, jak również

⁵¹⁸ J. Janicki, E. Piotrowski, Elementy składowe Liturgii godzin, w: W. Świerżawski (red.), *Mysterium Christi*. T. 5..Liturgia uświęcenia czasu, Kraków 1984, s. 111-124.

⁵¹⁹ J. Szymosiuk, Teologia Mszy św. i roku liturgicznego, w: *Pascha nostrum*, Poznań 1966, s. 7.

samą myśl teologiczną, a więc pogłębianą refleksję nad tym, czym w istocie swej jest rok liturgiczny.

Odnowienie roku liturgicznego zgodnie z postanowieniami Soboru Watykańskiego II, polega na podkreśleniu w liturgii czynów Jezusa Chrystusa w Jego misterium Odkupienia, dokonanym dla nas, byśmy otrzymali łaskę zbawienia. Podkreślono znaczenie niedzieli jako cotygodniowej paschy, którą wierni powinni przeżywać jako „dzień radości i odpoczynku po pracy” (KL 106). Rozwinął ten aspekt w swoim nauczaniu Jan Paweł II w Liście o świętowaniu niedzieli⁵²⁰. Dla uwypuklenia Misterium Paschalnego okresy roku kościelnego powinny mieć pierwszeństwo przed uroczystościami świętych (KL 108), których część należało przenieść do kalendarzy partykularnych, zostawiając tylko te, które dotyczyły świętych o powszechnym znaczeniu (KL 111). Zalecano także zrewidować katechezę o Wielkim Poście (KL 109). Wprowadzono również nowy podział dni liturgicznych na *Dies Dominica* (niedziela), *sollemnitatis* (uroczystość odpowiadająca dawniejszym świętom I klasy), *festa* (święta dawniejszej II klasy) i *ferie* (dni powszednie)⁵²¹. Życie chrześcijanina toczy się w rytmie roku liturgicznego: Adwent, Boże Narodzenie, Wielki Post, okres wielkanocny, okres zwykły. Wciąż towarzyszy nam przeżywanie misterium życia, męki, śmierci i zmartwychwstania Pana Jezusa. Podczas roku liturgicznego nie tylko wspominamy, ale uobecniamy całe życie Chrystusa. Mocą Ducha Świętego Jezus jest obecny w swoim Kościele, a ta obecność ma szczególny wymiar w liturgii. Pamiętajmy, że w czynnościach liturgicznych jest obecny Syn Boży. To On głosi Ewangelię, udziela sakramentu chrztu, rozgrzesza, uzdrawia, błogosławi.

O przygotowaniach reformy kalendarza liturgicznego bardzo szczegółowo pisał ks. prof. E. Mateja⁵²². Ks. Profesor przypominał, że „rok liturgiczny powstawał przez wieki w wyniku swoistej ewolucji, na którą wpływ miały różne uwarunkowania, zwłaszcza rodzące się w kolejnych epokach formy pobożności grup wiernych i pasterzy. Daty i zasady świętowania poszczególnych obchodów normowały kalendarze liturgiczne, które są swoistym świadectwem dokonywanych zmian. Najbardziej widać je w kalendarzach regulujących wspomnienia świętych”⁵²³.

⁵²⁰ Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* o świętowaniu niedzieli.

⁵²¹ Zob. K. Bukowski, Nowy kalendarz liturgiczny, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 22(1969), s. 342-349; F. Małaczyński, Reforma roku kościelnego i kalendarza, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 23(1970), s. 1-2.

⁵²² E. Mateja, Reforma kalendarza i roku liturgicznego od Soboru Trydenckiego do Soboru Watykańskiego II, Opole 2021.

⁵²³ Tamże, s. 5.

Soborowa reforma roku liturgicznego i kalendarza liturgicznego była tak samo niezbędna i potrzebna jak reforma całej liturgii. O niej szczegółowo pisał ks. prof. K. Konecki⁵²⁴. Reforma liturgii nie mogła się dokonać bez reformy Kalendarza i odwrotnie. Stąd można powiedzieć, że jego oryginalność, nowość i świeżość wpisuje się i jest równie proporcjonalna do nowości, oryginalności i świeżości całej soborowej odnowy liturgicznej, która znajduje swój szczytowy punkt w refleksji teologicznej nad liturgią⁵²⁵.

W swoich badaniach ks. prof. K. Konecki zwrócił uwagę na prace Komisji Studyjnej, która zajmowała się soborową reformą roku liturgicznego. Owoce prac Komisji Studyjnej, przeprowadzonych dyskusji, poszukiwań propozycji nowej struktury roku liturgicznego oraz Kalendarza Generalnego były umieszczane w kolejnych dokumentach roboczych, zwanych *Schemata*. W sumie było ich około 20. Dokumenty te nigdy nie ukazały się drukiem. Można je znaleźć w Archiwach Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Prace Zespołu były przedmiotem obrad Ojców podczas trzech Sesji Plenarnych *Consilium*, które zaaprobowały poszczególne Schematy. Na V Sesji Generalnej (27 kwietnia 1965 r.) zostały zaaprobowane podstawowe założenia reformy Kalendarza; na VI zatwierdzono zasadniczą część ustaleń i decyzji (grudzień 1965 r.); na VII (październik 1966 r.) nastąpiła ratyfikacja ostatniej redakcji tekstu Kalendarza, który został następnie przedstawiony papieżowi Pawłowi VI do zatwierdzenia⁵²⁶.

Reformę roku liturgicznego i kalendarza liturgicznego ogłosił Paweł VI dnia 14 lutego 1969 r. w motu proprio *Mysterii Paschalis*⁵²⁷. Kalendarz, choć w istocie swej nie jest księgą liturgiczną, to jednak jego decydujące znaczenie polega na tym, że oddaje on nową strukturę roku liturgicznego. Zreformowany kalendarz, ustanowiony na użytek całego obrządku rzymskiego, jest wynikiem soborowej reformy liturgicznej⁵²⁸. Sobór Watykański II w Konstytucji o liturgii w rozdziale V, polecając przeprowadzenie reformy roku liturgicznego, zakładał również zmianę Kalendarza liturgicznego. Kalendarz reguluje rozkład obchodów liturgicznych, a więc uroczystości, świąt, wspomnień w roku liturgicznym. Swoje ukonkretnienie znajduje zaś w księgach

⁵²⁴ K. Konecki, *Rok liturgiczny i Kalendarz w reformie Soboru Watykańskiego II*, Toruń 2010.

⁵²⁵ K. Konecki, *Od reformy liturgii do odnowy Kościoła*, w: K. Konecki (red.), *Laudate Dominum*, Gniezno 2005, s. 156-158.

⁵²⁶ K. Konecki, *Posoborowa reforma Kalendarza Rzymskiego. Wybrane kwestie redakcyjne*, „Roczniki Teologiczne”, 56(2009), s. 196.

⁵²⁷ *Calendarium Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concili Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1969.*

⁵²⁸ *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, nr 48.

liturgicznych, głównie w Mszaie i Liturgii godzin, zgodnie z którymi celebrowane są w liturgii Kościoła obchody Pańskie i świętych.

Zreformowany Kalendarz Rzymski zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II, że Misterium Wielkanocne ma najważniejsze znaczenie w kulcie chrześcijańskim, w centrum roku liturgicznego umieszcza Misterium Paschalne Chrystusa. Jednym z podstawowych założeń reformy Kalendarza był jego uniwersalizm. Redaktorzy odpowiedzialni za rewizję Kalendarza mieli głębokie przeświadczenie, że powinien odznaczać się uniwersalizmem i zawierać Świętych, grupy Świętych pochodzących z różnych regionów świata, aby w ten sposób ukazać powszechność świętości w Kościele i samego Kościoła. W zreformowanym Kalendarzu Rzymskim znajduje swój wyraz powszechność Kościoła przez umieszczenie w nim Świętych z całego świata. Są w nim podani Święci różnych stanów, reprezentujących rozmaite wzory świętości, dający świadectwo wielowiekowej historii Kościoła, wnoszący ducha aktualności do życia Kościoła, związani z czasami bliższymi epoce czy nawet pochodzący z naszych czasów. Trudnym i zarazem bardzo niewdzięcznym zadaniem, ale zarazem, w pewnym sensie, zabiegiem koniecznym była selekcja imion świętych znajdujących się w Kalendarzu. Były dwa zasadnicze powody, dla których tej selekcji należało dokonać. Pierwszy, zasadniczy i podstawowy, to nadmierne nagromadzenie się w ciągu wieków nowych wspomnień i uroczystości Świętych, a także wigilii i oktaw, co spowodowało przewagę *Sanctorale* nad *Temporale*. To zaś sprawiło, że celebracje Świętych zaczęły dominować i przysłaniać celebracje misterii Pańskich w okresach liturgicznych w ciągu roku. Cykl Świętych zdominował cykl obchodów Pańskich. Dlatego Sobór Watykański II polecił, „aby uroczystości Świętych nie przesłaniały świąt, których treścią są misteria zbawienia, należy wiele tych uroczystości pozostawić Kościołom partykularnym, narodom, rodzinom zakonnym, rozciągając na cały Kościół tylko te, które wspominają Świętych o prawdziwie powszechnym znaczeniu” (KL 111)⁵²⁹. Odnowiony kalendarz liturgiczny wymienia w kolejności hierarchicznej: uroczystości, święta, wspomnienia obowiązkowe i dowolne oraz dni zwykłe. Szczegółowe zasady obchodów reguluje tzw. tabela pierwszeństwa, która określa m.in. jaki formularz Mszy św. i jakie czytania wybrać w przypadku zbiegających się w danym dniu różnych obchodów. Należy podkreślić, że w ciągu roku liturgicznego Kościół sprawuje tylko jedno misterium,

⁵²⁹ Por. K. Konecki, Posoborowa reforma Kalendarza Rzymskiego, s. 197-205.

misterium paschalne Chrystusa⁵³⁰. Wyróżnia się tu trzy zasadnicze wątki: obchód misterium paschalnego, na który składają się święta wielkanocne z czasem przygotowania paschalnego, obchód tajemnicy wcielenia i narodzenia Chrystusa, który obejmuje okres Narodzenia Pańskiego i Adwentu, oraz cykl zwykłych niedziel w ciągu roku.

2. Recepcja posoborowej odnowy Liturgii godzin i Roku liturgicznego w Kościele w Polsce

Po ukazaniu się Ogólnego Wprowadzenia do Liturgii Godzin obowiązującego od Adwentu 1971 r. zadaniem Konferencji Episkopatów poszczególnych krajów było przygotowanie tłumaczeń w językach narodowych. Episkopat Polski początkowo odniósł się z rezerwą do możliwości tłumaczenia księgi na język polski⁵³¹. Aby urzeczywistnić założenia i plany Episkopat Polski dążył do należytego przygotowania duchowieństwa i wiernych, by ze zrozumieniem przyjęli zmiany. W tym celu postanowiono pogłębić wiedzę presbiterów zwłaszcza od strony liturgicznej. Równolegle trwały prace nad tekstami ksiąg liturgicznych i dotychczasowymi dokumentami, które należało poprawić tak, by wzrosło zaangażowanie świeckich w liturgię i jej odnowę. Biorąc pod uwagę sytuację w diecezjach polskich, gdzie powszechnym był brak nowych tekstów Konferencja Episkopatu nakazała 3 grudnia 1971 r. dotychczasowy sposób odmawiania aż do czasu wydania polskiego przekładu⁵³². W 1974 r., Episkopat Polski zauważył, że pewna część kapłanów, zwłaszcza zakonnych, posiada już księgę „Liturgii Godzin”. Także w seminariach duchownych profesorowie, którzy wykładali liturgikę, zapoznali się z Liturgią Godzin i prowadzili z klerykami zajęcia według odnowionej księgi. Dlatego też biskupi zgodzili się uchwałą z dnia 25 listopada 1974 roku na stosowanie wydanych w 1971 r. Norm tymczasowych. Ponieważ w liturgicznym kalendarzu „Liturgii Godzin” istnieją zmiany dotyczące dat różnych świąt, dlatego Episkopat zalecił stosować się do dawnego

⁵³⁰ Por. Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, List okólny o przygotowaniu świąt paschalnych *Paschalis Solemnitas*.

⁵³¹ F. Małaczyński, Praca nad polskim przekładem Liturgii Godzin, „Ateneum Kapłańskie” 75 (1983), z.1, s. 24.

⁵³² Zarządzenie 128 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski [w sprawie dotychczasowego sposobu odmawiania brewiarza kapłańskiego] (z dn. 03.12.1971 r.), w: M. Dąbrowska, J. Żaryn, Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski, s. 108–110.

Kalendarza liturgicznego, aż do nowych zarządzeń. Postanowienie to weszło w życie z dniem 2 lutego 1975 r.⁵³³

Czterotomowy polski przekład *Liturgii Horarum* ukazał się w Poznaniu w latach 1982-1988 pt. *Liturgia Godzin, Codzienna modlitwa Ludu Bożego*⁵³⁴. Tomy te zawierały: *Dekret Prymasa Polski* oraz *Dekret Kongregacji Sakramentów i Kultu Bożego*, Konstytucję apostolską Pawła VI wprowadzającą w życie *Liturgię Godzin* (I tom), *Ogólne Wprowadzenie do Liturgii Godzin* (tom I), tabelę pierwszeństwa dni liturgicznych, tabelę świąt ruchomych, kalendarz diecezji polskich (zatwierdzony przez Kongregację Kultu Bożego 16.10.1974 r.). W części zasadniczej umieszczono teksty okresowe, części stałe - psalterz rozłożony na cztery tygodnie, modlitwę na zakończenie dnia i psalmodię dodatkową oraz teksty własne o świętych, teksty wspólne i oficjum za zmarłych. W *Dodatku* znajdowały się pieśni i Ewangelie wigilii, krótsze formy prośb w Nieszporach, formuły dowolne wprowadzenia do Modlitwy Pańskiej, pieśni zastępujące hymn, psalmy niedzielne i świąteczne, a także różne dodatki, np. przygotowanie i dziękczynienie po Mszy św., wybór litanii, formuły rozgrzeszenia, namaszczenia i odpustu zupełnego w godzinę śmierci. Całość dopełnił indeks psalmów i pieśni. Do tego dokumentu dołączono tymczasowe zasady posługiwania się I tomem podczas okresu zwykłego, natomiast podobne, dotyczące okresu wielkopostnego i wielkanocnego, ukazały się w późniejszym terminie. Wszystkie one zostały wydane w następnych latach w formie osobnych wkładek do księgi.

W recepcji odnowionej Liturgii godzin i Roku liturgicznego w Kościele w Polsce bardzo ważne znaczenie miały prace Komisji Liturgicznej. W protokole z 135. posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu, obradującej w dniach 21-22 marca 1973 roku zanotowano bowiem: „Prace na przekładem Liturgii Godzin i posoborowego Mszału Rzymskiego są rozpoczęte; prace nad mszałem są daleko zaawansowane. Posiadamy już polski tekst Modlitw Eucharystycznych. Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, drukuje się Lekcjonarz mszalny. Skromniejsze są osiągnięcia w niedawno rozpoczętej pracy nad przekładem brewiarza. W znacznej mierze są opracowane i dostosowane do recytacji i śpiewu psalmy. Jest przekład pewnej części lekcji

⁵³³ Święta Kongregacja Kultu Bożego, Normy dotyczące tymczasowego użycia tekstów, zwłaszcza w śpiewie, przy odmawianiu brewiarza i odprawianiu Mszy świętej, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 29 (1974), nr 11–12, s. 278–382; Także, postanowienie 145 Konferencji Episkopatu w sprawie odmawiania brewiarza według „Norm tymczasowych”, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 29 (1974), nr 11–12, s. 303–304.

⁵³⁴ Liturgia Godzin, Codzienna modlitwa Ludu Bożego, Poznań, t. 1 - 1982 r., t. 2 - 1984 r., t. 3 - 1987 r., t. 4 - 1988 r. W 2002 r. ukazał się t. d. (okres zwykły tygodnie 9-27).

historiograficznych i patrystycznych, nie mówić już o lekcjach biblijnych, które czerpane są z Biblii Tysiąclecia⁵³⁵. Konferencja Episkopatu Polski w dniu 2 grudnia 1982 r. skierowała do kapłanów list, pt. „List Pasterski do kapłanów z okazji prowadzenia Liturgii Godzin w języku polskim”, ustalając I Niedzielę Adwentu 1982 r. jako dzień, od którego można korzystać z brewiarza w języku polskim⁵³⁶.

Odmawianie Liturgii Godzin stanowi jedną z form dialogu między Bogiem a człowiekiem i może być sprawowana zarówno wspólnotowo, jak i indywidualnie (OWLG 33). Jest ona głosem Oblubienicy przemawiającej do Oblubieńca, a nawet więcej - „jest modlitwą, w której Chrystus wraz ze swoim ciałem zwraca się do Ojca” (KL 84).

Sobór Watykański II podkreśla w swoim nauczaniu, że liturgia Kościoła sprawowana w ciągu roku liturgicznego jest upamiętnieniem zbawczego dzieła dokonanego przez Chrystusa. Aby to zbawcze działanie Syna Bożego miało swój pełny obraz, Ojcowie Soborowi postulują między innymi reformę kalendarza liturgicznego. Ta z kolei jest ściśle związana z nowym wydaniem Mszału Rzymskiego oraz Liturgii Godzin. Układ nowych ksiąg liturgicznych i teksty w nich zawarte dają możliwość pełniejszego ukazania całego misterium paschalnego Chrystusa, w którym skupia się sens istnienia i działalności Kościoła. Kolejne etapy reformy kalendarza liturgicznego, dokonują się dzięki działalności powołanych do wypełnienia tego zadania komisji – zarówno na szczeblu Stolicy Apostolskiej, jak i diecezji. Bardzo szczegółowe wytyczne dotyczące kalendarza danego kraju i wprowadzania nowych świąt do tychże kalendarzy zawiera instrukcja *Calendaria particularia*. Jedną z zasadniczych reguł jest postanowienie mówiące o relacji kalendarza partykularnego do kalendarza powszechnego. Według niej obchody dotyczące Kościoła lokalnego, które należy zamieścić w ramach kalendarza, muszą zostać podporządkowane obchodom powszechnym⁵³⁷.

Nowy kalendarz powszechny opracowany przez Konferencję Episkopatu był wzorem dla powstających kalendarzy lokalnych. Niestety, dzieło polskiego kalendarza zagubiło bogaty dorobek polskiej tradycji religijnej przyjmując nowe daty świąt czy wspomnień świątych a przekreślając dawne, z którymi w Polsce powiązane były

⁵³⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/264, Protokół 135. KPEP, Warszawa, 21-22 III 1973 r., k. 55

⁵³⁶ List Pasterski do kapłanów z okazji wprowadzenia Liturgii Godzin w języku polskim, w: P. Libera, A. Rybicki, S. Łącki (red.), Listy Pasterskie Episkopatu Polski, s. 1391.

⁵³⁷ Instrukcja *Calendaria particularia* AAS 62 : 1970 s. 651-661. Tłumaczenie polskie: Posoborowe prawodawstwo kościelne. Red. E. Szafranski. T. III z. 2. Warszawa 1971 s. 244-278.

lokalne zwyczaje. Sukcesem w dziele posoborowej reformy liturgicznej było również zakończenie – po wielu konsultacjach – prac nad kalendarzem liturgicznym dla diecezji polskich. Ostatecznie na wniosek biskupa Franciszka Jopa, w wyniku zawartych kompromisów, podczas 144. posiedzenia plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, obradującego w dniach 7-8 września 1974 roku w Szczecinie została zatwierdzona jego ostateczna redakcja. W tajnym głosowaniu wzięło udział 51 hierarchów, za przyjęciem nowego kalendarza liturgicznego oddano 47 głosów, przeciw – 2, głosy nieważne – 2⁵³⁸.

Należy zauważyć, że nowy kalendarz powszechny stanowił wzór dla powstających kalendarzy lokalnych. W tym czasie Konferencja Episkopatu Polski rozpoczęła prace zarówno nad polskim opracowaniem kalendarza, jak i nad zmianami w Litanii do Wszystkich Świętych. Komisja Liturgiczna przygotowała stosowny projekt w oparciu o dotychczasowy kalendarz i *Proprium Dioecesium Poloniae* powstałe w latach 1962–1965, a także o wydany w dniu 29 czerwca 1969 r. List o kulcie Świętych w nowym kalendarzu oraz szereg innych dokumentów, który był konsultowany w wielu diecezjalnych Komisjach Liturgicznych. Niestety, zdaniem niektórych teologów, dzieło polskiego kalendarza liturgicznego zostało przeprowadzone rubrycystycznie, a nie pastoralnie. Zagubiło ono cały bogaty dorobek polskiej tradycji religijnej, przyjmując nowe daty obchodów świętych, a przekreślając dawne, z którymi w Polsce były powiązane lokalne zwyczaje.

Ostrożność Stolicy Apostolskiej w dodawaniu nowych wspomnień świętych i błogosławionych do kalendarza Kościoła lokalnego można zauważyć w notyfikacji dotyczącej niektórych aspektów własnych kalendarzy i tekstów liturgicznych. Wyrazem tego może być chociażby Pismo Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów do Prymasa Polski w sprawie wprowadzenia nowych błogosławionych do Kalendarza diecezji polskich, gdzie czytamy, że „słuszną rzeczą jest pozostawienie możliwie jak największej liczby obchodów czci błogosławionych w kalendarzach diecezjalnych i zakonnych. Jeśli chodzi o prośby pochodzące od przełożonych zakonnych, a dotyczące wprowadzenia ich własnych obchodów do kalendarzy diecezjalnych lub krajowych, Kongregacja przypomina [...] zasadę, zgodnie z którą zakony i zgromadzenia zakonne mają szerokie możliwości oddawania kultu liturgicznego własnym świętym i błogosławionym w obrębie swoich wspólnot i w swych kościołach, gdzie udział w

⁵³⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/273, Protokół 144. KPEP, Szczecin, 7-8 IX 1973 r., k. 16.

celebracjach mogą brać także ich współpracownicy, alumni i przyjaciele. Dlatego nie wydaje się pożądane, aby kalendarz rodziny zakonnej był mieszany z kalendarzem diecezjalnym lub krajowym”⁵³⁹.

Zdaniem ks. M. Kowalskiego, który badał posoborową recepcję odnowionego kalendarza w diecezji kieleckiej, przyjęcie i wprowadzanie w życie reformy kalendarza liturgicznego w Kościele w Polsce, dokonało się bardzo sprawnie. Być może spowodowane to zostało wprowadzeniem nowego zreformowanego Mszału Rzymskiego i Liturgii godzin, które niejako wymuszają pewne zmiany, muszą bowiem funkcjonować w zależności od siebie⁵⁴⁰.

3. Recepcja odnowy Liturgii godzin i Roku liturgicznego w diecezji gorzowskiej

Proces recepcji odnowy Liturgii godzin i Roku liturgicznego odbywał się zgodnie ze wskazaniami Konferencji Episkopatu Polski. Episkopat Polski miał czuwać, aby recepcja soborowej odnowy liturgicznej przebiegała zgodnie z postanowieniami Soboru, a zatem, by nie ograniczała się tylko do zmian zewnętrznych, ale przyczyniała się do czynnego udziału wiernych w rzeczywistości zbawienia, jaką obrzędy te niosą. To dążenie Episkopatu Polski wyrażało się między innymi w zarządzeniach i instrukcjach opracowywanych przez Komisję Episkopatu do Spraw Liturgii i Duszpasterstwa⁵⁴¹. Dotyczyło to także odnowionej Liturgii godzin i Roku liturgicznego.

Ks. R. Harmaciński charakteryzując pasterską posługę bpa Wilhelma Pluty w diecezji gorzowskiej podkreślał zatroskanie biskupa o rozwój duchowy diecezjan. Biskup W. Pluta ukazał oryginalny sposób realizacji tego zadania⁵⁴². Bp Pluta wiedział, że jako sługa i włodarz tajemnic Bożych prowadzi lud Nowego Testamentu i nim kieruje. Bowiem biskup jest zwiastunem wiary i powinien troszczyć się o szerzenie Ewangelii. Pod przewodnictwem biskupa Wilhelma życie religijne Kościoła gorzowskiego formowali wszyscy jego członkowie: kapłani, katecheci, zakonnicy i zakonnice, świeccy jego członkowie, młodzież i starsi. Duchowa formacja diecezji jako

⁵³⁹Pismo Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów do Prymasa Polski w sprawie wprowadzania nowych błogosławionych do Kalendarza diecezji polskich, „Anmnesis” 27(2001) nr 1, s. 20-21.

⁵⁴⁰ M. Kowalski, Posoborowa odnowa Kalendarza liturgicznego i jej recepcja w diecezji kieleckiej, „Roczniki Teologiczne”, 62(2015), z. 8, s. 19-39.

⁵⁴¹ H. J. Sobeczko, Komisja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, w: Encyklopedia Katolicka, t. 9. Lublin 2002, kol. 461.

⁵⁴² R. Harmaciński, Rola integracyjna biskupa Wilhelma Pluty na Ziemi Lubuskiej, s. 395.

społeczności miłości to, według bpa W. Pluty, fundamentalne założenie pastoralne dla wszystkich jej członków. U podstaw tego założenia leży wszelkie prawidłowe działanie pasterskie zmierzające do ożywienia i pogłębienia życia wewnętrznego w diecezji.

W Liście pasterskim z dnia 24 kwietnia 1961 roku pisał do diecezjan: „Trzeba nam nieustannie wracać do tych radosnych zdarzeń zbawczych, które są . treścią dnia Pańskiego. Życie dzisiejsze tak bowiem wyczerpuje siły ducha i ciała, że łatwo w wirze zdarzeń zagubić świadomość wielkiego szczęścia Dzieci Bożych, żyjących radością i nadzieją wielkanocną. Zagrożone jest również i życie rodzinne jeżeli nie kształtują go te wielkie prawdy naszego Zbawienia. Ku odnowieniu ducha wspólnoty rodzinnej, ożywianego wciąż na nowo tymi prawdami, ustanowił nam Bóg dzień Pański – niedzielę”⁵⁴³.

Bp W. Pluta w tym liście przypomniał, że „niedziela jest nieustannie odnawianą Wielkanocą, dniem Zwycięstwa Zbawiciela nad grzechem i śmiercią, dniem, w którym powinniśmy sobie uświadomić, że jesteśmy dziećmi Ojca niebieskiego, żyjącymi radosną prawdą, iż Ojciec niebieski kocha nas, bo nam dla zwycięstwa Syna Swego nie pamięta grzechu; dziećmi żyjącymi nadzieją, iż Jezus Chrystus nasz Pan, który wstąpił na niebiosa i który stamtąd przyjdzie sądzić żywych i umarłych, nie potępi tych, co się przyznawali do Niego na ziemi i radośnie sprawowali coniedzielną chwałbę Bożą ku uczczeniu Jego Zmartwychwstania”⁵⁴⁴. Fundament realizacji tego celu widział w rozmodleniu duchowieństwa i wiernych. Stąd też list pasterski na temat świętowania niedzieli, której centrum winna być msza św. oraz umiejętność świętowania w rodzinie⁵⁴⁵.

Kierując się chwałą Bożą i pieczołowitością dążył do ujednolicenia, a zarazem usprawnienia w oddawaniu czci Najświętszemu Sakramentowi poza Mszą św. W związku z tym wydał „Dekret w sprawie kultu Przenajświętszego Sakramentu”⁵⁴⁶. Zawarł tam przepisy dotyczące adoracji, procesji teoforycznych, ołtarza i naczyń liturgicznych, tabernakulum, dni, w których można urządzać wystawienie, 40-godzinne nabożeństwa w ciągu roku liturgicznego.

Wiele miejsca w swej posłudze poświęcał pogłębianiu tajemnicy sakramentów świętych i ich mocy uświęcającej. Brał czynny udział w opracowaniu praktycznego podręcznika dla duszpasterzy związanego z owocnym posługiwaniem kapłańskim

⁵⁴³ W. Pluta, *Aby wszyscy byli jedno*, s. 30.

⁵⁴⁴ Tamże.

⁵⁴⁵ Tamże, s. 28-33.

⁵⁴⁶ „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 6(1962), nr 6, s. 166-171.

darem uświęcania. Posoborowa odnowa liturgii zaowocowała opracowaniami dla duszpasterzy, mającymi pomóc im we wprowadzaniu w życie myśli soborowej⁵⁴⁷.

W przygotowaniach soborowej reformy liturgicznej podjęto także prace nad reform Breviarium Romanum. Oprócz uproszczenia oficjum poprzez zmniejszenie liczby psalmów odmawianych w ciągu tygodnia oraz innych zmian dokonanych na podstawie soborowej reformy zmieniono także nazwę „oficjum” na „Liturgia Godzin”, co spotkało się z pełną aprobatą. Czwarty rozdział Konstytucji o liturgii świętej obejmuje postulaty wypracowane przez Ojców Soborowych odnoszące się do teologii i reformy modlitwy brewiarzowej. Podjęto również reformą Roku liturgicznego, aby bardziej wskazać misterium zbawcze Jezusa Chrystusa i uporządkować kult Matki Bożej i świętych Pańskich. Podkreślono również możliwość obchodów liturgicznych, które mocno związane były z lokalną tradycją i zwyczajami. Dziś, po latach, analizując sposób recepcji odnowy liturgicznej wypracowany przez bpa W. Plutę Kościele gorzowskim można powiedzieć, że stworzył on pewnego rodzaju pastoralny elementarz, który posłuży jeszcze długo w ewangelicznym odczytywaniu Bożych planów i znaków czasu.

⁵⁴⁷ M. Kołodziej, Biskup Wilhelm Pluta (1910-1986) – pasterz Kościoła gorzowskiego, s. 101.

Rozdział VI.

Soborowa odnowa muzyki sakralnej i sztuki kościelnej

W soborowej reformie liturgicznej, której założenie przedstawione są w Konstytucji o liturgii świętej, osobne rozdziały poświęcono muzyce sakralnej i sztuce kościelnej. W dokumencie tym wskazano, że muzyka stanowi skarbiec nieocenionej wartości, a śpiew kościelny jest nieodzowną oraz integralną częścią uroczystej liturgii. „Muzyka kościelna będzie tym wznioślejsza, im ściślej zespoli się z czynnością liturgiczną” (KL 112). Śpiew sprawia, że czynność liturgiczna przybiera godniejszą postać (por. KL 113). Odnośnie sztuki kościelnej podkreślono, że ze swej natury jest ona nastawiona na nieskończone piękno Boże i może skutecznie zwracać ku Bogu ludzkie serca. Przedmioty należące do kultu, jako znaki i symbole rzeczywistości nadziemskiej, mają być godne, ozdobne i piękne (por. KL 122). Postulowano także, aby w sztuce kościelnej należy eksponować bardziej szlachetne piękno, aniżeli wyłącznie okazałość (por. KL 124).

Odnośnie soborowej odnowy sztuki kościelnej zwrócono uwagę, że wyposażenie wnętrza kościelnego ma ułatwić wykonywanie specjalnych zadań w zgromadzeniu liturgicznym, a więc podkreślić różnicowany charakter posług. Ogólne wprowadzeni do Mszału Rzymskiego podaje, że „na sprawowanie Eucharystii lud Boży gromadzi się zwykle w kościele lub, gdy kościoła brak albo jest on niewystarczający, w innym odpowiednim miejscu, godnym tak wielkiego misterium. Zarówno kościoły, jak i te inne miejsca powinny być odpowiednio przystosowane do sprawowania czynności liturgicznych i osiągnięcia czynnego udziału wszystkich wiernych. Świątynie i przedmioty związane z kultem Bożym winny być prawdziwie godne i piękne, stanowiąc jednocześnie znaki i symbole rzeczywistości nadprzyrodzonych” (OWMR 288). W dotychczasowej koncepcji wnętrza sakralnego był jeden punkt centralny - ołtarz - z tryptykiem i umieszczonym na nim tabernakulum. Dokumenty posoborowe bardziej podkreślają rolę sprawowanej czynności liturgicznej, gdyż tym, co łączy wszystkich

zgrupowanych, jest sprawowana liturgia, czyli zbawcze działanie Boga, które tu i teraz dokonuje się przez widzialne znaki. Odbywa się to w różnych miejscach, stąd też mówi się o "strefach", podkreślając szczególnie strefę liturgii słowa Bożego i strefę liturgii ofiary.

1. Muzyka sakralna i sztuka kościelna w założeniach odnowy soborowej

Redaktorzy Konstytucji o liturgii świętej mówią o zasadach soborowej odnowy muzyki sakralnej przywołali słowa św. Augustyna: „Coraz bardziej jednak skłaniam się do pochwalenia tego obyczaju, że śpiewa się w kościele, aby poprzez przyjemności uszu mogła słabsza dusza wznosić się do stanu pobożności” (por. KL 112). Oznacza to, że w reformie soborowej zwrócono uwagę, że poprzez śpiew i muzykę nie tylko jesteśmy w pełni świadomymi uczestnikami liturgii, ale w przeżywaniu pięknego doświadczenia muzyki, która unosi ludzką duszę do Boga, przede wszystkim Go wielbimy. Przez wieki muzyka i śpiew stanowiły ozdobę liturgii. Natomiast w reformie soborowej nastąpiła istotna zmiana. Śpiew i muzykę w liturgii rozumiano już nie jako dodatek, ale konkretna część i wyraz sprawowanej liturgii. W Konstytucji o liturgii świętej czytamy: „Czynność liturgiczna przybiera godniejszą postać, gdy służba Boża odbywa się uroczyście ze śpiewem, przy udziale osób posługujących na mocy święceń, z czynnym uczestnictwem wiernych” (KL 113). Zwrócono uwagę, że muzyka, śpiew i liturgia stanowiąc jedną całość, pomagają przeżywać Bożą obecność i przyswoić przesłanie towarzyszące obrzędom⁵⁴⁸. To dzieło odnowy liturgicznej, a także związana z nim reforma muzyki, dokonują się w czasie. Przygotowywało je wiele pokoleń teologów, liturgistów i muzyków⁵⁴⁹.

Konstytucja o liturgii świętej podejmuje zagadnienie odnowy muzyki sakralnej w szóstym rozdziale. Natomiast szczegółowe rozwiązania dotyczące soborowej odnowy muzyki i śpiewu w liturgii znajdują się w Instrukcji o muzyce w świętej liturgii *Musicam Sacram*⁵⁵⁰. Konstytucja o liturgii świętej, jak już było mówione, podaje kierunki soborowych zmian. I tak stwierdza, że muzyka liturgiczna powinna ściśle

⁵⁴⁸ Takie podejście prezentują posoborowe dokumenty Kościoła. Por. A. Filaber, *Prawodawstwo muzyki liturgicznej*, Warszawa 2011; I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2001, s. 49-123.

⁵⁴⁹ Por. R. Tyrała, *Soborowa odnowa muzyki kościelnej w Polsce*, Kraków 2000, s. 246.

⁵⁵⁰ Święta Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja o muzyce w świętej liturgii Musicam Sacram*, 5 III 1967.

wiązać się z czynnością liturgiczną, serdeczniej wyrażać modlitwę, przyczyniać się do jednomyślności oraz nadawać uroczysty charakter świętym obrzędom (por. KL 112). Myśl tę podejmuje również instrukcja *Musicam Sacram* mówiąc: „Czynność liturgiczna przybiera bardziej dostojną postać, gdy jest połączona ze śpiewem i biorą w niej udział duchowni różnych stopni, wykonując przypadające im funkcje, a lud w niej uczestniczy. Dzięki takiej postaci modlitwa nabiera szczególnego namaszczenia, bardziej bezpośrednio ujawnia się tajemnica świętej liturgii oraz jej charakter hierarchiczny i społeczny, dzięki zjednoczeniu w śpiewie pogłębia się jedność serc, okazałość świętych obrzędów ułatwia wzniesienie myśli ku niebu, a cała celebracja staje się jaśniej zapowiedzią tego, co dokonuje się w świętym mieście Jeruzalem”⁵⁵¹.

W myśl soborowych dokumentów muzyka sakralna, stanowiąca nieodzowną i składową część uroczystej liturgii, dzieli z nią nie tylko ogólny cel, jakim jest chwała Boża oraz uświęcenie wiernych, ale także winna ona w najwyższym stopniu posiadać te przymioty, które są właściwe liturgii. Tak więc w pierwszym rzędzie musi odznaczać się świętością i pięknnością, doskonałością formy, z których wypływa inna cecha: powszechność (por. MS 4). Te postulaty mają głównie na celu wyeliminowanie z muzyki sakralnej, będącej współpracownicą świętej liturgii, tych wszystkich elementów, które mogłyby w jakikolwiek sposób pomniejszyć godność kultu, bądź też przeszkadzałyby wiernym w modlitewnym skupieniu.

Uznanie muzyki za część składową uroczystej liturgii implikuje względem niej pewne bardzo istotne i specyficzne wymogi. Mając ona bowiem bliższy związek ze czcią oddawaną Bogu przez to iż pełni uprzywilejowaną rolę w sprawowaniu świętych obrzędów, podlega tym samym w sposób szczególny prawom i normom, które rządzą wszystkimi rodzajami sztuki, a zwłaszcza sztuki religijnej (por. KL 112). Chodzi tu głównie o to, ażeby uchronić muzykę sakralną od tego wszystkiego, co by mogło uczynić ją mniej godną w tak zaszczytnym posłannictwie.

Konstytucja o liturgii świętej stanowi zasadniczy zwrot w dotychczasowym pojmowaniu funkcji i miejsca wiernych podczas świętych obrzędów. Paweł VI zaznaczył, że aby wierni dobrze wykonywali swoje funkcje, nie wystarczy tylko ich pouczyć, ale należy im pomóc, zaopatrzyć ich w teksty i melodie, aby liturgia stała się nie tylko „czynnością w najwyższym stopniu świętą”, lecz aby była dziełem sztuki⁵⁵².

⁵⁵¹ Tamże.

⁵⁵² Por. I. Pawlak, Śpiewy ordinarium missae w świetle odnowy liturgicznej, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, nr 3, Rok XX, 1967, s. 161.

Na bardzo ważną sprawę w odnowie soborowej wskazuje Konstytucja o liturgii świętej wskazując, że istotną sprawą w odnowie muzyki sakralnej jest ukazanie roli śpiewu gregoriańskiego w celebracji liturgii. Konstytucja o liturgii świętej przypomina: „Śpiew gregoriański Kościół uznaje za własny śpiew liturgii rzymskiej. Dlatego w czynnościach liturgicznych powinien on zajmować pierwsze miejsce wśród innych równorzędnych rodzajów śpiewu” (KL 116). Zdaniem ks. R. Tyrały dlatego też w liturgicznych czynnościach ma on swoje uprzywilejowane miejsce pośród pozostałych równorzędnych śpiewów (polifonii czy pieśni kościelnych)⁵⁵³. Aby można było to zrealizować Sobór nakazuje: „należy doprowadzić do końca wydanie autentycznych ksiąg śpiewu gregoriańskiego, a nawet przygotować bardziej krytyczne wydanie ksiąg, ogłoszonych już po reformie św. Piusa X. Zaleca się również przygotować wydanie, zawierające łatwiejsze melodie do użytku mniejszych kościołów” (KL 117).

Precyzyjne wskazania odnośnie soborowej reformy muzyki sakralnej daje instrukcja *Musicam sacram*. W niej odnajdujemy nową definicję muzyki kościelnej. Przypomina ona, że celem muzyki kościelnej jest *chwała Boża i uświęcenie wiernych*, ponadto stwierdza, że muzyka sakralną należy nazywać tę muzykę, która została skomponowana dla kultu Bożego oraz która odznacza się świętością formy. Według owej Instrukcji do muzyki kościelnej zalicza się śpiew gregoriański, polifonię sakralną dawną oraz współczesną, muzykę organową oraz muzykę wykonywaną na innych instrumentach dopuszczonych przy sprawowaniu liturgii⁵⁵⁴.

Analizując treść instrukcji *Musicam Sacram* można zauważyć wielką troskę o udział całego ludu w śpiewie podczas sprawowanej liturgii oraz różnych nabożeństw. Jest ona również nacechowana troską o czystość kultu liturgicznego, poprawność oraz doskonałość śpiewu i muzyki, jak także zależy jej bardzo na tym, ażeby poprzez śpiew i muzykę wzrastała chwała Boża oraz świętość i doskonałość wiernych⁵⁵⁵. Świętość wynika nie z obiektywnej świętości poszczególnych dźwięków (albowiem nie ma dźwięków mniej lub bardziej świętych), aczkolwiek ze ścisłej łączności z tekstem liturgicznym, jak także z funkcji, jaką pełni muzyka w poszczególnych częściach liturgii⁵⁵⁶. Natomiast doskonałość formy oznacza wysoki poziom artystyczny utworu.

⁵⁵³ Por. R. Tyrała, Aktualność odnowy muzyki liturgicznej przedstawionej w Motu proprio św. Piusa X, papieża, „Liturgia Sacra” 9(2003), nr 2, s. 404.

⁵⁵⁴ Por. S. Grzybek, Nowa Instrukcja o muzyce w liturgii świętej, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 20(1967), nr 3, s. 185.

⁵⁵⁵ Tamże, s. 186.

⁵⁵⁶ Por. I. Pawlak, Chorał gregoriański w posoborowej liturgii, „Collectanae Theologica”, 46(1976), nr 1, s. 104.

Aczkolwiek liturgia, choć stawia wymagania muzyce, nie zasłania jednak granic piękna. Można zatem powiedzieć, że chorał w sposób najdoskonalszy posiada przytoczone przymioty⁵⁵⁷.

Sobór Watykański II zapoczątkował także nowy etap w spojrzeniu na muzykę instrumentalną. Wszystkie dotychczasowe wypowiedzi znalazły swój ostateczny kształt w soborowej *Konstytucji o liturgii świętej*. Co prawda przyznaje ona pierwszeństwo organom, ale nie wyklucza także innych instrumentów, „jeśli nadają się albo mogą być przystosowane do użytku sakralnego, jeżeli odpowiadają godności świątyni i rzeczywiście przyczyniają się do zbudowania wiernych” (nr 120). To ogólne stwierdzenie szerzej rozwijają dokumenty wykonawcze a zwłaszcza instrukcja *Musicam Sacram*. Analizując te dokumenty możemy stwierdzić, że podstawowym instrumentem kościelnym są organy. Natomiast używanie w liturgii innych instrumentów związane jest z tradycjami kulturowymi.

Konstytucja o liturgii świętej, wprowadzając języki narodowe do liturgii, umożliwiła tworzenie śpiewów liturgicznych w języku ojczystym, a przez to w duchu tradycji muzycznych narodu. Dało to możliwość pełniejszego wypełnienia funkcji muzyki w liturgii, którą zgodnie z Magisterium Kościoła jest oddanie chwały Bogu i uświęcenie wiernych. Muzyka kościelna nie jest sztuką samą dla siebie, jej źródłem i sensem jest służba na rzecz liturgii. Konstytucja o Liturgii mówi: „muzyka kościelna będzie tym świętsza, im ściślej zwiąże się z czynnością liturgiczną, serdeczniej wyrażając modlitwę, przyczyniając się do jednomysłności, wreszcie nadając uroczysty charakter obrzędom świętym” (por. KL 112), a przez to pomaga ona modłącemu się chrześcijaninowi w drodze do świętości. Jednakże nie wolno porównywać „uświęcającego” działania muzyki sakralnej ze zbawczą mocą sakramentów lub Słowa Bożego, niemniej jednak nie można nie docenić wagi orzeczeń *Magisterium Ecclesiae*, które stwierdzają, że dzięki uczestnictwu w śpiewie liturgicznym potęguje się, pomnaża się dyspozycyjność modlącego się chrześcijanina do przyjęcia łaski Bożej⁵⁵⁸.

Biskupi włoscy w 1983 r. napisali, że cała celebracja liturgiczna jest łaską i sztuką: łaską, ponieważ to Duch Chrystusa organizuje celebracyjną wspólnotę; sztuką dlatego, że jest czynnością rytualną i symboliczną, która jeśli chce być skuteczna, musi

⁵⁵⁷ Tamże.

⁵⁵⁸ J. Waloszek, *Odnova muzyki kościelnej w świetle Konstytucji o Liturgii Sacrosanctum concilium*. Założenie i realizacja, w: *Wprowadzenie soborowej odnowy liturgicznej*, Opole 1999, s. 193.

respektować wymagania komunikacji⁵⁵⁹. Konstytucja o liturgii świętej podejmuje też zagadnienie związane z soborową odnową sztuki sakralnej. Temu tematowi poświęcony jest siódmy rozdział Konstytucji o liturgii świętej. W dokumencie tym czytamy: „Do najszlachetniejszych osiągnięć ludzkiego talentu słusznie zalicza się sztuki piękne, zwłaszcza sztukę religijną i jej szczyt, a mianowicie sztukę sakralną. One ze swej natury nastawione są na nieskończone piękno Boże, które mają w jakimś stopniu wyrazić ludzkimi środkami. Tym bardziej są oddane Bogu i wyrażaniu Jego czci i chwały, im usilniej zmierzają wyłącznie do tego, aby skutecznie zwracać ku Bogu ludzkie serca. Z tej racji Matka Kościół zawsze był przyjacielem sztuk pięknych, stale szukał ich szlachetnych usług i kształcił artystów, aby przedmioty należące do kultu, jako znaki i symbole rzeczywistości nadziemskiej, były godne, ozdobne i piękne. Kościół słusznie uważał się jakby za arbitra w sprawach sztuki, osądzając, które z dzieł artystów zgadzają się z wiarą, pobożnością i tradycyjnymi zasadami oraz nadają się do użytku sakralnego. Ze szczególną troską Kościół dbał o to, aby sprzęty liturgiczne godnie uwydatniały piękno kultu, stąd też dopuszczał takie zmiany w zakresie materiału, kształtu i zdobnictwa, jakie z biegiem czasu przynosił postęp techniczny” (KL 122). Odnowa liturgiczna dała nowe spojrzenie na przestrzeń, w której celebrowana jest Eucharystia. Powstało już szereg opracowań ujmujących teologiczne i wymogi liturgiczno-prawne związane z kościołem i jego wyposażeniem⁵⁶⁰.

Wspólnota ludzi wierzących w Chrystusa stanowi Kościół Boży na ziemi, który potrzebuje swojego miejsca zgromadzeń. Pismo Święte zawiera wiele dowodów na to, że Izraelici darzyli dużym szacunkiem miejsca „świętych spotkań”, takie jak Świątynia Jerozolimska i synagoga, w których również Jezus przebywał, modlił się i nauczał (Łk 2,22-39.46-49). Nawiedzane przez Jezusa miejsca nabierały wyjątkowości i przywileju, ponieważ były one przestrzenią Jego spotkania z Ojcem, mieszkaniem Ojca

⁵⁵⁹ Por. A. Sorrentino, *Sztuka przewodniczenia celebracjom liturgicznym*, Kraków 2001, s. 68.

⁵⁶⁰ Por. Z. Wit, *Wymogi liturgiczno-prawne wyposażenia kościoła*, „Ateneum Kapłańskie” 11(1989), s. 226-240; Tenże, *Uwarunkowania przestrzenne i funkcje w zgromadzeniu liturgicznym*, w: H.J. Sobeczko (red.), *Profesor i duszpasterz. Księga pamiątkowa ku czci ks. Wacława Scenka*, Opole 1988, s. 153-166; Tenże, *Przestrzeń sakralna dla sprawowania Eucharystii. Założenia teologiczne i liturgiczno-prawne*, w: R. Pierskała, R. Pośpiech (red.), *Kultura i sztuka w służbie Eucharystii*, Opole 1997, s. 35-52; R. Walczak, *Świątynia chrześcijańska i jej wystrój w świetle soborowych i posoborowych dokumentów Kościoła*, Kalwaria Zebrzydowska 1999; M.R. Rosier-Siedelecka, *Posoborowa architektura sakralna*, Lublin 1979; S. Lech, *Przestrzeń celebracji liturgicznych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 42(1989), s. 187-198; B. Snela, *Teologiczne podstawy kształtowania przestrzeni kościelnej*, w: F. Blachnicki (red.), *Liturgika ogólna*, Lublin 1973, s. 171-245; Tenże *Sacrum i profanum w przestrzeni kościelnej*, „Collectanea Theologica” 3(1971), s. 61-80; A.G. Dyl, *Posoborowe przepisy prawno-liturgiczne dotyczące wyposażenia wnętrza kościoła*, w: W. Świerżawski (red.), *Sztuka w liturgii*, Kraków 1996 s. 65-88; W. Świerżawski, *Przestrzeń sakralna i misterium liturgii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 35(1982) s. 270-283.

niebieskiego i domem modlitwy (por. KKK 584). Przestrzenią sakralną najogólniej można zatem nazwać miejsce, w którym Kościół sprawuje kult liturgiczny i inne święte obrzędy. Zawiera się ono w określonym budynku, który musi zostać odpowiednio zorganizowany.

Dokumenty Stolicy Apostolskiej mówią zarówno o dostosowaniu już istniejących budowli sakralnych do współczesnych wymogów liturgicznych, jak i zachowaniu koniecznych warunków przy budowaniu nowych. Instrukcja o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej mówi: „Dom modlitwy (...) powinien być schludny, zdalny do modlitwy i świętych uroczystości (...), a urządzenie świętego miejsca ma bardzo wielkie znaczenie, gdy chodzi o właściwe zorganizowanie nabożeństwa i czynnego uczestnictwa wiernych” (EM 24).

Teologia budynku, w którym gromadzi się wspólnota na celebrację liturgii jest związana z obecnością Chrystusa i Kościoła – Ciałem Chrystusa. Wyraźnie podkreślają to także „Obrzędy poświęcenia kościoła”, gdzie na samym wstępie stwierdza się: „Chrystus przez swoją śmierć i zmartwychwstanie stał się prawdziwą i doskonałą świątynią Nowego Przymierza i zgromadził lud nabyty. Ten lud święty, zebrany w jedności Ojca, Syna i Ducha Świętego, jest Kościołem, czyli świątynią Boga, zbudowaną z żywych kamieni, gdzie Ojciec doznaje czci w Duchu i prawdzie. Słusznie więc od dawna nazywa się kościołem także budynek, w którym gromadzi się wspólnota chrześcijańska, aby słuchać słowa Bożego, razem się modlić, przystępować do sakramentów oraz sprawować Eucharystię”⁵⁶¹. Wnętrze kościoła jest częścią miejsca świętego, które obejmuje w szczególności wszystkich zgromadzonych na sprawowaniu kultu Bożego i jest w sensie ścisłym przestrzenią celebracji liturgicznej. W posoborowym nauczaniu Kościoła stwierdza się, że tym, co łączy wszystkich zgromadzonych, jest sprawowana liturgia, czyli zbawcze działanie Boga, które tu i teraz dokonuje się przez widzialne znaki. Odbyna się to w różnych miejscach, tak zwanych strefach, z podkreśleniem strefy liturgii słowa Bożego i liturgii ofiary⁵⁶².

Celebrowana liturgia bardzo mocno złączona jest ze sztuką: sztuką słowa, śpiewu, muzyki, architektury, malarstwa, plastyki, choreografii, złotnictwa, zdobnictwa, mimiki. Rozumienie liturgii jako aktualizacji zbawczych działań Boga wobec człowieka, przez najpełniejsze objawienie zamysłu Boga w Jezusie, w którym to samoobjawieniu się

⁵⁶¹ Por. Obrzędy poświęcenia kościoła. Wprowadzenie, nr. 1, w: Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza, Katowice 2012, s. 25.

⁵⁶² Por. M.E. Rosier-Siedlecka, Posoborowa architektura sakralna, Lublin 1979, s. 222.

Boga misterium zbawienia wypełniło się, a w kulcie Kościoła uwielbiony *Kyrios* nadal wykonuje swoje odwieczne kapłaństwo, implikuje potrzebę ukształtowania przestrzeni liturgicznej. Realizacja tego celu i służba jemu uświęca też sztukę liturgiczną. Potrzeby religijne są bezpośrednim bodźcem dla rozwoju sztuki sakralnej. Tutaj często stykała się asceza z mistyką, charyzmatyczne doświadczenie Boga i wyrażenie tego doświadczenia w elementach materii poprzez doskonałe rzemiosło. Estetyka wyrażająca się w dziele i mistyka mają wiele cech wspólnych⁵⁶³. Tu i tam dominuje poznanie, doświadczenie bliskości przedmiotu. Jest to struktura bardzo podobna do struktury religii, gdzie Bóg jest przede wszystkim Bogiem zbliżającym się do ludzi w działaniu określonym mianem ekonomii zbawienia, ale jest też Bogiem ludzkich poszukiwań i tęsknot. Taka jest również dwukierunkowa budowa liturgii. Jak widać związek sztuki sakralnej z liturgią nie jest przypadkowy lub tylko werbalny, ale odnosi się do istoty obu zjawisk: liturgii i sztuki⁵⁶⁴. W tym kontekście sztuka jest nie tylko integralnie związana jest z kultem, ale zyskuje poważną rolę utylitarną, funkcjonalną, służebną. Ta zależność służebna sztuki chrześcijańskiej, jest przede wszystkim związana z zawartością głoszonej doktryny, której treść jest zależna od rozwoju myśli naukowo-teologicznej i od świadomości wiernych danego okresu. Zależy to od odkryć poznawczych i potrzeb danej epoki. Dlatego sztuką religijną (sakralną) nie kieruje tylko doraźny funkcjonalizm. Historia sztuki religijnej, a zwłaszcza sakralnej, to świadectwo świadomości wiernych w praktycznym przeżywaniu tego misterium⁵⁶⁵. Sztuka liturgiczna to jeszcze coś więcej. Ona ma nie tylko wyrażać i budzić uczucia religijne, tak jak sztuka religijna, ale ma jeszcze pomagać do przeżycia liturgii. Ma tym samym rysy specyficzne, których sztuka religijna nie posiada: to przewaga cech obiektywnych nad subiektywnymi. O ile więc sztuka religijna jest zagrożona subiektywizmem, o tyle sztuka liturgiczna musi nadto wyrażać z jednej strony znaki czasu, tworzyć przeróżne warianty horyzontalne, a z drugiej strony musi obiektywizować, musi wyrażać Ducha Chrystusowego tak, jak Chrystus Go wyraził i tak jak Go wyraża Kościół, który jest mistycznym trwaniem Chrystusa na ziemi⁵⁶⁶.

⁵⁶³ W. Świerżawski, Zakorzenie sztuki liturgicznej w teologii, w: W. Świerżawski, (red.), *Sztuka w liturgii*, Kraków 1996, s. 224.

⁵⁶⁴ J. St. Pasierb, Teoria sztuki sakralnej w Konstytucji o Liturgii Soboru Watykańskiego II, w: J. Myśków (red.), *Myśl posoborowa w Polsce*, Warszawa 1970, s. 284.

⁵⁶⁵ H. Szczypińska, Sztuka a liturgia, w: B. Bejze (red.), *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 1, Warszawa 1967, s. 286.

⁵⁶⁶ W. Świerżawski, Zakorzenie sztuki liturgicznej, s. 225.

Sztuka sakralna jest związana z konkretną funkcją służebną. Forma świątyń jest więc zależna od jej funkcji, od liturgii w niej sprawowanej. Zmiana liturgii wpływa na zmianę formy świątyni. Jeżeli w wiekach poprzednich wyrażała i symbolizowała pochod wiernych do Niebieskiego Jeruzalem, to dziś komentatorzy soborowej Konstytucji o liturgii nazwą świątynię miejscem wydzielonym, w której społeczność wiernych sprawuje kult, składa ofiarę Bogu. Nie jest to już przybytek, najwspanialszy dom wystawiony Bogu. Dziś położono nacisk na budowlę, która przeznaczona jest dla celów społeczności (liturgia jest aktem społecznym), w którym zostaje uobecniona tajemnica⁵⁶⁷.

Precyzując głębiej istotę sztuki liturgicznej nie można pominąć wymiaru symbolu. Konstytucja o liturgii w rozdziale poświęconym sztuce sakralnej nazywa dzieła sztuki sakralnej „znakami i symbolami najwyższych spraw” (KL 122). Symbol posiada dwojaką funkcję: najpierw otwiera pewne poziomy rzeczywistości, których nie można w inny sposób uchwycić, a następnie dokonuje otwarcia pewnych głębi naszej duszy. Religijny symbol otwiera przed duszą tajemnicę świętości, na którą dusza może odpowiedzieć. Spostrzeżenie lub przedstawienie znaku wywołuje albo powinno wywoływać przedstawienie przyporządkowanego przedmiotu. Jeżeli znak wskazuje na przedstawienie idealne, jest symbolem. W okresie posoborowym pod adresem architektów, przygotowujących projekty nowych kościołów⁵⁶⁸, Kościół wysuwa dwa podstawowe założenia: funkcjonalność, czyli należy „troskliwie dbać o to, aby ułatwić wykonywanie czynności liturgicznych”; oraz, aby przyczyniały się do „czynnego uczestnictwa wiernych” (KL 124). Wymogi te wypływają z teologicznej koncepcji świątyni⁵⁶⁹.

Wnętrze kościelne ma więc w pierwszym rzędzie pełnić funkcję liturgiczną, gdyż w tym celu zostało ono stworzone. Chodzi tu nie tylko o funkcję wyłącznie pragmatyczną dla spełniania czynności liturgicznych, ale o stworzenie harmonijnej przestrzeni, gdzie poszczególne elementy są sobie nawzajem konsekwentnie podporządkowane (por. KL 124). Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego wyraźnie daje wskazania, gdy przypomina, że świątynie i przedmioty związane z kultem Bożym mają być “prawdziwie godne i piękne, stanowiąc jednocześnie znaki i

⁵⁶⁷ H. Szczypińska, *Sztuka a liturgia*, s. 291.

⁵⁶⁸ Episkopat Polski, *Zasadnicze wytyczne w sprawie budowy nowych kościołów* (20 VIII 1982), 2-3, WAW 72 (1982), s. 428-432.

⁵⁶⁹ Por. H. Sobeczko, *Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*, Opole 1999, s. 224.

symbole rzeczywistości nadprzyrodzonych (OWMR 288). Dlatego przy stawianiu zadań artystom i wybieraniu dzieł, które mają być umieszczone w kościołach, należy poszukiwać prawdziwych wartości artystycznych, aby te dzieła utwierdzały wiarę i pobożność oraz były zgodne z prawdą, którą wyrażają, i celem, któremu służą (OWMR 289). Świątynia chrześcijańska ma być funkcjonalna nie tylko w sensie praktycznym, ale i w sensie spełnienia funkcji znaku. O tym, czy jakiś budynek jest kościołem nie powinien świadczyć przylepiony w ostatniej chwili krzyżyk na dachu, ale samo sformułowanie bryły⁵⁷⁰.

Jednym z czynników wpływających na projektowanie świątyni jest oparcie się na teologicznej treści i funkcji miejsca. Przede wszystkim należy pamiętać, że kościół buduje się po to, aby sprawować w nim Eucharystię, a ołtarz tworzy centrum przestrzeni sakralnej⁵⁷¹. Odnowa liturgiczna mając na celu lepsze podkreślenie społecznego charakteru czynności liturgicznych przywraca pierwotne znaczenie miejsca dla celebransa, podkreślając że ma ono być odtąd miejscem, przy którym odbywa się liturgia słowa, a przede wszystkim miejscem przewodniczenia w zgromadzeniu liturgicznym.

Odnowa liturgiczna po Soborze Watykańskim II wprowadziła nowe spojrzenie na zbawienie człowieka. Konsekwencją zaś tego jest postulat nowej koncepcji wnętrza kościelnego⁵⁷². Ogólnie można powiedzieć, że wnętrze nowego kościoła powinno być tak ukształtowane, aby nie tylko pozwalało na swobodne rozwinięcie akcji liturgicznej w odnowionej formie, lecz, aby z liturgią współdziałało i potęgowało jej wyraz. Z jednej strony przestrzeń musi obejmować całe zgromadzenie wiernych tak, aby tworzyło jedność złączonego w Chrystusie ludu Bożego. Z drugiej strony różnorodność ceremonii domaga się podziału przestrzeni sakralnej w celu współdziałania z odnowioną liturgią i potęgowania jej wyrazu. Wydaje się, że obecnie nie można mówić o jednym centrum wewnątrz kościoła.

Kościół, które powstały z inspiracji pewnych założeń teologicznych, stały się rzeczywiście miejscami, w których zbiera się Kościół. Elementem centralnym stał się ołtarz, wokół którego zajmują miejsce poszczególni członkowie zgromadzenia liturgicznego wypełniając swoje funkcje. Jak podkreśla Obrzęd poświęcenia kościoła,

⁵⁷⁰ J. Pasierb, *Teoria sztuki sakralnej*, s. 292.

⁵⁷¹ Por. M. E. Rosier – Siedlecka, *Teologiczna myśl i funkcja poszczególnych elementów wnętrza sakralnego*, w: *Misterium Christi. Sztuka w liturgii*, Kraków 1999, s. 89.

⁵⁷² P. Gajda, *Miejsce chrztu w nowej koncepcji wnętrza kościelnego*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 2(1972), s. 126 – 131.

„ogólny plan budowli kościelnej powinien być tak pomyślany, by ukazywał w pewien sposób obraz zgromadzonej wspólnoty, umożliwiał zachowanie należnego porządku a także ułatwiał każdemu prawidłowe wykonywanie jego funkcji”⁵⁷³.

We Włoszech i innych krajach nie ustają polemiki na temat nowych kościołów. Choć przygotowanie projektów nowych świątyń powierza się największym sławom architektury, ich pomysły nie zawsze idą w parze z wrażliwością wiernych. Debaty na ten temat toczą się dziś zarówno w mediach, jak i w wąskim gronie specjalistów. Do tej gorącej debaty na temat nowych kościołów włączył się również nestor włoskiej architektury, a zarazem wybitny historyk sztuki Paolo Portoghesi. W watykańskim dzienniku *L'Osservatore Romano* opublikował on artykuł, w którym dokonuje krytycznej analizy projektu kościoła Jezusa Odkupiciela w Modenie. Portoghesi nie kwestionuje zawodowych umiejętności architekta, bo te, jego zdaniem, nie podlegają dyskusji. Autorowi projektu Mauroowi Galantino, jak i współpracującemu z nim liturgiście ks. Giuseppe Arosio, Portoghesi zarzuca jednak kompletny brak rozumienia, czym jest w katolicyzmie przestrzeń sakralna. Jak się okazuje, architektom zamieszał w głowie posoborowy kryzys, a dokładniej taki sposób interpretowania Soborem watykańskim II, który widzi w nim zerwanie z kościelną tradycją. Na to właśnie powołuje się sam twórca kościoła w Modenie. Architekt twierdzi, że jego idea przestrzeni sakralnej wyrasta z Soboru, który zmienił wielowiekową tradycję. Według jego interpretacji soborowych postanowień, wierni i kapłan mają tworzyć nierozłączną całość, a w kościele powinni się poczuć jak za stołem przy Ostatniej Wieczerzy. Dlatego w jego kościele siedzą w dwóch sektorach rozmieszczonych na przeciwko siebie, tak że przez całą liturgię patrzą sobie prosto w oczy. To właśnie takie zamknięcie przestrzeni sakralnej do samych wiernych, brak otwarcia na transcendencję, wspólnej orientacji zgromadzenia i kapłana w jednym kierunku najbardziej wadzi Portoghesiemu. W jego odczuciu kościół taki został pozbawiony swej najbardziej charakterystycznej cechy. Świątynia ta „jest piękną aulą konferencyjną, w której nic nie przywołuje transcendencji ani pielgrzymowania modlącego się ludu do zbawienia” – pisze Portoghesi. Liturgiści i architekci, którzy o tym zadecydowali, postanowili zerwać z wielowiekową tradycją, nie licząc się z tym, czego naprawdę oczekuje od nich Kościół, jego oficjalne nauczanie. Okazuje się, że Paolo Portoghesi jest doskonałym znawcą zarówno dokumentów soborowych. Przypomina on, że zachowanie ciągłości z tradycją

⁵⁷³ Pontyfikał Rzymski. Obrzędy poświęcenia kościoła i ołtarza, Katowice 2001, s. 26.

i powściągliwość w innowacjach zalecał już sam Sobór właśnie w Konstytucji o liturgii świętej, gdy podkreślał, że „nowości należy wprowadzać tylko wtedy, gdy tego wymaga prawdziwe i niewątpliwe dobro Kościoła, z zastrzeżeniem jednak, że nowe formy będą niejako organicznie wyrastać z form już istniejących” (KL 23). Dotyczy to także szat liturgicznych. Również podczas Soboru Watykańskiego II został podjęty temat szat liturgicznych z podkreśleniem, aby to biskupi lokalni czuwali nad ich prostotą i szlachetnym pięknem (por. KL 124).

2. Recepcja posoborowej odnowy muzyki sakralnej i sztuki kościelnej w Kościele w Polsce

Ks. prof. I. Celary analizując dokumenty Kościoła odnośnie muzyki liturgicznej zauważył, że postanowienia Konstytucji o liturgii świętej określają pewien etap świadomości Kościoła, który zainspirował i zapoczątkował erę reformy liturgii i związanej z nią muzyki kościelnej. Wśród pozytywnych owoców soborowej odnowy muzyki kościelnej, obok edycji nowych ksiąg liturgicznych, wymienić należy istnienie scholi śpiewaczej, kantorów i psalterzystów, a także poszerzenie repertuaru muzycznego. Ciągłe aktualnym zadaniem jest formacja muzyczna, zarówno duchowieństwa, jak i wiernych świeckich, a nade wszystko organistów, by byli animatorami śpiewu, a nie wyręczali w tym uczestników celebracji liturgicznych⁵⁷⁴. W nawiązaniu do wskazań Konstytucji o liturgii świętej a także instrukcji *Musicam Sacram* Konferencja Episkopatu Polski w dniu 8 lutego 1979 r. wydała Instrukcję o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II⁵⁷⁵. Instrukcja ta była wynikiem pracy Podkomisji Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski ds. Muzyki Kościelnej i zawierała najważniejsze zasady dotyczące muzyki liturgicznej, m.in. przypominała, że w nauczaniu soborowym zaznaczono, że muzyka, a zwłaszcza *śpiew kościelny związany ze słowami, jest nieodzowną oraz integralną częścią uroczystej liturgii*. Instrukcja nawiązuje też do innych dokumentów Stolicy Apostolskiej poświęconych liturgii i przypomina zapisane w nich normy, które powinny być realizowane w życiu liturgicznym. Jak czytamy, potrzeba bardziej wnikliwego spojrzenia na problemy

⁵⁷⁴ I. Celary, Muzyka liturgiczna w świetle dokumentów Kościoła, „Studia Pastoralne”, 12(2016), s. 84.

⁵⁷⁵ Konferencja Episkopatu Polski, Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II, w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993, Lublin 1994, s. 287-298.

związane z muzyką w Kościele w Polsce wynika z przemian społecznych i kulturowych oraz postępującej sekularyzacji życia.

Instrukcja o muzyce kościelnej zawiera 12 rozdziałów opisujących zasady ogólne, a następnie zagadnienia takie, jak: muzyczne funkcje w liturgii, muzyka w liturgii Mszy Świętej, muzyka w roku liturgicznym, śpiew liturgii godzin, muzyka w liturgii sakramentów i sakramentaliów oraz w nabożeństwach, muzyka w liturgii transmitowanej przez media, muzyka instrumentalna, śpiewniki i materiały pomocnicze, koncerty muzyki religijnej, edukacja i formacja muzyczna, Komisje Muzyki Kościelnej i inne organizacje pomocnicze.

Muzyka w liturgii nie jest jej „oprawą”, ale integralnie wiąże się z celebracją świętych obrzędów – czytamy w Instrukcji. Rozróżnia ona i uściśla znaczenie takich pojęć, jak: muzyka religijna, kościelna, sakralna czy liturgiczna. Czytamy w niej m.in. o tym, jaką muzykę i kiedy można wykonywać w kościele oraz o zasadach, jakimi należy się przy tym kierować.

Należy bezwzględnie stać na straży wykonywania takiej muzyki liturgicznej, która jest autentyczną sztuką nakierowaną zawsze na świętość kultu, i wprowadzać do liturgii tylko to, co odpowiada *świętości miejsca, godności obrzędów liturgicznych i pobożności wiernych (Musicam sacram)*. Nie wolno w liturgii wykonywać utworów o charakterze świeckim – czytamy w dokumencie. Można co prawda organizować w kościele koncerty muzyki religijnej, jednak poza liturgią. Według wskazań soborowej odnowy liturgicznej nad stosowaniem odpowiedniej muzyki w celebracji liturgii czuwa biskup diecezjalny. Biskup może w tym celu zasięgać rady u ekspertów. W parafii natomiast proboszcz odpowiada za kształt dobór muzyki i śpiewów do celebracji liturgii.

Biskupi wyrażają wdzięczność wszystkim zatroskanym o wysoki poziom muzyki kościelnej. Zobowiązują do zapoznania się z treścią Instrukcji oraz starannego jej przestrzegania wszystkich odpowiedzialnych za muzykę kościelną w Polsce, w tym szczególnie duszpasterzy, organistów, katechetów, dyrygentów zespołów śpiewaczych i instrumentalnych, członków chórów kościelnych, kompozytorów. Równocześnie zachęcają do twórczej współpracy wszystkich, dla których piękno liturgii jest nadrzędną ideą artystycznej działalności.

Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II z 1979 r. zachęca, by dołożyć wszelkich starań, aby uzyskać możliwie wszechstronne wychowanie muzyczne duchowieństwa. W związku z tym autorzy odsyłają do

przygotowanego przez Sekcję Muzyki Kościelnej na Kongresie Teologów Polskich w Lublinie program nauczania muzyki kościelnej w seminariach duchownych w Polsce. Dodatkowo autorzy Instrukcji przypominają (po 16 latach od wydania Konstytucji o liturgii), aby zatroszczyć się o to, by chorał gregoriański znalazł więcej miejsca niż dotąd m.in. w liturgii seminariów duchownych⁵⁷⁶.

Druga Instrukcja o muzyce w liturgii zawiera m.in. zasady ogólne, porusza m.in. kwestie muzyki podczas Mszy świętej i nabożeństw, ale także koncertów muzyki religijnej. Dokument ten został zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski 14 października 2017 r. podczas 377. Zebrania Plenarnego w Lublinie. Dokument zatwierdzony na 377. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w tym dokumencie odwołuje się do Instrukcji *Musicam sacram* Świętej Kongregacji Obrzędów sprzed 50 lat oraz do jej odpowiednika na gruncie polskim – *Instrukcji Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II* z 1979 roku, które szczegółowo omówiły wskazania soborowej konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* Soboru Watykańskiego II.

Znajdują się w tej Instrukcji zapisy dotyczące ogólnych zasad rządzących muzyką kościelną. Spośród tych, które rzeczywiście cieszą, znajdzie się na pewno m.in. podkreślenie, że muzyka liturgiczna jest integralną częścią liturgii. Mamy tu do czynienia z fundamentalnym stwierdzeniem, które powinno patronować wszelkim dalszym dywagacjom nad kształtem muzyki liturgicznej. Drugim ważnym wskazaniem jest wprowadzenie rozróżnienia rodzajów muzyki na religijną, kościelną, sakralną i liturgiczną. To rozróżnienie jest konieczne, aby można było precyzyjnie określić, o jaką muzykę dokładnie chodzi, ponieważ wokół tej tematyki narosło wiele nieporozumień. Złe przyporządkowanie do którejś z kategorii powoduje zaś niewłaściwe użytkowanie muzyki w liturgii.

Zdaniem ks. T. Lisieckiego z przedstawionych powyżej treści wynika postulat przemyślenia, zmodyfikowania i przygotowania bardziej precyzyjnego programu nauczania muzyki kościelnej w seminariach. Być może należałoby powrócić do propozycji Sekcji Muzyki Kościelnej z 1972 r., która wydaje się bardziej komplementarnym programem. Czymś koniecznym są również dodatkowe zajęcia muzyczne w postaci chóru, scholi liturgicznej, a także dodatkowych zajęć indywidualnych z gry na instrumencie klawiszowym. Palącą potrzebą jest integralne

⁵⁷⁶ T. Lisiecki, Problemy formacji muzycznej duchownych w Polsce, „Roczniki Teologiczne”, 63(2016), z. 8, s. 112.

wychowanie kandydatów do kapłaństwa jako przyszłych pasterzy w powierzanej wspólnocie, odpowiedzialnych za wszystkie sprawy związane z kultem Bożym, a zwłaszcza za liturgię i muzykę liturgiczną. Wynika więc z tego wspomniana przez dokumenty Kościoła potrzeba, aby w seminariach wykładowcami muzyki kościelnej były osoby dobrze przygotowane do formacji muzycznej alumnów. Na nowo przemyślenia i reformy wymaga również temat doksztalcenia kapłanów już pracujących w duszpasterstwie. Trzeba, aby biskupi w swoich diecezjach dostrzegali ten palący problem i umożliwili zorganizowanie odpowiednich zajęć z muzyki kościelnej dla wspomnianych duszpasterzy⁵⁷⁷.

Należy zauważyć, że organem doradczym Episkopatu Polski jest Podkomisja ds. Muzyki Kościelnej przy Komisji Episkopatu ds. Liturgii. Podkomisja ta wyjaśnia wszelkie wątpliwości z dziedziny muzyki kościelnej. Natomiast organem doradczym biskupa diecezjalnego jest Diecezjalna Komisja Muzyki Kościelnej, która powinna być w stałym kontakcie z Podkomisją Episkopatu ds. Muzyki Kościelnej. Dobrze byłoby, gdyby w diecezji byli powołani dekanalni albo rejonowi referenci muzyczni.

Konferencja Episkopatu Polski zwróciła uwagę, że w budownictwie sakralnym trzeba stosować zasady teologiczne, a zwłaszcza zasady wypracowane przez eklezjologię i liturgikę. Trzeba także kierować się kariologią – znakami czasu, bo jest to budownictwo również dla przyszłości i dla przyszłych pokoleń, dla zadań, jakie staną w przyszłości przed Kościołem. Wszystkie zasady teologiczne, a szczególnie duszpasterskie, nie powinny być obce architektom, aby wznosili gmachy rzeczywiście piękne i funkcjonalne, zgodne z myślą Kościoła. Istotne jest, aby te budynki stały się miejscami, gdzie zostaną zrealizowane podstawowe funkcje Kościoła: *martyria*, *leiturgia*, *diakonia*, aby wzrastała jedność ludu Bożego i by ten lud mógł być misyjny, służąc Ewangelii i pełnemu rozwojowi człowieka, także w jego sferze duchowej⁵⁷⁸. Dlatego też Konferencja Episkopatu Polski opracowała listy pasterskie, zawierające komunikaty odnoszące się do troski o miejsca święte. W nich to Episkopat uważa sobie za właściwy obowiązek sumienia wzywać kapłanów, aby ci wzmogli swoją czujność. Mają oni stwarzać odpowiednie warunki dla ochrony świątyń i nie wchodzić w żadne porozumienia z ludźmi, którzy handlują zabytkami i dziełami sztuki. Poza tym

⁵⁷⁷ Tamże, s. 119.

⁵⁷⁸ S. Lech, Budownictwo sakralne, a duszpasterstwo przyszłości, „Ateneum Kapłańskie” 482(1989), s. 48 – 49.

parafianie mają spotęgować swoją czujność nad dziełami sztuki, zgromadzonymi w świątyniach i wspierać kapłanów⁵⁷⁹.

Już 16 kwietnia 1966 r. Episkopat Polski wydał Instrukcję o ochronie zabytków i kierunkach rozwoju sztuki kościelnej. W Instrukcji tej przypominano, że „jednym z przejawów życia Kościoła jest sztuka sakralna, wyrażająca misterium chrześcijaństwa i zwiastująca je światu. Jej dawne i współczesne dzieła stanowią *patrimonium Ecclesiae*, a zarazem skarb kultury ogólnoludzkiej. Ten skarb powierzony jest opiece duchowieństwa i wiernych.

Episkopat Polski, świadomy swej odpowiedzialności za zachowanie dóbr kultury, stworzonych w ciągu tysiąclecia chrześcijaństwa w naszym kraju i za dalszy rozwój sztuki kościelnej zgodnie z uchwałami Soboru Watykańskiego II, przedkłada duchowieństwu następujące wskazania i przepisy, które są wyrazem troski o dawną i nową sztukę kościelną”⁵⁸⁰.

W Instrukcji tej zwrócono uwagę na ukształtowanie przestrzeni liturgicznej do celebracji odnowionej liturgii. Wskazano też na pewne trudności związane z tym tematem: „Do najtrudniejszych należy zagadnienie usytuowania ołtarza i tabernakulum. W świetle dotychczasowych doświadczeń i otrzymanych wskazówek, wydaje się nie ulegać wątpliwości, że na ołtarzu *versus populum* nie powinno znajdować się tabernakulum. Nie może ono być również umieszczone za plecami celebransa, ani też przed ołtarzem, czy to na osobnej kolumnie, czy też na drugiej niższej mensie, tworzącej całość z ołtarzem ofiarnym. Umieszczenie Najświętszego Sakramentu w osobnej kaplicy, czy w bocznym ołtarzu jest dozwolone, pociąga jednak za sobą pozbawienie nawy głównej tej charakterystycznej właściwości świątyni katolickiej, jaką stanowi obecność Chrystusa Eucharystycznego. Jednym z lepszych rozwiązań jest umieszczenie tabernakulum, wyakcentowanego odpowiednią dekoracją plastyczną, obok ołtarza głównego. Dzięki temu zostaje podtrzymana ideowa i realna więź między eucharystyczną Ofiarą i Obecnością, i nie ma trudności z rozdzielaniem Komunii św. i odprawianiem nabożeństw paraliturgicznych z wystawieniem Najświętszego Sakramentu”⁵⁸¹.

⁵⁷⁹ List w sprawie zabytków i dzieł sztuki kościelnej (1975 r.), w: Listy Pasterskie Episkopatu Polski (1945 – 2000) s. 2329.

⁵⁸⁰ Konferencja Episkopatu Polski, Instrukcja o ochronie zabytków i kierunkach rozwoju sztuki kościelnej (16 IV 1966), w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993, Lublin 1994, s. 301-306.

⁵⁸¹ Tamże, nr 16.

Komisja Episkopatu Polski do spraw sztuki sakralnej wydała polecenie dla księży proboszczów i rektorów kościołów w sprawie konserwacji i zabezpieczenia zabytków sztuki kościelnej⁵⁸². W poleceniu tym przypomniano, że „wszelkie inwestycje konserwatorskie czy adaptacyjne w świątyniach muszą być zatwierdzone przez Kurie Biskupią tj. przez konserwatora diecezjalnego i diecezjalną komisję artystyczną. Szczególną opieką należy otoczyć zabytki sztuki ruchome jako najbardziej narażone na zniszczenie lub kradzież. W związku z tym należy przestrzegać postanowień Instrukcji Episkopatu, która zawierała następujące upomnienia: Rządom kościołów przypominamy, że nie są oni właścicielami lecz tylko stróżami i opiekunami sztuki sakralnej, znajdującej się w obiektach powierzonych ich pieczy. Dlatego w żadnym wypadku nie wolno im najmniejszych nawet dzieł sztuki (jak na przykład zniszczone obrazy, figury, tzw. świątki, lichtarze, zegary, stare księgi) przenosić do innych kościołów, zabierać ze sobą na inną placówkę, sprzedawać lub darować. Nie można też narażać zabytków na zniszczenie wskutek braku opieki, lub przez oddanie ich niefachowym zabiegom ze strony osób nie posiadających uprawnień konserwatorskich”⁵⁸³.

Ważnym dokumentem Konferencji Episkopatu Polski dotyczącym kościelnych dóbr kultury są także Normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej z 25 stycznia 1973 r.⁵⁸⁴ (obowiązujące od 1 kwietnia 1973 r.), adresowane do rządców parafii i kościołów. Dokument postanawia m.in., że obiektów sztuki bez zezwolenia władzy kościelnej nie wolno sprzedawać, darować, zamieniać lub przenosić na inne miejsce (§ 2, 3); obiekty te powinny być zabezpieczone przed kradzieżami [...]. Cenniejsze obiekty, pomieszczenia dzieł sztuki i skarbce muszą być zaopatrzone w odpowiedni system alarmowy (§ 4, 5); rządcy parafii i kościołów przeprowadzą inwentaryzację przedmiotów kultu i zabytków oraz wyposażenia wnętrza kościołów i kaplic, obiektów kultury, wszystkich pomieszczeń sakralnych oraz kapliczek terenu parafii. Spis taki winien zawierać opis obiektów i ich fotografie. Jeden egzemplarz spisu pozostaje u rządcy kościoła lub parafii, drugi zaś będzie przekazany do archiwum referatu do spraw sztuki, albo do muzeum diecezjalnego lub klasztorowego (§ 6). W razie zaginięcia

⁵⁸² Komisja Episkopatu Polski do spraw sztuki sakralnej, Zalecenia dla proboszczów i rektorów kościołów: Konserwacja i zabezpieczenie zabytków sztuki kościelnej (17 VI 1970), w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993, Lublin 1994, s. 307-309

⁵⁸³ Tamże, s. 307.

⁵⁸⁴ Konferencja Episkopatu Polski, Normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej (25 I 1973), w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993, Lublin 1994, s. 311-330.

zabytku albo obiektu sztuki z terenu parafii lub przedmiotu wyposażenia kościelnego, rządcą parafii lub kościoła zgłasza natychmiast wypadek odpowiedniemu organowi milicji obywatelskiej [ob. policji], kurii diecezjalnej i konserwatorowi wojewódzkiemu, jeśli chodzi o obiekty zabytkowe, figurujące w ewidencji konserwatorskiej (§ 9). Normy postanawiają też, że obiekty wycofane z bezpośredniego kultu lub dekoracji wnętrza kościelnego należy umieścić w osobnych i zabezpieczonych pomieszczeniach jako zaczątek kolekcji parafialnej lub klasztornej, albo oddać do muzeum diecezjalnego⁵⁸⁵. Dokument przypomina również, że ogólny nadzór i opiekę nad dawną i współczesną sztuką sakralną sprawuje Konferencja Episkopatu Polski przez Komisję Episkopatu ds. Sztuki Kościelnej (§ 27), zaś w diecezjach miejscowy ordynariusz, zgodnie z ogólnymi przepisami kościelnymi i we współpracy z diecezjalną Komisją ds. Sztuki⁵⁸⁶.

Kolejny dokument Komisji do spraw sztuki sakralnej dotyczy wskazań konserwatorskich⁵⁸⁷. W dokumencie tym zauważono, że „nieodwracalny a zarazem naturalny, czasem nadto patologiczny proces starzenia obejmuje w większym lub mniejszym stopniu, w zależności od warunków klimatycznych, a także od struktury materiału, wszystkie dzieła sztuki. Już z tego względu wymagają one konserwacji. Większość obiektów zabytkowych przeżyła zmieniające się w wiekach mody estetyczne dlatego, że została "odnowiona", to znaczy przeredagowana według modnego kanonu estetycznego. Jeżeli jednak nie znalazł się zasobny fundator, stara rzecz wędrowała do lamusa kościelnego. Był nim nieraz dla okolicy zapomniany filialny kościół na odludziu, stąd tak często tam właśnie można spotkać bezcenne starocie. Obecne czasy dostrzegają w nich niepisany dokument i kultury, i wiary ojców. Im starszy ten dokument, tym cenniejszy, także dlatego bo rzadszy”⁵⁸⁸.

Komisja Episkopatu do spraw Sztuki Kościelnej wydała także wskazania odnośnie ochrony cmentarzy⁵⁸⁹. W Instrukcji tej przypomniano, że Kościół zawsze uważał cmentarze, grobowce, jak i poszczególne mogiły, gdzie spoczywają ciała zmarłych, za miejsce święte. Prawo kanoniczne określa: Miejscami świętymi są te, które przez poświęcenie lub błogosławieństwo, dokonane według przepisów ksiąg liturgicznych, przeznaczają się do kultu Bożego lub na grzebanie wiernych (KPK kan.

⁵⁸⁵ Tamże, s. 317.

⁵⁸⁶ Tamże, s. 322.

⁵⁸⁷ Komisja do spraw Sztuki Kościelnej, Wskazania konserwatorskie, w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993, Lublin 1994, s. 331-341.

⁵⁸⁸ Tamże, s. 331.

⁵⁸⁹ Komisja do spraw Sztuki Kościelnej, Instrukcja na temat ochrony cmentarzy, w: Cz. Krakowiak, L. Adamowicz (red.), Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1993, Lublin 1994, s. 343-347.

1205)⁵⁹⁰. Podkreślono także, że „Cmentarze parafialne sprzyjają pogłębianiu wiary, wzajemnej miłości i pojednaniu. Pełnią tę funkcję, gdy stają się miejscami częstszej modlitwy całej wspólnoty parafialnej w ciągu roku, niezależnie od pogrzebów. Gromadzenie się parafian na cmentarzach spowoduje większą dbałość o nie i poszczególne groby, włączy umarłych do świadomości żywych. Służyć też będzie utrwalaniu pamięci i tożsamości narodowej”⁵⁹¹.

3. Recepcja odnowy muzyki sakralnej i sztuki kościelnej w diecezji gorzowskiej

Historia zbawienia, dla urzeczywistnienia się jej przez Ducha Świętego potrzebuje przestrzeni. Wspólnota wyznawców Chrystusa jest zawsze w jakimś sensie umiejscowiona, zwołana i zgromadzona przez Boga w konkretnym miejscu. W kulcie chrześcijańskim miejsce święte odgrywa ważną rolę. W nim przede wszystkim gromadzi się wspólnota dla sprawowania Eucharystii. Zebrani w danym miejscu wierni „określali” przestrzeń, a z drugiej strony, przestrzeń w jakimś sensie „określała” chrześcijan. Liturgia nadaje w znacznej mierze sens miejscu, w którym gromadzi się wspólnota. Odpowiednio ukształtowana przestrzeń celebracji liturgii a także wykonana muzyka i śpiew w czasie jej celebracji umożliwia czynne w niej uczestnictwo. O tym doskonale wiedział bp W. Pluta. Dlatego też podołał odpowiednie instytucje w diecezji gorzowskiej, które zadbały, aby muzyka sakralna i sztuka kościelna były zgodne z o założeniami odnowy liturgicznej.

Bp W. Pluta wiedział, że przestrzeń celebracji odnowionej liturgii ma uwytłumaczyć strukturę Kościoła jako ludu zorganizowanego, społeczności hierarchicznej i zjednoczonej. Taka wizja Kościoła ukazuje się w odnowionej liturgii. Głową tej wspólnoty jest Chrystus. On stanowi centrum, On przewodniczy, dlatego w centrum winno być miejsce przewodniczenia, dalej ustami tego zgromadzenia jest „stół słowa”, skąd czyta się słowo i głosi Ewangelię, dalej ołtarz znak ciała, stół, który otacza zgromadzony lud, który spełnia różne funkcje i zadania, jakie posiada ciało. Przestrzeń celebracji ujawnia się więc jako organiczna jedność, lud Boży hierarchiczny i zjednoczony. Już samo miejsce ma ukazywać ciało Chrystusa, miejsce, gdzie urzeczywistnia się Kościół jako ciało zmartwychwstałego Pana, objawia światu swoją

⁵⁹⁰ Tamże, s. 343.

⁵⁹¹ Tamże, s. 348.

strukturę i jedność. Wskazanie przez bpa W. Plutę kierunku w organizowaniu przestrzeni liturgicznej dla celebracji odnowionej liturgii przyczyniło się do powstania szeregu nowych obiektów sakralnych w diecezji gorzowskiej.

Bp W. Pluta zauważył też, że Konstytucja o liturgii świętej, wprowadzając języki narodowe do liturgii, umożliwiła tworzenie śpiewów liturgicznych w języku ojczystym, a przez to w duchu tradycji muzycznych narodu. Dało to możliwość pełniejszego wypełnienia funkcji muzyki w liturgii, którą zgodnie z *Magisterium Kościoła* jest oddanie chwały Bogu i uświęcenie wiernych. Jak zaznacza ks. prof. J. Waloszek muzyka kościelna nie jest sztuką samą dla siebie, jej źródłem i sensem jest służba na rzecz liturgii. Konstytucja o liturgii świętej mówi: „muzyka kościelna będzie tym świętsza, im ściślej zwiąże się z czynnością liturgiczną, serdeczniej wyrażając modlitwę, przyczyniając się do jedynomyślności, wreszcie nadając uroczysty charakter obrzędom świętym” (por. KL 112), a przez to pomaga ona modłącemu się chrześcijaninowi w drodze do świętości. Jednakże nie wolno porównywać „uświęcającego” działania muzyki sakralnej ze zbawczą mocą sakramentów lub Słowa Bożego, niemniej jednak nie można nie docenić wagi orzeczeń *Magisterium Ecclesiae*, które stwierdzają, że dzięki uczestnictwu w śpiewie liturgicznym potęguje się, pomnaża się dyspozycyjność modlącego się chrześcijanina do przyjęcia łaski Bożej⁵⁹².

Konstytucja o liturgii świętej mówi, że liturgia jest źródłem i szczytem życia Kościoła, a muzyka jej integralną i ważną częścią. W związku z zainicjowaną odnową liturgiczną w Kościele powszechnym i w Kościołach lokalnych niezbędne było również dokonanie reformy muzyki, gdyż „tradycja muzyczna całego Kościoła stanowi skarbiec nieocenionej wartości” (por. KL 112). Stąd też w recepcję odnowy muzyki sakralnej i sztuki kościelnej w diecezji gorzowskiej zaangażowały się instytucje lokalnego Kościoła.

Zgodnie z zaleceniem *Musicam Sacram* Konferencja Episkopatu Polski w dniu 8 lutego 1979 r. wydała Instrukcję o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II⁵⁹³. Instrukcja ta była wynikiem pracy Podkomisji Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski ds. Muzyki Kościelnej i zawierała najważniejsze zasady dotyczące muzyki liturgicznej i zadań Diecezjalnych Komisji Liturgicznych. Instrukcja ta stwierdza, że „Bardzo ważną rolę w rozwoju muzyki kościelnej oraz w zagwarantowaniu wykonania podanych wyżej

⁵⁹² J. Waloszek, *Odnova muzyki kościelnej w świetle Konstytucji o Liturgii Sacrosanctum concilium*. Założenie i realizacja, w: *Wprowadzenie soborowej odnowy liturgicznej*, Opole 1999, s. 193.

⁵⁹³ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II*, „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 33(1979), nr 11–12, s. 261–267.

norm spełniają Komisje Muzyki Kościelnej. Organem doradczym biskupa ordynariusza jest Diecezjalna Komisja Muzyki Kościelnej, która winna być w stałym kontakcie z Podkomisją Episkopatu ds. Muzyki Kościelnej. Z terenem Diecezji utrzymuje łączność przez dekanalnych albo rejonowych referentów muzycznych. Wszelkie sprawy z dziedziny muzycznej załatwia na bieżąco, mianowany przez ordynariusza, referent Kurii Biskupiej, działając zgodnie z regulaminem danej Kurii”⁵⁹⁴. Instrukcja ta nakazuje także, aby „Inne Komisje diecezjalne jak Liturgiczna, Duszpasterska, Katechetyczna, we wszystkich sprawach związanych bezpośrednio z muzyką powinny działać w ścisłym porozumieniu z Diecezjalną Komisją Muzyczną. W szczególności dotyczy to zatwierdzania i wydawania nowych pieśni lub śpiewników, wprowadzania nowych kompozycji do liturgii itp.”⁵⁹⁵.

Bp W. Pluta wiedział, że muzyka liturgiczna stanowi dla Kościoła skarb nieocenionej wartości (por. KL 112-113). Ma to swoje źródło głównie w tym, że muzyka jest integralną częścią celebrowanej liturgii, dzieląc z nią ogólny cel jakim jest chwała Boża i uświęcenie wiernych. Ten silny i specyficzny związek implikuje względem tej dziedziny sztuki niezwykle istotne zobowiązania. Muzyka bowiem, winna posiadać w najwyższym stopniu te same przymioty, które są właściwe liturgii, a więc świętość, doskonałość, piękność formy i powszechność⁵⁹⁶. Dekret powołujący Diecezjalną Komisję do spraw Muzyki sakralnej i organistów z 25. stycznia 1974 roku, w sposób syntetyczny przedstawia jej zadania w diecezji oraz odwołuje się od wcześniejszych ustaleń⁵⁹⁷. Wskazując na zadania tej komisji, postanawia: „Zadaniem jej będzie troska o pielęgnowanie religijnego śpiewu i swoistych tradycji muzycznych oraz dążenie do jak największego zaangażowania wiernych przez śpiew w czynności liturgiczne według zaleceń, Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu Polski”⁵⁹⁸. Szczegółowe Archiwum, w odróżnieniu do Komisji Liturgicznej, było przechowywane przez długie lata przez jej członka, a następnie przewodniczącego ks. A. Mackiewicza i po jego śmierci nie zachowało się w komplecie⁵⁹⁹.

⁵⁹⁴ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/muzyka_08021979 [dostęp: 10.12.2022]

⁵⁹⁵ Tamże.

⁵⁹⁶ Por. Z. Bernat, *Śpiew i muzyka kościelna w odnowionej liturgii*, w: F. Blachnicki (red.), *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967, s.488-489.

⁵⁹⁷ „Gorzowskie Wiadomości Kościelne”, (1974), s. 136.

⁵⁹⁸ Tamże. Przewodniczącym tej Komisji został ks. Infułata Władysław Sygnatowicz, a członkami: ks. Prałata Dr Józef Michalski, ks. Prałat Mieczysław Marszałik, ks. Prałat Tadeusz Demel, ks. Prof. Tarzycjusz Sinka, ks. Antoni Mackiewicz, pan Mgr Adam Tokarz, organista w katedrze gorzowskiej.

⁵⁹⁹ APA. Wypowiedź aktualnego (w 2023 roku) Dyrektora Diecezjalnego Studium Organistowskiego, ks. dra B. Grzebienia.

Troska o liturgię skłoniła bpa Plutę do powołania 29 września 1965 r. Diecezjalnej Komisji Liturgicznej, Diecezjalnej Komisji Muzyki Kościelnej i Diecezjalnej Komisji Sztuki Kościelnej⁶⁰⁰. O powołaniu Diecezjalnej Komisji Sztuki Kościelnej przez bpa W. Plutę informuje ks. D. Gronowski⁶⁰¹.

Soborowa Konstytucja o liturgii świętej zaleca utworzenie w każdej diecezji Komisji Liturgicznej i Komisji Sztuki Kościelnej (por. KL 44-46). Są one organami, w których skład wchodzi osoby kompetentne w powyższym zakresie, mające na celu wspieranie biskupa w trosce o piękno i poprawność sprawowanych obrzędów liturgicznych. Zgodnie z miejscowym zwyczajem, ordynariusz może skierować projekt architektoniczny kościoła do oceny specjalistów właściwej komisji, aby wykluczyć możliwość powstania obiektu nieprzystosowanego do celebrowania w nim kultu, a także wątpliwej wartości artystycznej (por. KL 126). Odpowiedzialni za życie liturgiczne, mając na uwadze konkretne wymogi tego życia, powinni kierować się pragnieniem osiągnięcia autentycznych celów reformy liturgicznej bez szkody dla wartości historycznej i artystycznej budowli sakralnych. Wobec oczywistej i uzasadnionej niemożności przeprowadzenia adaptacji całkowitej i ostatecznej, niech szukają rozwiązań częściowych, zaspokajających prawdziwą konieczność, pamiętając o tym, że przepisy liturgiczne dopuszczają pewne koncesje w rzeczach nieistotnych.

W Rozporządzeniu L46 bp W. Pluta z wielką troską mówi: „Dodatkowym powodem jest radosna sprawa, jaką jest uzyskanie zezwolenie władz na budowę kościołów i innych obiektów kościelnych, względnie na ich rozbudowę. Sakralnych obiektów mamy do budowy, rozbudowy co najmniej 16, a niesakralnych - co najmniej 10. Koszty są tak wysokie, że prawie żadna parafia nie będzie mogła sama ich pokryć, więc cała diecezja musi wspólnotowo ponosić koszty, przynajmniej w pewnym procencie, odpowiednio do poszczególniej budującej parafii. W tej sprawie zwołałem przed Bożym Narodzeniem 1980 r. duże zebranie - księży dziekanów i księży już budujących albo mających budować, aby usłyszeć ich zdanie, na razie dla

⁶⁰⁰ W. Pluta, *Dekret o ustanowieniu Diecezjalnej Komisji Liturgicznej*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 10(1966), nr 3, s. 59-60; Tenże, *Dekret o ustanowieniu Diecezjalnej Komisji Muzyki Kościelnej*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 10(1966), nr 3, s. 60; Tenże, *Dekret o ustanowieniu Diecezjalnej Komisji Sztuki Kościelnej*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 10(1966), nr 3, s. 60-61.

⁶⁰¹ D. Gronowski, Bp Wilhelm Pluta. Biografia, s. 162. Informuje, że bp W. Pluta „dekretami z 29 listopada 1965 r. ustanowił Diecezjalną Komisję Liturgiczną, Diecezjalną Komisję Muzyki Kościelnej i Diecezjalną Komisję Sztuki Kościelnej”.

pierwszego etapu budowy, zanim wszystkie te wyżej wyszczególnione obiekty nie zostaną rozpoczęte”⁶⁰².

Jednym z przejawów życia Kościoła jest sztuka sakralna, wyrażająca misterium chrześcijaństwa i zwiastująca je światu. Jej dawne i współczesne dzieła stanowią *patrimonium Ecclesiae*, a zarazem skarb kultury ogólnoludzkiej. Ten skarb powierzony jest opiece duchowieństwa i wiernych. Episkopat Polski wydał specjalną instrukcję, która w duchu Soboru Watykańskiego II wskazuje na potrzebę troski o dawną i nową sztukę sakralną⁶⁰³. Instrukcja przypominała, że „W świecie współczesnym każda dziedzina życia wymaga przygotowania naukowego, fachowości i kompetencji. Stąd też poszczególne diecezje posiadają powołane przez ordynariuszów Komisje Sztuki Kościelnej, których zadaniem jest wydawanie w imieniu ordynariusza obowiązujących decyzji odnośnie do wszelkich inwestycji budowlanych i artystycznych”⁶⁰⁴.

Dzięki Komisji Sztuki Kościelnej budownictwo sakralne w diecezji gorzowskiej odznacza się dynamizmem, ciekawymi rozwiązaniami i obejmuje całe ośrodki parafialne. Komisja przypomina, że dokumenty Stolicy Apostolskiej mówią zarówno o dostosowaniu już istniejących budowli sakralnych do współczesnych wymogów liturgicznych, jak i zachowaniu koniecznych warunków przy budowaniu nowych. Instrukcja o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej mówi: „Dom modlitwy (...) powinien być schludny, zdatny do modlitwy i świętych uroczystości (...), a urządzenie świętego miejsca ma bardzo wielkie znaczenie, gdy chodzi o właściwe zorganizowanie nabożeństwa i czynnego uczestnictwa wiernych” (EM 24). Instytucje diecezji gorzowskiej odpowiedzialne za sztukę kościelną zwracały uwagę, że częścią miejsca świętego jest przestrzeń kościelna, czyli wnętrze kościoła. Obejmuje ona wszystkich uczestników zgromadzenia liturgicznego, którzy stanowią wspólnotę Ludu Bożego, zebranego we wzajemnej miłości w jednym miejscu dla sprawowania kultu Bożego. Rolę tę mogą spełniać: sam kształt wnętrza, kolorystyka, światło, odległość poszczególnych punktów.

W diecezji gorzowskiej Komisja Sztuki Kościelnej starała się wspierać kapłanów radą i dopomóc w staraniach o budowę nowych, w tamtym czasie, nielicznych świątyń. Przez wspólne konferencje z Komisją liturgiczną współpracowała w przygotowaniu materiałów na konferencje duszpasterskie dla kapłanów. Główny

⁶⁰² W. Pluta, Rozporządzenia duszpasterskie, s. 235.

⁶⁰³ Instrukcja Episkopatu Polski o ochronie zabytków i kierunkach rozwoju sztuki kościelnej - (16 IV 1966), w: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/sztuka1_16041966 [dostęp: 14.12.2022].

⁶⁰⁴ Tamże.

trzon tej komisji stanowił ks. infułat Mieczysław Marszałik i ks. Jerzy Nowaczyk, którym bp W. Pluta ufał i polegał na ich opinii⁶⁰⁵. Późniejsze lata komisji są dość dobrze udokumentowane, natomiast za czasów ks. M. Marszałika, praca bieżąca była swego rodzaju w duecie ks. M. Marszałika i bpa W.Pluty⁶⁰⁶.

Recepcja odnowy muzyki sakralnej i sztuki kościelnej w Kościele gorzowskim przebiegała stopniowo uwzględniając trudne warunki funkcjonowania Kościoła w państwie totalitarnym. Dostrzeżono jednak rolę sztuki, która sprawia, że duchowa, niewidzialna rzeczywistość Boża staje się postrzegalna, a nawet pociągająca dla współczesnego człowieka, obok literatury, malarstwa, rzeźby, architektury czy muzyki. Bp W. Pluta dostrzegł, że podobnie jak inne dziedziny sztuki, także i muzyka i sztuka sakralna pozostawały pod wpływem przemian kulturowych, jaki dokonywał się po Soborze Watykańskim II. Według zasad soborowych cechą tych przemian jest nieustanne wzbogacanie sztuki kościelnej a także repertuaru muzyki religijnej, której charakter sprzyja duchowemu rozwojowi wiernych. W celu ustrzeżenia przed nadużyciami nowoczesności i wprowadzaniu w ramy liturgii utworów niezgodnych z zasadami określonymi przez kompetentne władze kościelne, bp W. Pluta powołał w diecezji odpowiednie komisje, których jednym z zadań było czuwanie nad przestrzeganiem prawa liturgicznego w muzyce i sztuce sakralnej.

⁶⁰⁵ APA, wypowiedź, której udzielił ks. A. Ignatowicz, który później do tej komisji dołączył. Od bpa W. Pluty uzyskał pozwolenie na studiowanie dziedziny ochrony zabytków.

⁶⁰⁶ Tamże.

Zakończenie

Pytanie o recepcję posoborowej odnowy liturgicznej w lokalnym Kościele jest jednym z najtrudniejszych pod względem metodologicznym zadań. Nie wystarczy bowiem badanie tego, co zostało zrealizowane, ale trzeba pokazać pewien proces, który związany jest z liturgiczną formacją kapłanów i ludzi świeckich. W recepcji odnowy liturgicznej istotniejsze wydaje się twórcze przejęcie pewnych fundamentalnych założeń, struktur myślenia, metodologii oraz intuicji, których zewnętrznym wyrazem jest tekst źródłowy.

Bp Wilhelm Pluta był autorem śmiałych i nowatorskich rozwiązań duszpasterskich, które dotyczyły także odnowionej liturgii. Stąd też kierunkowe pytanie niniejszej pracy było następujące: na ile pasterska działalność biskupa Wilhelma Pluty wpłynęła na recepcję odnowy liturgicznej w diecezji gorzowskiej? Główną tezę analiz wyznaczało następujące stwierdzenie: Bp Wilhelm Pluta w swojej diecezji wprowadził autorską metodę recepcji soborowej reformy liturgicznej, która była oparta na liturgicznej formacji duchowieństwa i wiernych świeckich diecezji gorzowskiej. Należy zauważyć, że odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II dokonuje się praktycznie w Kościołach lokalnych pod kierunkiem miejscowego biskupa.

Wszystkie Kościoły lokalne były zobowiązane do recepcji postanowień soborowych, których wykładnię nakreślały Konferencje Krajowe Biskupów. O procesie recepcji soborowej reformy liturgicznej w Kościele gorzowskim można mówić tylko w kontekście ogólnopolskim. Dlatego też w niniejszej pracy zostały przedstawione najpierw podstawowe założenia i dążenia Soboru Watykańskiego II, następnie prace Episkopatu Polski w zakresie realizacji odnowy liturgicznej, by w końcu ukazać wkład bpa Wilhelma Pluty w odnowę liturgiczną w diecezji gorzowskiej. Temat rozprawy określił jej metodę, dzięki której możliwa była próba rozwiązania postawionego problemu badawczego. Zostały zebrane i przeanalizowane potrzebnych źródeł w celu ukazania samych założeń reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II, kontekstu historycznego reformy liturgii w diecezji gorzowskiej oraz działań dokonanych w czasie jej realizacji. Zastosowanie tej metody pozwoliło lepiej zrozumieć sposób

recepcji soborowej reformy liturgicznej, który dla diecezji gorzowskiej zaproponował bp Wilhelm Pluta.

Trzeba podkreślić, że bp Wilhelm Pluta nie był liturgistą lecz troskliwym pasterzem, wypełniającym wiernie wskazania polecane dla dobra i uświęcenia powierzonego ludu przez Sobór Watykański II. Nie był rewolucjonistą lecz troskliwym realizatorem nauki Kościoła, szczególnie podarowanej nam wszystkim w czasie Soboru Watykańskiego II. W wielu aspektach wyprzedził swoje czasy jako wizjoner, który widział dobro Kościoła poprzez formację duchowieństwa i wiernych, także poprzez liturgię. Inicjację zaczynał od pogłębiania i rozwijania życia modlitewnego, liturgicznego rodzin. To była jego troska o relacje, najpierw w rodzinach, dalej w parafii, między duchownymi, w diecezji.

Niewątpliwie nowatorską metodą bpa W. Pluty w recepcji odnowy liturgicznej było opracowanie i wydawanie potrzebnych do formacji liturgicznej materiałów. Należy podkreślić, że *Rozporządzenia Duszpasterskie* biskupa Wilhelma Pluty, to istotny element komunikacji pastoralnej w Kościele lokalnym, którym kierował. Przekazywano je pierwotnie charakterystycznym dla czasów powojennego komunizmu w Polsce kanałem komunikacyjnym, publikując na prawach maszynopisu, do użytku wewnętrznego.

Rozporządzenia stanowiły istotny element projektowania i prowadzenia soborowej odnowy liturgicznej zarówno na poziomie diecezjalnym, jak i parafialnym. Stąd też ich edycjom towarzyszyły praktyczne zarządzenia. Nie były to więc jedynie działania doraźne, ale zaplanowana strategia pastoralna na wiele lat.

Sobór Watykański II był niewątpliwie jednym z największych wydarzeń w historii nowożytnej Kościoła rzymskokatolickiego. W tym wydarzeniu uczestniczył biskup diecezji gorzowskiej bp Wilhelm Pluta. Dokonana w pracy analiza dokumentów wydanych w diecezji gorzowskiej w pierwszych latach po ogłoszeniu Konstytucji o liturgii świętej pozwala stwierdzić, że bp W. Pluta przyjął zasadę stopniowej recepcji soborowej reformy liturgicznej w swojej diecezji. Można powiedzieć, że działo się tak dlatego, gdyż soborowa reforma liturgiczna zastała w diecezji gorzowskiej grunt nieprzygotowany. W tym czasie utrzymywała się jeszcze administracja kościelna na Ziemiach Zachodnich. Nic więc dziwnego, że zwłaszcza w początkowej fazie recepcja odnowy liturgicznej napotykała na różnego rodzaju opory. Wielu wtedy uważało, że masowe duszpasterstwo i pełne kościoły wystarczą, że są najlepszym zabezpieczeniem wobec zagrożenia ze strony systemu wojującego ateizmu, który wszelkimi siłami i na

różne sposoby zwalczał Kościół. Dlatego też podstawowym kryterium recepcji soborowej odnowy liturgicznej było dla bpa W. Pluty zrozumienie zasad reformy soborowej i stała liturgiczna formacja duchownych i ludzi świeckich w diecezji gorzowskiej.

Należy podkreślić, że propozycje formacji liturgicznej podane przez bpa W. Pluty są wciąż aktualne. Dotyczy to szczególnie przygotowania do przyjęcia sakramentów świętych i stałej opieka duszpasterskiej po ich przyjęciu. Bp. W. Pluta proponował, aby taka opieka, czy jak mówi obecnie papież Franciszek, towarzyszenie trwało kilka lat, aby ci, którzy przyjęli sakramenty święte mogli bardziej włączyć się w budowanie wspólnoty Kościoła.

Jeśli chodzi o recepcję nauczania Soboru Watykańskiego II odnośnie reformy liturgicznej, pytać możemy zarówno o jego wpływ na teologię, jak i sposób celebrowania liturgii. Należy stwierdzić, że całościowe przebadanie recepcji nauki Soboru Watykańskiego w diecezji gorzowskiej wymagałoby niezwykle obszernego interdyscyplinarnego studium, obejmującego zapewne także pewną część danych pochodzących z badań typu socjologicznego. Obszar przebadanego zakresu, związanego z recepcją nauki Soboru Watykańskiego II w niniejszej pracy, jest z konieczności znacznie skromniejszy. Niemniej przedstawione wnioski z przeprowadzonych badań mogą stać się przyczynkiem do dalszych opracowań, które mogą być szczególnie istotne także z punktu widzenia pytania o przyszłość lokalnego Kościoła.

Abstract

The renewal of the life of the Church ushered in by the Second Vatican Council's reform of liturgy is an exceptionally complex and far-reaching process. Accordingly, answering a question about the reception of the post-Council liturgy renewal in the local Church is one of the most difficult tasks in terms of methodology. This is because a mere analysis of what was implemented is not sufficient – it is also necessary to present a process related to the liturgical formation of priests and laypeople. The creative adoption of certain fundamental assumptions, structures of thought, methodologies and intuitions, whose external expression is the source text, appears to be a more important aspect of the reception of liturgical renewal. Therefore, the subject discussed in the paper – the role of Bishop Wilhelm Pluta in the reception of the post-Council liturgical renewal in the Diocese of Zielona Góra-Gorzów – is topical and useful. Bp W. Pluta's service in the Diocese of Gorzów coincided with major events in the life of the Church: the preparation, proceedings and decisions of the Second Vatican Council.

The Council was undoubtedly one of the most significant events in the modern history of the Roman Catholic Church. The teachings of the Council inspired the ministry of Bishop Wilhelm Pluta, the author of bold and innovative pastoral solutions. For instance, the system he developed to prepare people for marriage was viewed as ground-breaking back in the day. Another example of liturgical renewal reception proposed by Bp W. Pluta involved establishing various groups and communities within parishes – a novel idea in the 1960s and at the beginning of 1970s. It has to be stressed that the methods of liturgical formation suggested by Bp W. Pluta are still relevant. This applies in particular to the preparation for receiving Holy Sacraments and to the continued pastoral care provided after their reception.

Keywords: Bp Wilhelm Pluta, Diocese of Gorzów, liturgical renewal, reception of liturgical renewal.